

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2021/4

📖 KÖNYVTÁRAK A DIGITÁLIS VILÁGBAN 📖 ADATKÖNYVTÁROSOK ÉS ADATTUDÓSOK: HOGYAN LÁTJUK ŐKET MA ÉS MI KÖZÜK VAN AZ ADATMŰVELTSÉGHEZ? 📖 TANULÁS, TALÁLKOZÁS, ÉLMÉNY A KÖNYVTÁRBAN — ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI PROGRAMOK SZERVEZÉSÉHEZ 📖 A SZERVEZET ÉS A TÁRSADALMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS. AZ ISO 26000:2021 SZABVÁNY LEHETŐSÉGEI 📖 A NEMZETISZOCIALISTA NÉMETORSZÁG KÖZKÖNYVTÁRAI (1933–1945) 📖 NEKROLÓG 📖 KÖNYVSZEMLE 📖 REFERÁTUMOK 📖

ORSZÁGOS
SZÉCHÉNYI
KÖNYVTÁR

KÖNYVTÁRI INTÉZET

A TARTALOMBÓL:

FROM THE CONTENTS

- 👁 LIBRARIES IN THE DIGITAL WORLD
- 👁 DATA LIBRARIANS AND DATA SCIENTISTS:
HOW DO WE SEE THEM TODAY AND
WHAT DO THEY HAVE TO DO
WITH DATA LITERACY?
- 👁 LEARNING, MEETING, EXPERIENCE IN THE LIBRARY –
A GUIDE TO ORGANIZING LIBRARY PROGRAMMES
- 👁 THE ORGANIZATION AND SOCIAL RESPONSIBILITY
IN ISO 26000:2021
- 👁 PUBLIC LIBRARIES IN NATIONAL SOCIALIST GERMANY
(1933–1945).
PART 1. OPERATION OF HITLERISM. CULTURAL POLICY,
READING, MAIN THOUGHTS RELATED TO PUBLIC LIBRARIES
- 👁 OBITUARY – FERENC SZENTE (1933–2021)
- 👁 BOOK REVIEWS –

PUBLICATIONS AT THE 70TH ANNIVERSARY
OF THE STUDENT RESEARCH SOCIETIES
MOVEMENT IN HUNGARY

ON THE INTERMEDIATE STATUS
OF LIBRARIES AND LIBRARIANS:
NOTES ON A QUASI-BOOK SERIES
AND ITS VOLUMES

31. (67.) ÉVFOLYAM, 2021. 4.

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Sági Iлона

SZERKESZTŐK: Sági Iлона (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Szabó Piroska (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Iлона

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ⌘

Telefon: + 36-1-224-3892 ⌘ **E-mail:** saghi.ilona@oszk.hu, szabo.piroska@oszk.hu ⌘

Megjelenik: negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa. ⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizethető:** a szerkesztőség

címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor

⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma,
a Petőfi Kulturális Ügynökség és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ojs.elte.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BARÁTNÉ HAJDU ÁGNES (tanszékvezető egyetemi tanár, ELTE BTK KITI Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), BÓDOG András (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), CSÍK TIBOR (egyetemi adjunktus, ELTE BTK, KITI Könyvtártudományi Tanszék, Bp.), DANCS Szabolcs (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), HORVÁTH Adrienn (a Vörösmarty Mihály Könyvtár igazgatóhelyettese, Székesfehérvár), ILÁCSA Szabina (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JUHÁSZ Réka (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), KÁDÁR Krisztina (az OSZK munkatársa, Bp.), KOLTAY Tibor (ny. intézetigazgató, Eszterházy Károly Egyetem, Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Andor (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), PATAKI Fruzsina (az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa, Bp.), PRÓKAI Margit (a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár ny. igazgatója, Miskolc), SIPOS Anna Magdolna (a Pécsi Tudományegyetem címzetes egyetemi tanára, és a Tudománymetria.hu szakértői szolgáltatás vezetője), SONNEVEND Péter (ny. könyvtár-igazgató és főiskolai tanár, Bp.), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZŐNYEGI Zsanett (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), VASTAGH Zoltán (a Könyvtári Intézet osztályvezetője, Bp.), VISZOCSEKNE PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.).

Köszönjük szerzőink és a lektorok e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts 513

TANULMÁNYOK

CSÍK Tibor: Könyvtárak a digitális világban 517

KOLTAY Tibor: Adatkönyvtárosok és adattudósok: Hogyan látjuk őket ma és mi közük van az adatműveltséghez? 535

BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika: Tanulás, találkozás, élmény a könyvtárban — Útmutató a könyvtári programok szervezéséhez 549

MŰHELY

HORVÁTH Adrienn: A szervezet és a társadalmi felelősségvállalás. Az ISO 26000:2021 szabvány lehetőségei 573

KITEKINTÉS

SONNEVEND Péter: A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945)
1. rész. A hitlerizmus működése. Kulturális politika, olvasás, közkönyvtári alapvetések 583

NEKROLÓG

RÁCZ Ágnes: Sente Ferenc (1933–2021) 602

KÖNYVSZEMLE

Kiadványok a tudományos diákköri mozgalom

70. évfordulóján (*Ism.: Barátné Hajdu Ágnes*) 607

A TDK vonzásában: 7 évtized, 35 OTDK.

Szerk. KOÓS NÉ TÖRÖK Erzsébet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 276 p.

SZÉCSI Gábor. A megújulás műhelyei: A magyar tudományos diákköri konferenciák története (2011–2020).

Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 160 p.

A könyvtárak és a könyvtárosok köztes állapotáról: Jegyzetek egy kvázi könyvsorozathoz és köteteihez

(Ism.: Sipos Anna Magdolna) 611

BEDŐ Márta. Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

KRIZSÁN Ivett. Társadalom- és humántudományi információforrások. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

FEKETE Rita. Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: A tudományos folyóirat-kiadás tendenciái. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

LOVÁSZ Dávid. Folyóirat-szerkesztés és -kiadás Open Journal Systems (OJS) segítségével. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

KÉRI Katalin. Az írott szó csendes birodalma: Könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék, 2020.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ (REFERÁTUMOK)

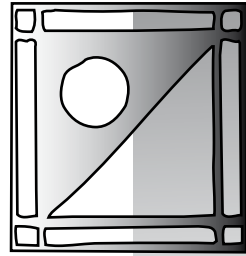
Könyvtár- és információtudomány	617
Könyvtár- és tájékoztatásügy	623
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	631
Munkafolyamatok és szolgáltatások	639
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	652
Vezetés, irányítás	655
Felhasználók és használat	663
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	672
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	674
Kapcsolódó területek	678

A számot szerkesztette: Ságbi Ilona, Szabó Piroska

Közreműködött: Hegyközi Ilona, Kovács Katalin, Murányi Lajos

Olvasószerkesztő: Cz. Tóth János

STUDIES

Libraries in the digital world

CSÍK Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 517–534.

According to Umberto Eco, books share their fates with their readers. Carrying the idea forward, not only books but also libraries share their fates with their readers. The state of a society is well illustrated by the state of its libraries and by how information resources can be accessed. The aim of this article is to examine the impact of the neoliberal economic environment and the expanding process of commodification on libraries and their services. According to the statement of Nicholas Negroponte (MIT) in 2010, the physical book will be dead in five years. Although his provocative forecast has not been confirmed, the ratio of online resources in the acquisition of libraries is increasing. Technology companies have approached libraries to digitize their printed collection. Then the digital contents were sold, or used in accordance with their commercial interests to expand the advertising network. Information companies offered e-journals in large packages for sale to libraries. Despite their promise, the price of digital publications has not become cheaper, but prices have risen steadily. The economic crisis of the early 2000s led to the closure of many public libraries. However, libraries cannot become an 'information soup kitchen', where equal access to data and information hides the fact that there is inequality in access to meaningful information or important knowledge. The tasks of libraries related to teaching include not only library and research skills, navigation on the web, information retrieval from da-

tabases and how to act as a law-abiding information consumer. They can teach about the production of information and current information economics, as well as part of information literacy programmes. Libraries play a role in electronic publishing through their digital collections and repositories.

Keywords: Access; Digitization; Electronic publishing; Information technology; Libraries; Repositories

Data librarians and data scientists: how do we see them today and what do they have to do with data literacy?

KOLTAY Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 535–548.

Data science is an interdisciplinary field that draws on the ideas and tools of many disciplines and varied professions. Data scientists may work as data analysts, or data engineers. We also can speak about vertical and horizontal data scientists. Data science education requires a richly layered system of relationships that are not just useful mechanisms, but also tools for navigating data as social text. Library and information science (LIS) overlaps significantly with data science, but data science is (at least for the time being) not standardised, because it often demands personalised, exploratory solutions. At the same time, data science offers new methods and practices for data librarianship that draw on the core values, ethics, skills and professional knowledge of general librarianship. Computational thinking, a common way of human problem solving, is one of the increasingly prominent competencies of data literacy that is an important part of both disciplines. The ideas that characterise our thinking about data science are linked not only to the cultivation of science, or commercial goals, but also to active and informed citizenship and action, which is also one of the reasons for the emergence of critical data literacy.

Keywords: Competences; Data literacy; Data science; Library and information science

Learning, meeting, experience in the library – A guide to organizing library programmes

BÉKÉSZINÉ BOGNÁR Noémi Erika

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 549–572.

Beyond being key players in the processing, preserving cultural heritage and providing related services, 21st century libraries are more and more becoming places of meeting, lifelong learning and creation. Libraries fulfil these functions through their various services, especially by organizing programmes, trainings and exhibitions. The aim of this paper is to help organize library events by synthesizing the theoretical background and practical knowledge related to the implementation of programmes. The article deals with the process of organizing events from the point of libraries, and gives an overview of the related marketing activities, new directions and trends. It also reviews the projects that took place in the past years with the topic of programme organization in Hungarian libraries, whose methods and results can help librarians in their work in organizing programmes and building communities. It also presents – for inspiration – web pages with programme ideas. The study is an edited text of the winning paper of the 2021 competition for the *Young Librarian of the Year Award*, founded by the Association of Hungarian Librarians and the Alliance of Libraries and Information Institutes.

Keywords: Guide; Library programmes; Projects; Trends

WORKSHOP

The organization and social responsibility in ISO 26000:2021

HORVÁTH Adrienn

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 573–582.

In 2021, the standard ISO 26000 – Guide to Corporate Social Responsibility was renewed, and its translation into Hungarian was completed. When making an overview of the topics and issues of corporate social responsibility, it can be seen that there are hardly any of them unrelated to libraries as organizations. The renewal of the standard, originally published in 2011, and the feedback from libraries on how difficult it is to interpret the criterion of social responsibility in the Quality Performance Evaluation

System of Libraries (KMÉR), inspired the author to write this study. The paper deals with a part of the standard that presents the link between the organisation and the social responsibility. It is a resume for professionals, that can be a significant guide and a starting point for the implementation of certain important aspects of the standard in the organization's regulations and basic documents. In addition to the interpretation of the concepts, the related topics and issues as well as the principles that form the backbone of social responsibility are presented. Besides describing the standard, the study also contains important supplementary notes by the author.

Keywords: ISO 26000:2021; KMÉR; Social responsibility; Standard

OUTLOOK

Public libraries in National Socialist Germany (1933–1945). Part 1. Operation of Hitlerism. Cultural policy, reading, main thoughts related to public libraries

SONNEVEND Péter

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 583–601.

The first part of the longer essay – after outlining the establishment and characteristics of the National Socialist dictatorship – analyses the divided nature of the management of cultural life, which was held hostage by ideology and the propaganda machine (Goebbels, Rosenberg, Hitler Youth, specialised ministries, etc.). This control began almost immediately with the book burning in May 1933, which was sharply condemned by Mihály Babits.

Exclusively persons who were accepted by the authorities from a racial and political point of view were allowed to participate in books and periodicals publishing within the organization of the Imperial Chamber of Culture (Reichskulturkammer). The evolution of reading was facilitated by the fact that along with the publication of a large number of books faithful to the system there was an opportunity to publish 'neutral' works (e.g. M. Mitchell's novel *Gone with the Wind* was a great success in the pre-war period). German public libraries began to spread more widely in the mid-19th century, not least because of the American example. Besides social initiatives, the Catholic Church played a major role (Borremäus Association). A new American encouragement came at the end of the century, after C. Nörrenberg partici-

pated in the Chicago World Fair's Librarianship Conference. From the second decade of the 20th century the so called „Richtungsstreit“ (dispute over direction) which was sparked off by the Dresden librarian W. Hofmann, divided professional public opinion for twenty years. Hofmann in Hungary – due to his political background in Germany – was positively evaluated in the last century, although his professional opponents represented the progressive approach.

The development of German (public) librarianship was greatly supported by the gradually emerging professional journals, training centres, regional library organisations and professional associations.

Keywords: Cultural policy; Public libraries; Reading; Germany; 1933-1945

OBITUARY

Ferenc Szente (1933–2021)

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 602–606.

Ferenc Szente passed away on October 1, 2021. He worked for the National Széchényi Library (NSZL) for 34 years, he retired in 1994 as Deputy Director General of the NSZL. Prior to that, he held several positions: from 1982 to 1986 he was Director of the Centre for Library Science and Methodology, from 1991 to 1993 he was also the editor-in-chief of the journal *Könyvtári Figyelő (Library Review)*. We say farewell to him with this memorial writing of his former colleague.

Keywords: Obituary

BOOK REVIEWS

Publications at the 70th anniversary of the student research societies movement in Hungary

A TDK vonzásában: 7 évtized, 35 OTDK. Ed. KOÓS NÉ TÖRÖK Erzsébet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 276 p.

SZÉCSI Gábor. A megújulás műhelyei: A magyar tudományos diákköri konferenciák története (2011–2020). Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 160 p.

(Reviewed by: Ágnes Hajdu-Barát)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 607–610.

Keywords: Book review; Student research societies movement; Hungary

On the intermediate status of libraries and librarians: notes on a quasi-book series and its volumes

BEDŐ Márta. **Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz.** Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

FEKETE Rita. **Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: a tudományos folyóirat-kiadás tendenciái.** Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

KÉRI Katalin. **Az írott szó csendes birodalma: Könyv-kultúra és könyvtárak a középkori iszlám-**

ban. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar, Nevelés-tudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék, 2020.

KRIZSÁN Ivett. **Társadalom- és humántudományi információforrások.** Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

LOVÁSZ Dávid. **Folyóirat-szerkesztés és -kiadás Open Journal Systems (OJS) segítségével.** Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

(Reviewed by: Anna Magdolna Sipos)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol 31. (67.) 2021. no. 4. pp. 611–617.

Keywords: Book review; Information sources; Journals; Publishing

460 éves a debreceni Alföldi Nyomda – faksimile kiadvány

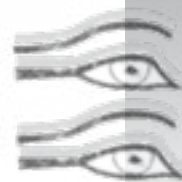
2021. október 28-án három szép kiállítású faksimilével ünnepelte legrégibb hazai nyomdánk, az Alföldi Nyomda Zrt. folyamatos működésének 460. évfordulóját. Az egyetlen díszes dobozban közreadott három kiadvány a következő:

MELIUS Juhász Péter, *A Christus közbejárásáról való prédikációk*, Debrecen 1561 (RMNy 169); *Magyar Dekrétrum*, kit WERES Balázs a deákból tudni illik a' WERBEWCZY István *Decretomabol, melyet tripartitomnak neveznek, magyarra fordított*, Debrecen 1565 (RMNy 207) és *LEX politica Dei, azaz mindenféle törvények, ítéletek és rendtartások, kik főképpen az külső polgári társaságra tartoznak*, Debrecen 1610 (RMNy 992).

Melius prédikációinak hasonmása az Országos Széchényi Könyvtár és az Alföldi Nyomda együttműködésével született újjá. A könyvecskéhez könyvtárunk több, mint ötven évig szolgáló munkatársa, Heltai János, a miskolci egyetem professzor emeritusa írt kísérő tanulmányt *Debrecennek nyomdára van szüksége* címmel.

Az ünnepi alkalomból kívánjuk az Alföldi Nyomdának, hogy még 460 évig és tovább legyen – Hodosi Samuel 17. század végi egykori debreceni diák, veszprémi prédikátor bibliai metaforájával szólva – a magyar művelődés „őrálló toronyba helyeztetett vigyázója”.

Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/460-eves-debreceni-alfoldi-nyomda-faksimile-kiadvany> (2021.11.24.)

Könyvtárak a digitális világban¹

CSÍK Tibor

Bevezető

Umberto Eco A rózsza neve című művében található az a gondolat, mely szerint a könyvek osztoznak olvasóik sorsában. Továbbíve a gondolatot, azt is mondhatjuk, hogy az olvasók sorsában nemcsak a könyvek, hanem a könyvtárak is osztoznak. Ebből következően egy társadalom viszonyait jól jellemezi könyvtárainak helyzete: az, hogy hogyan lehet az információforrásokhoz hozzáférni, milyen tudástárak állnak a köz és a különböző közösségek rendelkezésére.

Az ezredfordulóra alapvető változások mentek végbe a társalomban mind a gazdaság, mind az információkezelés technológiája területén, és ezzel összefüggésben átalakult a közfelfogás, különösen is a rögzített információk használatának jogi vetülete.² A végbemenő folyamat legfontosabb ismérvei közé tartozik, hogy a kulturális és a szellemi élet intézményrendszerében a redisztribúció és a reciprocitás egyre jelentéktelenebbé válik, miközben a kulturális és szellemi javak elérésében, megosztásában szélesedik a kommodifikáció folyamata.

Az átalakulás lassan bontakozott ki, de a könyvtárak szinte a kezdetektől arra törekedtek, hogy a digitális technológiát fölhasználva ne csak kövessék a változásokat, hanem az intézményt folyamatosan megújítsák. A célok nem változtak, most az új viszonyoknak megfelelően akarták szolgálni a közösségek, illetve a társadalom egészének információellátását. Az ezredforduló után azonban a tartalom- és információ-előállítás, valamint a -forgalmazás gazdasági modellje teljesen átalakult, s a kiadók és az információtechnológiai cégek a könyvtárakra egyre inkább úgy tekintettek, mint kiaknázandó forrásokra vagy a profitot csökkentő tényezőkre. Tanulmányunkban két fontos területen: a könyvtárak gyűjteményében és szolgáltatásaiban végbement változásokat kívánjuk bemutatni. Természetesen nem

törekedhetünk teljességre, és egyes, nagy jelentőségű területek – például a gyűjtemények digitalizálása, a különböző repozitóriumok kialakítása – részletes, valamennyi szempontot figyelembe vevő tárgyalásáról le kell mondanunk.³

A tudásmegosztás szolgálatába állított technológia

A XIX. század eszméi közé tartozik a tudás mindenké gondolata, melyet jól kiegészít az az alapelv, mely a könyveket és az ismeretek más rögzített formáit elérhetővé kívánja tenni a társadalom széles rétegei, lehetőleg a társadalom egésze számára. Ezen eszmék megvalósítását szolgálják a könyvtárak, elsősorban is a nyilvános könyvtárakra, majd az ország könyvtári rendszerének egésze. Természetesen nem a XIX. században születtek meg ezek az eszmék. A nyugati kultúrában mélyen benne gyökereznek, kezdve a görög–római nyilvános könyvtárakkal, majd az egyházi

gyűjteményekkel, a reneszánsz könyvtáraival, a köznek és a tudóstársaságoknak szánt könyvtárakon át egészen a köz művelődését és a nemzet tudásvagyonával való gazdálkodást szolgáló könyvtárakig. A XIX. század végén a nyomdaipari technológia valószínű robbanást hozott a kiadványok számában, s az egyre olcsóbbá váló nyomtatott termékek forgalmazását kiadói, terjesztői vállalkozások biztosították. Megjelentek a kép, a hang, majd a mozgókép rögzítését, továbbítását lehetővé tevő új technológiák is. Mindez közrejátszott abban, hogy a könyv halálának gondolatával már a század végén szerettek eljátszani (1. ábra). Valójában a nyomtatott dokumentumok elsőségét az ismeretközvetítésben ezek az audiovizuális médiumok még jó ideig nem veszélyeztették, és mint fizikai hordozók integrálhatók voltak a könyvtárak gyűjteményébe. Ezeknek az új technológiáknak a révén viszont gyarapodott a tudásmegosztás eszközeinek száma és új szolgáltatások indítása vált lehetővé.

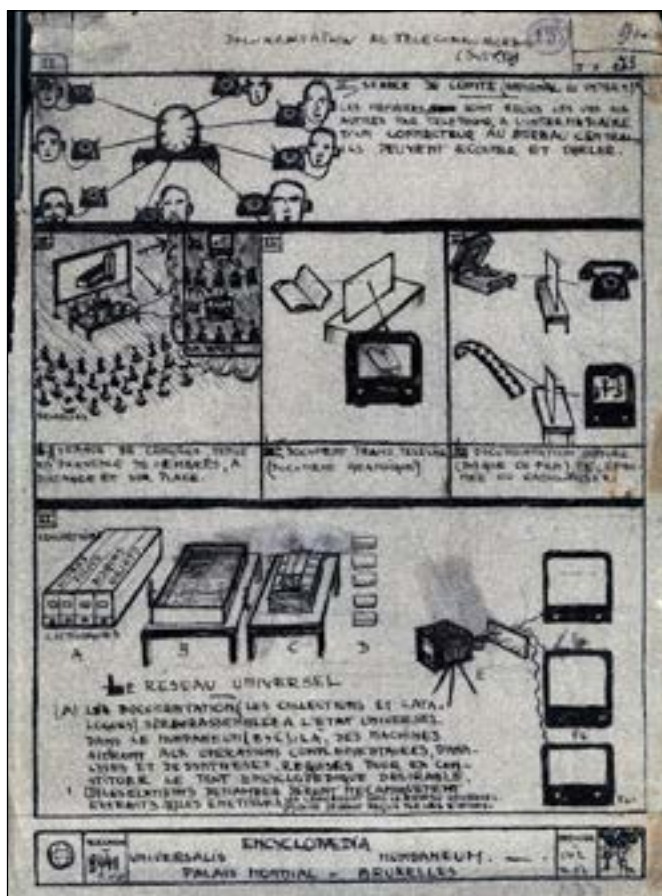

1. ábra

A könyv vége – az „online szolgáltatás” képe 1895-ből.⁴

A XIX. század végén, a XX. század elején a társadalmi és a tudományos haladásban hívó gondolkodók megvalósíthatónak vélték a tudás egyetemes megosztását. E kiemelkedő gondolkodók közül elsőként említendő a dokumentációs mozgalom megindítói, *Paul Otlet*⁵ és *Henri La Fontaine*,⁶ akik 1895-ben kezdeményezték az emberi tudást magukban foglaló kiadványok egyetemes számbavételét (*Repertoire bibliographique universel – RBU*).⁷ *Karl Wilhelm Bührer*⁸ a Nobel-díjas *Friedrich Wilhelm Ostwald*⁹ támogatásával intézetet alapított a tudósok nemzetközi együttműködése és a tudományos ismeretek összegzése érdekében (*Internationales Institut zur Organisierung der geistigen Arbeit – Die Brücke*). *Herbert George Wells*¹⁰ világhírű író 1938-ban megjelent esszéjében olyan világciklopédiáról ír, amelyet a szellem embereinek társulása készítene, és naprakészen tartalmazná az emberiségnek a világról alkotott ismereteit. A fölvetett gondolatok és a kidolgozott elképzelések gyakorlatba

történo átültetése ma sem vesztek időszerűségükből. A tudás mindenkié eszme megvalósításához azonban nemcsak a dokumentumok (nyomtatott, képi stb.) tartalmát volt szükséges föltárni, vagy az enciklopédikus összegzést elkészíteni, hanem biztosítani kellett ezen tudástárakban fölhalmazott ismeretek szétsugárzását is. Az 1930-as évekre Otlet vezetésével kidolgozták a telekommunikációs terjesztés valamennyi formáját. A hangzóanyagokat telefonon, rádióon és hanglemezen lehetett továbbítani, az írott-grafikus dokumentumokat távközlési vonalon, filmen (mikrofilmen) és televízióon lehetne távolról elérni, a képek ugyancsak a film és a televízió révén váltak terjeszthetővé, sőt még a rendezvényeken való távoli részvételre is gondoltak. Összefoglalva megállapítható, hogy az 1930-as évekre a tudásmegosztás valamennyi formáját kidolgozták az analóg technológiára alapozva. A távlati cél az volt, hogy otthonról is elérhető legyen ez a fölhalmazott tudás (2. ábra).

2. ábra

Paul Otlet vázlata a Mundaneum dokumentációs és telekommunikációs tevékenységéről.¹¹

A könyvtár azonban, amely tartalmazza mindazt, ami kifejezhető, nemcsak lelkesítő lehet. *Jorge Luis Borges*¹² – sok tekintetben előlegezve a világháló mai tartalmát – meglehetősen disztópikus képet fest a *Könyvtárról*, melyben minden, valamennyi nyelven megvan. „*Minden: a jövő minuciózusan leírt története, az arkangyalok önéletrajza, a Könyvtár pontos katalógusa, ezer és ezer hamis katalógus, e katalógusok hamisságának kimutatása, Baszileidész gnosztikus evangéliuma, az evangélium kommentárja, az evangélium kommentárjának kommentárja, igaz beszámoló a halálodról, valamennyi könyv fordítása minden nyelven, minden könyv betoldott részlete minden könyvben*”.¹³ És az Igazolások: „[...] védőbeszédék és jóvendölések könyvei ezek, amelyek a világ minden emberének minden cselekedetét minörökre igazolták, és jövőjük csodálatos titkait is tartalmazták.”¹⁴

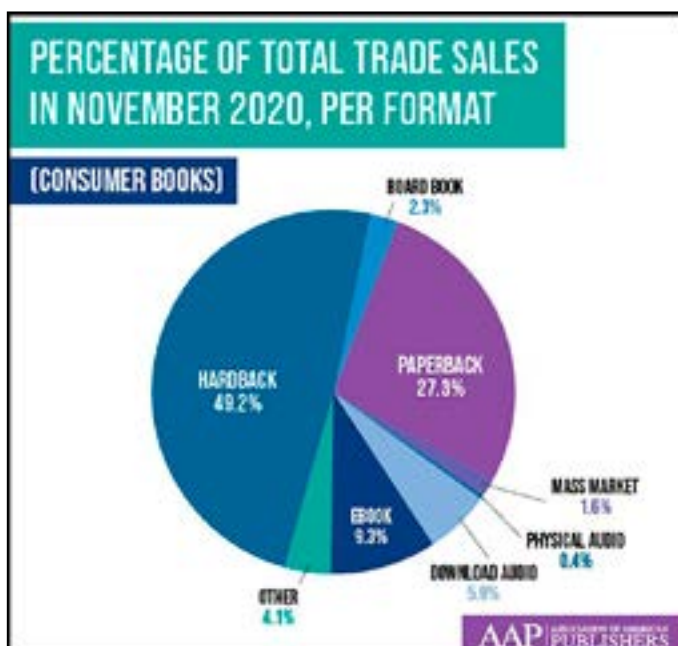
A szellemi javak egyetemes gyűjteményének eszméje mindezek ellenére ma is hat. Az ezredfordulót követő első évtized közepén kezdeményezték például a *Digitális Világkönyvtár (World Digital Library – WDL)* fölállítást, amely ma több mint 190 ország közel 200 intézménye közreműködésével épül, s az UNESCO és a *Library of Congress* (Egyesült Államok) üzemelteti.¹⁵ A nyílt tudomány (Open Science) koncepciójának kialakítása az Európai Unióban a

stratégiai célok közé tartozik,¹⁶ az UNESCO-ajánlás a nyílt tudományról pedig éppen most van születőben.¹⁷ Valamennyi felfogás épít a könyvtárakra, számít a közreműködésükre.

A digitális forma megtöltése tartalommal

A XX. századra a könyv metaforává vált, amely jelképezte a már meghaladott tudásrögzítési és -megosztási technológiákat és a meghaladni kívánt ismereteket is. Böven válogathatunk a könyvek halálát jósoló kijelentések között. *Thomas Alva Edison*,¹⁸ a feltaláló 1913-ban úgy ítélte meg, hogy a könyvek hamarosan elavulnak az állami iskolákban. *McLuhan*,¹⁹ a forró-médiumok apostola, nemcsak a *Gutenberg-galaxis* végét hirdette meg, hanem a könyvet ugyanolyan múlandónak tekintette, mint a szabásmintát vagy a csíkot a női harisnyán. *Nicholas Negroponte*,²⁰ digitális létezésünk kutatója 2010-ben arról beszélt, hogy a könyv mint tárgy öt év múlva halott lesz. Több mint tíz évvel a kijelentés után az elektronikus könyvek eladása még messze elmarad a nyomtatott könyvek mögött.

Az amerikai kiadói szervezet (*Association of American Publishers*) 2020 novemberi adatai szerint a kereskedelmi forgalomban eladott könyvek között a nyomtatottak aránya meghaladta a 75%-ot, míg az

3. ábra

A kereskedelmi forgalomban eladott könyvek megoszlása formátumoként az *Association of American Publishers* adatai szerint²³

elektronikusoké 10% körüli volt (3. ábra). A kiadói bevételek 2020 februárja és 2021 februárja között a keménytáblás könyvekből 26,2%-kal, a puhatáblásakból 14,1%-kal, míg az e-könyvekből 20,4%-kal nőttek.²¹ A 2020 júniusa és 2021 júniusa közötti bevételek a keménytáblás könyvekből 25,3%-kal, a puhatáblásúkból 16,4%-kal nőttek, míg az e-könyvekből 0,3%-kal csökkentek.²² A nyomtatott könyv következőképpen meghatározó médium, és minden tekintetben versenyképes.

A könyvtárak mindig igyekeztek követni a kor elvárásait, s nemcsak a nyomtatott, hanem a más technológiával készült dokumentumokból is gyűjteményeket alakítottak ki. Így történt ez az analóg technológia fizikai egységeivel – mint a hanglemezzel, film- és videófelvétellel –, majd a digitális hordozókkal – mint a CD, DVD. És kialakították a hordozótól független digitális könyvtárakat, a virtuális gyűjteményeket, s az ezekre épülő szolgáltatásokat.

A számítógépes technológia a könyvtárak életében az 1950-es években jelent meg. A szakirodalom vizsgálhatóvá tétele érdekében a bibliográfiákból, a katalógusokból, a referáló-indexelő kiadványokból számítógépes adatbázisokat építettek.

Az orvostudomány szakirodalmát feldolgozó *Index Medicus* című kiadványon, melyet az Amerikai Egyesült Államok orvostudományi könyvtára (*National Library of Medicine – NLM*) készített, jól szemléltethető a folyamat. A bibliográfiai adatbázis az 1960-as évek közepétől működik (*MEDLARS*), 1971-től indult az online keresés (*MEDLINE*), az 1990-es évek második felétől érhető el a weben, és mára már nemcsak a szakterület legnagyobb bibliográfiai, hanem teljes szövegű adatbázisává is vált (*PubMed*). E töretlen fejlődés mögött természetesen ott állt az a kormányzati felfogás, mely a stratégiai tudományterületeken – orvosi, természet- és mérnöki tudományok, pedagógia stb. – a tudományos ismeretek számba vételét és hatékony felhasználását akarta megvalósítani. A következetes politika és a bőséges szövetségi (pl. *National Science Foundation – NSF*) és vállalati anyagi források révén ma az Egyesült Államok szakirodalmi adatbázisai jelentik a vonatkoztatási pontot a tudományos élet számára.

Hazánkban is megindult a bibliográfiák, dokumentációs és referáló kiadványok adatbázissá alakításának folyamata. Például az *Országos Pedagógiai Könyvtár* nemzeti szakbibliográfiájából (*Magyar Pedagógiai Irodalom – MPI*) és referáló lapjából (*Külföldi Pedagógiai Információ – KPI*) 1989-től számítógépes adatbázis épül, amely 2007-től folyóiratok hivatkozásait

is feldolgozza. Általánosságban azonban elmondható, hogy a magyar szakirodalmi adatbázisok – a tudományos szakkönyvtárak térvesztésével párhuzamosan – az 1990-es évektől folyamatosan hanyatlának, szűnnek meg. Sikeres viszont az 1990-es évek második felétől a hazai könyvtárak katalógusainak adatbázissá szervezése és online elérhetővé tétele. Ezzel Magyarországon is kiteljesedett az a folyamat, amely az Ohio State University Library-n kifejlesztett, első online könyvtári katalógussal (*Online Public Access Catalog – OPAC*) indult 1975-ben.

Digitalizálás

A szurrogátumtárak számítógépes adatbázissá válása után, az 1990-es évek második felében vesz lendületet a könyvtárak állományának digitalizálása. A könyvtárak remek lehetőséget láttak a digitális technológiában arra, hogy kiteljesítve küldetésüket, a gyűjteményt mind szélesebb kör számára tegyék elérhetővé. Bár a másolástechnika kapcsán már korábban fölvetődött, hogy a sokszorosítás és a tartalom továbbforgalmazása sérti a szerzői és forgalmazói jogokat, de akkor még sikerült a *modus vivendi* kialakítása.

A digitalizálás tömegessé válása és az abból profitot termelő vállalkozások megjelenése viszont teljesen új helyzetet teremtett. Például a 2000-es évek elején az amerikai nagykönyvtárak anyagát (pl. *Harvard Library, New York Public Library*) a *Google* – a *Google Print Program* keretében – addig nem látott mértékben digitalizálta, s tette a tartalmakat a szolgáltatása részévé. Azok a könyvtárak, melyek nem mondtak a *Google*-nak, leginkább a szellemi örökség kiadását kívánták megakadályozni. Franciaország nemzeti könyvtára, a *Bibliothèque nationale de France (BnF)* élesen elutasította a „kedvező” digitalizálási lehetőséget, mert a francia kulturális örökség megőrzését és közzétételét nemzeti feladatnak tekintette.²⁴ A *Google* digitális könyvtári terveit az amerikai szerzői jogi szervezet (*Authors Guild*) és az *Association of American Publishers* bíróságon támadta meg.²⁵ A 2005 és 2016 között zajló perek sok szempontból sajátos eredményt hoztak, és élesen rávilágítottak a szerzők és a forgalmazók érdekérvényesítő képességének különbözőségére is.

A per hatására ugyan megerősítést nyertek a könyvtár küldetésének megfelelő kölcsönzési, másolási és más „bevett” gyakorlatok, a fizikai egységek (pl. könyv, zenei CD) esetében. A fizikai hordozó nélküli digitális tartalmak (pl. e-könyv) könyvtári beszerzése és kölcsönzése azonban már nem e „bevett” gyakorlat

szerint történik. Azon művek digitalizálásának szabályozása, amelyeknél szerzői jogi igényel nem lép föl senki (*árva művek – orphan works*), vagy nyomtatott formában már nem hozzáférhetőek (*out of print books / out of commerce works*), valóban hasznos a könyvtárak számára. De legalább ilyen fontos volt a digitalizációban érdekelt vállalkozások számára is, hiszen jelentős haszonnal kecsegtető, új piacot nyitott előttük.²⁶

A könyvtárak az 1990-es évek közepétől aktívan bekapcsolódnak a digitális megőrzési programokba. Az alapelvek meghatározása és az eljárások szabályozása után az ezredfordulót követően lendült föl igazán a digitalizálás, melyet az UNESCO éppúgy támogat, mint a nemzetközi könyvtárosszervezet, az IFLA. A sokféle nemzetközi és nemzeti programról szóló áttekintés szétfeszítené közleményünket, ezért erre nem vállalkozhatunk.²⁷ Számos tanulsággal szolgálhat viszont az Egyesült Államok gyakorlata. A nemzeti könyvtár (*Library of Congress – LC*) terveivel az 1990-es évek végén indult el az a folyamat, amely 2010-től a kongresszus támogatta nemzeti programmal folytatódott (*National Digital Information Infrastructure and Preservation Program – NDIIPP*). 2010-től az intézményi kört szélesítették (*National Digital Stewardship Alliance – NDSA*), majd 2016-tól már a digitális könyvtárak szövetségében (*Digital Library Federation – DLF*) folyt a munka.²⁸ Persze közismert tény, hogy a kongresszus könyvtárának messze nemcsak kulturális feladatai vannak, hanem a nemzeti stratégia egyik alapintézményeként működik. Ugyanakkor a kis nemzetek könyvtári rendszere is nagyon lelkesítő példával tud szolgálni. Ilyennek tekinthetjük a norvég nemzeti könyvtár (*Nasjonalbiblioteket*) stratégiáját, mely online elérhető digitális könyvtár létrehozását célozza.²⁹

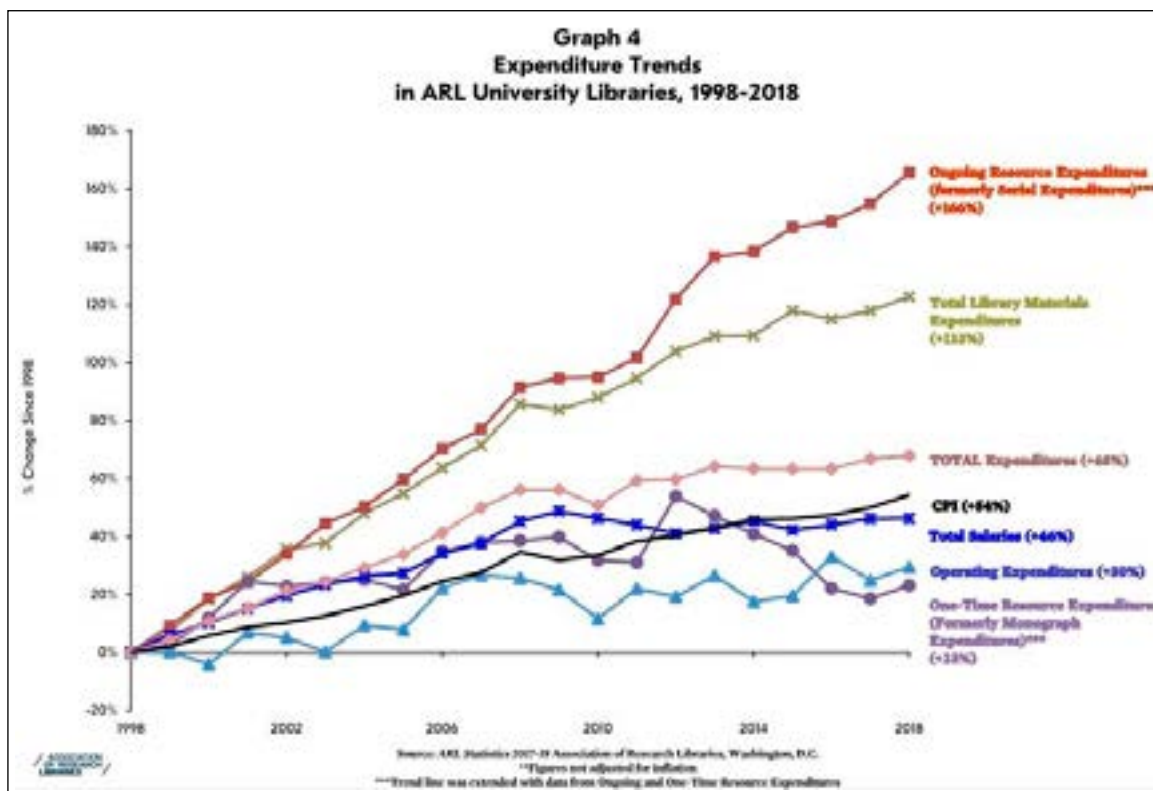
A stratégiai tervezettséghez képest a másik végletet képviseli az állományvédelmi szükségintézkedésként megvalósuló digitalizáció, melyet csak úgy tud a könyvtár elvégezteni, ha lemond a tartalom online terjesztéséről a digitalizáló cég javára. Jóllehet a könyvtár meg tudta óvni a kiadványokat a pusztulástól, de a tartalom a weben a cég révén érhető el, aminek következtében a könyvtár veszít közönségéből. A könyvtárakban őrzött nemzeti örökség digitalizálása és közrebecsátása messze túlmutat az egyes intézményeken, ezért sok államban stratégiai terveket dolgoznak ki ennek megvalósítására. Az ilyen célú és eredményes nemzeti program nem nélkülözheti a megbízható és hosszú távon alkalmazható technológiát,

az intézmények széles körét átfogó, jól szervezett együttműködést, a digitalizálandó művek tervszerű kiválasztását és a folyamatos munkát lehetővé tevő, biztos pénzügyi hátteret.

A digitális kiadványok és a könyvtárak

A könyvtárak beszerzésében nagy változást hoztak a fizikai hordozó nélküli elektronikus/digitális dokumentumok, különösen az időszaki kiadványok. Az intézményeknek számos – ma már közismert – ténnyel kellett szembeesniük: például egy-egy folyóiratsomag ára kedvezőnek látszik, de ha valamennyi, szükséges kiadványt be akarnánk szerezni, akkor több folyóiratsomagot is meg kell rendelni. Így azonban a végösszeg már igencsak magas lesz, és az árukapcsolás miatt sok fölösleges kiadványt is kap a könyvtár; az elektronikus folyóiratokat az előfizetés lejártával nem lehet rendelkezésre bocsátani. A kiadók és terjesztők egyre inkább kiépítik a közvetlen, online értékesítésüket fizetőfalas megoldással. És még sorolhatnánk. A könyvtárak költségvetésében az időszaki kiadványok beszerzésére fordított összegek emelkedtek a leginkább. Az emelkedés messze meghaladja azt a mértéket, ami magyarázható volna a folyóiratok számának gyarapodásával és az általános költségnövekedéssel.

Ez a költségnövekedés a felsőoktatási és tudományos könyvtáraknál volt a legnagyobb. Az Amerikai Egyesült Államok és Kanada számos tudományos könyvtárát tömörítő szervezet, az *Association of Research Libraries (ARL)* általánosan hivatkozott statisztikai adatai szerint (a 4. és 5. ábránál ld. a hivatkozott forrás Excel-tábláit is) a beszerzési kiadásokban az időszaki kiadványokra fordított összeg 1998 és 2018 között 166%-kal nőtt, miközben a monográfiák esetében csak 23%-kal. A változások mélyreható voltát bizonyítja, hogy 1986-hoz képest az időszaki kiadványokra költött összegek mintegy 600%-kal, a monográfiák költségei majdnem 100%-kal, míg a teljes beszerzés közel 400%-kal növekedtek (4. ábra). Sok könyvtáros bizonytalanodott el a digitális világ nagyszerűségébe vetett hitében, amikor az intézményszámba menő referenz kiadványok – enciklopédiák, lexikonok, szakszótárak, életrajzi művek, kalauzbibliográfiák stb. – nem jelentek meg többé. Ezek a könyvkiadás csúcspontú művek összegezték a tudományos ismereteket, szervezték a közleményeket, nélkülözhetetlenek voltak a felsőbb tanulmányokhoz, és hivatkozott kiindulásai voltak az új kutatásoknak. Amelyik műnek sikerült online elérést biztosítani,

4. ábra

Az Association of Research Libraries (ARL) tagságához tartozó egyetemi könyvtárak költségvetési kiadásainak trendjei 1998 és 2018 között.³⁰

annak nagyobb az esélye a talpon maradásra. Sajnos, a művek digitalizálása vagy adatbázissá szervezése még nem biztosíték arra, hogy folytatódik a munka, és megszületik az ismereteket naprakészen tartalmazó új kiadás. A kiadványok online elérhetővé tétele minden bizonnyal hozzájárulhat a könyvtárak forgalmának csökkenéséhez.

A költségviselés szempontjából az online hozzáférésnek két fő típusa van. Közülük az egyik, ha a művet, illetve a referenz adatbázist ingyenesen hozzáférhetővé teszik. Ezzel újabban az *Encyclopedia Britannica* próbálkozik úgy, hogy a tartalom mellett hirdetéseket közöl a bevétel biztosítása érdekében. A másik út, amikor a használók közvetlenül vállalják a költségeket, és megtekintésenként fizetnek (pay per view), vagy előfizetést vállalnak (akár a *Google Play Store*-on keresztül). Az elektronikus kézikönyvtárra álljon itt példaként az *Oxford University Press* tartalomipari vállalat *Oxford Reference*³¹ nevű szolgáltatása, mely révén számos lexikon, szótár használható. Az elektronikus könyvek beszerzése és könyvtári kölcsönzése teljesen új helyzetet teremtett. A kiadók

meghatározzák a kölcsönözhető művek körét, hogy a könyvet hány olvasó kaphatja meg egyidejűleg, hányszor és mennyi ideig lehet kölcsönadni, továbbá részletesen szabályozzák a tranzakciók árszabását, és hogy a mű bekerülhet-e a könyvtár állományába, vagy törölődik a kínálatból stb. Az igen nagy szakmai súllyal és társadalmi elismertséggel rendelkező amerikai könyvtárösszervezet (*American Library Association – ALA*) hosszú évek óta küzd az öt legnagyobb kiadóvállalattal (*Big Five*)³², hogy a könyvtárak a küldetésüknek megfelelően, korlátozásoktól mentesen kölcsönözthessenek elektronikus könyveket, hasonlóan a fizikai hordozókhoz. A szervezet már 2011-ben megalakított egy munkacsoportot (*Digital Content & Libraries Working Group*) a digitális tartalmak egységes kezelése és a kiadókkal való meg egyezés érdekében. Az évek óta folyó sok-sok tárgyalás ellenére a vállalatokkal csak részleges megoldást sikerült elérni. És a cégek állandóan változtatják az e-könyvekhez való hozzáférés és a kölcsönadás feltételeit: például 2019-ben a *Macmillan*-csoport az új e-kiadványait nem adta el a könyvtáraknak, ami ellen

országos tiltakozás szerveződött.³³ A kiadók láthatólag az új technológia valamennyi előnyét a maguk javára kívánják fordítani. A könyvtárosszervezet ezért az *#eBooksForAll* keretében támogatókat gyűjt, és kész jogi – ún. antitrust – eljárást kezdeményezni a digitális piac monopolizálása ellen.³⁴

A kiadók és a forgalmazók – úgy tűnik – készek a legvégsőig elmenni az új technológia adta lehetőségek kiaknázásában. 2011-ben az árak törvénytelen befolyásolása miatt az *Apple*-t már elmarasztalta a bíróság, az öt nagy kiadó pedig pénzzel rendezte a helyzetet. 2021 januárjában az online kereskedelem óriása, az *Amazon* és az öt nagy kiadó ellen indítottak pert árkartell létrehozása tárgyában.³⁵ A nyugati kultúra számára meghatározó volt, hogy a XIX. század végére az üzleti alapú könyvkölcsönzés visszaszorult a nyilvános könyvtár eszméjének általánossá válása miatt. A technológia révén azonban most új életre kelt a fizetős kölcsönzés, s egyre nagyobb teret nyerne az előfizetéses tartalomszolgáltatások és az ún. streaming média.

Az *Amazon* példáját véve: a 2011-ben indult *Kindle Lending Library*, mely 2021 januárjában megszűnt, de helyette ajánlja a cég a 2016-tól működő *Prime Reading* szolgáltatását több mint 1000 könyvvel és folyóirattal, a 2014-es alapítású *Kindle Unlimited*³⁶ pedig két milliónál több mű – könyvek, folyóiratok, hangskönyvek stb. – elérését kínálja havi 9,99 dollárért. Az *Amazon*nak természetesen van hasonló zenei és videószerzői szolgáltatása is. A cég a könyvkereskedelemben meghatározó piaci részesedésre tett szert: az Egyesült Államokban a nyomtatott könyvek több mint a felét és az e-könyvek majd 90%-át adja el.³⁷ De a forgalmazás mellett kiadással is foglalkozik. A kiadói részlegéhez (*Amazon Publishing*) számos könyvkiadó tartozik. Az *Amazon* nem adja el a könyvtáraknak e-könyveit, megakadályozandó azok könyvtári kölcsönzését.

Jóllehet a nagy kiadók közül az *Amazon* az egyedüli, amely teljesen elzárkózik a művei könyvtári kölcsönzésétől, de ezt nem pusztán üzleti érdekekkel indokolja. Kinyilvánított célja ugyanis, olyan – úgymond – megközelítés kidolgozása, amely egyrészt az olvasóközönség bővítését és a könyvtárhasználók szolgálatát, másrészt a szerzők érdekeinek érvényesülését és a jogdíjakat, jövedelmeket egyaránt biztosítja.³⁸ Az *Amazon* álláspontjával szemben számos ellenvéleményt fogalmaztak meg, és a cég tevékenységét is sokan bírálták. A könyvtárak szempontjából talán a legtalálhatóbb összegzés így hangzik: az *Amazon*nak megvan a hatalma ahhoz, hogy a könyvtárakat a

XX. században tartsa. Ez az ára, hogy hagyjuk a *Big Tech*-et ilyen nagyra nőni.³⁹

Online szolgáltatások

A könyvtári rendszer ma már nélkülözhetetlen szolgáltatásai közé tartozik a közös, illetve központi katalógus, amely tartalmazza a lelőhelyadatokat is. A könyvtárak együttműködésével készülő leghíresebb, számítógépes közös katalógus az *Ohio College Library Center (OCLC)*, 1967-ben indult útjára. Az *OCLC* nonprofit szervezetként Ohio állam könyvtárainak közös katalogizálását tervezte megvalósítani számítógépes hálózat révén. A vállalkozás annyira sikeres lett, hogy kilépett az állam kereteiből (*Online Computer Library Center – OCLC*), s mára 107 országból való 15 637⁴⁰ tagintézményének munkáját összefogva készíti és szolgáltatja a *WorldCat* nevű katalógust, amely közel 500 millió bibliográfiai rekordot tartalmaz. Fontos megemlíteni, hogy a program elindulásához alapvetően hozzájárult a szövetségi pénzügyi támogatás.

Ohio államban a szisztematikus fejlesztések eredményeként intézményesítették a könyvtárak együttműködését *Ohio Library and Information Network (OhioLINK)* néven, ami biztosítja a felsőoktatás szakirodalommal és információval való ellátását, s megtermetti az állam hatékony tudásgazdálkodásának kereteit. Az 1992-ben indított, 1997-től a világhálón működő vállalkozás ma az információk széles skáláját teszi elérhetővé (úm. elektronikus folyóiratok, digitális tartalmak, szakdolgozatok, kutatási jelentések, zene stb.).⁴¹ Az *OhioLINK* küldetésében kertilés nélkül, világosan megfogalmazták a célt: az állam felsőoktatása számára teremtsen versenyelőnyt azzal, hogy együttműködve és költséghatékonyan megszerzi és rendelkezésre bocsájtja a folyamatosan gyarapodó, nyomtatott és digitális, tudományos forrásokat, a tanítás, a tanulás és a kutatás előrehaladása, továbbá Ohio tudásalapú gazdaságának növekedése érdekében.⁴²

A hazai könyvtárügy – engedelmessé az idők szavának – 2001-ben 15 könyvtár közreműködésével létrehozta a *Magyar Országos Közös Katalógust (MOKKA)*. A *MOKKA* az elmúlt húsz évben számos területen ért el igen komoly eredményeket, de az *OCLC*-hez hasonló, az állam gyűjteményeit oly teljességgel átfogó közös katalógust nem sikerült kiépíteni. A tudás- és információmegosztás érdekében létrehozott könyvtári hálózat, amelynek keretében együttműködnek az ország tudományos intézményei, ugyancsak várat magára.⁴³ Az *OCLC* számos tanul-

sággal szolgálhat a magyar könyvtárosok számára is, például hogy a szakmai lelkesedés nem pótolhatja a biztos anyagi háttérrel, a folyamatos és hosszú távra szóló fejlesztéseket és a tevékenységek szigorú szabályozását (vö. *OCLC MARC*).

A tudományos szakkönyvtárak és a felsőoktatási könyvtárak kiemelt szolgáltatásai közé tartozott az 1970-es évektől az online adatbázisokban való szakértői keresés. A szolgáltatást olyan könyvtári szakemberek végezték, akik jól ismerték a föltárt tudományterületet, az adatbázis rekordszerkezetét és keresőfelületét, mert az árszabás miatt a gyors és pontos keresés volt kívánatos. Az 1990-es évek végére a nagy szakirodalmi adatbázisok kialakították a webes felületüket, és megváltoztatták az árszabást is, megszüntetve például az időalapú számlázást. Ennek következtében a könyvtárosok elsődleges feladata már nem a keresések elvégzése lett, hanem a kutatók és a hallgatók fölkészítése az adatbázisban való keresésre. Ezek a kurzusok a felsőoktatásban fokozatosan kötelezővé váltak, a kutatástámogatás viszont egyre szűkebb, de szakmailag és tudományosan sokkal igényesebb szolgáltatássá vált.

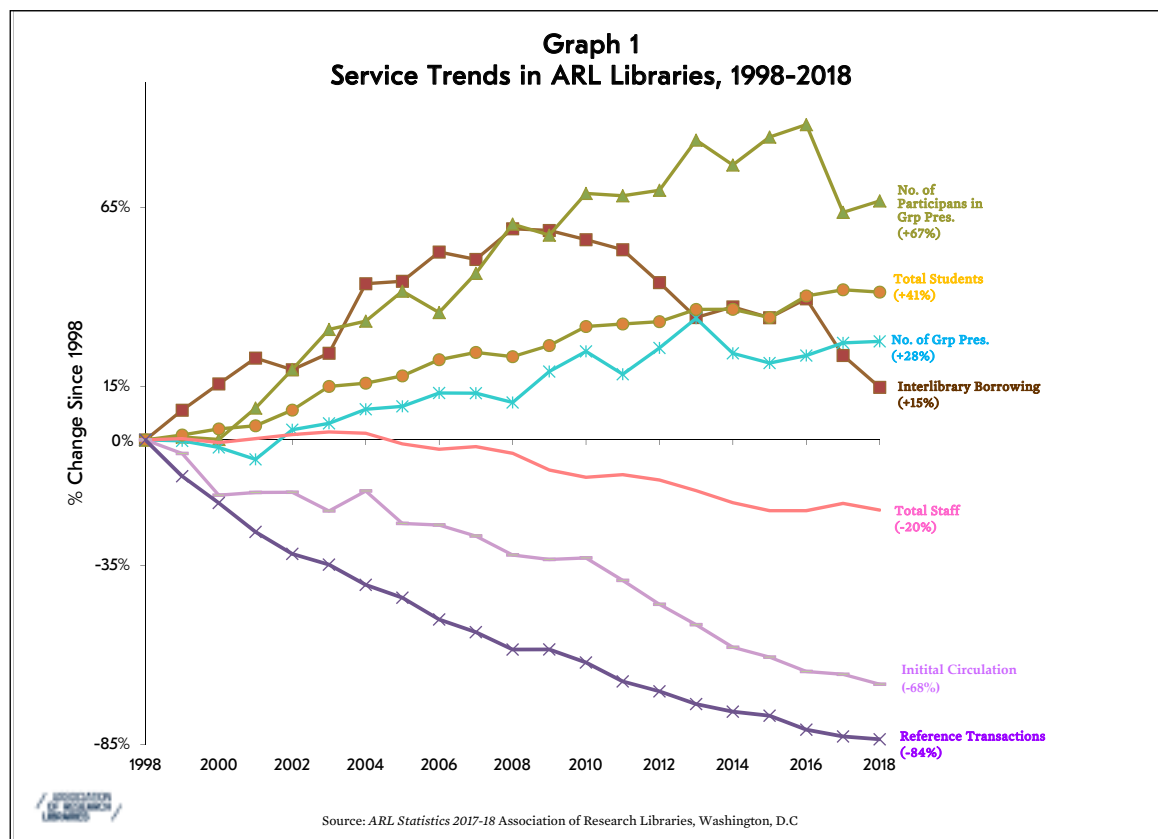
Az internetes, majd webes források közötti eligazodást már a kezdetektől segíteni kívánták a könyvtárosok. A meglehetősen különböző forrásokat, weboldalakat megpróbálták könyvtárrá szervezni: minőségi kritériumok szerint szigorúan átválogatva, s alapos formai és tartalmi feldolgozással lehetővé téve a sokszempontú keresést. Az *Internet Public Library (IPL)* története jól példázza az ilyen típusú vállalkozások útját.⁴⁴ Az *IPL* a *University of Michigan* könyvtároshallgatói munkájaként indult 1995-ben,⁴⁵ 2007-től 15 felsőoktatási intézmény közreműködésével épült, majd a digitális könyvtárosok képzésben is fontos szerepet töltött be. A webböngészők versenye és az anyagi támogatás megszűnése miatt az *IPL* 2015-ben befejezte működését.⁴⁶ A vállalkozásnak azonban olyan jól csengő neve volt, hogy a *Barnes & Nobel Education* megvette, de a szolgáltatás tartalmát megváltoztatva 2020-tól a diákok számára több mint félmillió esszét kínáló portálként működteti.

Hazánkban az *Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (OPKM)* tervezte, hogy a magyar iskolai könyvtárak munkáját egy közösen épített *Web Iskolai Könyvtárral (WebIK)* segíti. A végül pályázati pénzből megvalósult *WebIK* 2010 és 2015 között működött, s hasonlóképpen a pénzhiány miatt maradt abba. Ma már ilyen átfogó munkára a könyvtárak nem vállalkoznak, de minden rangos felsőoktatási intézmény könyvtára állít össze listát az egyetemi polgárok

sámára az online elérhető adatbázisokról, tematikus portálokról, jól használható forrásokról. Ez a segítő szándék általánosan jellemzi a könyvtárakat, de nem mindig társul megfelelő szintű szakmai munkával. Számos linkgyűjtemény ugyanis azokhoz az ajánló bibliográfiákhoz hasonlít, melyeknél a megnevezés pusztán az esetlegességet és a koncepciótlanságot hivatott elfedni.

A könyvtári szolgáltatások iránti igény megváltozása

A szolgáltatások igénybevételének változását jól nyomon lehet követni az *ARL* tagkönyvtáiról fölvetett adatok alapján. Ezek szerint a tájékoztató szolgáltatott 2018-ban 1998-hoz képest 84%-kal kevesebben keresték meg, és a kölcsönzések száma is több mint kétharmad résszel esett vissza. A könyvtárközi kölcsönzés 1998-tól 2009-ig folyamatosan nőtt (59%), majd ekkortól csökkent, és 2018-ra már csak 15%-kal haladta meg a húsz évvel korábbi szintet. A hallgatóknak tartott csoportfoglalkozások száma viszont látványosan nőtt, 2016-ra 88%-kal, 2018-ban pedig 67%-kal haladta meg a kiinduló szintet, s a résztvevők száma is folyamatosan gyarapodott (41%) (5. ábra). A tájékoztatás iránti igény csökkenéséhez nyilvánvalóan hozzájárult, hogy az adatbázis-forgalmazók kifejlesztették az ilyen irányú szolgáltatásaikat. Már nemcsak a könyvtárosok informálása és az adatbázisok megismertetése fontos számukra, hanem közvetlenül akarják megszólítani használóikat. Ezért kiemelt figyelmet fordítanak a használóképzésre (személyes, online, Youtube-anyagok, webinárium stb.), a tájékoztató szolgáltatás (telefon, ímé, cset, közösségi háló stb.) nyújtására, sőt, tudományos konzulens rendelkezésre bocsátását is vállalják. A folyamatot erősítette, hogy egyre több adatbázis került egyre kevesebb forgalmazó kezébe. Az őri-ásvállalatok mindegyike olyan portál fejlesztésén dolgozik, amelyről a legkülönbözőbb referenz és teljes szövegű adatbázisok éppúgy elérhetők, mint tudományos hírek, rendezvények, virtuális közösségi terek, ingyenes források stb., de igénybe lehet venni a használatot messzemenően támogató szolgáltatásokat is. Mindez nemcsak a könyvtárak szakirodalmi tájékoztatására volt hatással, hanem jelentősen szűkítette az adatbázis-keresésben és a kutatástámogatásban betöltött korábbi szerepüket.

5. ábra

Az Association of Research Libraries (ARL) tagságához tartozó könyvtárakban igénybe vett szolgáltatások trendjei 1998–2018⁴⁷

Az ARL felméréseinek adatai szerint a könyvtári foglalkozások, a könyvtárak oktatási tevékenysége iránt nőtt az igény. Ez összhangban áll azzal a folyamattal, melynek során az információs műveltség megszerzése a felsőoktatás valamennyi szintjén elvárás lett. A képzés egészét átfogó szabályozás 2000-ben jelent meg,⁴⁸ melyet az egyes tudományágakra vonatkozó követték,⁴⁹ 2006-ban pedig rendezték a könyvtárosok oktatói státuszát⁵⁰ a felsőoktatásban. Az információs műveltség átadásán túl igény mutatkozik a tudományterületek tájékoztató eszközei, illetve adatbázisai bemutatására, valamint a nyílt hozzáférésű platformok használatának és a publikációk megjelentetésének segítése iránt.

A könyvtárak próbálkoztak az egész napos, virtuális tájékoztató szolgálattal is. Az OCLC QuestionPoint⁵¹ a hét minden napján 24 órán állt rendelkezésre, de 2019-ben kénytelen volt eladni a szolgáltatást.⁵² Joggal merült föl a kérdés, ha a könyvtári háttérrel, nonprofit alapon működő szolgáltatás nem hatékony, akkor üzleti alapon azzá tehető-e. A színvonalas tájékoztatást

folyamatos rendelkezésre állással olyan tőkeerős cég sem vállalta, mint a Google, s a 2002-ben indított Google Answers térítéses szolgáltatását 2006-ban megszüntette.⁵³

Az 5. ábráról nemcsak a tájékoztató szolgálat igénybevételének óriási mértékű visszaesése olvasható le, hanem a foglalkoztatottak számának jelentős csökkenése is. Az ACRL tagkönyvtáraiban a munkatársak száma 1998 és 2018 között 20%-kal lett kevesebb. Sajnos más könyvtárak esetében is hasonló statisztikai átlagok mutatkoznak. Az Egyesült Államokban a közoktatási intézmények könyvtárosainak száma 1999 és 2016 között majdnem 20%-kal csökkent.⁵⁴ A pedagógusok létszáma is csökkent, de közel sem ilyen mértékben. A helyzet komolyságát jelzi az a tény is, hogy az iskolákban a tanítás támogatására ún. oktatássegítőket (*instructional aids*), oktatáskoordinatorokat (*instructional coordinators*) is alkalmaznak, akiknek a létszáma nem esett a kiinduló 2000-es év létszáma alá úgy, ahogy ez az iskolai könyvtári dolgozók esetében történt.⁵⁵ A könyvtárak bezárásáról

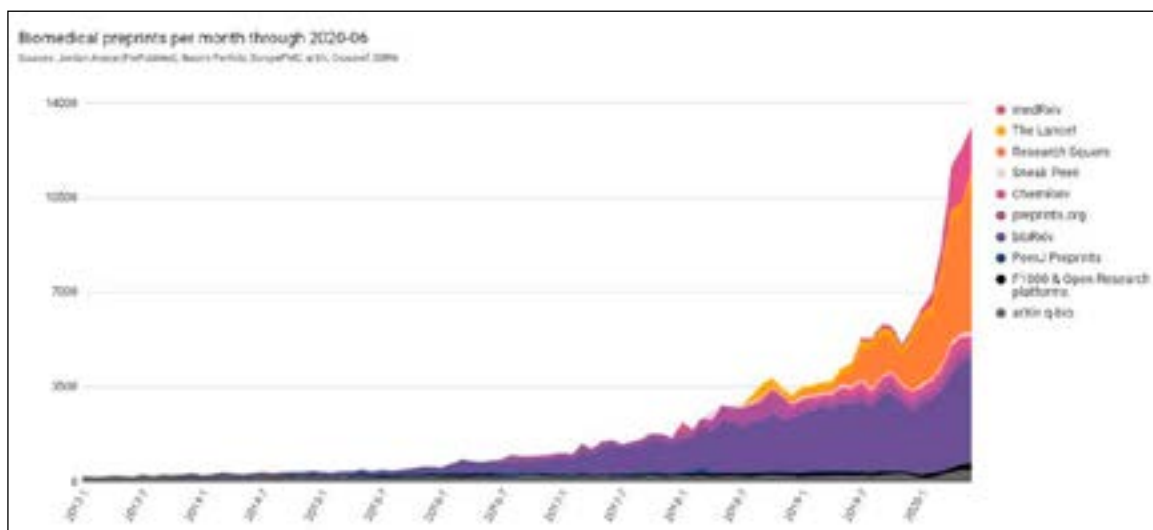
és a könyvtárosok elbocsátásáról sokat lehetett olvasni az Egyesült Királyságból és Németországból érkező hírekben is. S bár a 2000-es évek elejének válsága idején jelentősen megemelkedő átlagok később csökkentek, a negatív tendencia tartósnak bizonyult.

Tudományos közlemények nyílt adatbázisai a világhálón

A felsőoktatási és a tudományos szakkönyvtárak gyűjteményének és szolgáltatásainak igénybevételét jelentősen csökkenti, hogy egyre növekvő számú forrás érhető el szabadon az online térben. A tudományos közlemények szabad publikálása az interneten, majd a közleményekből kialakított gyűjtemények, archívumok a tudományos kommunikáció új korszakát nyitották meg. Most csak néhány példa felvillantására szorítkozhatunk a könyvtárak szempontjából fontos vonatkozások érzékeltetésére.

Történelmi lépésnek szokás tekinteni, hogy *Paul Ginsparg*⁵⁶ fizikus 1991-ben létrehozta a tudományos közlemények nyílt hozzáférésű tárárt, az *arXiv.org* elődjét. Mára már a diszciplínák és a kutatási területek

preprint-adatbázisai, -szerverei ugyanúgy a szakterület tudományosságának nélkülözhetetlen attribútumai közé tartozik, mint a XIX. században az akadémiai folyóiratok voltak. Ezen adatbázisok közleményei (pl. preprint, postprint) nem esnek át szigorú tudományos ellenőrzésen (pl. lektorálás), tehát jórészt formai követelményeknek kell megfelelniük. Az adatbázisok fenntartása is számos kérdést vet föl, mert a működést biztosító fenntartók igen különbözőek lehetnek (például felsőoktatási és tudományos intézetek, tudóstársaságok vagy szakmai szervezetek, kutatási programok és alapítványok, egyének és közösségek, ipari vállalatok, tartalomszolgáltatók és kiadók). Mindezen bizonytalanságok ellenére folyamatosan növekszik az adatbázisok népszerűsége. Példaként álljon itt a preprint-adatbázisok állományának robbanásszerű növekedése az élettudományok területén 2013 és 2020 júniusa között (6. ábra).⁵⁷ A tudományos ismereteket előállító felsőoktatási és tudományos intézményekkel szemben általános elvárássá vált, hogy saját anyagaikból nyílt hozzáférésű repozitóriumo(ka)t alakítsanak ki. A repozitóriumok működhetnek a könyvtár részeként, de van, ahol önálló szervezeti egységet alkotnak.

6. ábra

Az élettudományok preprint-adatbázisaiban az állománynövekedése 2013–2020⁵⁸

A világhálón fellelhető tudományos közlemények visszakeresésére a *Google* külön szolgáltatást indított 2004-ben *Google Scholar* néven. A szolgáltatott tartalmakat sok kritika éri, különösen súlyosak a földolgozott közlemények minőségére, tudományosságára vonatkozóak (vö. ragadozó-folyóiratok). A szélsőséges bírálatok szerint a használó nem tudhatja, hogy

a szolgáltatás jelmondatának megfelelően éppen egy óriás vállán áll, vagy – *Karinthy Frigyes* szavaival élve⁵⁹ – „halkan belelépett”. A *Google Scholar* közölte bibliometriai adatok azonban, összevetve a tudományosan elismert hivatkozási adatbázisok – *Web of Science*, *Scopus* – értékelésével, relevánsnak bizonyultak.⁶⁰ Ez más cégeket is arra ösztönöz, hogy ki-

épsítsék a saját vállalkozásukat. A *Microsoft* 2016-tól szállt be az üzletbe, s elindította a *Google Scholar*hoz hasonló *Microsoft Academic* nevű szolgáltatását. És végül említsük meg, hogy az általános webböngészők is – mint a *Google* vagy az orosz *Yandex* – egyre kifinomultabb kereséseket tudnak végezni, az oldalak relevanciájának megállapításához fölhasználva a mesterséges intelligencia kutatásának eredményeit. Összegezve megállapítható, hogy a könyvtárak ellenőrzött, hiteles forrásaival szemben ott áll a világháló hihetetlen információbősége, a könyvtári tájékoztatással, kutatástámogatással szemben pedig a keresés szabadságának érzése és saját ítéletünkbe, tudásunkba vetett bizalom.

Merre tartson a könyvtári tájékoztatás és oktatás?

Általánosan elfogadott, hogy az ismeretek megszerzéséhez és megosztásához kapcsolódó tudás és készségek elsajátítása kulcsfontosságú, akár az információ (*information literacy*), akár a digitális technológia (*digital literacy*) felől közelítünk. Birger Hjørland⁶¹ fölhívja a figyelmet arra, hogy az információs műveltség és a digitális műveltség közös, központi eleme az ismeretek létrehozásának kritikai értelmezése és az a tudás, amely képessé tesz az információk megítélésére.⁶²

Az *UNESCO* a média- és információs műveltséget az alapvető emberi jogok részének tekinti, amely az információkhoz való megfelelő hozzáféréssel együtt a társadalmi egyenlőség érvényre juttatásának előfeltétele.⁶³ A nemzetközi kulturális szervezet nevesíti is a könyvtárakat mint olyan intézményeket, amelyek közreműködése nélkülözhetetlen ezen ismeretek átadásában, valamint a média- és tartalomipar működésének megismertetésében. Azt jelöli meg célként, hogy az információhoz, a tudáshoz való hozzáférésben az igazságosság elve érvényesüljön, mind a társadalmon belül, mind a globális világ társadalmi között.

A másik vonatkoztatási pont az ún. digitális intelligenciához tartozó kompetenciák, amelyeket az *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)* közreműködésével az *Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE)*, a világ egyik legnagyobb mérnöki szervezete dolgozott ki.⁶⁴ A digitális intelligencia azokat a technikai, kognitív, metakognitív és szocio-emocionális kompetenciákat fogja át, amelyek lehetővé teszik az egyénnek, hogy a digitális élet kihívásaival szembenézzen,

és alkalmazkodjon hozzájuk.⁶⁵ A meghatározásban szerepel, hogy ezek a kompetenciák egyetemes értékeken alapulnak, de részletesen nem fejtik ki, s csak az „oktatásipari” (educational industry) vonatkozásokra történik utalás, a könyvtárakhoz való viszonyra azonban nem.

Pedig a könyvtárak, különösen is a közkönyvtárak igen népszerű oktatási programjai voltak a számítógépes ismeretek, az irodai szoftverek használata, a keresés és ügyintézés a világhálón, a programozók klubja stb. hogy csak a digitális technológiákhoz kapcsolódókra hivatkozzunk. Sokan tartanak attól, hogy a tartalomipar szolgálatába állított könyvtári tájékoztatás már nem a szellemi szabadság elvét fogja szem előtt tartani, mert a fogyasztó adott termékkínálatból való választásának segítése lesz a feladata. A digitális kompetenciáknak pedig nem arra kell irányulniuk, hogy az egyén hogyan állítsa céljai szolgálatába a technológiát, hanem hogy alkalmazkodni tudjon a digitális világhoz, elsajátítsa a jogszerű és etikus fogyasztói magatartást (vö. *Aaron Swartz vs JSTOR*⁶⁶). Vajon a könyvtári oktatás feladata-e annak tudatosítása, hogy a böngészők megosztotta ingyenes tartalmaknak vagy az ingyenes kommunikációs szolgáltatásoknak és közösségi kapcsolattartásnak mi az ára?⁶⁷ Elvárható-e a könyvtártól annak bemutatása, hogyan válnak az egyén személyes adatai és a viselkedését leíró adatok áruvá, s miként használhatók azok a viselkedés előrejelzésére és módosítására, vagy akár az egyén gondolkodásának megváltoztatására? Ugyancsak kérdés, hogyan határozzák meg a XXI. század uralkodó eszméi a könyvtárak társadalmi szerepét, például a platformkapitalizmusról vagy a felügyeleti kapitalizmusról⁶⁸ szóló új elméletekben.

Záró gondolatok

A könyvtárak által képviselt, a tudásmegosztásról és az információkhoz való hozzáférésről szóló eszmék érvénysülését két területen vizsgáltuk meg: a könyvtárak gyűjteménye, valamint szolgáltatásai vonatkozásában.

A számítógépes, digitális technológia révén először a könyvtárak szurrogátumtárainak – indexművek, bibliográfiák, katalógusok stb. – adatbázissá szervezése történt meg. A hardverfejlesztések idővel lehetővé tették a gyűjtemények dokumentumainak digitalizálását és világhálón való elérhetővé tételét. A könyvtárak abban a hitben támogatták a folyamatot, hogy ezzel – küldetésükhöz híven – a szellemi javakhoz való hozzáférést szolgálják. A 2000-es évek máso-

dik évtizedére azonban egyértelművé vált, hogy az átadott javak nem a közt, hanem a tartalomipari és információtechnológiai cégeket szolgálják.

Láttuk, hogy a cégek az általuk forgalmazott digitális művek, illetve az online szolgáltatások könyvtári beszerzését és rendelkezésre bocsátását egyre szigorúbban szabályozzák, sőt korlátozzák. A fizikai hordozón forgalmazott művektől eltérő eljárásrendet különös módon a szerzői jogok és ahhoz kapcsolódó jogvédelmek védelmével szokták igazolni.

Mindezzel egyidejűleg ezek az óriásvállalatok a legismertebb könyvtári szolgáltatásokhoz – mint a kölcsönzés, tájékoztatás – hasonló szolgáltatásokat alakítanak ki és üzemeltetnek. A technológia révén tehát új életre kelt a fizetős kölcsönzés, s egyre nagyobb teret nyernek az előfizetéses tartalomszolgáltatások és az ún. streaming média.

A kiadók és a forgalmazók – úgy tűnik – készek a legvégsőkig elmenni az új technológia adta lehetőségek kiaknázásában. És ami nem elég nyereséges, azt kellene közpénzből fenntartani a legszükségesebb tartalommal a rászorulóknak számára. A könyvtárak

azonban nem válhatnak információs népkonyhává, ahol az adatokhoz, információkhoz való egyenlő hozzáférés elrejtí az, hogy nincs egyenlőség, mert a jelentős információkhoz vagy a fontos ismeretekhez nem lehet hozzáférni.

Ha a szellemi örökségünk védelmét, a tudományos eredményeink számba vételét, a felsőoktatás és a kutatás információellátását, valamint a nemzet tudásvagyományával való gazdálkodást tekintjük, akkor föltehető a kérdés, hogy a globális óriásvállalatok vagy egy országos könyvtári rendszer lássa-e el a feladatokat? Ugyanennek a problémának egy másik vetülete a könyvtári oktatás tematikája: az információhoz, az ismeretekhez való hozzáférés álljon-e középpontban, vagy pedig az, hogy az egyén a *digitális élet kihívásaival szembenézzen és alkalmazkodjon hozzájuk?*

Föltehető a kérdés, hogy az eszmék és gondolatok sokféleségének megismerésén, valamint a tudás lehetőleg a társadalom egésze számára hozzáférhetővé tételén alapuló könyvtárfelfogás érvényes lesz-e a XXI. században?

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. A tanulmány az Online térben az online térért. Networkshop 30. országos online konferencia 2021. április 6–9. Eötvös Loránd Tudományegyetem című tanácskozáson elhangzott előadás alapján készült tudományos közlemény. Az előadás szövege elérhető:
TICK József – KOKAS Károly – Holl András, szerk. Online térben az online térért: Networkshop 30: Országos online konferencia 2021. április 6–9. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest: HUNGARNET Egyesület, 2021. p. 25–34. ISBN 978-615-01-2956-3. Hozzáférhető: <http://ocs.mtak.hu/index.php/nws/2021/paper/view/60/90> [Megtekintve: 2021.11.23.]
2. KISZL Péter. A könyvtár- és információtudomány, valamint a könyvtárosképzés válaszai a gazdasági, társadalmi és technológiai kihívásokra. == KISZL Péter – BODA GÁBORNÉ KÖNTÖS Nelli, szerk. Valóságos könyvtár – könyvtári valóság: Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021. p. 57–74. ISBN 978-963-489-268-7. Hozzáférhető: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/55814> DOI 10.21862/vkv2020.57 [Megtekintve: 2021.11.01.]
3. Rayward a számítógépes és kommunikációs technológia alkalmazása szempontjából a következő korszakolást alkalmazza: az 1960-as évektől az 1970-es évek elejéig tart az offline számítógépesítés időszaka, melyet az online rendszerek szakasza követ, az 1980-as éveket a mikrokomputerek és a CD-ROM-ok használata jellemzi, az 1990-es évek pedig az internet forradalmát hozták. Ld. alább: RAYWARD, p. 13. RAYWARD, Boyd W. A history of computer applications in libraries: Prolegomena. == IEEE Annals of the history of computing, 24. (2002) 2., p. 4–15. Print ISSN 1058-6180 e-ISSN 1934-1547. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1109/MAHC.2002.1010066> [Megtekintve: 2021.11.01.]
4. ROBIDA, Albert – UZANNE, Octave. La fin des livres [elektronikus dok.]. Salt Lake City, UT: Project Gutenberg Literary Archive Foundation, 2001. EBook-No. 2820. Legutóbb frissítve: 2020. 02. 19. Hozzáférhető: <https://www.gutenberg.org/files/2820/2820-h/2820-h.htm> [Megtekintve: 2021.11.01.]
5. Otlet, Paul (1868–1944) belga jogász, békeaktivista, társalapítója az Institut International de Bibliographie, későbbi néven Fédération internationale de documentation nevű szervezetnek, mely 2002-ig működött és a könyvtárügy egyik legmeghatározóbb intézménye volt, például az Egyetemes Tizedes Osztályozás kidolgozásával.
6. La Fontaine, Henri (1854–1943) jogász, Nobel-békedíjas, a másik társalapítója az Institut International de Bibliographie nevű szervezetnek.
7. RAYWARD, Boyd W. Visions of Xanadu: Paul Otlet (1868–1944) and hypertext [elektronikus dok.]. == Journal of the

- American Society for Information Science, 45. (1994) 4., p. 235–250. ISSN 0002-8231. Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/220433628_Visions_of_Xanadu_Paul_Otlet_1868-1944_and_Hypertext [Megtekintve: 2021.11.01.]
8. Bühner, Karl Wilhelm (1861–1917) személye és a szervezet működése kevésbé ismert. A tevékenységéről és annak könyvtári vonatkozásairól jó áttekintést nyújt: VOSSOUGHIAN, Nader. On the organization of geistige Arbeit: Historical reflections on Die Brücke [elektronikus dok.]. == Library Trends, 62. (2013) 2., p. 478–488. Print ISSN 0024-2594 e-ISSN 1559-0682. Hozzáférhető: <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/49319/62.2.vossoughian.pdf?sequence=2&isAllowed=y> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 9. Ostwald, Friedrich Wilhelm (1853–1932) német kémikus, filozófus. Anyagiilag is támogatta a kezdeményezést, számos tudóst nyerve meg az együttműködésnek, köztük volt például Rudolf Diesel, Marie Curie, Ernest Rutherford.
 10. Wells, Herbert George (1866–1946) írói, történelmi és társadalomkritikai művei éppoly jelentősek, mint a jövőt megjósoló gondolatai (például az atombomba).
 11. OTLET, Paul. Schéma de Paul Otlet: Documentation et télécommunication [elektronikus dok.]. == Mons: Mundaneum, [s. a.]. Hozzáférhető: <http://archives.mundaneum.org/en/versions-digitalisees/schema-de-paul-otlet-documentation-et-telecommunication> [Megtekintve: 2021.11.01.]
Fontos adalék a táblához, hogy Otlet a tájékoztatást és az oktatást szolgáló képi ábrázolások kidolgozásában együttműködött Otto Neurath-tal (1882–1945), aki tagja a Bécsi Körnek, s az ISOTYPE (International System of Typographic Picture Education) módszerének egyik kidolgozója volt. Bővebben:
VAN ACKER, Wouter. Internationalist utopias of visual education: The graphic and scenographic transformation of the universal encyclopaedia in the work of Paul Otlet, Patrick Geddes, and Otto Neurath [elektronikus dok.]. == Perspectives on Science, 19. (2011) 1., p. 32–80. ISSN 1063-6145 e-ISSN 1530-9274. Hozzáférhető: <https://direct.mit.edu/posc/article/19/1/32/15304/Internationalist-Utopias-of-Visual-Education-The> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 12. Borges, Jorge Luis (1899–1986) argentin író, filozófus, könyvtáros.
 13. BORGES, Jorge Luis. Bábeli könyvtár. == BORGES, Jorge Luis. Körkörös romok: Fantasztikus novellák. Budapest: Koszmosz Könyvek, 1972. p. 37.
 14. Uo.
 15. A World Digital Library honlapja [online]. Washington DC.: Library of Congress, 2009. Hozzáférhető: <https://www.wdl.org/en/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 16. Open innovation, open science, open to the world: A vision for Europe [elektronikus dok.]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. ISBN 978-92-79-57346-0 Hozzáférhető: <https://www.fosteropenscience.eu/content/open-innovation-open-science-open-world-vision-europe> Elérhető még: DOI 10.2777/061652. [Megtekintve: 2021.11.01.]
 17. UNESCO recommendation on open science [online]. == Az UNESCO honlapja. [S.l.]: UNESCO, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://en.unesco.org/science-sustainable-future/open-science/recommendation> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 18. Edison, Thomas Alva (1847–1931) feltaláló és showman – aki üzleti harcában még egy elefántot is nyilvánosan kivégeztetett, bebizonyítandó a Nicola Tesla használta váltóáram életveszélyes voltát szemben az ő egyenáramos változatával...
 19. McLuhan, Herbert Marshall (1911–1980) irodalmár, filozófus, az egyik leismertebb médiaelmélet kidolgozója.
 20. Negroponte, Nicholas (1943–) a Massachusetts Institute of Technology (MIT) Media Lab alapítója, elnöke, a digitális technológia társadalmi hatásának kutatója.
 21. AAP february 2021 statshot report: Publishing industry up 24.7% for second month of 2021, and 16.4% year to date [online]. == Az Association of American Publishers honlapja. News oldal. Feltöltve: 2021. április 27. Hozzáférhető: <https://publishers.org/news/aap-february-2021-statshot-report-publishing-industry-up-24-7-for-second-month-of-2021-and-16-4-year-to-date/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 22. AAP june 2021 statshot report: Publishing industry up 0.2% for month, and 18.1 % year to date [online]. == Az Association of American Publishers honlapja. News oldal. Feltöltve: 2021. augusztus 24. Hozzáférhető: <https://publishers.org/news/aap-june-2021-statshot-report-publishing-industry-up-0-2-for-month-and-18-1-year-to-date/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 23. AAP november 2020 statshot report: Publishing industry up 24.5% for month; up 0.8% year to date [online]. == Az Association of American Publishers honlapja. News oldal. Feltöltve: 2021. január 25. Hozzáférhető: <https://publishers.org/news/aap-november-2020-statshot-report-publishing-industry-up-24-5-for-month-up-0-8-year-to-date/> [Megtekintve: 2021.11.01.] A novemberi adatok választását az indokolta, hogy ne befolyásolja az adatokat a karácsonyi ajándékvásárlás, illetve 2021 elején a vírusjárvány terjedése.
 24. Franciaország már a szakirodalmi adatbázisok területén is meg kívánta teremteni önállóságát, ezért az 1970-es évek

- elején felállította a Francis és Pascal adatbázisokat az Institut de l'information scientifique et technique (Centre national de la recherche scientifique – CNRS) irányításával. A szellemi örökség digitális könyvtárának a Gallica adatbázist szánják, a tudományos közleményeket a Bibliothèque scientifique numérique (BSN) keretében teszik közzé.
25. "Search engines do not make money by charging people for use; they make money by bringing traffic to their sites, collecting data from the users, and selling advertising. Google makes money in all of these ways from Google Books." Authors Guild v. Google: Questions and answers [online]. == The Authors Guild honlap. Hozzáférhető: <https://www.authorsguild.org/authors-guild-v-google-questions-answers/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 26. Jegyezzük meg, hogy az online kereskedelemben egyre nagyobb arányú a használt könyvek forgalma. Például az Amazon is kínál „antikvár” könyveket.
 27. A könyvtárak digitális megőrzéshez kapcsolódó tevékenységének történetét kiválóan mutatja be a következő mű: BAUCOM, Erin. A brief history of digital preservation. == MYNTTI, Jeremy – ZOOM, Jessalyn, szerk. Digital preservation in libraries: Preparing for a sustainable future. Chicago: American Library Association, 2019. p. 3–19. ISBN 978 083 891 7138
 28. A Library of Congress honlapja. Digital preservation aloldal. [online]. Washington DC.: Library of Congress. Hozzáférhető: <https://www.digitalpreservation.gov/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 29. Idézet a Norvég Nemzeti Könyvtár Stratégiájából: "A national library for everyone Digitisation of the collection is creating new opportunities for public enlightenment and widespread access to knowledge and information. Through our online digital library, Nasjonalbiblioteket aims to offer a modern, user-focused service providing democratic access to our collection. Nasjonalbiblioteket is putting in place agreements with rights holders to allow us to make copyright-protected material available as well." Strategy. == National Library of Norway [online]. Hozzáférhető: <https://www.nb.no/en/strategy> [Megtekintve: 2021.11.01.] ; RADÓ Rita. A norvég csoda nyomában: Avagy hogyan jött létre az első elektronikus nemzeti könyvtár Európában [elektronikus dok.]. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 30. = 66. (2020) 3., p. 501–506. ISSN 0023-3773 e-ISSN 1586-5193. Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00362/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_03_501-506.pdf [Megtekintve: 2021.11.01.]
 30. ARL statistics survey statistical trends [online] == Az Association of Research Libraries honlapja. Data and analytics aloldal. Hozzáférhető: <https://www.arl.org/arl-statistics-survey-statistical-trends/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 31. Oxford Reference [online]. [Oxford]: Oxford University Press, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.oxfordreference.com/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 32. Az öt nagy kiadó: Hachette, HarperCollins, Macmillan, Simon & Schuster, és a Penguin Random House.
 33. Idézet az American Libraries magazin különszámából: "But Macmillan Publishers created a tsunami within the library world when it placed an embargo on sales of new ebook titles to libraries." The state of America's libraries 2020: A report from the American Library Association [elektronikus dok.]. == American Libraries, (2020) Special report, p. 24. ISSN 0002-9769. Hozzáférhető: <https://www.ala.org/news/sites/ala.org.news/files/content/State-of-Americas-Libraries-2020-web-2.pdf> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 34. Idézet az American Libraries magazin különszámából: "The #eBooksForAll petition gathered more than 250,000 signatures of supporters from library workers and the general public by early 2020. ALA extended the scope of its advocacy by contributing to a congressional investigation into antitrust behavior in digital markets, and several ALA chapters began to explore legislative action at the state level." The state of America's libraries 2020: A report from the American Library Association. [elektronikus dok.]. == American Libraries, (2020) Special report, p. 24. ISSN 0002-9769. Hozzáférhető: <https://www.ala.org/news/sites/ala.org.news/files/content/State-of-Americas-Libraries-2020-web-2.pdf> [Megtekintve: 2021.11.01.]
 35. "In violation of Section 1 of the Sherman Antitrust Act, Defendant and the Big Five Co-conspirators agreed to various anti-competitive MFNs and anti-competitive provisions that functioned the same as MFNs," the complaint states. "Amazon's agreement with its Co-conspirators is an unreasonable restraint of trade that prevents competitive pricing and causes Plaintiffs and other consumers to overpay when they purchase e-books from the Big Five through an eBook retailer that competes with Amazon. That harm persists and will not abate unless Amazon and the Big Five are stopped." == ALBANESE, Andrew. Amazon hit with e-book price fixing suit [online]. == Publisher Weekly. Publisher news aloldal. Feltöltve: 2021. január 14. Hozzáférhető: <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publisher-news/article/85318-amazon-hit-with-e-book-price-fixing-suit.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]

36. Kindle Unlimited [online]. == Az Amazon honlapja. FAQ oldal. Hozzáférhető: https://www.amazon.com/gp/feature.html?docId=1002872331#faq/ref=insider_ar_reading_primereading [2021. 12. 18.]
37. "Defendant Amazon.com, Inc. ("Amazon") operates the Amazon.com retail platform, which is the largest retail eBooks seller in the United States. It sells over half of all books purchased at retail in the United States. Almost 90% of all eBooks are sold through its online retail platform." United States District Court Southern District of New York. Demand for jury trial: No. 1:21-cv-351 Class Action Complaint [elektronikus dok.]. New York: United States District Court Southern District of New York, 2021. p. 1. Az Amazon.com ellen benyújtott bírósági kereset. Hozzáférhető: https://www.publishersweekly.com/binary-data/ARTICLE_ATTACHMENT/file/000/004/4627-1.pdf [Megtekintve: 2021.11.01.]
38. Fowler (ld. 39. hiv.) idézi az Amazontól e-mailben érkezett nyilatkozatot: "[i]t's not clear to us that current digital library lending models fairly balance the interests of authors and library patrons." [...] „We see this as an opportunity to invent a new approach to help expand readership and serve library patrons, while at the same time safeguarding author interests, including income and royalties.” A cikk szerzője, a The Washington Post kolumnistája írásában jelzi, hogy Jeff Bezos, az Amazon vezérigazgatója (chief executive) egyben a lap tulajdonosa is.
39. "[...]Amazon to have the power to unilaterally force libraries to stay in the 20th century. It's a price we pay for letting Big Tech get so big." FOWLER, Geoffrey A. Want to borrow that e-book from the library?: Sorry, Amazon won't let you [online]. == A The Washington Post honlapja. Tech in your life oldal. Feltöltve: 2021. március 10. Hozzáférhető: <https://www.washingtonpost.com/technology/2021/03/10/amazon-library-ebook-monopoly/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
40. Az Online Computer Library Center (OCLC) honlapja [online]. Hozzáférhető: <https://www.oclc.org/en/about.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]
41. MARES, Halle. OhioLINK's 25th anniversary 1992–2017: A concise history [elektronikus dok.]. Columbus, OH: Ohio Library and Information Network, [s. a.], 25 p. Hozzáférhető: <https://www.ohiolink.edu/sites/ohiolink.edu/files/uploads/25th%20Anniversary%20History%20Booklet.pdf> [Megtekintve: 2021.11.01.]
42. "OhioLINK creates a competitive advantage for Ohio's higher education community by cooperatively and cost-effectively acquiring, providing access to, and preserving an expanding array of print and digital scholarly resources in order to advance teaching, learning, research, and the growth of Ohio's knowledge-based economy." Mission statement. == Az OhioLINK honlapja [online]. Mission, vision and values oldal. Columbus, OH: Ohio Library and Information Network, cop. 2021. Hozzáférhető: https://www.ohiolink.edu/content/ohiolink_mission [Megtekintve: 2021.11.01.]
43. Vö. Az Elektronikus Információszerzést Nemzeti Program (EISZ) nemzeti licenc vásárlásával nyújt hozzáférést elektronikus tudományos tartalmakhoz az intézmények meghatározott köre számára. Forrás: Éves munkaterv. == Az EISZ honlapja [online]. Információk oldal. Budapest: MTA Könyvtár és Információs Központ Hozzáférhető: <http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]
44. A University of Michigan 35 hallgatója Joseph Janes professzor irányításával kezdte meg a munkát. IPL 10th – Timeline. == Az IPL honlapja [online]. Michigan: Internet Public Library, University of Michigan, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://www.ipl.org/div/anniversary/timeline.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]
45. ABELS, Eileen G. Transforming the internet public library into the ipl2 virtual learning laboratory. == Reference Librarian, 52. (2011) 4., p. 284–290. ISSN 0276-3877 e- ISSN 1541-1117. Hozzáférhető: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02763877.2011.586922> [Megtekintve: 2021.11.01.]
46. JANES, Joseph. RIP, IPL: A fond farewell to the Internet Public Library [online]. == Az American Libraries honlapja. Feltöltve: 2014. november 13. Hozzáférhető: <http://www.americanlibrariesmagazine.org/article/rip-ipl> [Megtekintve: 2021.11.01.]
47. ARL statistics survey statistical trends [online] == Az Association of Research Libraries honlapja. Data and analytics oldal. Hozzáférhető: <https://www.arl.org/arl-statistics-survey-statistical-trends/> [Megtekintve: 2021. 11. 19.]
48. Information literacy competency standards for higher education [elektronikus dok.]. Chicago, IL: Association of College & Research Libraries, cop. American Library Association, 2000. 16 p. Hozzáférhető: <https://alair.ala.org/bitstream/handle/11213/7668/ACRL%20Information%20Literacy%20Competency%20Standards%20for%20Higher%20Education.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Megtekintve: 2021.11.01.]
49. Például a természet- és mérnöki tudományok oktatásához. Information literacy standards for science and engineering/technology [online]. == Az Association of College & Research Libraries honlapja. Chicago, IL: American Library Association. Feltöltve: 2006. június 24. Hozzáférhető: <http://www.ala.org/acrl/standards/infolitscitech> [Megtekintve: 2021.11.01.]

50. ACRL standards for faculty status for academic librarians [online]. == Az Association of College & Research Libraries honlapja. Chicago, IL: American Library Association. Feltöltve: 2006. szeptember 6. Hozzáférhető: <http://www.ala.org/acrl/standards/standardsfaculty> [Megtekintve: 2021.11.01.]
51. Online Computer Library Center (OCLC): QuestionPoint [archivált webhely]. Hozzáférhető: <https://web.archive.org/web/20170215101917/https://www.oclc.org/en/questionpoint.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]
52. A Springshare nevű cég vette meg, amely a LibAnswers nevű platformot üzemelteti. Úgy hirdetik magukat, hogy könyvtárosok segítik a könyvtárosokat. A Springshare honlapja [online]. Springshare, cop. 2007–2020. Hozzáférhető: <https://www.springshare.com/index.html> [Megtekintve: 2021.11.01.]
53. A Google közleményében az indoklás: *"We considered many factors in reaching this difficult decision, and ultimately decided that the Answers community's limited size and other product considerations made it more effective for us to focus our efforts on other ways to help our users find information."* Google loses one battle to the competition [archivált webhely]. == MetaFilter. Community Weblog. MetaFilter Network Inc., cop. 1999–2001. Hozzáférhető: <https://web.archive.org/web/20110605232615/http://www.metafilter.com/56634/Google-loses-one-battle-to-the-competition> [Megtekintve: 2021.11.01.]. Hasonló szolgáltatással próbálkozott 2007-től Google Questions and Answers néven, majd orosz, kínai és arab változatot is indított, amelyek rövid időn belül megszűntek.
54. ROWE, Adam. U.S. public schools have lost nearly 20% of their librarians since 2000 [online]. == A Forbes honlapja. Forbes Media, cop. 2021. Feltöltve: 2018. május 21. Hozzáférhető: <https://www.forbes.com/sites/adamrowe/2018/05/21/u-s-public-schools-have-lost-20-of-their-librarians-since-2000/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
55. *"We had better get busy answering these and other questions. Whatever the nature of the change is – structural change in the profession, statistical artifacts attributable to changing perceptions, or both – it is already well under way. How will the profession respond?"* LANCE, Keith Curry. School librarian, where art thou? [online]. == A School Library Journal honlapja. Feltöltve: 2018. március 16. Hozzáférhető: <https://www.slj.com/?detailStory=school-librarian-art-thou> [Megtekintve: 2021.11.01.]
56. Paul Gáspár (1955–) fizikus, aki hivatalosan Paul Henry Ginsparg és Paul Ginsparg néven publikál.
57. KIRKHAM, Jamie J. [et al.]. A systematic examination of preprint platforms for use in the medical and biomedical sciences setting [online]. bioRxiv: The preprint serves for biology. [S. l.]: Cold Spring Harbor Laboratory. Feltöltve: 2020. április 28. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1101/2020.04.27.063578> [Megtekintve: 2021.11.01.]
58. Biomedical preprints per month through 2020-06 [elektronikus dok.] == ASAPbio [webhely]. San Francisco, CA: ASAPbio, [s.a.]. Hozzáférhető: <https://asapbio.org/wp-content/uploads/2020/07/Preprints-per-month-through-2020-06-1024x465.webp> [Megtekintve: 2021.11.01.]
59. KARINTHY Frigyes. Kosztolányi Dezső, a szegény kis trombitás szimbolista klapec nyoszörgései című ciklusból [online]. == Az Arcanum honlapja. Arcanum adatbázis Kft. Hozzáférhető: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Verstar-verstar-otven-kolto-osszes-verse-2/karinty-frigyes-1DBC6/igy-irtok-ti-versek-1907-1934-1DDA8/kosztolanyi-dezsosa-szegeny-kis-trombitas-szimbolista-klapec-nyoszorgesei-cimu-ciklusbol-1DDDE/> [Megtekintve: 2021.11.01.]
60. LI, Jie – BURNHAM, Judy F. – LEMLEY, Trey – BRITTON, Robert M. Citation analysis: Comparison of web of science, scopus, scifinder, and Google Scholar. == Journal of Electronic Resources in Medical Libraries, 7. (2010) 3., p. 196–217. ISSN 1542-4065 e- ISSN 1542-4073. Előfizetők számára hozzáférhető: <http://dx.doi.org/10.1080/15424065.2010.505518> [Megtekintve: 2021.11.01.]; BAR-ILAN, J. Citations to the „introduction to informetrics” indexed by WOS, Scopus and Google Scholar. == Scientometrics, 82. (2010) 3., p. 495–506. ISSN 0138-9130
61. Hjørland, Birger (1947–) korunk könyvtár- és információtudományának meghatározó alakja, a koppenhágai könyvtárosképző intézet (Det Informationsvidenskabelige Akademi) professzora.
62. HJØRLAND, Birger. Information literacy and digital literacy [elektronikus dok.]. == PRISMA.COM. (2008) 7., 15 p. ISSN 1646-3153. Hozzáférhető: http://www.competenzedocenti.it/Documenti/competenze_digitali/information_literacy_and_digital_literacy_en_es.pdf [Megtekintve: 2021.11.01.]
63. Global media and information literacy assessment framework: Country readiness and competencies [elektronikus dok.]. Paris: UNESCO, 2013. 152 p. ISBN 978 92 3 001221 2. Hozzáférhető: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000224655> [Megtekintve: 2021.11.01.]
64. PARK, Yuhyun, ed. DQ: Digital intelligence: DQ global standards report 2019: Common framework for digital literacy, skills and readiness [elektronikus dok.]. DQ Institute, cop. 2019. 61 p. Hozzáférhető: <https://www.dqinstitute.org/wp-content/uploads/2019/11/DQGlobalStandardsReport2019.pdf> [Megtekintve: 2021.11.01.]

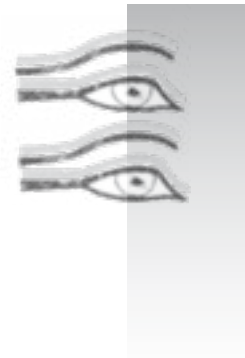
65. *"Digital Intelligence (DQ) was developed to encompass a comprehensive set of technical, cognitive, meta-cognitive, and socio-emotional competencies, which are grounded in universal moral values and enable individuals to face the challenges of digital life and adapt to its demands."* A szabvány az alábbi helyen fizethető elő:
IEEE 3527.1-2020 – IEEE Standard for Digital Intelligence (DQ)–Framework for Digital Literacy, Skills, and Readiness. == Az IEEE Standards Association honlapja [online]. Standards aloldal. Piscataway, NJ: IEEE SA, cop. 2021. Hozzáférhető: https://standards.ieee.org/standard/3527_1-2020.html [Megtekintve: 2021. 04. 06.]
66. 2012-ben vád alá helyezték Aaron Swratzot (1986–2013), mert a JSTOR-ból egy programot használva jogtalanul töltött le tudományos közleményeket, a gyűjtemény mintegy 20%-át. Mivel Swartz 2008-ban kiadta (és 2013 januárjában frissítette) a Guerilla Open Access Manifesto című kiáltványt, azt feltételezték, hogy a célja a tudományos munkák közzététele volt: Guerilla Open Access Manifesto [elektronikus dok.] == Blog at Wordpress.com. [S.l.]: Automatic Inc., cop. 2005. Hozzáférhető: <https://openaccessmanifesto.wordpress.com> [Megtekintve: 2021.11.29.]. A számítógépes csalás súlyos büntetéssel fenyegetett (egy millió dollár és 35 év börtön), Swartz öngyilkosságot követett el. A vádirat: United States District Court, Distrit of Massachusetts. Crim. No. 11-CR-10260-NMG: United States of America v. Aaron Swartz, defendant [elektronikus dok.]. [Massachusetts]: United States District Court, Distrit of Massachusetts, 2012. 16 p. Hozzáférhető: https://www.docketalarm.com/cases/Massachusetts_District_Court/1--11-cr-10260/USA_v._Swartz/53/ [Megtekintve: 2021.11.01.]
- A felsőoktatási könyvtárak orgánuma (ACRL) felhívja a figyelmet, hogy az ügyészség lopásról beszélt, de ezt nem bizonyította, s a vád sem az volt. Az elektronikus tartalmak felhasználása más jogi megítélésű, mint a könyvkölcsönzés, amit lehet, hogy a könyvtáraknak kellene megtanítani a használóknak. *"Most of our users honestly don't understand that our contracts, rather than providing free and unlimited access to licensed resources for all purposes, often provide access only up to usage limits implemented by vendors, and often provide access only for personal use. [...] we need to better educate our users about what access our contracts really provide."* SIMS, Nancy. Library licensing and criminal law: The Aaron Swartz case [webhely]. == College & Research Libraries News. 72., (2011) 9. p. 534–537. ISSN 2150-6698. Hozzáférhető: <https://crln.acrl.org/index.php/crlnews/article/view/8637/9062>. Elérhető még: <https://doi.org/10.5860/crln.72.9.8637> [Megtekintve: 2021.11.01.]
67. Vö. a magyar könyvtári törekvések. BARÁTNÉ HAJDU Ágnes. A könyvtárosi szaktudás folyamatos megújítása és elismerése: A magyar továbbképzési gyakorlat aktuális kérdései [elektronikus dok.]. == BARÁTNÉ HAJDU Ágnes, szerk. Szakmai ismeretek és készségek – átalakuló hivatás: Válogatott könyvtártudományi tanulmányok. Budapest: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2020. p. 83–102. Hozzáférhető: http://real.mtak.hu/116925/1/KOMPKONF_2020_Hajdu.pdf [Megtekintve: 2021.11.01.]
68. ZUBOFF, Shoshana. The age of surveillance capitalism: The fight for a human future: At the new frontier of power. New York: PublicAffairs, 2019. 691 p. ISBN 9781610395694

(Beérkezett: 2021. július 5.)

Közzolgálati Tudásportál

Megújult a Nemzeti Közzolgálati Egyetem repozitóriumaként is működő Közzolgálati Tudásportál (<https://tudasportal.uni-nke.hu>). Az Egyetemen keletkezett dokumentumok (jegyzetek, disszertációk, folyóiratok etc.) mellett a látogatók számára különösen a kiemelt gyűjtemények, mint például a Ludovika Akadémia és egyes akadémikusok történetével kapcsolatos legkülönbözőbb dokumentumokat felsorakoztató Ludovika Gyűjtemény lehet érdekes. A Tudásportál tartalmát és szolgáltatásait a jövőben is folyamatosan fejlesztik.

Forrás: Katalist, 2021. 12. 15.

Adatkönyvtárosok és adattudósok: hogyan látjuk őket ma és mi közük van az adatműveltséghez?

KOLTAY Tibor

Bevezetés

A kutatási eredményeket tükröző adatok jelentőségéről és a könyvtárak ebből eredő küldetéséről a hazai könyvtári szakajtóban már megjelent néhány írás. Tudjuk azt is, hogy az adatok nagy fontossággal bírnak az üzleti szférában és az oktatásban is. Érdemes mindezt kiegészítenünk azzal, hogy megvizsgáljuk, milyen mértékű az a konkurencia, amelyet az „adattudós” gyűjtőnéven ismert szakemberek a könyvtáraknak és könyvtárosoknak jelentenek. Természetesen felmerülhet az a kérdés, hogy az adattudósok egyáltalán versenytársai-e a könyvtárosoknak, bár – új szakmáról lévén szó – ma még lehetetlen eldöntenünk, hogy van-e egyáltalán verseny e két csoport között. Annyi bizonyos, hogy az angolul a *data scientist* szókapcsolattal jelölt foglalkozás és munkakör sokféle és fontos tevékenységet takar, azonban a *tudós* elnevezést akár némileg félrevezetőnek is tekinthetjük.

Ez különösen igaz, ha szem előtt tartjuk *Selye János* figyelmeztetését, miszerint a tudós elnevezést csak halála után érdemelheti ki a kutató.¹

Adattudósok és adattudomány

Egyik, népszerű meghatározása szerint az adattudomány a számítástechnikai eszközök és módszerek felhasználása nagy mennyiségű adat gyűjtésére, feldolgozására, elemzésére, tárolására és vizualizálására.² Jól ismert, 2012-es tanulmányukban *Davenport* és *Patil* nemcsak azt állították, hogy az adattudósok a XXI. század legszexibb foglalkozásának képviselői, hanem hangsúlyozták, hogy feladatuk gerince nagy mennyiségű nyers adat strukturálása és elemzése, jelezve ezzel, hogy ez a tevékenység több mint a formális adatelemzés. Mivel az adattudomány esetében egy viszonylag fiatal tudományágról beszélünk, nehéz korrekt képet festeni azokról, akik művelik. Még

nehezebb elkülöníteni a jövőjére vonatkozó ígéreteket a valóságtól.³ Rádásul megbízható bizonyíték sincs arra, hogy létezne az adattudósok egységes definíciója.⁴ A bizonytalanságot pedig az is fokozza, hogy az adattudomány meghatározásai és a tudományos problémák megoldására való alkalmazásának sajátosságai különbözhetnek egymástól a különböző tudományágak és kutatócsoportok esetében.⁵

Az adattudomány tehát a legkevésbé sem egységes terület, ezért nem tudhatjuk, hogy ez előnyére vagy hátrányává válik-e majd a jövőben.⁶ Az viszont egyértelműnek látszik, hogy az adattudomány számos tudományág eszközeit használja fel, ezért irreális volna elvárnunk, hogy valaki ugyanolyan szintű szakértelemmel rendelkezzen, mint amilyenre az adott területre szakosodott szakemberek szert tudnak tenni. Az adattudósok fontos szakmai szervezete, a *Data Science Association* szakmai magatartási kódexében használt terminológia kétségeket ébreszthet bennünk, ha a már ismertetett definíciók helyett csak azt, az általuk adott meghatározását vennénk alapul, amely szerint az adattudomány az adatok létrehozásának, érvényesítésének és átalakításának tudományos tanulmányozása annak érdekében, hogy jelentést hozzunk létre. Hasonlóan igaz ez az adattudós meghatározására is, amely szerint ezek a szakemberek tudományos módszereket használnak a nyers adatok értelmezésére. Felmerül ugyanis az a kérdés, hogy mit kell tudományosnak tekintenünk. Szerencsére ebben a dokumentumban a tudományos módszert lényegében annak klasszikus definícióját követve úgy határozzák meg, mint olyan kutatási módszert, amelynek alkalmazásával egy problémát azonosítunk, összegyűjtjük a releváns adatokat, majd ezek felhasználásával hipotézist alkothatunk, és azt empirikusan vizsgálatnak vethetjük alá. Az adatok, adatsorok és az adatkapcsolatok gondos megfigyelését követően jelentést szűrhetünk le, amit a már említett hipotézisalkotás követhet. Az utolsó lépés a hipotézisek érvényességének ellenőrzése megfigyelés vagy kísérlet útján. Mindazonáltal ne felejtjük el, hogy az adattudomány számos tevékenységet, készséget és módszertant foglal magában, így meghatározásai és a tudományos problémákra való alkalmazásának sajátosságai szakterületenként vagy akár kutatócsoportonként eltérőek lehetnek. Ez egyaránt igaz az adattudományi és a könyvtárosi megközelítésekre. Tény viszont, hogy – természeténél fogva – az adattudomány interdiszciplináris, azaz használja a könyvtártudomány, az üzleti tudományok és közgazdaságtudomány, a tudásmenedzsment, valamint az

informatika eszközeit és módszereit.⁷ Gyökerei között ott vannak a mérnöki tudományok, az ökonometria, a fizika, a biostatistika, az informatika és az alkalmazott matematika. Emellett az adattudósok képességeik alapján besorolhatók a fejlesztők, kutatók, sőt az üzletemberek közé is.⁸

Az adattudósokkal szemben elvárás, hogy képesek legyenek a gyors és önálló munkavégzésre. Ehhez rendelkezniük kell írásbeli és szóbeli kommunikációs készségekkel, továbbá tisztában kell lenniük az információs rendszerekben bekövetkező folyamatos változások természetével és jellemzőivel. Mindezek mellett tudniuk kell adatbázisokat lekérdezni, továbbá képesnek kell lenniük prototípusok és demonstrációk létrehozására. Elvárható tőlük az is, hogy értsek a *nagy adatok (Big Data)* és a feldolgozásukhoz szükséges technológiák szerepét. Ők azok ugyanis, akiknek az adattudományi életciklus minden lépésénél ott kell lenniük, hogy feltárják és megoldják a problémákat. Egy kevésbé ambiciózus meghatározás szerint az adattudomány a számítógépes programozás és a szoftvermérnöki kompetenciák, a statisztika és egy adott szakterületet jellemző szakértelem elegye.⁹ A legtöbbben azonban az algoritmusokkal, a gépi tanulással és a statisztikai technikákkal való munka fontosságát hangsúlyozzák, amikor adattudományról van szó.¹⁰ Fontos feladatuk ugyanis nemcsak új termékek és szolgáltatások kifejlesztése, hanem az adatelemzés is. Ennek érdekében az adattudomány az informatika és a statisztika technikáit részesíti előnyben, bár a műveléséhez szükséges speciális ismeretek a matematikához és a programozáshoz is kötődnek; továbbá számos technikát kombinál, ideértve az adatok szűrését, a gépi tanulást, a rendszertervezést, és használja az elosztott számítástechnikai rendszereket is.

Az *adattudós* gyűjtőnevet a legtöbb esetben olyan szakemberekre használjuk, akik széles körűen képzett, gyors problémamegoldók, és az adatok életciklusának minden szakaszában képesek elvégezni az adatok gyűjtését, átalakítását és elemzését.

Az adatelemzők feladatköre azonban eltér ettől. Munkájuk során ők a statisztikai információkat olyan nyelvre fordítják le, amelyet a hétköznapi emberek is megértenek és felhasználhatnak gyakorlati döntések meghozatalára. Feladatuk az is, hogy megtervezzék az adatok tárolásához szükséges struktúrát, továbbá biztosítsák hatékony gyűjtésüket, tárolásukat és kezelésüket.

Az adatelemzők által kialakított megoldásokat már az adatmérnökök tesztelik, értékelik és javítják. Nekik

szoftverfejlesztési készségekkel, a tesztelési minták pontos ismeretével és megértésével, valamint kódolási tapasztalatokkal kell rendelkezniük. Fontos feladatuk az infrastruktúra karbantartása és továbbfejlesztése is.¹¹

Az adattudósok egy másik csoportosítása alapján beszélhetünk vertikális adattudósokról, akik egy adott területen kiterjedt tudással rendelkeznek, továbbá képesek az adattudomány számítási és statisztikai komplexitásának kezelésére. Az úgynevezett horizontális adattudósok körébe az üzleti elemzők, statisztikusok, informatikusok és egy-egy részterület szakértői tartoznak.¹²

Amikor aktuális jelenségeket elemeznek és értelmeznek adatok felhasználásával, az adattudósok ezeknek az adatoknak a jellemzőit vagy rejtett struktúráit próbálják feltárni összetett természeti, emberi és társadalmi jelenségek modellezésével és a hagyományostól eltérő nézőpontokból történő felhasználásával. Ez többdimenziós szemléletet, dinamikus és rugalmas gondolkodásmódot feltételez.¹³

Az adattudósoknak nem kell programozóknak vagy statisztikusoknak lenniük, viszont elméleti ismeretekkel kell rendelkezniük az elemzési módszerek, a statisztika és a programozás területén. Elvárható tőlük, hogy felismerjék az adatgyűjtési folyamatok fontosságát, továbbá jártasnak kell lenniük az adatok értelmezése és vizualizálása terén. Annak érdekében, hogy az adatokból jelentést tudjanak kinyerni és adattermékeket hozzanak létre, ezek a szakemberek számos szakterület ismereteit és eszközeit használják fel, merítve egyúttal a matematikából, a statisztikából és az adatelemzésből, aminek párosulnia kell a rendszerszemléletű gondolkodás iránti igénnyel és a kreatív megközelítéssel.¹⁴ Mindazonáltal az adattudósoknak ismerniük kell az elemzési munkájukhoz kapcsolódó egyedi szoftvereket, legyen szó statisztikai vagy mesterségesintelligencia-modellek készítéséről, vizuális elemzések generálásáról, döntéshozatali szabályok meghatározásáról vagy szimulációk létrehozásáról.

Az adattudósok igazán jól olyan multidiszciplináris csapatokban tudnak hatékonyan dolgozni, ahol ott vannak az adatelemzők is, akik sokkal inkább „valódi” mérnökök, mintsem üzleti szakemberek. Az adattudományi csapatok magját a statisztikusok alkotják, akik az adott szakterületet jól ismerő szakértőktől érkező kérdések és ötletek megvalósítása érdekében adatokat kérnek az adatelemzőktől, emellett irányítják az adatelemzéseket végző informatikusokat (programozókat). Az informatikusoknak jártasnak

kell lenniük a szoftvereszközök és technológiák, valamint a releváns programnyelvek használatában. Egy-egy ilyen csapat kommunikátorának a szervezeti változásokért kell felelnie azért, hogy a kapcsolódó problémákról és lehetőségekről, továbbá az eredményekről tájékoztassa az érintett döntéshozókat. Végül, de nem utolsósorban, ezeknek a csapatoknak olyan vezetőkre van szükségük, akik tisztában vannak kollégáik szerepével, és menedzselik az erőforrásokkal való gazdálkodást, a feladatok végrehajtását és az eredményeket.¹⁵

Az adattudományi oktatás természetének kritikus részét képezik azok a gazdagon rétegzett kapcsolatrendszerek, amelyeket ennek a szakterületnek a tanulása és tanítása kapcsán feltárhatunk. Ezek tehát nem pusztán hasznos mechanizmusok az *adatokról* és *adatokkal* való tanuláshoz, hanem az adatok mint társadalmi szöveg kontextusában való navigálásnak is az eszközei. Ezért állítja *Wilkerson* és *Polman*, hogy ideális esetben az adattudományi oktatás nemcsak jól fizető állásokra készíti fel a hallgatókat, hanem hozzájárulhat a tudományok fejlődéséhez, és új eszközöket biztosíthat a társadalom számára. Ennek egyik szelete az, hogy megpróbáljuk megtalálni azt a különbséget, amely az adattudomány oktatását megkülönbözteti a matematika, az informatika vagy a statisztika tanításától.¹⁶

2017-ben a világ több mint 200 egyetemén 530 oktatási programban szerepelt az adattudomány. Ezek túlnyomó többsége mesterképzés volt. A doktori programok száma viszonylag alacsony volt, az alapképzésben részt vevők száma azonban gyors növekedést mutatott. Az alapképzésben oktatandó kulcskompetenciák egyik lehetséges listája – többek között – az alábbiakat tartalmazta:

- statisztikai gondolkodás,
- matematikai alapok,
- modellépítés és -értékelés,
- algoritmusok és szoftveralapok,
- adatok kurátori gondozása (*data curation*),
- tudásátadás (kommunikáció és felelősségvállalás).¹⁷

Az adatelemzés kompetenciái között egyre jelentősebb helyet foglal el az informatikai gondolkodás (*computational thinking*), amely az emberi problémamegoldás egyik általános módja. Mivel a kutatók munkáját nagymértékben meghatározza a számítástechnika és az informatikai gondolkodásmód, ezekhez illeszkednie kell az adatelemzéshez szükséges képességeknek és készségeknek. Ezért is kezdenek beépülni a tudományos kutatásról való általános

gondolkodásba, és eredményeznek változásokat annak ontológiájában, valamint ismeretelméleti jellemzőiben. *Wing* szerint az informatikai gondolkodás a problémák megoldásának, a rendszerek tervezésének és az emberi viselkedés megértésének olyan formája és módja, amely az informatika alapvető fogalmaira támaszkodik.¹⁸ *Bundy* már 2007-ben kiemelte, hogy ez a gondolkodásmód szinte minden tudományágban befolyásolja a kutatást, mind a természet-, mind a humán tudományok terén.¹⁹

Miközben az informatika alapvető fogalmait használja, az informatikai gondolkodás az operacionalizálható gondolkodási folyamatokra összpontosít.²⁰ Nemcsak a tudományos diszciplínákra lehet hatással, hanem szükséges a sikeres információs és adatműveltségi tevékenységekhez is. Magában foglalja annak megértését, hogy miként lehet egy problémát munkafolyamatokra bontani, ezért fontos lehet a digitális tudományt támogató könyvtárosok számára.²¹ Hatása azonban túlmutat ezen, mivel a digitális eszközök megkövetelik, hogy a tárgyakat digitális kódokká alakítsuk.²² Az informatikai gondolkodási készségek közé tartozik az algoritmikus gondolkodás is, amely feltételezi a több absztrakciós szinten való eligazodást és az adatmodellezést, amely számítógépek használatával és anélkül is tanulható és tanítható.²³ Bár fontos az informatikai gondolkodás, tisztában kell lennünk korlátaival is, különösen, ha az adatműveltség készségeinek és szemléletének birtokában vagyunk, mivel az elősegíti, hogy megértsük az adatok korlátait, így adatok hiányában is képesek legyünk cselekedni.²⁴ Az informatikai gondolkodás tehát a könyvtárosok számára is az adattudomány alapvető készségei közé tartozik.²⁵

Ahogy az már a korábbiakból is leszűrhető, az adattudomány természetét nagyban meghatározza interdiszciplináris jellege, hiszen az ezen a szakterületen dolgozó szakemberek több tudományág módszereit használják arra, hogy folyamatosan új eszközöket és technikákat fejlesszenek ki, egyúttal megújítva azokat az adatok tárolása, rendszerezése, feldolgozása és értelmezése érdekében.

Nagy jelentősége van az adatvizualizációnak is, amely lehetővé teszi az adatok grafikus ábrázolását. Az oktatás célja tehát az, hogy a hallgatók megtanulják, hogy miként kell az adatokról és felhasználásukról gondolkodniuk. Ugyanakkor egyre többen ismerik fel, hogy adatokban gazdag és adatok vezérelte világunkban nagyobb mértékben kell jelen lennie az állampolgári és az információs műveltségnek.²⁶

Egyre nagyobb az érdeklődés az iránt is, hogy miként lehet a közoktatásban tanuló diákokat jobban felkészíteni az adatokkal való munkára. Ennek feltétele, hogy a tanításuk és a tanuláskor figyelembe vegye az adatokkal való munka emberi dimenzióit, ideértve a következők jelentőségét:

- a tanulóknak az adatokkal, a méréssel és az adatgyűjtés kontextusával kapcsolatos személyes és közvetlen tapasztalatai,
- azok a kulturális és társadalmi-technikai infrastruktúrák és értékek, amelyek az adatgyűjtés és -felhasználás során érvényesülnek. Ez alatt nemcsak a különböző pedagógiai, hanem a kulturális és diszciplináris közösségekhez kapcsolódó rutinokat, technológiákat és normákat kell értenünk,
- a tartósan jelenlévő politikai és társadalmi narratívák, amelyek befolyásolják azokat a célokat és módszereket, amelyekkel az adathalmazokat társadalmi szöveggé alakítják, értelmezik és használják.

Azt talán mondanunk sem kell, hogy ez utóbbi gondolat mennyire fontos a könyvtárak és a könyvtárosok számára.

Adatkönyvtárosok és adattudósok

A könyvtár- és információtudomány (könyvtártudomány) és az adattudomány egyaránt a rögzített információ teljes kommunikációs láncát tanulmányozza. Mindkét szakterület képes lehet a másik területen összegyűlt tudás és tapasztalat felhasználására, mivel küldetéseik jelentős mértékű átfedésben vannak egymással. Ugyanakkor azt is láthatjuk, hogy az adattudomány arra a folyamatra összpontosít, amelynek során az adatok információvá alakíthatók, míg a könyvtártudomány célja az információ- és tudásmenedzsment folyamatainak nyomon követése.²⁷

Azt sem árt tudnunk, hogy a *Web of Science* adatbázisban feldolgozott könyvtártudományi tanulmányok elemzése azt mutatta, hogy ezekben az írásokban az adattudományt többek között diszciplínaként, folyamatként, elvek halmazaként és (magától értetődő módon) kutatási területként kezelik.²⁸

Az adattudomány főként rövidtávú célokat tűz ki maga elé, amelyek eléréséhez az adattudósoknak ismerniük kell a dizájn és az információépítéssel elveit, számítástechnikai és statisztikai módszereket kell közös nevezőre hozniuk, továbbá adatok elemzésére épülő új termékeket és szolgáltatásokat kell létrehozniuk.²⁹ A kutatási folyamatok körében azonban az

adattudósoknak figyelemmel kell lenniük az adatok integritására, ami csak akkor lehetséges, ha ismerik az adott tudományág szókincsét és szakzsargonját, és elsajátították azokat a készségeket, amelyek a megfelelő kérdések feltevéséhez szükségesek.³⁰

Szinte magától értetődik, hogy az adattudósoknak tanulniuk kell saját tapasztalataikból, valamint alkalmazniuk kell a kreatív gondolkodást, és adott esetben túl kell lépniük a meglévő terveken.³¹ *Franklin* és *Nicolae* arra is felhívja figyelmünket, hogy az adatvezérelt döntéshozatal emberi kontextusának az adattudomány kulcsfontosságú összetevőjének kell lennie, tehát – függetlenül attól, hogy az ilyen döntéseket emberek vagy algoritmusok hozzák meg – végső soron az embereknek és a társadalomnak kell majd megbirkóznia a következményekkel.³²

Azt persze tudjuk, hogy a könyvtártudomány (bár fő tárgya az információ) a tudás hatékony szervezésére és felhasználására szolgáló eszközök megtalálására törekszik. Természetesen az ilyen vagy hasonló alapokon nyugvó elképzelések fő pillére az a megközelítés, hogy az adatból meghatározható az információ, az információból pedig a tudás, ráadásul úgy, hogy minderről feltételezzük, hogy az ellenkező irányban is működik. Az adattudomány végső célja tehát az, hogy a nyers adatokból a döntéshozatalt segítő tudást állítson elő. Ehhez pedig az információn át vezet az út.³³ Tegyük hozzá, hogy a tudáselőállítás mint célkitűzést igencsak ambiciózusnak, sőt jelszószerűnek tekinthetjük.

Más kérdés, hogy a nyers adatok problémája kapcsán vannak viták és ellentmondások. Létezésük tényét ugyanis nem mindenki fogadja el, de ezzel kapcsolatban érdemesebb arról beszélnünk, hogy az adatok lehetnek jók vagy rosszak, valaminél jobbak vagy rosszabbak, hiányosak és elégtelenek.³⁴

Tulajdonképpen az adatok, az információ vagy akár a dokumentumok természete kapcsán is sok bizonytalansággal és ellentmondással kell szembenéznünk. Az viszont minden kétséget kizáró tény, hogy kutatási adatokkal a könyvtárakban többnyire adatkönyvtárosok foglalkoznak. Az adatkönyvtárosi munka pedig a társadalomtudományokból ered, és a könyvtári munka alapvető értékeit, készségeit és szakmai ismereteit használja, a könyvtárosság etikai elveit vallva.³⁵

Az adatkönyvtárosok és az adattudósok között ugyanakkor egyaránt vannak hasonlóságok és különbségek, mivel korábban is sejthető volt, hogy e két terület között van átfedés. Ma pedig már rá tudunk mutatni azokra az ismeretekre és készségekre, amelyek alapján

az adatkönyvtárosoknak és az adattudósoknak egyaránt van mit tanulniuk egymástól.

Fontos különbség például az adattudósok és az adatkönyvtárosok munkája között, hogy az utóbbiak explicit vagy implicit szerződéses kapcsolatokban dolgoznak, amelyek meghatározhatják, vagy akár elő is írhatják, hogy az adatokhoz való hozzáférés és ezzel munkájuk is csak egy szűk körre legyen érvényes. Ez ellenkezik a könyvtárak küldetésével. Az adattudomány világában az adatok a profitmaximalizálás érdekében tőkésíthetők, továbbá az adatok manipulálásának képessége stratégiai eszköz lehet a piacon, míg a könyvtárosok amellet érvelnek, hogy az adatokhoz való hozzáférés egyetemes legyen, amikor csak lehetséges.³⁶

Az adattudományra (egyelőre legalábbis) nem jellemző a szabványosítás, mindenekelőtt azért, mert személyre szabott, feltáró jellege megköveteli a kreativitást és az intelligens megközelítéseket. Ennek pozitív hozadéka viszont az, hogy új módszereket és gyakorlatokat kínál az adatkönyvtárosi munkához, például a nagy adatokkal kapcsolatos kérdések és adatstruktúrák tekintetében. Tudjuk ugyanakkor, hogy a kreativitásra és az intelligenciára nemcsak az adattudománynak kell figyelemmel lennie, hanem a könyvtártudománynak is, mivel korunk személyre szabott és gyakran még nem-automatizált információs környezetében szükség van a döntéshozatalt elősegítő indikátorok és bizonyítékok feltárására.

Részben ehhez a szemlélethez köthető, hogy ezt a két területet éppen az adatminőség iránti, kitüntetett figyelem köti össze egymással.³⁷ Természetesen, a köztük meglévő különbségek, valamint az adatkönyvtárosok és adattudósok egymástól eltérő háttere és kultúrája ezen a téren is megmutatkozik. Bár egyaránt fontos mindkét terület számára, a könyvtártudomány a minőséget elsősorban a kultúra és a társadalom kontextusában vizsgálendő kérdésnek tekinti, míg az adattudósok hajlamosak arra, hogy objektív fogalomnak tekintsék, ráadásul nem, vagy kisebb súllyal kerülnek szóba olyan kérdések, mint a magánélet titkosságának tiszteletben tartása vagy az adatokba vetett bizalom. Igaz ugyanakkor, hogy az adattudománnyal összefüggésben számos minőségi kérdés merül fel az adatok érvényessége, valódisága, változékonysága, megbízhatósága kapcsán. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy igaz az az állítás, miszerint ez a szakterület egyelőre főként az adatok mennyiségével törődik.³⁸

Ahogy arról már szóltunk, a tudományos kutatás támogatása rendkívül fontos, ezért az adatkönyvtá-

rosoknak olyan segítő szerepeket kell betölteniük, amelyek a kutatói munka minden fázisában hozzájárulnak az adatok menedzseléséhez és az adatkurátori folyamatok sikerességéhez. Emellett meg kell érteniük, hogy az összetettség és az adatok feldolgozására használt programnyelvek újdonságai számukra kihívást jelentenek. Ugyanakkor elvárható, hogy tudásukat megosszák az adatok megőrzésével és technológiai kérdésekkel foglalkozó adatmenedzserekkel is. Emellett az adatkönyvtárosoknak nemcsak interperszonális készségeiket kell fejleszteniük, hanem ismeretekkel kell rendelkezniük munkaadójuk kutatási környezetéről, a kutatók által használt konkrét adatokról és információtechnológiai eszközökről.³⁹ *Zhu* és *Xiong* szerint annak is tudatában kell lenniük, hogy a kibertérben az adatok egy független világ jellemzőit mutatják, amelyek különbözhetnek a természetes (való) világot reprezentáló adatoktól.⁴⁰ Nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy a fenti két szakterület mellett jelen van a digitális bölcsészet is, amely a (humán) társtudományok mellett eddig főként a könyvtártudomány figyelmét hívta fel magára. Mindenesetre tény, hogy egyaránt magában foglalja a szakterületi tudást és az informatikát, így eredendően interdiszciplináris, és együttműködésen alapul. Adatvezérelt természeténél fogva igényli a kutatási adatok kezelését, hiszen ezek az adatok a kutatás fontos építőkövei. Ennek megfelelően nem idegen tőle a nagy adatokkal való foglalkozás és az adatbányászat sem.⁴¹

Adatműveltség

Korunk adatokban gazdag kutatási, üzleti és állampolgári környezetében már nemcsak információs túlterhelésről, hanem adattúlterhelésről is beszélnünk kell, mivel a rendelkezésre álló (nagy mennyiségű), valamint a hasznosítható adatok között szakadék van. Ezért is van szükség az adatműveltségre (is), bár ez nem az egyetlen oka létezésének. Ezen a viszonylag egyszerű tényen túl olyan modellekre is szükség van, amelyek (többek között) feltárják az adatműveltség és az adattúlterhelés közötti kapcsolatokat, ideértve e tényezőknek az egyes egyének teljesítményére gyakorolt hatását is.⁴²

Az adatműveltségről való gondolkodásunkat jellemző elképzelések nemcsak a tudomány műveléséhez, hanem az aktív és tájékozott állampolgári gondolkodáshoz és cselekvéshez is kapcsolódnak. Ennek megfelelően feltételezhető, hogy ez a fogalom nemcsak a különböző műveltségek közötti konvergenciák miatt

alakult ki, hanem hasonlóságuk felkínálta annak lehetőségét, hogy újabb közegekre is kiterjeszthessük őket. Eppen ezért értelmezhető és értelmezendő az adatműveltség a benne rejlő kritikai tulajdonságok szempontjából is. Ehhez persze szükség van arra is, hogy az információs műveltség részének és (egyúttal) logikus továbbfejlesztésének tekintsük. Ha ugyanis úgy határozzuk meg, mint az adatok megértéséhez, megtalálásához, olvasásához, értelmezéséhez, értékeléséhez, kezeléséhez és felhasználásához szükséges képességek összességét, akkor is érvényes definíciót kapunk, amely azonban nélkülözi azt a modern, holisztikus megközelítést, amellyel az információs műveltség vagy a médiaműveltség területén már találkozhatunk.⁴³

Az adatműveltség operatív definíciói ugyanis főként azzal foglalkoznak, hogy mit tekinthetünk elfogadhatóan működő műveltségnek, a kritikai adatműveltség birtokában viszont a kérdésfeltevés és a reflexió képességének is birtokában lehetünk, tehát nem egyszerűen szimbólumok dekódolásával foglalkozunk úgy, ahogyan azt egy gép teszi. Az adatokra alkalmazva azonban nem egyszerű megértenünk, hogy a kritikai dimenzió nélkül mi lenne, ami ennek az operatív műveltségnek megfelel. A valószínűségi és statisztikai érvelés (amely definíciója szerint különböző matematikai eljárások magabiztos használatára támaszkodik) úgy funkcionális, mint kritikai szinten támasztja alá az adatok működéséről való gondolkodást.⁴⁴ Nem véletlen tehát, hogy nemcsak az adattermékek létrehozása terén módszertani felkészültséggel rendelkező, tapasztalt szakemberek jellemzője az adatműveltség, hanem az adatokat kritikai szemlélettel értelmezni és alkalmazni tudó végfelhasználók is a birtokában lehetnek.⁴⁵

Egy, adatbányászaton alapuló kutatás eredményei azt mutatják, hogy az adatműveltség fogalmát a különböző szakmai közösségek eltérő módon kezelik. Például a könyvtárosok és a civil, közösségi tudomány (*citizen science*) művelői másképpen értelmezik az adatműveltség fogalmát, továbbá megint más az oktatási környezetben tantárgyként oktandó adatműveltséghez szükséges kompetenciák, keretek és tantervek meghatározásához fűződő szemlélet.⁴⁶ *Kitchin* arra figyelmeztet bennünket, hogy a nagy adatok abszolutizálása az empirizmus olyan új korszakához vezethet, amelyben sokan elméleti megalapozás nélkül, az adatok puszta mennyisége alapján gondolnák feltárni a bennük rejlő igazságot, tehát feltételezik, hogy az adatok bármilyen elmélettől függetlenül képesek arra, hogy önmagukért beszéljenek.

Ez a nézet különösen az üzleti körökben népszerű, és az adattudomány egyes területein is gyökeret vert. A kutatók többsége mindeközben akkor is hű maradt a tudomány főáramát képviselő tudományos megközelítéshez, ha egyébként hipotéziseiket nem az elméletből, hanem az adatokból generálják.⁴⁷ *Gebre* és *Morales* szintén úgy látja, hogy maguk az adatok nem beszélnek, mert elemzésükhöz és értelmezésükhöz kontextusra van szükség. Ez a látszólag egyszerű, hétköznapi mondat ugyanis arra mutat rá, hogy bármilyen adatról legyen is szó, az képviselheti a tudományos kutatást, de felhasználása korlátokba ütközik az adatkészlet készítésének hiányában; vagy nem használjuk őket éppen „az adatok önmagukért beszélnek” kifejezéssel jelölt mentalitás miatt.⁴⁸ Ezek a tények tehát az adatkészlet készítéséhez kapcsolhatók, ha tudjuk, hogy az adatok nem eredendően objektívek, bár látszólag objektív folyamatok során lehet előállítani őket. Az adatkészlet magában foglalja azokat a kérdésfeltevéseket, amelyek hasonlóak ahhoz, mint amelyekkel az információs műveltség gyakorlása során élünk. Ezek az adatok létrehozójára, létrehozásuk módjaira és az elfoglaltságok meglétének azonosítására irányulnak. Természetesen tisztában kell lennünk az adatok és az információk eredete közötti eltérésekkel is. Míg ugyanis az emberi elfoglaltságok mindkettőt jellemezhetik, a gépi alapú elfoglaltságok csak az adatkészletekben vannak jelen, mivel az információkat kizárólag emberek állítják elő és terjesztik.⁴⁹

A kritikai adatkészlet és az ACRL keretrendszere

Az információs műveltségi programok és politikák általában a kritikai gondolkodás és az egész életen át tartó tanulás céljait hirdetik. Az információs műveltséget azonban sokan továbbra is egyfajta továbbfejlesztett bibliográfiai oktatásként kezelik, ami arra vezethető vissza, hogy az információs műveltség elméletét nehéz összekötni a gyakorlattal.

Mondanunk sem kell, hogy ehhez csatlakoznia kell az adatkészletnek is. Mi több, ma már – a kritikai információs műveltség mellett – megjelent a kritikai adatkészlet is. A kritikai információs műveltség ugyanis olyan gondolkodási és oktatási mód, amely az információ és a könyvtárak társadalmi és politikai dimenzióit és az ezeket alakító erőket kritikai szemmel nézi.⁵⁰

Ahogy azt *Špiranec*, *Kos* és *George* látják, a kritikai adatkészlet a fogalmak újragondolását igényli.

Szerintük az adatok ontológiai kezelésének magába kell foglalnia a kontextualitásnak, az értelmezhetőségnek és az adatok átláthatóságának vizsgálatát, valamint holisztikus megközelítést.⁵¹

Ezért is kell szem előtt tartanunk, hogy az adatkészlet egyaránt magában foglalja úgy az adatkészlet létrehozását, mint az adatok hozzáférő kezelését. Az előbbi a tapasztalt és módszertani szempontból is felkészült szakember feladata, az utóbbi pedig a végfelhasználó dolga, de mindkét esetben tartalmaznia kell az adatok adekvát értelmezését és alkalmazását.⁵² Mindez nem jelenti azt, hogy ne volna szükség a különböző matematikai eljárások magabiztos használatára támaszkodó, valószínűségi és statisztikai érvelésre, amely úgy funkcionális, mint kritikai szinten segíti az adatok működéséről való gondolkodásunkat.⁵³

A közelmúlt új és figyelemre méltó fejleménye, hogy a digitális bölcsészet elméletéből kiindulva, 2020-ban *Abner* felvázolta az adatkészlet előzetes, alapvető fogalmi keretét. Ehhez az *Association of College and Research Libraries* (ACRL) Információs Műveltségi Keretrendszerének (*Framework for Information Literacy for Higher Education*) hat keretéből a következő háromra alapozza érvelését:

- A kutatás kérdezés.
- A tudomány párbeszéd.
- Az információkeresés stratégiai felfedezés.⁵⁴

Egyik előfeltevése az volt, hogy a digitális bölcsészet területén az információs műveltségnek számos műveltséget kell felölelnie, de kiindulópontja az adatkészlet. Javaslatát látszólag korlátozott hatókörű, mivel nem szólítja meg kifejezetten a digitális bölcsészettudományokon kívüli kutatókat és a könyvtárosokat. Mindazonáltal üzenete megérdemli a szélesebb szakmai közönség érdeklődését, beleértve a különböző információs és adatszaktembereket is.

Abner – többek között – azt javasolja, hogy három, kulcsfontosságú kérdést vizsgáljunk meg:

- Ki vagy mi hozta létre az adatokat, vagy irányította létrehozásukat?
- Hogyan jöttek létre ezek az adatok?
- Milyen emberi vagy gépi alapú elfoglaltságokat tükröznek?

Az adatkészlet általa képviselt felfogása viszont – számos hasonló megközelítéshez hasonlóan – kritikai természetű, mivel az adatok létrehozásának, kezelésének, elemzésének, megértésének és közlésének képességére koncentrálnak. Hozzáteszi viszont, hogy az információs műveltség és az adatkészlet közötti különbség abból is következik, hogy az előbbi jellemzően az ember által közvetlenül létrehozott

tudásformákat foglalja magában, míg az adatok előállításához nem feltétlenül van szükség közvetlen inputra. Az adatok ugyanis közvetlen input nélkül is létrejöhetnek, míg az új információknak korábbi inputokon kell alapulniuk.⁵⁵ Ráadásul az adatállományok összeállítását nagymértékben befolyásolja, hogy azokat kik választják ki, továbbá mit számolnak vagy mérnek velük.⁵⁶

Természetesen nem véletlen, hogy szóba kerül itt az információs műveltség, mert azt mindenképpen látnunk kell, hogy az az adatműveltség alapját adja, többek között azért is, mert sokkal hosszabb múltra tekint vissza, mint az adatműveltség.

A kutatók adatműveltségi készségei

Bár nem érinti közvetlenül az adattudomány és az adatkönyvtárosság közötti hasonlóságokat és különbözőségeket, érdemes figyelmet fordítanunk a kutatók adatműveltségi készségeire is.

A korunk kutatói által mozgósított kompetenciákat három fő csoportba sorolhatjuk be:

- fogalmi kompetenciák, amelyek többek között az innovatív gondolkodást, a problémamegoldást és a kritikai gondolkodást foglalják magukban,
- humán kompetenciák, mint például a szociális hálózati készségek, az önmenedzsment és a kultúrák közötti interakciós készségek,
- gyakorlati kompetenciák, amelyeknek egyaránt magukba kell foglalniuk a médiaműveltséget és az információs műveltséget.⁵⁷

Ezek megléte és használata azonban nem zárja ki, hogy a különféle adathalmazok kezelésében túlzottan magabiztosnak érezzék magukat. Sok kutató ugyanis már jóval azelőtt, hogy a kutatási adatok fontossága szélesebb körben is ismertté vált volna, kiterjedten dolgozott adatokkal. Ez azt eredményezheti, hogy figyelmen kívül hagyják azt a tényt, hogy az adatok elkülönülnek a kutatás egyéb eszközeitől.⁵⁸

Ez a felismerés és számos más tapasztalat vezetett oda, hogy az adatkészletekkel való munkavégzéshez szükséges technikai, számítási és statisztikai kompetenciák fejlesztése mellett egyre több figyelmet kap az adatok kritikai vizsgálata, amely túlmutat az információs erőforrásként kezelt adatokon.⁵⁹ Ehhez adatműveltségi szeméttel és készségekkel kell felvérteznünk embertársainkat, de az adatszociológia, az adatkultúra és az adatpolitika iránti érzékenységüket is érdemes ápolni. A helyzet tehát hasonló a kritikai információs műveltségi törekvésekhez, amelyek célja,

hogy kielégítsék a közösségi média elterjedése által teremtett igényeket arra vonatkozóan, hogy az információs műveltségre már ne mint előíró jellegű és mérhető dologra tekintünk.⁶⁰ Ezt figyelembe véve ma már számolhatunk azzal, hogy szükség és igény van a nagy adatokhoz kötődő adatműveltségre is.⁶¹ A nagy adatokkal kapcsolatos attitűd kétarcú. Egyrészt vannak, akik kritikátlanul elfogadják és felkarolják, mint olyan eszközt, amely képes alapvetően megváltoztatni a társadalom szinte minden szektorát.⁶² Ugyanakkor sokan hangsúlyozzák, hogy felhasználható megfigyelésre és a magánélet titkosságának megsértésére, valamint arra, hogy adatokat gyűjtsünk azoknak a beleegyezése nélkül, akikre vonatkoznak, vagy akiknek tulajdonát képezik.⁶³

Az adatműveltség magában foglalja a tudást, valamint a tudás alkalmazására való képességet és hajlandóságot. Szükség van az adatok szakszerű használatára olyan kompetenciák birtokában, amelyek lehetővé teszik az adatok, az információk és a vélemények megkülönböztetését. Másrészt az adatműveltséget úgy is fel lehet fogni, mint a felelős állampolgárok számára szükséges képességet, hogy a mindennapi életben és a különböző politikai kérdésekben megalapozott döntéseket hozzanak.⁶⁴

A teljes kutatási narratívának csak egy kis részét képezik az adatok, tehát magára a kutatásra korlátozva sem adhatnak teljes képet. Ennek arra kell motiválnia bennünket, hogy feltárjuk, mit jelentenek számunkra az adatok, és hogyan keressünk további információkat. Az adatok ugyanis egy adott valóság pillanatfelvétel-jellegű reprezentációi, mégis hajlamosak vagyunk könnyebben elhinni az adatokból levont következtetéseket, mint a tudás más reprezentációit, pedig az adatok eredendően semmivel sem objektívebbek, mint egy folyóiratcikk vagy egy konferencia-előadás.⁶⁵ Megpróbálhatjuk döntéseinkből kizárni az elfogultságot, viszont az adatok létrehozása során hozott döntéseink befolyásolják a végső adathalmazt, mivel az emberek választják ki, hogy mit számolnak vagy mérnek.⁶⁶

Adatműveltség birtokában képesek lehetünk arra, hogy felismerjük az adatok és a valóság igazságtartalma közötti eltéréseket. Ezeknek a tudatában érthetjük csak meg az adatvezérelt elemzés korlátait, illetve lehetünk képesek információkat keresni egy-egy adott narratíva kiegészítéséhez vagy egy adathalmazból levezetett állítások ellenőrzéséhez.⁶⁷

Az adatműveltség kompetenciaorientált perspektívái a hangsúlyt a technikai és fogalmi készségek fejlesztésére helyezik annak érdekében, hogy lehetővé tegyék

a főként mennyiségi adatok kezelését, beleértve azok minőségének, hitelességének és relevanciájának meghatározását, elemzését és értelmezését.

A felhatalmazásorientált perspektíva része az adatműveltség kompetenciaorientált szemléletének, viszont túlmutat a technikai készségeken. Ez a nézet az adatműveltségnek az állampolgári elkötelezettség előmozdítására és az igazságos és demokratikus társadalom kiépítésére irányuló eszközként való felhasználására összpontosít.⁶⁸

A közösséggel kapcsolatos kérdések bevonásának és kezelésének ígérete akkor válik valósággá, ha a tényleges és a potenciális felhasználók körében az adatműveltségi készségek vagy ezek egy részének hiánya helyett már kielégítő szintű készségekről beszélhetünk. Amíg ez nem történik meg, addig szinte csak a kutatók és az adattudósok maradnak az egyedüli adatfelhasználók.⁶⁹

Egy népszerű szolgáltatás: az adatkezelési tervek

A digitális anyagok gondozása, és a vele közeli rokonságban álló (szintén kurátori) adatgondozás, valamint a kutatási adatok menedzselése nélkülözhetetlen. Ezen túlmenően, mivel az adatok mindenütt jelen vannak, létük nemcsak a könyvtártudomány vagy a digitális bölcsészet szemléletét formálja, hanem arra ösztönözheti a könyvtárakat, hogy partnersegeket építsenek ki a kutatókkal, oktatókkal és az adattudományi ökoszisztéma fejlesztésében érdekelt felekkel, például a kutatástámogató és a finanszírozó testületekkel.⁷⁰

Épp ezek a testületek azok, amelyek egyre több országban és egyre nagyobb számban előírják, hogy minden, általuk támogatott projektről készüljön adatkezelési terv (*Data Management Plan – DMP*). Ezek elkészítése azonban jelentős adminisztratív terhet ró a kutatókra, így ennek a feladatnak az ellátásában szerepet kaphatnak az adatkönyvtárosok is.

Ez a munkamegosztás mutatja, hogy a kutatók és a könyvtárak közötti együttműködés lehetséges, sőt magasabb szintre is léphet.

A DMP ugyanis az a dokumentum, amely a kutatók számára egy olyan mechanizmust biztosít, amely meghatározza, hogy miként fogják kezelni azokat az adatokat, amelyek egy adott kutatási projekt életciklusának legalább egy részéhez kapcsolódnak. Az adatkezelési tervek használatára vonatkozó első publikált bizonyíték 1966-ban jelent meg.⁷¹ A DMP-k a kutatási adatok menedzselésének olyan, jól doku-

mentált elemei, amelyek a kutatásfinanszírozók által előírt változatos adatszolgáltatási követelményeknek való megfelelés alapját képezik. Mi több, ez az adatszolgáltatás éppen az adatkezelési tervekkel kezdődött. Az elkészítésükhöz nyújtott segítség alapszintű információs szolgáltatás, amely segít a kutatóknak az adatkezelés megtervezésében, megformálásában és végrehajtásában.⁷² A DMP-k minden technikai és nem technikai részletet formalizálnak, és szerves részét kell képezniük minden olyan projektnek, amely valamilyen adatkezelést igényel.⁷³

Figyelembe véve, hogy a DMP-k hatékony elkészítéséhez szükséges készségek ugyanazok, mint bármely információs szolgáltatás esetében, az ilyen támogató tevékenységek megkövetelik, hogy a könyvtárosok ismerjék a finanszírozók által támogatott követelményeket, a vonatkozó szabványokat és a helyi adatkezelési folyamatokat.⁷⁴

A felsőoktatási könyvtárosok több forrásból származó munkaköri leírásainak elemzése a DMP-k elkészítését gyakori feladatként azonosította, mivel ezek a tervek lehetővé teszik a kutatók számára, hogy hozzáférjenek a kutatási eredményeik jobb kezelését segítő eszközökhöz és szakértelemhez, ráadásul elősegíthetik, hogy párbeszéd alakuljon ki az egyetemek, a kutatóintézetek és az őket kiszolgáló könyvtárak között.⁷⁵

Az adatkezelési tervek általában szöveges formában készülnek. Ennek ellenére már vannak kísérletek arra, hogy ezek a tervek gépi úton, automatikusan is elkészíthetők legyenek. E cél elérése felé már történt előrelépés, és már rendelkezésre áll egy alapelvkészlet is.⁷⁶ Mindazonáltal úgy tűnik, hogy az ilyen rendszerek működőképessé tételéhez még számos kérdést kell a fejlesztőknek megválaszolniuk.

Összegzés

Ha mindenkivel meg tudjuk értetni, hogy az adatok létrehozásának folyamatát teljes mértékben emberek irányítják, akkor többen fognak kritikusan gondolkodni erről a kérdéskörrel, és arról is, hogy ez miként befolyásolja az általunk vizsgált adatokat, amelyeket más adatokkal és információkkal ki is egészíthetünk. Az adatokat tehát meg kell értenünk és interpretálnunk kell őket.⁷⁷ Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy az adatműveltség oktatásának legfőbb támogatói a felsőoktatási könyvtárosok, hiszen nekik tudniuk kell, hogy rendkívüli fontossága van az adatok értékével kapcsolatos kérdésfeltevéseknek. Ugyanakkor mindenkinek fel kell ismernie, hogy

milyen társadalmi tényezők befolyásolhatják értékítéletünket. Ezek önmagukban is kutatási kérdések,

és a válaszok nem mindig állnak könnyen rendelkezésre, ha vannak egyáltalán.⁷⁸

Irodalmi hivatkozások

1. SELYE János. Álomtól a felfedezésig. 3. kiad. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1980. 522 p. ISBN 963-05-2207-1
2. MCGHEE, Geoff. Journalism in the age of data [videó]. == [Stanford]: Stanford University Knight Journalism Fellowship, 2009–2010. 54 perc. Hozzáférhető: <http://datajournalism.stanford.edu> [Megtekintve: 2021.10.14.]
3. DAVENPORT, Thomas H.– PATIL, D. J. Data scientist: The sexiest job of the 21st century. == Harvard Business Review, 90. (2012) October, p. 70–76. ISSN 0017-8012
4. BAŠKARADA, Saša – KORONIOS, Andy. Unicorn data scientist: The rarest of breeds. == Program: Electronic Library and Information Systems, 51. (2017) 1., p. 65–74. ISSN 0033-0337
5. FEDERER, Lisa – CLARKE, Sarah C. – ZARINGHALAM, Maryam. Developing the librarian workforce for data science and open science [elektronikus dok.]. [Bethesda, MD.]: National Library of Medicine, 2020. Hozzáférhető: <https://osf.io/uycax/> Elérhető még: DOI 10.31219/osf.io/uycax [Megtekintve: 2021.10.14.]
6. DAVENPORT, Thomas. Beyond unicorns: Educating, classifying, and certifying business data scientists. == Harvard Data Science Review, 2. (2020) 2. ISSN 2644-2353 Hozzáférhető: <https://hdsr.mitpress.mit.edu/pub/t37qjoi7/RELEASE/3?readingCollection=70ac5c46> Elérhető még: DOI 10.1162/99608f92.55546b4a [Megtekintve: 2021. 10. 26.]
7. Data Science Association. Data science code of professional conduct [online]. [Washington, D.C.]: Data Science Association, [2013.]. Hozzáférhető: <http://www.datascienceasn.org/code-of-conduct.html> [Megtekintve: 2021.10.14.]
8. DAVENPORT, Thomas H.– PATIL, D. J. Data Scientist: The Sexiest Job of the 21st Century. == Harvard Business Review, 90. (2012) October, p. 70–76. ISSN 0017-8012
9. SONG, Il-Yeol – ZHU, Yongjun. Big data and data science: opportunities and challenges of iSchools. == Journal of Data and Information Science, 2. (2017) 3., p. 1–18. eISSN 2543-683X. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1515/jdis-2017-0011> [Megtekintve: 2021.10.14.] Elérhető még: <https://doi.org/10.1515/jdis-2017-0011>
10. BURTON, Matt [et al.]. Shifting to data savvy: The future of data science in libraries [elektronikus dok.]. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh, 2018. 24 p. Hozzáférhető: <http://d-scholarship.pitt.edu/33891/1/Shifting%20to%20Data%20Savvy.pdf> [Megtekintve: 2021.10.14.]
11. RAWLINGS-GOSS, Renata. Data Science careers, training, and hiring. A comprehensive guide to the data Ecosystem: How to build a successful Data Science career program, or unit. Cham: Springer International, 2019. XVII, 85 p. ISBN 978-3-030-22406-6
12. DAVENPORT, Thomas. Big data at work: dispelling the myths, uncovering the opportunities [videó]. == Harvard Business Review, 2014. 03. 03. 59:23 perc. Hozzáférhető: <https://hbr.org/2014/03/big-data-at-work-dispelling-the-myths-uncovering-the-opportunities> [Megtekintve: 2021.10.14.]
13. HAYASHI, Chikio. What is data science? Fundamental concepts and a heuristic example. == HAYASHI, Chikio [et al.] ed. Data science, classification, and related methods. Tokyo: Springer, 1998. p. 40–51. ISBN 978-4-431-70208-5
14. VAN DER AALST, Wil M. P. Data scientist: The engineer of the future. == Enterprise interoperability VI. Cham: Springer, 2014. p. 13–26. Print ISBN 978-3-319-04947-2 Hozzáférhető: https://www.researchgate.net/publication/300575842_Data_Scientist_The_Engineer_of_the_Future; Elérhető még: DOI:10.1007/978-3-319-04948-9_2 [Megtekintve: 2021.10.24.]
15. BAŠKARADA, Saša – KORONIOS, Andy. Unicorn data scientist: The rarest of breeds. == Program: Electronic Library and Information Systems, 51. (2017) 1., p. 65–74. ISSN 0033-0337
16. WILKERSON, Michelle Hoda – POLMAN, Joseph L. Situating data science: Exploring how relationships to data shape learning. == Journal of the Learning Sciences, 29. (2020) 1., p. 1–10. ISSN 1050-8406
17. DE VEAUX, Richard D. [et al.]. Curriculum guidelines for undergraduate programs in data science. == Annual Review of Statistics and Its Application, 4. (2017) p. 15–30.
18. WING, Jeannette M. Computational thinking. == Communications of the ACM, 49. (2006) 3., p. 33–35. ISSN 0001-0782
19. BUNDY, Alan. Computational thinking is pervasive. == Journal of Scientific and Practical Computing, 1. (2007) 2., p. 67–69. ISSN 1936-5020

20. WING, Jeannette M. Computational thinking and thinking about computing. == *Philosophical Transactions of the Royal Society A: Mathematical, Physical and Engineering Sciences*, 336. (2008) 1881., p. 3717–3725. ISSN 1364-503X
21. SONG, Il-Yeol – ZHU, Yongjun. Big data and data science: opportunities and challenges of iSchools. == *Journal of Data and Information Science*, 2. (2017) 3., p. 1–18. eISSN 2543-683X. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1515/jdis-2017-0011> [Megtekintve: 2021. 10. 14.] Elérhető még: DOI 10.1515/jdis-2017-0011
22. BERRY, David M. The computational turn: Thinking about the digital humanities. == *Culture machine*, 12. (2011) 23 p. ISSN 1465-4121 Hozzáférhető: https://sro.sussex.ac.uk/id/eprint/49813/1/BERRY_2011-THE_COMPUTATIONAL_TURN_THINKING_ABOUT_THE_DIGITAL_HUMANITIES.pdf [Megtekintve: 2021.10.24.]
23. JACOB, Sharin Rawhiya – WARSCHAUER, Mark. Computational thinking and literacy. == *Journal of Computer Science Integration*, 1. (2018) 1., p. 1–21. ISSN 2574-108X Hozzáférhető: <https://par.nsf.gov/servlets/purl/10073487> Elérhető még: DOI 10.26716/jcsi.2018.01.1.1 [Megtekintve: 2021.10.14.]
24. DAVIES, Anna – FIDLER, Devin – GORBIS, Marina. Future work skills 2020. [elektronikus dok.]. Palo Alto: Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute, 2011. 18 p. Hozzáférhető: https://www.iff.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf [Megtekintve: 2021.10.14.]
25. FEDERER, Lisa – CLARKE, Sarah C. – ZARINGHALAM, Maryam. Developing the librarian workforce for data science and open science [elektronikus dok.]. [Bethesda, MD.]: National Library of Medicine, 2020. Hozzáférhető: <https://osf.io/uycax/> Elérhető még: DOI 10.31219/osf.io/uycax [Megtekintve: 2021.10.14.]
26. WILKERSON, Michelle Hoda – POLMAN, Joseph L. Situating data science: Exploring how relationships to data shape learning. == *Journal of the Learning Sciences*, 29. (2020) 1., p. 1–10. ISSN 1050-8406
27. SEMELER, Alexandre Ribas – PINTO, Adilson Luiz – ROZADOS, Helen Beatriz Frota. Data science in data librarianship: Core competencies of a data librarian. == *Journal of Librarianship and Information Science*, 51. (2019) 3., p. 771–780. ISSN 1961-0006
28. Virkus, Sirje – Garoufallo, Emmanouel. Data science from a library and information science perspective. == *Data Technologies and Applications*, 53. (2019) 4., p. 422–441. ISSN 2514-9288
29. MAXWELL, Dan – NORTON, Hannah – WU, Joe. The data science opportunity: Crafting a holistic strategy. == *Journal of Library Administration*, 58. (2018) 2., p. 111–127. ISSN 0193-0826
30. SCROGGINS, Michael J. [et al.]. Thorny problems in data (-intensive) science == *Communications of the ACM*, 63. (2020) 8., p. 30–32. ISSN 0001-0782. Hozzáférhető: <https://escholarship.org/uc/item/31b1z69c> [Megtekintve: 2021.10.14.]
31. BERTHOLD, Michael R. What does it take to be a successful data scientist == *Harvard Data Science Review*, 1. (2019) 2., ISSN 2644-2353 Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1162/99608f92.e0eaabfc> [Megtekintve: 2021.10.14.]
32. FRANKLIN, Michael J. – NICOLAE, Dan L. A Perspective on designing undergraduate education in the new discipline of data science. == *Harvard Data Science Review* 3. (2021) 2., ISSN 2644-2353 Hozzáférhető: <https://hdr.mitpress.mit.edu/pub/jbpym4zp/release/1> Elérhető még: DOI 10.1162/99608f92.8d7bff79 [Megtekintve: 2021.10.14.]
33. WANG, Lin. Twinning data science with digital science in schools of library and digital science. == *Journal of Documentation*, 74. (2018) 6., p. 1243–1257. ISSN 0022-0418
34. GITELMAN, Lisa – JACKSON, Virginia. Introduction. == GITELMAN, Lisa ed. “Raw Data” is an oxymoron. Cambridge, MA: MIT Press, 2013. p. 1–14. ISBN 978-0262518284
35. SEMELER, Alexandre Ribas – PINTO, Adilson Luiz – ROZADOS, Helen Beatriz Frota. Data science in data librarianship: Core competencies of a data librarian. == *Journal of Librarianship and Information Science*, 51. (2019) 3., p. 771–780. ISSN 1961-0006
36. TREPANIER, Cheryl – SHIRI, Ali – SAMEK, Toni. An examination of IFLA and Data Science Association ethical codes. == *IFLA Journal*, 45. (2019) 4., p. 289–301. ISSN 0340-0352
37. CAO, Longbing. Data science: a comprehensive overview. == *ACM Computing Surveys*, 50. (2017) 3., p. 1–42. ISSN 1745-2651
38. WANG, Lin. Twinning data science with digital science in schools of library and digital science. == *Journal of Documentation*, 74. (2018) 6., p. 1243–1257. ISSN 0022-0418
39. KENNAN, Mary Anne. Data Management: Knowledge and skills required in research, scientific and technical organisations [elektronikus dok.]. Columbus, OH: IFLA, 2016. 10 p. Paper presented at: IFLA WLIC 2016 — Connections.

- Collaboration. Community in Session 221 – Science and Technology. Hozzáférhető: <http://ifla-test.eprints-hosting.org/id/eprint/1466/1/221-kennan-en.pdf> [Megtekintve: 2021.10.14.]
40. ZHU, Yangyong – XIONG, Yun. Towards data science. == *Data Science Journal*, 14. (2015) 8., p. 1–7. ISSN 1683-1470 Hozzáférhető: <https://datascience.codata.org/article/10.5334/dsj-2015-008/> Elérhető még: DOI: 10.5334/dsj-2015-008 [Megtekintve: 2021.10.14.]
41. ROBINSON, Lyn – PRIEGO, Ernesto – BAWDEN, David. Library and information science and digital humanities: two disciplines, joint future? Re-inventing information science in the networked society, 2015. Paper presented at the 14th International Symposium on Information Science, 19–21 May 2015, Zadar, Croatia. Hozzáférhető: <https://zenodo.org/record/17969#.YXk9b55Bzcc> [Megtekintve: 2021.10.14.]; GARWOOD, Deborah. A. – POOLE, Alex H. (2019). Pedagogy and public-funded research: An exploratory study of skills in digital humanities projects. == *Journal of Documentation*, 75, (2019) 3., p. 550–576. ISSN 0022-0418; POOLE, Alex. H. The conceptual ecology of digital humanities. == *Journal of Documentation*, 73. (2019) 1., p. 91–122. ISSN 0022-0418
42. DASILVA CEZAR, Bibiana Giudice – MAÇADA, Antônio Carlos Gastaud. Data literacy and the cognitive challenges of a data-rich business environment: An analysis of perceived data overload, technostress and their relationship to individual performance. == *Aslib Journal of Information Management*, 73. (2021) 5., p. 618–638. ISSN 2050-3814
43. TEWELL, Eamon C. The practice and promise of critical information literacy: Academic librarians' involvement in critical library instruction. == *College & Research Libraries*, 79. (2018) 1., p. 10–34. ISSN 0010-0870; ŠPIRANEC, Sonja – KOS, Denis – GEORGE, Michael. Searching for critical dimensions in data literacy. == *Information Research*, 24, (2019) 4. ISSN 1368-1613. Proceedings of the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Ljubljana, Slovenia, June 16–19, 2019. Hozzáférhető: <http://informationr.net/ir/24-4/colis/colis1922.html> [Megtekintve: 2021.10.14.]
44. PANGRAZIO, Luci – SEFTON-GREEN, Julian. The social utility of 'data literacy'. == *Learning, Media and Technology*, 45. (2020) 2., p. 208–220. ISSN 1743-9884
45. SCHÜLLER Katharina – BUSCH, Paulina. Data Literacy: Ein Systematic Review zu Begriffsdefinition, Kompetenzrahmen und Testinstrumenten: Arbeitspapier Nr. 46. [elektronikus dok.]. Berlin: Hochschulforum Digitalisierung, 2019. 126 p. ISSN (Online) 2365-7081. Hozzáférhető: https://hochschulforumdigitalisierung.de/sites/default/files/dateien/HFD_AP_Nr_46_DALI_Systematic_Review_WEB.pdf Elérhető még: DOI: 10.5281/zenodo.3484583 [Megtekintve: 2021.10.14.]
46. YOUSEF, Ahmed Mohamed Fahmy – WALKER, Johanna Catherine – LEON-URRUTIA, Manuel. Defining data literacy communities by their objectives: a text mining analysis. == *WebSci '21: 13th ACM Web Science Conference June 2021*. Association for Computing Machinery: ACM Digital Library, cop. 2021. p. 26–33. Hozzáférhető előfizetők számára: <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3462741.3466663> [Megtekintve: 2021.10.14.]
47. KITCHIN, Rob. Big Data, new epistemologies and paradigm shifts. == *Big Data & Society*, 1. (2014) April – June, p. 1–12. ISSN 2053-9517 Hozzáférhető: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053951714528481> [Megtekintve: 2021.10.14.]
48. GEBRE, Engida H. – MORALES, Esteban. How "accessible" is open data?: Analysis of context-related information and users' comments in open datasets. == *Information and Learning Sciences*, 121. (2020) 1–2., p. 19–36. ISSN 2398-5356
49. FONTICHIARO, Kirstin – OEHLRI, Jo Angela. Why Data Literacy Matters. == *Knowledge Quest*, 44. (2016) 5., p. 21–27. ISSN 2163-5234
50. TEWELL, Eamon C. The practice and promise of critical information literacy: Academic librarians' involvement in critical library instruction. == *College & Research Libraries*, 79. (2018) 1., p. 10–13. ISSN 0010-0870
51. ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela – KOS, Denis. Information Literacy in participatory environments: The turn towards a critical literacy perspective. == *Journal of Documentation*, 72. (2016), 2., p. 247–264. ISSN 0022-0418
52. SCHÜLLER, Katharina – BUSCH, Paulina. Data Literacy: Ein Systematic Review zu Begriffsdefinition, Kompetenzrahmen und Testinstrumenten: Arbeitspapier Nr. 46. [elektronikus dok.]. Berlin: Hochschulforum Digitalisierung, 2019. 126 p. ISSN (Online) 2365-7081 Hozzáférhető: https://hochschulforumdigitalisierung.de/sites/default/files/dateien/HFD_AP_Nr_46_DALI_Systematic_Review_WEB.pdf Elérhető még: DOI: 10.5281/zenodo.3484583 [Megtekintve: 2021.10.14.]
53. PANGRAZIO, Luci – SEFTON-GREEN, Julian. The social utility of 'data literacy'. == *Learning, Media and Technology*, 45. (2020) 2., p. 208–220. ISSN 1743-9884

54. Framework for information literacy for higher education [elektronikus dok.]. Chicago, IL: Association of College and Research Libraries, 2016. 34 p. Hozzáférhető: <https://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/issues/infolit/framework1.pdf> [Megtekintve: 2021.10.14.]
55. ABNER, Kayla. Data literacy as digital humanities literacy: exploration of threshold concepts. == Exploring Literacies Through Digital Humanities. == dh+lib, Special Issue (2020), p. 19–22. ISSN 2380-1255. (online) Hozzáférhető: <https://acrl.ala.org/dh/2020/06/22/data-literacy-as-digital-humanities-literacy-exploration-of-threshold-concepts/> [Megtekintve: 2021.10.14.]
56. SHIELD, Milo. Information literacy, statistical literacy, data literacy. == IASSIST Quarterly, 28. (2005) 2–3., p. 6. ISSN 2331-4141
57. LEE, Alice – LAU, Jesus – CARBO, Tony – GENDINA, Natalia [elektronikus dok.]. Conceptual relationship of information literacy and media literacy in knowledge societies: World Summit on the Information Society (WSIS). Paris: UNESCO, 2013. 128 p. Hozzáférhető: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/wsisis/WSIS_10_Event/WSIS_-_Series_of_research_papers_-_Conceptual_Relationship_between_Information_Literacy_and_Media_Literacy.pdf [Megtekintve: 2021.10.14.]
58. Ojanen, Mikko – Lindholm, Tanja – Siipilehto, Liisa. What is research data management (RDM)? [blogbejegyzés]. == Think open: A University of Helsinki blogja. Feltöltve: 2020.09.03. Hozzáférhető: <https://blogs.helsinki.fi/thinkopen/know-your-data-rdm-series-1/> [Megtekintve: 2021.10.14.]
59. GRAY, Jonathan – GERLITZ, Carolin – BOUNEGRU, Liliana. Data infrastructure literacy. == Big Data & Society, 5. (2018) July – December, p. 1–13. ISSN 2053-9517 Hozzáférhető: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2053951718786316> [Megtekintve: 2021.10.14.]
60. ŠPIRANEC, Sonja – BANEK ZORICA, Mihaela – KOS, Denis. Information literacy in participatory environments: The turn towards a critical literacy perspective. == Journal of Documentation, 72. (2016), 2., p. 247–264. ISSN 0022-0418
61. SANDER, Ina. What is critical big data literacy and how can it be implemented? == Internet Policy Review, 9. (2020) 2., p. 1–22. ISSN 2197-6775
62. OLIPHANT, Tami. A case for critical data studies in Library and Information Studies. == Journal of Critical Library and Information Studies, 1. (2017) 1., p. 2572–1364 ISSN 2572-1264
63. LLEBOT, Clara – REMPEL, Hannah Gascho. Why won't they just adopt good research data management practices?: an exploration of research teams and librarians' role in facilitating RDM adoption. == Journal of Librarianship and Scholarly Communication, 9. (2021) General issue, p. 1–28. ISSN 2162-3309
64. SCHÜLLER, Katharina – BUSCH, Paulina. Data Literacy: Ein Systematic Review zu Begriffsdefinition, Kompetenzrahmen und Testinstrumenten: Arbeitspapier Nr. 46. [elektronikus dok.]. Berlin: Hochschulforum Digitalisierung, 2019. 126 p. ISSN (Online) 2365-7081 Hozzáférhető: https://hochschulforumdigitalisierung.de/sites/default/files/dateien/HFD_AP_Nr_46_DALI_Systematic_Review_WEB.pdf. Elérhető még: DOI: 10.5281/zenodo.3484583 [Megtekintve: 2021.10.14.]
65. FONTICHIARO, Kirstin – OEHRLI, Jo Angela. Why data literacy matters. == Knowledge Quest, 44. (2016) 5., p. 21–27. ISSN 2163-5234
66. SHIELD, Milo. Information literacy, statistical literacy, data literacy. == IASSIST Quarterly, 28. (2005) 2–3., p. 6. ISSN 0739-1137
67. DAVIES, Anna – FIDLER, Devin – GORBIS, Marina. Future work skills 2020. [elektronikus dok.]. Palo Alto: Institute for the Future for University of Phoenix Research Institute, 2011. 18 p. Hozzáférhető: https://www.iftf.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf [Megtekintve: 2021.10.14.]
68. GEBRE, Engida H. Young adults' understanding and use of data: Insights for fostering secondary school students' data literacy. == Canadian Journal of Science, Mathematics and Technology Education, 18. (2018) 4., p. 330–341. ISSN 1942-4051
69. GEBRE, Engida H. – MORALES, Esteban. How “accessible” is open data? Analysis of context-related information and users' comments in open datasets. == Information and Learning Sciences, 121. (2020) 1–2., p. 19–36. ISSN 2398-5356
70. MATUSIAK, Krystyna K. Educating library professionals for research and data-intensive environment: IFLA library theory and research (LTR) research projects [elektronikus dok.]. == TORRES VARGAS, Georgina Araceli ed. The gap between research and library practice: How to reduce the distance. Vol 1. Mexikóváros: UNAM, 2021. p. 73–89. ISBN 978-607-30-4793-7. Hozzáférhető: https://ru.iibi.unam.mx/jspui/bitstream/IIBI_UNAM/159/1/01_06_brecha_investigacion_practica_Krystyna_Matusiak.pdf [Megtekintve: 2021.10.14.]

71. SMALE, Nicholas [et al.]. A review of the history, advocacy and efficacy of data management plans. == International Journal of Digital Curation, 15. (2020) 1., p. 1–29. ISSN 1746-8256
72. PINFIELD, Stephen – COX, Andrew M. – SMITH, Jen. Research data management and libraries: Relationships, activities, drivers and influences. == PLoS One, 9. (2014) 12., p. 1–28. ISSN 1932-6203 (online). Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0114734> [Megtekintve: 2021.10.14.]
73. SOLODOVNIK, Iryna – BUDRONI, Paolo. Preserving digital heritage: At the crossroads of trust and linked open data. == IFLA Journal, 41. (2015) 3., p. 251–264. ISSN 0340-0352
74. COX, Andrew – VERBAAN, Eddy. Exploring research data management. London: Facet Publishing, 2018. 208 p. ISBN 978-1783302789
75. SHIPMAN, Jean P. – TANG, Rong. The collaborative creation of a Research Data Management Librarian Academy (RDMLA). == Information Services & Use, 39. (2019) 3., p. 243–247. ISSN 1875-8789
76. MIKSA, Tomasz [et al.]. Ten principles for machine-actionable data management plans. == PLoS Computational Biology, 15. (2019) 3., p. 1–15. ISSN 1875-8789; CARDOSO, João – PROENÇA, Diogo – BORBINHA, José. Machine-actionable data management plans: a knowledge retrieval approach to automate the assessment of funders' requirements. == JOSE, J. [et al.] ed. Advances in Information Retrieval. Cham: Springer, 2020. p. 118–125. Hozzáférhető: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-45442-5> [Megtekintve: 2021.10.14.]; KIM, Suntae. Machine-actionable data management plans model analysis and improvement direction. == Journal of Information Science Theory and Practice, 8. (2020) 4., p. 20–28. ISSN 2287-4577
77. SAXENA, Deepak – LAMEST, Markus. Information overload and coping strategies in the big data context: Evidence from the hospitality sector. == Journal of Information Science, 44. (2018) 3., p. 287–297. ISSN 0165-5515; BOLDOSOVA, Valeria – LUOTO, Severi. Storytelling, business analytics and big data interpretation: Literature review and theoretical propositions. == Management Research Review, 43. (2019) 2., p. 204–222. ISSN 2040-8269
78. ABNER, Kayla. Data literacy as digital humanities literacy: exploration of threshold concepts. == Exploring Literacies Through Digital Humanities. == dh+lib, Special Issue (2020), p. 19–22. ISSN 2380-1255. (online) Hozzáférhető: <https://acrl.ala.org/dh/2020/06/22/data-literacy-as-digital-humanities-literacy-exploration-of-threshold-concepts/> [Megtekintve: 2021.10.14.]

(Beérkezett: 2021. október 8.)

Minősített Könyvtári cím és Könyvtári Minőségi Díj 2021

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma a 33/2017 (XII. 12.) EMMI rendelet alapján, 2021-ben is pályázatot hirdetett a Minősített Könyvtári cím és Könyvtári Minőségi Díj elnyerésére. Minősített Könyvtár címet azok a könyvtárak kaphatnak, melyek magas színvonalú szakmai munkájuk mellett, a könyvtári minőségirányítás módszereinek folyamatos alkalmazásával működtetik szolgáltatásaikat, és jelentős eredményeket érnek el a szervezettefejlesztés területén is.

2021-ben Minősített Könyvtár címet nyertek (betűrendben):

- Fejér György Városi Könyvtár (Keszthely)
- Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza)
- Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár (Győr)
- Tamási Művelődési Központ és Könyvü László Könyvtár (Tamási)
- Tiszaújvárosi Művelődési Központ és Könyvtár. Hamvas Béla Városi Könyvtár (Tiszaújváros)
- Vachott Sándor Városi Könyvtár, Kiállítóhely és Muzeális Gyűjtemény (Gyöngyös)

A pályázók közül a Fejér György Városi Könyvtár, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, a Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, valamint a Tiszaújvárosi Hamvas Béla Városi Könyvtár másodszor részesült ebben az elismerésben.

Könyvtári Minőségi Díjra az idei évben nem érkezett pályamunka.

Gratulálunk a díjazottaknak!

Forrás: KATALIST 2021. 10. 25.

Tanulás, találkozás, élmény a könyvtárban – Útmutató a könyvtári programok szervezéséhez*

BÉKÉSINÉ BOGNÁR Noémi Erika

Köszönetemet fejezem ki a dolgozatom elkészítése kapcsán nyújtott szakmai támogatásért és személyes jó tanácsokért Békési Károlynak, Fehér Miklósnak, Tóth Máténak, Villám Juditnak, Koglerné Hernádi Ágnesnek, Nagy Andornak, Bíró Bettinának, Vastagh Zoltánnak, valamint a szakirodalomban nyújtott segítségért Szabó Piroskának, Bódog Andrásnak.

Bevezetés

A könyvtárak mellett, hogy a kulturális örökség megőrzésének, feldolgozásának és szolgáltatásának kulcs-szereplői, egyre inkább az élethosszig tartó tanulás, az alkotás, a találkozások és az inspiráció központi helyei a társadalomban. E funkciók betöltését különböző szolgáltatások nyújtásával tudják biztosítani, köztük könyvtári programok, képzések, kiállítások szervezésével. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 55. § (1) i pontja kimondja: a nyilvános könyvtárak alapfeladatai közé tartozik, hogy kulturális, közösségi és egyéb könyvtári programokat szervezzenek.¹

Tanulmányom célja, hogy segítse a könyvtárakban – különös tekintettel a közkönyvtárakra – a programok szervezését és megvalósítását. Módszertani jellegű írás megalkotására törekedtem, a programszervezéshez kapcsolódó elméleti háttér és gyakorlati tudnivalók szintetizálásával. Célom végigvezetni az olvasót azon a folyamaton, amely az igények felmérésénél kezdődik, és egy megvalósult könyvtári programban végződik. E tanulmány célcsoportját a könyvtárban dolgozó olyan könyvtárosok jelentik, akik felelősek a könyvtárban zajló közösségek menedzseléséért, valamint a könyvtári szolgáltatások fejlesztéséért. Bízom benne, hogy jól hasznosítható lesz a könyvtárosképzésben és a továbbképzésben is.

* A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Informatikai és Könyvtári Szövetség által alapított Az év fiatal könyvtárosa díj 2021. évi nyertes pályázatának szerkesztett szövege.

A tanulmány megírása során a 2015-ben a *TÁMOP-3.2.3.B-12/1C-2013-0001, Többcélú közösségi terek fejlesztése* projekt keretében általam készített és megjelent *Köz-Könyv-Tér* könyvtári programszervezésről szóló könyvtári modellt² kívántam újragondolni és kibővíteni.

E tanulmány megírását a Könyvtári Intézetben végzett munkám, a K2 szakmai konferenciasorozat szervezése és folyamatos fejlesztése, *Az én könyvtáram* országos projekt mintaprogramjainak fejlesztésében³, a *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás EFOP-1.3.1-15-2016-00001* projektben, a könyvtári eseményfigyelő szolgáltatásban, majd a könyvtarak.hu kialakításában szerzett tapasztalataim inspirálták.

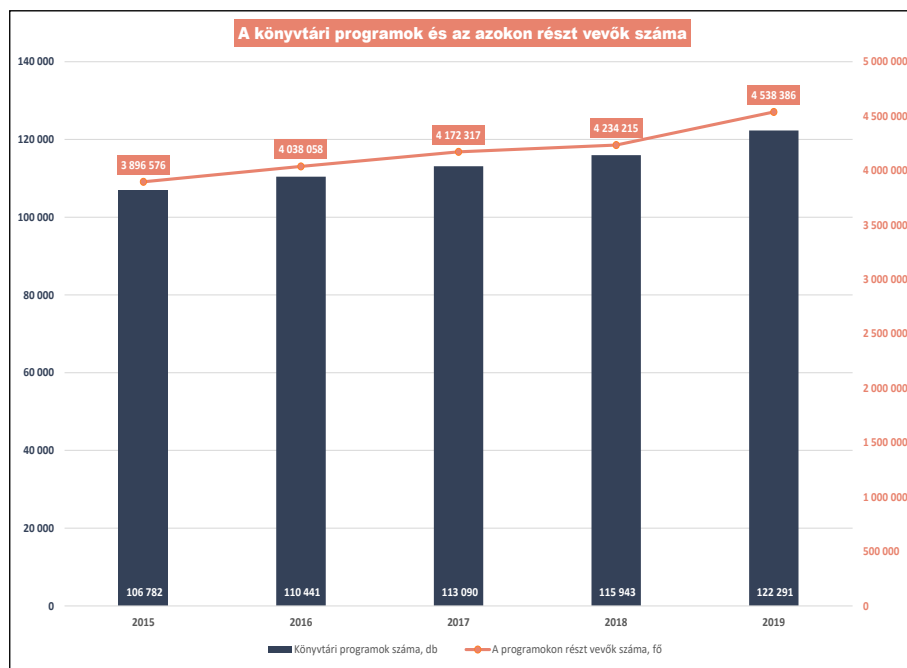
Számos, rendezvényszervezéssel kapcsolatos szakirodalom látott már napvilágot, azonban a könyvtári területen tudomásom szerint nem található más olyan, a programszervezés folyamatára fókuszáló összefoglaló segédlet, amely könyvtári szempontból dolgozza fel a rendezvényszervezés folyamatát, és kitekintést ad az ezzel kapcsolatos marketingtevékenységekre, új irányokra, trendekre. A tanulmány utolsó fejezetében áttekintem, és összefoglalást adok az elmúlt években a hazai könyvtárügyben zajlott programszervezést

is támogató projektekről, amelyeknek kidolgozott módszerei és eredményei segíthetik a könyvtárosok programszervező, közösségépítő munkáját. Ezen kívül néhány, programötletet tartalmazó weboldalt is bemutatok. További célom, hogy ösztönözsem az analóg könyvtári dokumentumok mellett a digitális dokumentumok, szolgáltatások szélesebb körű, programokba ágyazott felhasználását is.

A tanulmány a kisebb, maximum néhány napos programok (foglalkozások, felhasználóképzés, szakmai nap) szervezésére tér ki, annak is leginkább a szakmai kérdéseire; nem vállalkozik nagyobb volumenű, például magas költségvetésű kiállítások, konferenciák szervezési kérdéseinek tárgyalására.

Rendezvények könyvtári környezetben

A XXI. századi könyvtári funkciók alakulása, a lakossági igényeknek való megfelelés egyre inkább módosítja, szélesíti a könyvtárnak a társadalomban betöltött szerepét. Már nemcsak a könyv, az írásbeliség, a könyvkultúra ápolása a feladata, hanem a hagyományos és a digitális kultúra közötti átmenet segítése, a közösségi szerep és a szociális funkció fenntartása is. A digitális kor kihívásai mentén újraértelmezett

1. ábra

A könyvtári programok és az azokon részt vevők száma Magyarországon, 2015–2019.

Forrás: a szerző saját szerkesztése. Az adatok forrása: országos könyvtári statisztika (<https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/magyarorszagi-konyvtarak-statisztikai-adatai>)

könyvtári funkciók betöltéséhez megfelelő könyvtári térre, személyzetre és a célok mentén kialakított új szolgáltatásokra van szükség. Számos hazai könyvtár megújult az elmúlt években, új funkciójú tereket hoztak létre, új típusú informatikai eszközöket szereztek be, például a fiatalok részére. Ezeknek a tereknek a szolgáltatásokkal való megtöltésében a könyvtári rendezvényeknek is jelentős szerep jut. Egyre fontosabb, hogy a programok maradandó élménnyé váljanak, és megszólítsanak olyanokat is, akik korábban nem használták a könyvtárat. Fontos, hogy a régi könyvtárlátogatókkal való kapcsolat is tovább erősödjön. A rendezvények során a lakosság jobban megismerheti, hogy milyen régi és új szolgáltatáso-

kat vehet igénybe a könyvtárban, ezáltal a könyvtári szolgáltatások népszerűsége nőhet. A közösségi programok lehetőséget biztosítanak arra, hogy a település lakosai közötti kapcsolatok minősége javuljon, s így egyre többen érzékké úgy, hogy a település megfelelő és színvonalas szórakozási, tanulási és kulturálódási lehetőségeket kínál a számukra a könyvtár által. A rendezvény „előre meghatározott célból, adott helyen és időben tartott összefövetel.”¹⁴ A rendezvények általában csoportos, közösségi tevékenységek, azonban egyre több olyan elágazódása lehet ennek a szolgáltatástípusnak (pl. képzések e-learning felületeken, online kurzusok) a XXI. században, amelyekre ezek a jellemzők egyre kevésbé igazak.

2. ábra

Könyvtári programok száma típusok szerint Magyarországon, 2015–2019.

Forrás: a szerző saját szerkesztése. Az adatok forrása: országos könyvtári statisztika (<https://ki.oszk.hu/informacioszolgalattas/magyarorszag-i-konyvtarak-statisztikai-adatai>)

A hivatalos országos könyvtári statisztikai adatok azt mutatják (1. ábra), hogy a könyvtárosok nagy hangsúlyt fektetnek a rendezvényszervezésre Magyarországon, hiszen 2015 és 2019 között a könyvtári programok és a résztvevők száma is nagymértékben nőtt. 2019-ben már több mint 122 ezer eseményt valósítottak meg a hazai könyvtárak, a programokat látogatók száma pedig átlépte a 4,5 millió főt. Ezt a növekvő tendenciát a pandémia miatti korlátozások, bezárások valószínűleg megakasztották, azonban ennek megállapítására a 2020. évi statisztikai adatok adnak majd pontos válaszokat.

Könyvtári környezetben sokféle típusú, témájú, célú programot különíthetünk el. Ide sorolhatók a könyvtári nyílt napok, irodalmi rendezvények (szerzői, felolvasó- vagy előadói estek, író-olvasó találkozók, évfordulók, megemlékezések, dedikálások), a különböző témájú előadások, beszélgetések, foglalkozások, klubok, szakkörök, táborok, vetélkedők, séták, használóképzések, tanfolyamok, konferenciák, kiállítások.

Ha azt vizsgáljuk, milyen típusú programok az elsődlegesek a könyvtárakban, akkor azt mondhatjuk, hogy legnagyobb arányban kulturális, közművelődési és közösségi programokat szerveznek a könyvtárosok (2. ábra). Felívelő szakaszban vannak a digitális kompetenciafejlesztő programok is.

Lehet a könyvtárban saját vagy befogadott rendezvény is, amely esetében az intézmény csak a helyet adja, a szervezésében egyáltalán nem, vagy csak kismértékben vesz részt. A közösséget támogathatja így a könyvtár, helyként szolgálva például részvételi fórumoknak, kluboknak, tanulóköroknak.

A programokkal kapcsolatosan különféle célokat jelölhet ki az intézmény: akár a saját szolgáltatásaira, használatára vonatkozó célkitűzéseket, akár az egyénekre, csoportokra vonatkozó célokat is meghatározhat, attól függően, milyen szemszögből indítja a folyamatot.

A könyvtári programok számos könyvtári célt szolgálhatnak:

- információszolgáltatás az intézményről, szolgáltatásokról,
- a közgyűjteményi tartalmak ismertségének növelése, használatának ösztönzése,
- új célcsoportok bevonása, a könyvtárhasználat növelése,
- a könyvtáros és az olvasó közötti személyes kapcsolat ápolása,

- oktatás, készségfejlesztés – a köznevelés, a felsőoktatás és az élethosszig tartó tanulás támogatása,
- digitális kompetenciafejlesztés,
- az információs műveltség, könyvtárhasználat, információkeresés fejlesztése,
- kutatástámogatás,
- tájékoztatás, ismeretterjesztés,
- olvasásfejlesztés, olvasás- vagy irodalomnépszerűsítés,
- szórakoztatás,
- a település turisztikai programjának erősítése,
- az olvasók lelki gondozása: pl. biblioterápia,
- közösségfejlesztés,
- helyi művészek vagy más csoportok támogatása,
- ötletcsere a mindennapi problémák terén,
- munkahelykeresésben való segítségnyújtás, a foglalkoztatottsági esélyek növelése,
- a személyes, kétoldali kommunikáció lehetőségének biztosítása,
- minőségi szabadidő-eltöltés lehetőségének megteremtése,
- a családok támogatása a gyermekek programokon való részvételével.

A programok megvalósításával számos, a közösség számára fontos célt szolgálhat a könyvtár. Hozzájárulhat a helyi hagyományok, értékek, emlékezet, szellemi kulturális örökség feltárásához és megőrzéséhez, amellyel elősegíthető a generációk közötti párbeszéd és együttműködés. „*A közösség bevonásával és aktivizálásával a jelenlegi helyi társadalom számára is releváns ünnepi hagyományok összegyűjtése, hiteles feltárása, jelen helyzetéhez történő adaptálása azzal a céllal, hogy a jeles napokhoz kötődő események újbóli megszervezése által erősödjön a helyiek identitástudata.*”⁵ Ebben a folyamatban a település más közgyűjteményi, közművelődési és közösség-szervező szakembereivel, intézményeivel érdemes együttműködni. A tradíciók megismerése, újjáélesztése később jó alapul szolgálhat a bemutatáshoz is. Ezen folyamatok során a résztvevők nemcsak befogadókká, hanem alkotókká is válhatnak. A települési könyvtárak feladata a helyismereti és helytörténeti dokumentumok gyűjtése, feltárása és szolgáltatása, amelyek jó alapot adnak a programok témájához, tartalmának összeállításához.

A digitális kompetenciafejlesztés külön kiemelendő, amely egy fontos célja és területe a XXI. századi könyvtári munkának. Ide tartozhatnak az internet-biztonsággal, adatbázis-használattal, információkereséssel, médiaismerettel, robotikával, programo-

zással vagy digitális történetmeséléssel kapcsolatos programok.

Könyvtári környezetben a jó rendezvény ismerve a következők lehetnek: érdeklődést vált ki, eléri a célját, képes mozgósítani egyéneket és akár közösségeket is, valamint információhoz juttatni őket, segíteni megoldások keresésében, ötletek kibontakozásában, hozzájárulni az életminőség javításához, beszélgetéseket és vitákra ösztönözni. Jó, ha sokan vesznek részt rajta a lakosságból (vagy növekvő tendenciát mutat a résztvevők száma az eseményeken), jól érzik magukat, és sokáig maradnak a vendégek, más rendezvényekhez képest valami pluszt kapnak. A könyvtári programok az adott intézmény tudásbázisára és egyéb szolgáltatásaira épülnek, ezzel olyan többletet nyújtanak, ami semmi mással nem pótolható.

A könyvtári programok „alapkövei”

A könyvtári programok alapköveinek tekinthető(k):

- az egész könyvtári rendszer saját és előfizetett digitális és analóg dokumentumai, adatbázisai és szolgáltatásai,
- a könyvtári terek, a könyves környezet,
- a rendelkezésre álló eszközpark és az ahhoz kapcsolódó tudás,
- a könyvtárosok szakértelme, segíteni akarása, szolgálatkészsége és
- a közösség, együttműködők bevonásának lehetősége.

Könyvtári állomány és szolgáltatások

A könyvtárak a saját gyűjteményük mellett az egész könyvtári rendszer dokumentumállományát felhasználhatják a könyvtárközi kölcsönzés segítségével. A helyismereti, helytörténeti dokumentumok különösen fontosak a helyi közösségépítéshez, hiszen egyaránt segítenek megismerni a település történetét és jelenét. A dokumentumok mellett egyre több könyvtárnak van saját helytörténeti weboldala⁶ vagy wiki-oldala⁷, amelyek szintén jól hasznosíthatók a programok során. A könyvtárak évről évre készítenek digitális tartalomszolgáltatási platformokat, adatbázisba gyűjtik az egy adott témáról szóló információkat, virtuális kiállításokat, tematikus weboldalakat készítenek például a saját gyűjtőkörükhöz kapcsolódó tartalmakról, híres emberekről, jeles évfordulókról, érdekességekről. Ilyenek az Országos Széchényi Könyvtár tematikus portáljai, virtuális kiállításai⁸ vagy a *Magyar Elektronikus Könyvtár*⁹,

*Elektronikus Periodika Archivum és Adatbázis*¹⁰. Több országos vagy nemzetközi közgyűjteményi portál is található az interneten, amelyeknek tartalma mind szintén jól hasznosítható. Ilyen például a *Hungaricana*, az *Europeana*. A *könyvtarak.hu* könyvtár- és olvasásnépszerűsítő portálon a *Digitális könyvtár* menüpontba¹¹ készítettünk egy válogatást és keresőt olyan virtuális kiállításokról, könyvtárak által összeállított digitális tananyagokról, tartalmakról, amelyek egy-egy téma mélyebb megismerését szolgálják. Vannak könyvtárak, amelyek NAVA-pontként működnek, így visszakereshetővé és hozzáférhetővé teszik számítógépes terminálokon „a magyarországi közszolgálati csatornák és a legnagyobb lefedettségű kereskedelmi televíziók magyar gyártású műsorait.”¹² Ezeket, illetve a saját és a más könyvtárak által készített tartalomszolgáltatási felületeket a programok, használóképzések során érdemes felhasználni, és akár az esemény során építeni is. Jó példa erre a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ *Könyvsú-go! Válassz könyvet könnyen!* című mintaprogramja, amely a 12–16 éves tanulók olvasási és digitális kompetenciáinak fejlesztésével foglalkozik, és egyúttal a saját könyvtári adatbázisukat is bővíti. „A program megvalósítása során a résztvevőknek lehetőségük nyílik a *Könyvsú-go* könyvválasztó adatbázis megismerésére, új könyvajánlók készítésére, a meglévő, közel 400 ajánlóhoz hozzászólások írására, kreatív könyves feladatok elvégzésére. A cél, hogy a diákok a program végére magabiztosan használják az adatbázist. Képesek legyenek önállóan, saját olvasmányélményeik alapján könyvajánlót készíteni és ezeket feltölteni az online felületre. Az olvasottak feldolgozásához különböző kreatív feladatokat végezzenek csoportban.”¹³

Könyvtári tér

A könyvtári tér legyen a lehetőségekhez mérten hívogató, a célközönség számára megfelelő, a programok típusához illeszkedő, alkotáshoz, kreativitáshoz, tanuláshoz, tudásmegosztáshoz alkalmassá tehető, megfelelő bútorzattal rendelkező. A könyves környezet jó alapot biztosít a programokhoz, segít a küszöbfelelem leküzdésében, továbbá a program előtt, közben, után könnyebben bemutathatók a könyvtár egyéb szolgáltatásai, valamint megismerhető a témához kapcsolódó egyéb irodalom is.

Eszközpark

A könyvtári eszközök nemcsak a használóképzésekhez nélkülözhetetlenek, de a programok megvalósításához is infrastruktúrát biztosítanak. A számítógépek, tabletek, a wifi-elérhetőség, a 3D nyomtató mind fontos részei lehetnek a digitális kompetenciafejlesztésnek. Bizonyos eszközök a program dokumentálásához is fontosak (pl. fényképezőgép, kamera), azonban ezeket az eszközöket kreatív feladatok elvégzéséhez is lehet alkalmazni egy képzésben vagy akár foglalkozások során.

A program típusától függ, hogy milyen eszközökre van szükség, például:

- számítógép, tablet, mobileszköz,
- projektor, vetítővászon,
- hangszóró,
- flipchart-tábla,
- interaktív tábla,
- digitális fényképezőgép, mobiltelefon, kamera,
- további okoseszközök: pl. robotok, 3D nyomtató,
- kézműves alapanyagok stb.

Könyvtárosok

A könyvtár munkatársainak a gyűjteménnyel, a könyvtárhasználattal, illetve az eszközökkel kapcsolatos szaktudása a programok szerves része. A könyvtárosok személyisége a közösségépítés szempontjából fontos tényező, elősegíti az érdeklődők bevonását a könyvtárba. A szolgáltatások kialakítása során a munkatársak egyéni érdeklődési köre jól becsatornázható a folyamatba.

Társadalmi részvétel, együttműködő partnerek és támogatásszerzés¹⁴

A könyvtári programok jobbá tétele, gazdagítása a különböző partnerekkel, csoportokkal, a lakosság tagjaival való együttműködésben valósulhat meg. A behozott új tudás, szemlélet, közös cél előreviheti a programot. Együttműködhet a könyvtár a használókkal, iskolai közösségi szolgálatot teljesítőkkal, önkéntesekkel, helyi közösségekkel, civil szervezetekkel, intézményekkel vagy akár cégekkel, vállalkozókkal. Fontos pont azonban a közös cél, célcsoport vagy érdeklődési kör, értékek megléte. A könyvtár is sokat profitálhat ezekből a kapcsolatokból, hiszen sok esetben az együttműködők jobban meg tudják szólítani a célcsoportot (pl. iskolai közösségi szolgálatosok a fiatalokat), illetve az új szemlélettel, az igények megosztásával a program jobbá válhat.

Ha az intézményben azt szeretnék, hogy közösségi részvétellel működjenek a folyamatok, szolgáltatások, akkor lehetőség van az ún. *társadalmiasítás* különböző szintjeit alkalmazni a programok megtervezése, megszervezése, lebonyolítása során.

„A társadalmiasítás könyvtári területen a település lakosainak az intézmény aktivitásainak meghatározásában és/vagy értékelésében való részvételeinek kereteit biztosító módszer. Könyvtári területen a közösségfejlesztés és a társadalmiasítás nem önmagukért való tevékenységekként értelmezhetőek, hanem a könyvtárak saját, jól definiált szakmai feladataikat láthatják úgy el, hogy közben arra törekszenek, hogy a társadalmiasításnak az adott körülmények között lehetséges legmagasabb szintjét éri el.”¹⁵

A helyi közösség bevonása a rendezvényszervezés folyamatába számos előnnyel járhat. A folyamatban részt vevők jobban megismerhetik a könyvtár működését, szolgáltatásait, valamint azokat az értékeket, elveket, amelyek mellett a könyvtár kiáll. A könyvtárosokkal való kapcsolat is elmélyülhet, amely további együttműködésekhez vezethet. Végső soron a könyvtár helye és szerepe megerősödhet a helyi közösségben, a településen nőhet a presztízse. Különböző partnereket különböző részvételi szinten lehet bevonni, ennek meghatározása szükséges a program megtervezésekor. Ha nem csupán tájékoztatni kívánja a könyvtár a célközönséget, partnereket a programról, akkor magasabb szintű együttműködést is kezdeményezhet: a konzultáció szintjén már nemcsak informálja az érdeklődőket az eseményről, hanem figyelembe veszi az ezzel kapcsolatos igényeiket, véleményüket, ötleteiket is. Ennél eggyel magasabb szinten, a bevonás szintjén az érdeklődők, segítők véleménye befolyásolja a programot, amely így jobban megfelelhet az igényeiknek. Ha már az egész folyamatban, a döntések meghozatalában és esetleges alternatívakeresésben is számít az intézmény a partnereire, akkor az együttműködés szintjét éri el. A legmagasabb szint, a felhatalmazás, akkor valósul meg, ha a közösség tagjai hozhatják meg a döntéseket a programmal kapcsolatban. Ilyen lehet például, ha egy bármilyen témájú klubot, eseményt a könyvtár befogad, helyet biztosít, de a szervezést nem ő végzi. A program céljával azonosulni tudó együttműködő partner megtalálásával az esemény színvonalát tudjuk emelni, továbbá emberi erőforrást vagy pénzügyi forrást bevonni a szervezésbe.

Első lépés: a környezet és a közönség megismerése

Az IFLA *Global Vision* projekt-összefoglaló jelentésében is kiemelik, hogy minél jobban meg kell érteni a közösségek, a társadalom tagjainak igényeit, és a szolgáltatásokat úgy kell kialakítani, hogy azok hatást gyakoroljanak rájuk. A közösségek szolgáltatóra kell összpontosítani a szolgáltatások tervezésekor. A könyvtárak elérésének kiterjesztése segít összekapcsolódni a helyi partnerekkel, új rétegeket hoz be közösségeikbe, és mérhető hatást gyakorol az emberek életére.¹⁶ A legfőbb cél olyan könyvtári szolgáltatásokat nyújtani és programokat szervezni, amelyekre a helyieknek szükségük van. A könyvtár a szolgáltatásait úgy tudja a legmegfelelőbbben ki- vagy átalakítani, ha megismeri a környezetét és a szolgáltató közönségét. Információkat kell gyűjteni a helyiek problémáiról, érdeklődési köréről, a céljaikról, továbbá arról, hogy mit hiányolnak a saját vagy a településük életében, és mit gondolnak arról, hogyan tudna a könyvtár az igényeik kielégítéséhez hozzájárulni. Ez lehet minden könyvtári szolgáltatásnak az alapja, így a programok tervezésének is. Minden igényt fontos megismerni, még azokat is, amelyeket az adott időpontban nem tud az intézmény megvalósítani, hiszen egy olyan igénygyűjteményt lehet kialakítani, amihez később – amikor lehetőség lesz új fejlesztések véghezvitelére – vissza lehet nyúlni. Erre többféle megközelítés létezik (hagyományos és közösségvezérelt is), továbbá többféle módszerrel is végigvihetjük a megismerés folyamatát. Az eredmények áttanulmányozása ötleteket adhat új szolgáltatások, programok tervezésekor és pályázatok írásakor. A célcsoportok meghatározása és igényeik, szükségleteik, problémáik megismerése elengedhetetlen. A következőkben bemutatott módszer elősegíti, hogy a közösséget többféle nézőpontból vizsgáljuk. A közkönyvtárak arra hivatottak, hogy a közösség minden tagját kiszolgálják, nemtől, kortól, képzettségtől, nyelvtől, háttértől, társadalmi-gazdasági helyzetétől vagy életpályaától, érdeklődési körtől függetlenül, és hozzájáruljanak a közösség egészének jólétéhez. Döntő fontosságú annak a környezetnek és közönségnek a többszemponú vizsgálata, és ezáltal megismerése és megértése, amelynek része és kiszolgálója a könyvtár. Ennek eredményeképp tervezhet a könyvtár számukra programokat, állíthat össze programstratégiát és -tervet, és indíthat kezdeményezéseket. *Anne Marie Madziak*¹⁷ hat megközelítési módot dolgozott ki a település, helyi jellemzők, a lakosok

és a közösségek mélyebb megismerésére, amelynek eredményei segítséget nyújthatnak a könyvtári szolgáltatások tervezése során.

E modell szerint az alábbi hat megközelítéssel lehet a közösséget leírni:

1. Társadalmi, gazdasági jellemzők

A vizsgálat során érdemes felmérni a település és a környezet demográfiai jellemzőit, a foglalkoztatási mutatókat (munkáltatók és foglalkoztatottság a településen), a gazdasági mutatókat, az oktatási, tanulási lehetőségeket, valamint a média és a nyilvános találkozóhelyek jelenlétét.

2. Életmód, érdeklődési körök

A település lakosainak életmódjával, érdeklődési köreivel kapcsolatban fontos felmérni többek között, hogy vannak-e – és ha igen, milyen – közösségi helyek különböző célcsoportok számára a településen, a környezetünkben, továbbá, hogy vannak-e kisebb közösségek a könyvtár körül. A célcsoport tagjainak közlekedési, munkába és nevelési-oktatási intézménybe járási, szabadidő-eltöltési (pl. rekreáció, sport, kultúra, természeti látnivalók) szokásait is érdemes megismerni. A szabadidő-eltöltés kapcsán ajánlatos annak is a felmérése, hogy milyen visszatérő események, ünnepek, rendezvények vannak a településen.

3. Csoportok, klubok, kis közösségek, civil szervezetek jelenléte

A település különböző közösségeinek, szerveződéseinek felmérése elengedhetetlen a könyvtári szolgáltatások fejlesztése szempontjából. Ide sorolhatók pl. az egyházi közösségek, civil szervezetek, vállalkozói klubok, természetvédelmi közösségek, etnikai csoportok, önszolgáltató körök, hobbi vagy életkor alapján szerveződő klubok, művészeti, kulturális csoportok.

4. Egészségügyi és szociális ellátási rendszer, szolgáltatások

Ebben a témakörben az egészségügyi ellátóhelyek és szociális ellátási rendszer intézményeit, szervezeteit érdemes megvizsgálni (pl. idősok otthona, családi napközi, fiatalokat célzó szolgáltatóhelyek, családsegítő szolgálat, hátrányos helyzetűeknek nyújtott szolgáltatások). Ide tartozhatnak a különböző nonprofit szervezetek, kormányhivatalok is.

5. Változások azonosítása

Ahhoz, hogy a lakosság igényeinek megfelelő szolgáltatásokat alakítson ki és nyújtson a könyvtár, nem elég csak helyzetképet készíteni, hanem szükséges a változásokat folyamatosan monitorozni, a trendeket azonosítani. Érdemes figyelemmel kísérni a népesség és a lakosság megoszlásának változását (pl. elköltözők, ingázók), az infrastruktúra-fejlesztéseket, új szolgáltatók és szolgáltatások megjelenését. Amennyiben új munkahely-lehetőségek vannak a településen, az elvárt kompetenciák felmérése jó kiindulópont lehet a könyvtár kompetenciafejlesztési programjának megtervezésekor.

6. Közösségi erőforrások, közösségi „vagyon”

Érdemes feltérképezni a helyi természeti erőforrásokat (pl. folyók, tavak, erdők), épített erőforrásokat (parkok, közösségi terek, épületek), gazdasági és társadalmi erőforrásokat (munkahelyek, helyi szolgáltatói szektor aktivitása, turizmus, tudás), alapítványokat, polgári és állami (önkormányzati) kezdeményezéseket. Ezen kívül fontos azonosítani a közösség kulcsszereplőit, egy-egy fontos ügy elindítóit is, továbbá azokat a projekteket, amelyek valóban sikeresek voltak, valamint a helyi (szociális) problémákat és az azokra adott közösségi válaszokat; a lokálpatriotizmus és összetartozás mértékét, illetve azokat a lehetőségeket, amelyek képesek kiváltani ezt a közösségi érzést.

A vizsgálattal feltárhatók azok a hiányok vagy esetleges korlátok, amelyekre megoldást tudna nyújtani a könyvtár a saját eszközeivel, – akár könyvtári programok segítségével. Minél alaposabban feltérképezésre kerülnek a lehetséges partnerek és a szolgáltató közösség azon része, amelyet még nem ér el a könyvtár, annál jobban ki tudja szélesíteni a szolgáltatást igénybe vevők körét, a szolgáltatási palettát és emelni a szolgáltatások minőségét. A vizsgálatot időnként érdemes megismételni, hogy a változások, az új szereplők, szolgáltatások megjelenése ismertté váljon a könyvtár vezetése és munkatársai számára. Ahhoz, hogy a legjobban megismerje az intézmény a lakossági igényeket, jó lenne mindenkit megkérdezni, azonban a legtöbb esetben erre nincs mód. Megfelelő eredmény kapható akkor is, ha olyanokat kérdezzük meg, akik jól reprezentálják a közösséget, valamint ismerik, és jól is képviselik a többiek véleményét. Az informálódás lehet folyamatos, de eredményes lehet az is, ha egy nagyobb vizsgálatot

végeznek a munkatársak, sokak bevonásával. Az igények felmérése történhet személyesen és/vagy az interneten keresztül. A kutatási módszerek különböző fajtái használhatók, kombinálhatók: lehetnek egyéni és csoportos beszélgetések vagy kérdőíves megkérdezés (papíralapú, internetes). Módszer lehet még a megfigyelés, a korábbi tapasztalatok megismerése vagy a helyi adatforrások (helyismereti kiadványok) tanulmányozása.

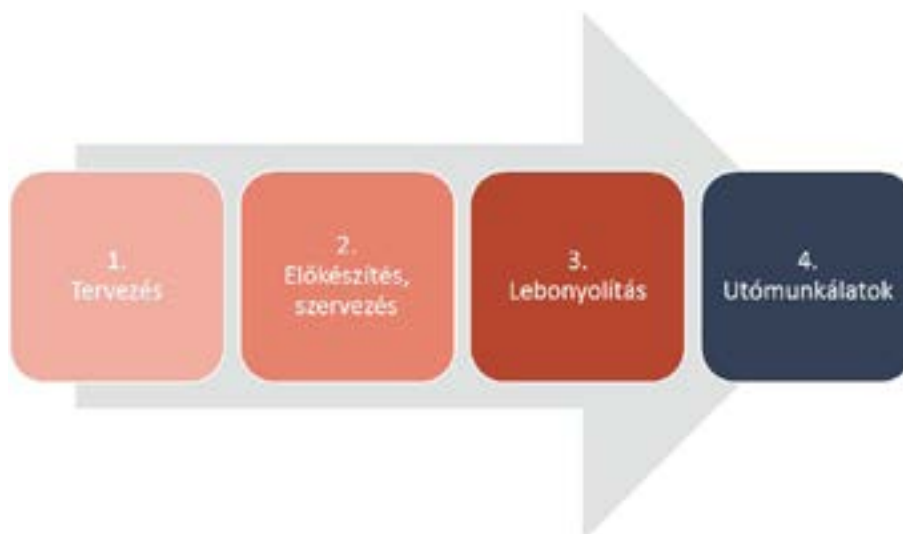
A hagyományos módszerek mellett újfajta megközelítésű módszertanok is rendelkezésre állnak. A *design thinking*, azaz a tervezői gondolkodás módszertana,¹⁸ amellyel a Google Magyarország workshopján ismerkedtem meg a gyakorlatban, úgy vélem, a könyvtári programkínálat fejlesztésére hatékony lehet. A módszertan felhasználóközpontú, az egyének problémáira koncentrálnak, és nem azonnal a lehetséges megoldásokat keresi: eszközeivel a nyitottságot előtérbe helyezve először a személy mindennapi szükségleteit, problémáit, gondolatait térképezi fel egy adott témakör kapcsán történetek, vélemények, érzések megosztásán keresztül, tehát a felhasználóra összpontosít a folyamat első felében. Miután egy mélyebb interjú, empátiabeszélgetés keretében azonosításra, értékelésre kerül a probléma a megkérdezett személy szemszögéből, ezt követően lehet csak a kihívást meghatározni és megoldásokat keresni. A megoldáskeresés fontos része az összes lehetséges ötlet összegyűjtése, majd a legjobbnak ítélt megoldás kiválasztása és kidolgozása olyan szintig (prototípus készítése), amely még nem a végleges, azonban már a használó elé tárható a visszajelzések összegyűjtése érdekében. A folyamat során így még tovább alakítható egy új program, egy új szolgáltatás, a felhasználók igényeit végig figyelembe véve és több alkalommal becsatornázza.

A programokkal további, az adott témához kapcsolódó igényeket is felkelthet a könyvtár, akár más típusú könyvtári szolgáltatás iránt is. Érdemes odafigyelni a reakciókra, a véleményekre, amelyekből inspirációt lehet nyerni, és megtudni, hogy jó irányba halad-e az intézmény.

A programszervezés folyamata, lépései

A könyvtári rendezvények megszervezésének folyamatát négy lépésre lehet bontani (3. ábra):

A folyamat négy lépéséből az első kettő a meghirdetett esemény előtti tevékenységeket foglalja össze. A harmadik lépéshez a program napján felmerülő feladatok tartoznak. Az utolsó, negyedik lépéshez pedig

3. ábra

A programszervezés lépései. Forrás: a szerző saját szerkesztése.

a megvalósítás után még szükséges, disszeminációval kapcsolatos és egyéb lezáró munkálatok sorolhatók. Ebben a tanulmányban a könyvtári rendezvényszervezés egész folyamatát ismertetem, amelynek lépései sok esetben párhuzamosan zajlanak, azonban figyelni kell arra, hogy bizonyos döntések a szervezés folyamán hatással vannak a következő lépésre is.

A folyamat és a folyamatban részt vevő munkatársak munkájának koordinálására különböző eszközök állnak rendelkezésre. A belső kommunikáció fontos része a gördülékeny szervezési munkának, mivel a folyamat során a körülmények és a program is alakulhat, változhat, amiről célszerű minden érintettet pontosan tájékoztatni. A hagyományos kommunikációs formák mellett különböző projektmenedzsment-alkalmazások (pl. *Trello*, *Asana*) és online lehetőségek (pl. megosztott programszervezési táblázat, forgatókönyv) használhatók, amelyek segítségével a csapattagok hatékonyan tudnak együttműködni. Meghatározandók a feladat- és felelősségi körök, továbbá a kapcsolattartás, megbeszélések rendje is. A következőkben a könyvtári programszervezés részletes folyamatát, a tervezés, az előkészítés, szervezés, a lebonyolítás és az utómunkálatok során felmerülő kérdéseket, feladatokat mutatom be (4. ábra).

Tervezés

Könyvtári rendezvényekre vonatkozó igények több helyről érkehetnek: a használóktól, a még nem olvasóktól, helyi csoportoktól, intézményektől, szervezetektől, a fenntartótól, egyéb döntéshozóktól vagy a

könyvtár berkein belülről, saját célok mentén. Amikor felvetődik az ötlet, akkor kezdődhet el a tervezési folyamat. Sokféle apropója lehet: például könyvtárismertetés, készségek fejlesztése, hagyományörzés stb. A program tervezésének folyamatában sok kérdésben kell döntést hozni, amelyek befolyásolhatják a további döntéseket is. Első lépésként a helyi igények felmérése, összegzése, majd az adottságok tisztázása és a lehetőségek számbavétele a feladat; ezen belül is a felhasználható források (elsősorban az elkölthető pénz) tisztázása sarkalatos pont, hiszen erősen meghatározhatja a program kereteit. Az alábbi kérdéseket érdemes megfontolni a tervezés kezdetekor:

- Milyen igények merültek fel az elmúlt időszakban a célközönség tagjainak részéről? Miben tudna segíteni a könyvtár, milyen problémára, szükségletre tud megoldást kínálni programok szervezésével?
- Mi a cél a program megvalósításával?
- Ki(k)nek szól a program?
- Hogyan tudja támogatni a program megvalósítása a könyvtár küldetését, hogyan illik bele a stratégiai terveibe?
- Milyen könyvtári helyszínek, terek állnak rendelkezésre, és milyen lehetőségek vannak ezek bővítésére, csak egy program erejéig vagy hosszú távon is?
- Milyen pénzügyi keret, források állnak rendelkezésre, van-e pályázati vagy együttműködési, szponzorációs lehetőség?

4. ábra

A könyvtári programszervezés folyamata, lépései. Forrás: a szerző saját szerkesztése.

- Milyen eszközök, szoftverek állnak rendelkezésre, van-e beszerzési lehetőség továbbiakra?

A tervezés folyamán az előző programok tanulságai is jó kiindulópontot adhatnak. A korábbi hibák kiküszöbölésére, fejlesztendő területek kijelölésére, a teljesítmény magasabb szintre emelésére jó lehetőség a következő esemény megvalósítása.

Az igények felmérése

Az igények felmérése az előző fejezetben ismertett szempontok alapján és módszerekkel történhet. Jó kiindulópont az igényfelmérés eredményeinek összegzése, amelyekkel valós szükségletekre találhatók megoldások, programok formájában. Ez a tevékenység tartozhat szorosan a programszervezés folyamatába is, de történhet attól teljesen függetlenül is, csak annak eredményeit felhasználva az események kapcsán.

Célok meghatározása

Fontos a konkrét célmeghatározás, mert így könnyebb lesz majd értékelni azt, hogy elérte-e a kitűzött célt a rendezvény vagy sem, és ha nem, annak mi volt az oka. Többféle cél is kijelölhető, hiszen például egy digitális kompetenciafejlesztő program egyidőben lehet olvasásnépszerűsítő is, ha egy mű feldolgozása történik digitális eszközök segítségével. Elsődleges és másodlagos célok is megfogalmazhatók. Illeszkednie kell az eseménynek a távlati küldetéshez, célokhoz. Ha tisztázva van, miért rendezi meg a könyvtár az eseményt, utána könnyebb a megfelelő rendezvénytípus, az alkalmazott módszerek megválasztása is. Az eseménycélok lehetnek kézzelfoghatók és elvontabbak is, lehetnek már az esemény előtt, alatt és után teljesülők is. Meghatározandó, hogy milyen tevékenységekre kíván ösztönözni a program. Közös célokat lehet keresni az együttműködő partnerekkel is, vagy csatlakozni más programsorozathoz a könyvtár saját eseményével, amelynek célkitűzéseivel a könyvtár is azonosulni tud, szolgáltatásaival hozzá tud járulni annak sikeréhez.

A célcsoport meghatározása

A tervezéskor az egyik alapkérdés, amelyre egyértelmű választ kell adni, az, hogy kit szeretne megszólítani a program: általában a lakosság/közösség egy csoportját. Szegmentálható a lakosság nem, életkor, családi helyzet (kismama, egyedülálló, nagycsaládos), érdeklődési kör, jövedelem/státusz/életkörülmény, nemzetiség, valamint akár foglalkozás szerint is. Célcsoportként lehet tekinteni egy helyi közösségre, csoportra is (pl. helyi dalkör, iskolai osztály). Egy-egy programnak akár több célcsoportja is lehet (pl. generációk találkozása: fiatalok és idősebbek közös programja). A célcsoport legfontosabb jellemzői, igényeinek megismerése adja az alapvető kereteket. Célként lehet meghatározni, hogy az érdeklődők várakozással tekintsenek az eseményre, és az szöveges tárgyává váljon. Jó úton halad a könyvtár, ha a helyiek már egymást értesítik a programról.

Amennyiben a lakosság nem kifejezetten összetartó és inkább a lakosok egymás mellett éléséről lehet beszélni, mint erős közösségről, esetleg nagyon jellemző a más településre munkába, iskolába ingázás, akkor az összetartozás erősítésére, közösségek megteremtésére helyeződik a hangsúly. Más esetekben a már meglévő kapcsolatok, közösségek fejlesztéséről, a bizalmi viszonyok megszilárdításáról lehet beszélni. Különös figyelemmel kell lenni azokra a

rétegekre, amelyek nehezebben integrálódnak, vagy problémát okoz számukra azoknak a közös értékeknek az elfogadása, amelyek meghatározóak az adott település életében.

A költségvetés tervezése

Az intézmény éves költségvetése és a lehetőségek számbavétele határozza meg a megvalósítás kereteit, azonban mód van külső források bevonására is, pl. pályázatok írása vagy támogatók, partnerek keresése révén. Előzetes költségvetést kell készíteni annak érdekében, hogy minden felmerülő költséget számba lehessen venni. Ha újabb költségek merülnek fel időközben, akkor módosítani kell az előzetes tervet. Az előzetes költségvetési terv olyan elemeket tartalmazhat, ami releváns az adott eseménnyel kapcsolatban, mint például:

- a vendégek, előadók tiszteletdíja;
- a helyszínnel kapcsolatosan felmerülő költségek;
- a rendezvényhez kapcsolódó eszközök beszerzése;
- nyomtatási költségek (meghívók, foglalkozáson használt segédletek);
- reklámanyagokkal, marketinggel kapcsolatos költségek;
- dekorációs költségek;
- vendéglátás- és szállásköltség.

Az esemény típusának, témájának, módszereinek meghatározása

Az esemény típusának, alkalmazott módszereinek meghatározásakor mindig figyelembe kell venni a program célját, továbbá a célközönséget.

A könyvtári rendezvényeket többféle szempont szerint lehet csoportosítani. Lehet a rendezvény a könyvtár és a szolgáltatásainak bemutatását megcélzó program, amellyel a népszerűsítés és a figyelemfelkeltés a cél. Ebben az esetben érdemes felhívni a figyelmet a könyvtárnak a mindennapi életben nyújtott hasznos szolgáltatásaira és a különleges, egyedi értékeire is. A kiállítások a könyvtár dokumentumaiból kiválogatott gyűjteményből is készülhetnek valamely téma mentén, ebben az esetben a könyvtár állományának népszerűsítése is egyike lehet a fontos szempontoknak. A játékok, vetélkedők szórakoztatva próbálják elérni céljaikat, legyen az olvasásfejlesztés vagy ismeretterjesztés. Kiemelendő a könyvtári rendezvények közül a használóképzés. Ez ma már nemcsak a könyvek és a könyvtár használatának megismerését

célozza, hanem sokkal szélesebb tartalmat takar (az információs műveltség fejlesztése, az eszközhasználat támogatása stb.). A felhasználók képzésén túl más típusú képzéseknek is teret adhat a könyvtár. A gyermekükért tenni akaró szülőket is meg lehet célozni olvasásról szóló, rendhagyó szülői értekezletekkel. Téma szerint lehet a program olvasásfejlesztő, olvasásnépszerűsítő, amely szinte minden korosztályt megcélozhat, csak a módszerek mások a különböző célcsoportoknál. A gyermekek esetében például a papírszínházi mesélés remek lehetőség. Különböző témák dolgozhatók fel a programok keretében, ilyenek lehetnek például a helyiek életével kapcsolatos témák, helytörténeti témák, klímaváltozás, álhírek elleni küzdelem, netbiztonság, irodalomterápia, ünnepek, népszokások stb.

A programokat módszerük szerint két csoportra oszthatjuk: hagyományos vagy aktivizáló módszereket használók.¹⁹ Az aktivizáló módszerek az aktivitásra, a hallgatóság külső és belső aktív részvételére alapoznak. Hagományos módszerek például a frontális előadások, amelyek nagy létszámú hallgatóság esetén rendszerezett, gyors informálásra adnak lehetőséget, azonban nincs hallgatói visszajelzés a megértésről, és nincs mindig lehetőség megjegyzések hozzáfűzésére, eszmecsere kialakulására. Jó, ha a hallgatóságnak lehetősége van még az előadások, konferenciák során is megszólalni, kérdéseket feltenni. Kismértékű aktivitást akár online eszközökkel is be lehet emelni a programba: például közös szófelhő készítése, vagy bizonyos kérdések megválaszolása mobileszközök segítségével. Erre a tevékenységre jól használható internetes alkalmazás pl. a *Mentimeter* vagy a *Kahoot*. Aktivizáló eszköz a páros munka, illetve a különböző csoporttevékenységek is. Csoportmunka kevésbé alkalmazható nagy létszámnál, ott több kisebb csoport kialakítása adhat hatékony megoldást. Érdemes törekedni a módszertani sokszínűsége: az élménypedagógia szemléletének beemelése, a felfedezéses és más tevékenységekbe ágyazott tanulás módszerére, a kreatív médiatartalmak megalkotásának technikájára, valamint a kooperatív munkára.

Játékos elemek, illetve a gamifikáció módszertánnak beépítése is élménytelivé teheti a programokat. „A gamifikáció a játék, játékos elemek különböző élet-szituációba való bevonását jelenti. Ez olyan többletet adhat az oktatás folyamatához, amelynek segítségével bizonyítottan több ismeret, készség sajátítható el, szemben a hagyományos pedagógiai eszközök alkalmazásával. A gamifikáció mint módszer hivatott hatékonyabbá tenni a tapasztalati úton történő

tanulást, amely létfontosságú szerepet tölt be a fiatal generációk hatékony tanulásában és az ismeretek elsajátításában. Különösen jelentős ez a módszer az alapkészségek (írás, olvasás, számolás) mellett a 21. századi kompetenciák fejlesztésében, így iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli oktatás során is hatékonyan alkalmazható.”²⁰ Ide sorolható például a különböző pontgyűjtési lehetőségek, szintek elérésének alkalmazása a könyvtári programok során.

Együttműködési szintek, partnerek meghatározása

Érdemes már a tervezés szakaszában eldönteni, hogy milyen szinten kíván a könyvtár együttműködni a lakossággal, partnerekkel, például bevon-e iskolás tanulókat fiataloknak szóló események szervezésébe, és ha igen, milyen szinten stb. Hasznos listát készíteni a lehetséges együttműködőkről, akiket a jövőben fel kíván keresni az intézmény.

A közreműködő(k) kiválasztása (pl. előadó, oktató)

A tematikába jól illeszthető közreműködő (előadó, oktató) kijelölésénél támaszkodni lehet előzetes tapasztalatokra, kollégák beszámolóira vagy akár a lakosok különleges kéréseire is.

Kiegészítő szolgáltatások tervezése

A programhoz más szereplőket is meg lehet hívni, be lehet vonni, lehet kiegészítő szolgáltatásokat is tervezni, mindez emeli a program minőségét, plusz értéket, többletet ad, vagy éppen segíti az eseményre való ráhangolódást.

A Könyvtári Intézet K2 szakmai napjainak szervezése során több, a szakmai programot kiegészítő szolgáltatást dolgoztunk ki. Ilyen például a Könyvtártudományi Szakkönyvtár szakirodalom-ajánlója az adott nap témájához kapcsolódóan, amelynek elérhetősége a program plakátjára is felkerül minden alkalommal, QR-kód formájában. A szakmai közösség támogatására, a témák megvitatására, a szakirodalmak megosztására nemcsak a szakmai napokon, hanem az erre létrehozott Facebook-csoportban (*K2 szakmai napok*) is van lehetőség. A K2 2019/2020-as évadában a játékosítás módszereinek alkalmazásával hűségprogramot is létrehoztunk: a szakmai napokra visszatérők egy jutalomprogramon vehettek részt.

A kiegészítő szolgáltatásokhoz sorolhatók a vendéglátással, szállás biztosításával kapcsolatos tervek is.

A helyszín kiválasztása

A könyves környezet a legalkalmasabb a könyvklubtúrával kapcsolatos programok megvalósítására, a helyszín befogadóképessége, megközelíthetősége azonban fontos döntési szempont. Amennyiben a program formája vagy a várható látogatószám nem teszi lehetővé a könyvtári térben való megrendezést, vagy épp az a cél, hogy a célközönség tagjait a saját közegükben találjuk meg, vagy a település egyéb helyeinek, értékeinek a megtekintése a program része, akkor a településen más helyszínt kell keresni, vagy több helyszínt kijelölni. Ilyen lehet például a helyi park, a strand, a pláza, a bölcsőde, az óvoda, az iskola vagy akár a gyermekotthon.

Az eszközigeny meghatározása

A tervezés során meg kell határozni a programhoz szükséges eszközöket, és számba venni, hogy a könyvtár rendelkezik-e ezekkel. Ha nem, akkor érdemes megvizsgálni a beszerzési lehetőségeket.

Az időpont, időtartam meghatározása

Az időpont kiválasztásánál a legfontosabb, hogy a legtöbb potenciális résztvevőnek alkalmas legyen. Meg kell tervezni az esemény időtartamát, és mivel a szervezés is időigényes, ki kell kalkulálni az ahhoz szükséges időt is. Az évszak, napszak is befolyásoló tényező lehet. Meg kell határozni, hogy a hét melyik napja és melyik napszak lenne a legalkalmasabb; a kiválasztott időpont befolyásolhatja-e bármilyen módon a részvételt, más tennivaló, helyi rendezvény ütközik-e vele. Célcsoportok szerint kell az időpontokat megválasztani: egy családi rendezvényt jobb hétvégén tartani, amikor a család minden tagja több szabadidővel rendelkezik, egy nyugdíjasoknak szánt internethasználati tanfolyam akár hétköznapi délelőtti megrendezésre kerülhet, azonban dolgozó felnőtteknek szóló programot jobb munkaidő utánra ütemezni. Az ünnepek, hosszú hétvégék, iskolai szünetek figyelembevételére is ajánlatos. A rendezvény típusától, a könyvtári terek nagyságától, elrendezésétől is függ, hogy a nyitvatartási időben vagy azon kívül tartható-e meg. Ha azon belül, akkor előfordulhat, hogy az ott lévő olvasókat zavarja a program, azonban nyitvatartási időn kívül megrendezett program esetén akár plusz munkaidőt is rá kell szánni az eseményre.

Az esemény meghirdetésének, reklámozásának megtervezése

A program nagyságától függ, hogy mekkora energiát szükséges fordítani a marketinggel kapcsolatos feladatokra. Egy hosszabb tábor, többnapos konferencia esetében összetettebb stratégia szükséges. Befolyásolja ezt a tevékenységet az is, hogy visszajáró körnek, törzsközönségnek hirdetjük-e meg a programot, vagy új célcsoportokat szeretnénk elérni. Egy izgalmas beharangozó – akár interjú a vendéggel –, kreatív grafikai anyag vagy videó felkelti a figyelmet, és meghozza a közönség kedvét a rendezvényen való részvétellel. A meghirdetés és reklámozás módjait, felületeit a tervezési szakaszban érdemes meghatározni. Ennek a témának részleteivel, a feladat nagysága miatt, a tanulmány külön fejezetében foglalkozom.

A dokumentáció megtervezése

Számba kell venni, hogy milyen dokumentáció (pl. írásos, fénykép, videó) szükséges a rendezvény kapcsán (statisztikai jelentéshez, pályázati elszámoláshoz vagy egyéb célból) és ehhez milyen eszköz(ök)re lesz szükség.

Előkészítés, szervezés

A szervezési szakaszban az előzetes tervek alapján valósítandók meg a feladatok, számos területen.

Az ütemterv, forgatókönyv elkészítése

A szervezés első lépéseként a tervek alapján forgatókönyvet, ütemtervet kell készíteni. A forgatókönyv kiterjedhet az egész szervezési folyamatra vagy csak a lebonyolításra, de akár két ütemterv is készíthető. A forgatókönyv tartalmazza általában a feladat megnevezését, leírását, a felelőst, a végrehajtásban résztvevők nevét és a határidőket. Az előkészületek rendben haladását folyamatosan ellenőrizni kell, ezért a forgatókönyv alapján érdemes ellenőrzőlistát készíteni az elvégzendő feladatokról, így folyamatosan nyomon követhető a szervezés előrehaladása.

A végleges költségvetés elkészítése

A végleges költségvetést a szervezési szakaszban kell elkészíteni, hiszen ekkor szükséges árajánlatokat kérni, egyeztetni, véglegesíteni a pontos összegeket.

Az együttműködőkkel, partnerekkel kapcsolatos feladatok

A tervezés szakaszában meghatározott szinten és formában a bevont személyekkel, csoportokkal való kapcsolatépítés, kommunikáció, majd a közös feladatok megvalósítása tartozhat ide.

A közreműködők körüli teendők

Ebben a szakaszban szükséges a kiválasztott közreműködő(k) elérhetőségét, kapcsolattartójának adatait megszerezni az internetről, vagy akár könyvtáros kollégákat is érdemes megkérdezni (pl. Katalist-levelezőlista), majd felvenni vele a kapcsolatot, felkérni hivatalosan a közreműködésre. Előre el kell készíteni a közreműködővel megkötni kívánt szerződést egy vagy akár több alkalomra.

A tematika, műsor, órarend elkészítése, egyeztetése

A rendezvény pontos programjának elkészítése ebben a szakaszban aktuális. Ha például író-olvasó találkozóról van szó, akkor jellemzően a szerző adja a könyvtári rendezvény programját, így a könyvtárosok feladata csak a vele való egyeztetés. Ha azonban kiállítás, használóképzés, könyvtárbemutató, foglalkozás a választott programtípus, akkor a könyvtár munkatársának kell kitalálni a tematikát, összeállítani az órarendet, segédanyagokat.

A kiegészítő szolgáltatások megszervezése

A megtervezett kiegészítő szolgáltatások (pl. hűségprogram kialakítása) megvalósítása és a vendéglátás megszervezése, catering-szolgáltatás vagy szállás megrendelése tartozhat ebbe a feladatkörbe.

A helyszínnel kapcsolatos feladatok

Ha a könyvtárban lesz a program, akkor a helyszín berendezése a feladat, azonban ha az intézményen kívüli megvalósítás mellett döntött a szervező, akkor a megfelelő helyszín megtalálása is a feladatok közé sorolandó. A településen felkereshetők azok a szervezetek, intézmények, amelyek rendelkeznek a programhoz megfelelő térrel. Ebben az esetben egyeztetni szükséges a bérlés módjáról, költségeiről. Az esemény előtt elő kell készíteni a helyszínt a rendezvényre az előzetes koncepció alapján.

Az eszközökkel kapcsolatos feladatok

Különböző típusú programokhoz más-más eszközök szükségesek. Kiállításokhoz például az installációt és a helyszínt is elő kell készíteni, valamint össze kell állítani a kiállítandó anyagokat. Gyermekrendezvények, vetélkedők esetében szükség lehet különféle játékokra, hagyományos és okoseszközökre. A technikai eszközökön túl elő kell készíteni a saját vagy más intézményi gyűjteményből választott megfelelő dokumentumokat (ezek nemcsak könyvek, hanem térképek, plakátok, filmek, zenék is lehetnek), amelyek a rendezvényhez szükségesek. A program kezdetére minden eszközt elő kell készíteni, meggyőződve arról, hogy megfelelőek-e, illetve üzemképesek.

A résztvevőkkel kapcsolatos teendők

Ha a programra regisztráció szükséges, akkor jelentkezési felületet kell létrehozni (pl. Google-úrlapok segítségével). A meghívottak névsorának összeállítása után a jelentkezések függvényében meg lehet állapítani a várható résztvevőszámot, valamint, hogy lesznek-e speciális igényrel rendelkező vendégek. Képzés esetén előzetesen fel lehet mérni például a jelentkezők tudásszintjét, ami alapján csoportokat lehet alkotni. A tematika kialakítását ez is befolyásolhatja.

Az esemény meghirdetése, reklámozásának kivitelezése

A szervezési szakaszban kell elkészíteni a meghívókat, plakátokat, további reklámanyagokat, amelyeket a megfelelő online és offline felületeken elhelyezve az eseményt el kell kezdeni hirdetni. A könyvtárba látogató olvasókat személyesen lehet tájékoztatni a jövőbeni eseményekről, illetve akár szórólapokat beletenni a kikölcsönzött könyvekbe. Ha van a könyvtárnak elektronikus címlistája, akkor elektronikus meghívót vagy hírlevelet is érdemes küldeni.

A dokumentáció körüli teendők

A fényképek és videófelvételek készítésére, valamint például konferenciák esetében az előadások tartalmának/összefoglalójának leírására ki kell jelölni a megfelelő munkatársat. A látogatók számának dokumentálása céljából előzetesen jelenléti ívet, látogatási naplót lehet készíteni.

Lebonyolítás

A lebonyolítás szakasza akkor veszi kezdetét, amikor az első vendég vagy közreműködő belép a könyvtárba. A vendégeket részletesen tájékoztatni kell a programról, a jelenléti ívet alá kell írni, mindenkit kedvesen kell fogadni. Az előzetes koncepció alapján kell végrehajtani a feladatokat, amelyhez nagy segítséget nyújt az elkészített forgatókönyv. A program lezárása után a közreműködővel rendezni szükséges a szerződés körüli teendőket (például számlaadás vagy a szerződés egy példányának átadása). A rendezvény végén vissza kell állítani az eredeti állapotot, tisztaságot. Már a program során ki lehet kérni a résztvevők véleményét az eseményről, vagy ezt meg lehet tenni később is, ha rendelkezésre áll az elérhetőségük – ami lehetőséget biztosít a lakosság célzott tájékoztatására a könyvtár későbbi programjairól is. A résztvevők adatainak kezelése az érvényes adatvédelmi szabályok alapján történhet.

Utómunkálatok

Pénzügyi elszámolás

A program végén szükséges pénzügyi elszámolást végezni. Ha pályázati forrás felhasználásával valósítja meg az eseményt a könyvtár, akkor a pénzügyi elszámolást a rögzített feltételek alapján kell megtenni.

A köszönőlevél megírása, elküldése

Az együttműködők, az előadók, oktatók tervezésben, szervezésben vagy lebonyolításban való segítségnyújtását, közreműködését levélben vagy szóban érdemes megköszönni.

A dokumentáció elkészítése

A programok dokumentálásához többféle adat gyűjtése ajánlott, amelyek a részvételi statisztika összeállításában is segítséget nyújtanak. A könyvtári rendezvényeken a résztvevők számának megállapításához használhatók a belépő kapuadatai, jelenléti ív vagy egyszerű számolós módszer is. A dokumentációt el kell juttatni az érintetteknek, illetve archiválni szükséges. Ha pályázati forrás felhasználásával valósult meg a program, akkor a dokumentálást a pályázati támogatásban rögzített feltételek szerint kell elvégezni. Ha készült a programon bármilyen produktum, annak megőrzése, bemutatása vagy konferencia esetén

az elhangzott előadások közzététele az, ami igazán maradandóvá teszi a munkát.

Eredménykommunikáció

A program eredményeit, hatásait érdemes kommunikálni, a dokumentációt nemcsak az elszámoláshoz, beszámolóhoz felhasználni, hiszen az eredmények széleskörű terjesztése jó lehetőség a láthatóság növelése érdekében.

Elégedettségmérés, a program értékelése

A könyvtári programok értékelése több összetevőből áll: értékelni kell a könyvtárnak saját magát és az együttműködőket, az együttműködés sikerességét – a szervezés kapcsán –, valamint a résztvevőknek is értékelniük kell a programot.

A könyvtári programok sikerességét, eredményességét úgy lehet tervezetten mérni, ha előre meghatározásra kerülnek azok az indikátorok, amelyek reprezentálhatják a sikerességet. Sokféle indikátort lehet meghatározni, a program típusától függően. Ilyen lehet például az érdeklődők száma, a regisztráltak és megjelentek aránya, a résztvevők elégedettsége a programkínálattal vagy a programok minőségével, az eseményekre visszatérők aránya, új olvasók száma, az interakciók száma a helyszínen vagy az online felületeken (pl. közösségi médiában). Ha online a program vagy online is közvetítésre kerül, akkor a megtekintések, kedvelések, hozzászólások, megosztások száma is mérvadó lehet. A kapott eredmények összehasonlíthatók a korábbi rendezvényekkel vagy akár mások programjaival, amelyek ugyanannak a célcsoportnak szólnak. Ha tanulás, valamely készségek fejlesztése volt a cél, akkor ezen célok teljesülését megmérve dönthető el, hogy sikeres volt-e a program. Olvasásnépszerűsítő program esetén a későbbi kölcsönzött vagy olvasott könyvek magas száma is lehet a siker jele.

A programszervezés során összegyűjtött adatok elemzése is hasznos lehet az eseménnyel kapcsolatos további döntéshelyzetek megoldásában vagy a későbbi programok kitalálása, szervezése során. Azoknak a felületeknek a látogatottsági statisztikáit, amelyeken a programokat meghirdették és a róla szóló információkat közzétették, érdemes figyelemmel kísérni a használói interakciókkal együtt. A programokra előzetes regisztrációt lehet kérni, annak felmérésére, hogy mekkora érdeklődésre tarthat számot a rendezvény. Az érdeklődés felmérésére több lehetőség is kínálkozik: ha történt hírlevélküldés a programról,

akkor a leveleknek az olvasási vagy a levélben szereplő linkek átkattintási aránya megmutatja, mennyire érdeklődtek az olvasók a program iránt, tervezik-e, hogy részt vesznek rajta. Az e-mail-küldő platformok további statisztikái még részletesebb betekintést adhatnak, amennyiben egyéb adatgyűjtés is történik. Érdeemes rákérdezni az elégedettségmérés során minél több, a rendezvénnyel kapcsolatos tényezőre. Akár a program helyszínére (legyen az online vagy offline), szervezésére, tartalmára, valamint a kommunikációra. Az elégedettségmérésből kiderülhet, hogy melyik hirdetési csatorna volt a legerősebben és melyik a leggyengébben teljesítő.

Sajtófigyelés

A könyvtári rendezvény lezárásának utolsó feladata a folyamatos sajtó- és médiafigyelés. Különösen ajánlatos összegyűjteni a külső megjelenéseket, hiszen ezek számának és tartalmának elemzésével is lehet következtetést levonni a sikerességre vonatkozóan. Az összegyűjtött linkek a dokumentációba is bekerülhetnek.

Marketing, népszerűsítés

Ahhoz, hogy a tervezett programról minél többen tudomást szerezzenek, hogy a kulturális programok közül a könyvtár programját válasszák, megfelelő népszerűsítési technikákra van szükség. A PR- és marketingtevékenységek fontos részét képezik a programszervezés folyamatának. Az esemény népszerűsítése történhet azokon a felületeken, ahol sok érdeklődőt tömegesen el lehet érni, de történhet célzottan is, kimondottan annak a célcsoportnak, amelynek szól a rendezvény (pl. az iskolák meglátogatása a programkinálat bemutatására). A célzott marketingtevékenység sokkal nagyobb hatékonyságot mutat, hiszen meddőszórás nélkül, közvetlenül a célcsoportot lehet megszólítani. Emellett viszont ugyanúgy szükség van a tömegmédiákra is (pl. Facebook-oldal), hiszen ezáltal potenciális érdeklődőkben kelthetjük fel az érdeklődést a rendezvény iránt.

Hirdetési és népszerűsítési csatornák

A programok népszerűsítését hagyományos módon és az újabb, digitális csatornák igénybevételével is meg lehet tenni. Fontos, hogy a célcsoporthoz igazított csatornákat használjuk, azokat, amelyeken a célcsoportunk tagjai megjelennek.

Offline lehetőségek a meghirdetésre, reklámozásra:

- plakátok kihelyezése a könyvtárban, más intézményekben, általában a településen;
 - meghívók kiküldése levélben;
 - személyes meghívás szóban a könyvtárban vagy azon kívül;
 - sajtó- és médiamegjelenések: hírek, interjúk.
- Online lehetőségek a meghirdetésre, reklámozásra:
- hírlevél;
 - meghívó küldése interneten keresztül (pl. címlistára);
 - közösségimédia-felületek (pl. Facebook, YouTube, Instagram, Tiktok);
 - saját oldalak,
 - saját csoportok,
 - egyéb csoportok (mások által üzemeltetett helytörténeti vagy helyi lakosokat összegyűjtő, közösségi csoportok, fórumok),
 - esemény létrehozása,
 - a könyvtár saját honlapja;
 - a partnerek honlapjai;
 - egyéb, könyvkultúrával foglalkozó oldalak (pl. moly.hu);
 - egyéb, helyieket összegyűjtő oldalak (pl. miutcank.hu);
 - a helyi és országos média online felületei;
 - országos könyvtári portál (könyvtarak.hu) programnaptárja;
 - egyéb hirdetések.

Tartalom- és influencers-marketing

A könyvtári programok marketingtevékenysége kapcsán két módszert emelek ki, amelyek hatékonyan hozzájárulhatnak a célok megvalósításához. A tartalommarketing egy indirekt módja a népszerűsítésnek (pull típusú marketing). Ebben az esetben nem direkt módon, hirdetésekkel „bombázzák” az érdeklődőket, hanem tartalmakat készítenek azért, hogy azokat olvasva (fogyasztva) befolyásolják az olvasókat, felkeltsék az érdeklődést. Korábban erre a blogok szolgáltak, ma már a különféle videós tartalmak (vlog) is jó tartalommarketing-eszközök, amelyek igen népszerűek az interneten. Egy videós interjú, könyvtári bejárás, életképek, műhelytitkok, játékos tartalmak mind érdekessé tudják tenni a célcsoport számára az intézményt vagy az eseményt. Mindezeket pedig egy szokatlan platformon tálalva (pl. Tiktok) valóban különlegessé lehetnek.

Manapság népszerű típus az influencers-, azaz a véleményvezér-marketing. Véleményvezérnek az számít, aki egy közösségen belül ismert, annak elismert tagja,

véleménye befolyással van a többiekre. A közösség mérete bármekkora lehet: egy iskolai osztálytól kezdve városi, országos vagy akár globális influenszerré is válhat valaki. Első lépésként azonosítani kell, hogy ki az, aki véleményvezér lehet a célcsoport kapcsán, majd az ő segítségével hirdetni, népszerűsíteni az eseményt. Például egy iskola egy népszerű pedagó-

gusa is meggyőzheti a diákokat, hogy egy eseményen érdemes részt venni.

Grafikák, videók készítése

A programok meghirdetéséhez, reklámozásához készíthet a könyvtár plakátot, meghívót (5. ábra), beharangozó grafikákat és videót, cikket a honlapjára.

5. ábra

Példa egy kétoldalas konferenciaplakátra. Forrás: a plakátot a szerző készítette.

Konferenciák esetében ez kiegészülhet eligazító táblák, konferencia-háttérképek vagy előadói háttérképek szerkesztésével is. Fontos az egységes arculat kialakítása. Ez azt jelenti, hogy a meghívó, a plakát, az esetleges hirdetések mind-mind azonos színekkel, grafikai vezérelemekkel, betűtípussal jelennek meg, amelyek világossá teszik, hogy a könyvtár rendezvényéről van szó. A grafikák tervezéséhez az interneten több ingyenesen használható weboldal áll rendelkezésre (pl. *Canva*), de akár egy egyszerű szövegszerkesztőben is megfelelőt lehet készíteni.

Számos típusú és célú népszerűsítő videó készülhet (6. ábra): ez lehet az esemény előkészületeit, műhely-

titkait, eredményeit, történetét, változásait bemutató vagy akár a következő alkalmat népszerűsítő videó is. A könyvtár programkínálatáról a könyvtár arculatához igazodó tájékoztató kiadványt is érdemes készíteni. Több hazai jó példa is van erre, köztük a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ foglalkozásajánlója,²¹ amely óvodai és iskolai csoportok, kis közösségek számára kínál különböző könyvtárhasználati és egyéb foglalkozásokat (7. ábra). Minden foglalkozás esetében feltüntetik a program címét, rövid leírását, időtartamát, a célcsoportot, valamint a könyvtári kapcsolattartó elérhetőségeit. Ilyen típusú bemutató kiadványt akár többféle célcsoportnak is

6. ábra

Néhány példa a K2 szakmai napok népszerűsítésére videó formájában.

A videókat a szerző Nagy Andorral és Tóth Mátéval készítette.

Forrás: <https://www.youtube.com/channel/UCnzaaQYKtI9Ay12rXNhUQLA>

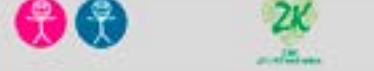
érdemes készíteni, mindig a releváns programkinálattal megtöltve.

Utóértékelés és adatbázis-marketing

Amikor sikeresnek értékel a könyvtár egy eseményt, érdemes számba venni azokat a marketingeszközöket is, amiket annak népszerűsítésére használt. Ha beváltak, akkor később is azokat a platformokat érdemes bevonni a marketingmixbe. Az elégedett érdeklődőket, résztvevőket ugyanakkor érdemes „visszacélozni”: az e-mail-címük vagy más elérhetőségük elkérésével, később könnyebben megkeresheti az intézmény őket. Ha adatbázist épít a könyvtár (pl. egy Excel-táblázat) a résztvevők listájából, akkor az akár felhasználható lesz újra és újra, természetesen az adatvédelmi irányelvek (GDPR) figyelembevételével.

Új irányok: internetes programok, képzések, online közösségek

Ha könyvtári programokról beszélünk, akkor már nemcsak a jelenléti használóképzésre vagy személyes találkozásra gondolhatunk, hanem az online térben megrendezett programokra is, például online városismereti vetélkedőkre, meseolvasásra, klubokra, társasjáték-programokra, író-olvasó találkozóra, szabadulósobára, képzésekre. Az IFLA trendjei között is szerepel, hogy „az online oktatási források gyors bővülése következtében számosabbá, olcsóbbá és elérhetőbbé válnak a tanulási lehetőségek. Tovább nő az élethosszig tartó tanulás jelentősége és a nem formális és informális tanulás elismertsége.”²² Ez már az új típusú koronavírus-járvány előtt is igaz volt, azonban a pandémia hatására ez a trend megerősödött.

		
<p>28. Don't talk trash! – Go green!</p> <p>45 minutes about the current trash-situation in Hungary and across the globe. Waste management, everyday sustainable practices, innovative project are all among the subjects we will cover. What are ecological footprint, and climate change? And how do they affect us? What can you do to prevent them? Come with me in a guided tour to become a „green-teen“!</p> <p>Magyar nyelven!</p> <p>Duration: 45 min. Recommended age: 7-12 grade Contact: Tóth Gabriella 28/515-535 (Fehérvári könyvtár)</p>	<p>29. Egyetemes természet</p> <p>2019 a Zöld Könyvtár Éve Gödöllőn. Környezettudatos szemléletünk formálásában a GATE Zöld Klub tagjai segítenek nekünk. Céljuk a környezetvédelmi tevékenység folytatása, a környezetbarát értékek terjesztése, környezetvédelmi oktatás. Egy izgalmas és interaktív óra keretében ismerkedhetnek meg fűvel, fával, vadvírral, környezeti nevelőjátékok segítségével.</p> <p>Foglalkozások időtartama: 45 perc Ajánlott korosztály: 7-12. osztály Kapcsolat: Tóth Gabriella 28/515-535 (Fehérvári könyvtár)</p>	<p>30. KULTÚRA – A szervezett tőrök nyomában</p> <p>Mi van, ha azt mondom, hogy a tőrözés merő? A szervezett tőrök virágkorát élik, a kínlát bőséges. Mit érdemes magunkkal vinni, és mit nem? Melyek a legismertebb tőravonalak? Mi az az „Országos Kők”? Hol találhatók kulcsos házak? Ezekre és még sok más kérdésre keressük meg együtt a választ.</p> <p>Foglalkozások időtartama: 45 perc Ajánlott korosztály: 7-12. osztály Kapcsolat: Tóth Gabriella 28/515-535 (Fehérvári könyvtár)</p>
 <p>12</p>	 <p>12</p>	 <p>12</p>

7. ábra

Részlet a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ foglalkozásajánlójából.

Forrás: https://www.gvkik.hu/uploaded_files/files/egy%C3%A9b/2019/foglalkozasajanlo_2019_20_web.pdf

2020–2021-ben a könyvtárak kapui bezárásra kényszerültek, fizikai tereiket nem lehetett közösségi programokra használni, ezért minden rendezvénytípus csak online módon valósulhatott meg.

A 2021 januárjában a magyarországi könyvtárak körében végzett reprezentatív kutatásunk alapján azonban elmondható, hogy a koronavírus-járvány idején „a könyvtárak közösségi funkciói iránt is megmaradt az igény. Szinte egyik napról a másikra váltak elérhetővé a kibertérben az eddig helyben látogatott foglalkozások, csoportos rendezvények, online meseelolvasások, könyvklubok, könyvtári vetélkedők, helyismereti kvízzjátékok, biblioterápiás és klubfoglalkozások. A kiállítások és könyvtári séták virtuális formában való megjelenítése, könyvajánlók, zenei programok, író-olvasó találkozók, papírszínház és ismeretterjesztő előadások, videós könyvismertetések, podcastek csökkentették a bezártság érzéséből fakadó hiányt a művészetet és kultúrát kedvelők életében.”²³ Számos előnye és hátránya is lehet a programok, képzések online térbe terelésének. Sokaknak könnyebb

részt venni az ilyen programokon, azonban a digitális kompetenciafejlesztő programokra pont azok nem tudnak eljutni, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. A személyes kapcsolat hiánya tovább nehezíti a kapcsolódást, az eszmecserét. A videóhívásra és konferenciák megtartására is alkalmas szoftverek, platformok ugyan lehetőséget adnak a megszokott kommunikációra, azonban az eszközök hiánya, a félelem a technikai megoldásoktól gátolhatja azt. Így végsősoron nem biztos, hogy létre tud jönni ugyanaz a szintű kommunikáció, amely egy fizikai térben megszokott.

Jó megoldás lehet a jövőben, amikor már újra lesz alkalom többfős rendezvényeket szervezni a könyvtárban is, ha a jelenléti részvételt vegyíti a könyvtár az online részvétellel. Az online közvetítés kiegészítheti a könyvtárban zajló programot, például egy meseolvasás történhet úgy, hogy a gyermekek jelen vannak, de közben online is lehet közvetíteni. Ugyanez jellemezheti a jövőben az online konferenciákat, szakmai napokat is.

Már most számos példa van online képzések, programok megvalósítására. A külföldi könyvtárak közül már sokan kínálnak tömeges, nyílt online kurzusokat (*massive open online course – MOOC*) az érdeklődőknek. Ezeket a kurzusokat vagy saját honlapjukon teszik elérhetővé, vagy gyűjtőoldalakon lehet rájuk feliratkozni. Jó példák erre a British Library gazdag digitális gyűjteményére alapozott online kurzusai (pl. <https://www.futurelearn.com/courses/learning-from-the-past>). Magyarországon a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár is készített e-learning felületet,²⁴ amely segítséget nyújthat az otthoni tanulás során. Online közösségi programokban is gondolkodhat a könyvtár. A közösségről alkotott kép is egyre jobban megváltozik, hiszen régen a közösség tagjai fizikailag is egy helyen voltak, de ma már úgy is kialakulhat közösség, hogy az emberek nincsenek egy térben. Napjainkban a technológia fejlődésének köszönhetően egyre több új funkció, új élmény jelenik meg, és ez változtatja meg a közösségről alkotott képet. Manapság már „*az internet segítségével virtuálisan leképezhető társadalmi életünk legapróbb mozzanatai, a személyes kapcsolattartástól a gazdasági, illetve a politikai szerepvállalásig.*”²⁵ Ennek oka, hogy az információtechnológia rohamosan fejlődik, és napjainkra már olyan eszközök állnak rendelkezésre, amelyek lehetővé teszik a virtuális kapcsolattartást. A virtuális vagy online közösségek kialakulása e technológiák elterjedésével valósulhatott meg, hiszen így a résztvevők sokféle módon kommunikálhatnak egymással. Az internet elősegíti a már meglévő kapcsolatok, barátságok ápolását, valamint új ismeretek létrejöttét is. „*Matzat értelmezése szerint egy online közösség olyan emberek csoportja, akik számítógépes eszközök segítségével kommunikálnak egymással, és ez a kommunikáció alapvetően az egyének közös érdeklődése körül összpontosul.*”²⁶ Ma már az online közösség kifejezést is használják, amely nem zárja ki, hogy az interneten kialakuló közösségekből valós közösségek alakuljanak ki. *Ridings és társai* az interakció gyakoriságát is belevették a virtuális közösség fogalmának meghatározásába: „*közös érdeklődési körrel és szokásokkal rendelkező emberek csoportja, akik szervezett keretek között, az internet segítségével rendszeresen és tartósan kommunikálnak egymással*”²⁷ Összegyűjtötték a motivációkat is, hogy az egyének miért csatlakoznak a virtuális közösségekhez: értékes információ gyűjtése; a csoporthoz való tartozás érzése; a személyes gondok megbeszélésének lehetősége; ismeretségek, barátok szerzése; a kikapcsolódás, szórakozás apóproja.²⁸ A lehetőség

megadatik manapság a virtuális közösségek kialakítására, ennek egyedüli korlátját a kisebb sávszélesség és a korszerűtlenebb technológia jelenti, amelyeket azonban ki lehet küszöbölni a kommunikációnak helyet adó felület olyan kialakításával, hogy a különféle technológiai háttérrel rendelkezőknél egyaránt megjeleníthető legyen.

Könyvtári programszervezéssel kapcsolatos projektek, internetes források

A programötleteket lehet meríteni más könyvtárak munkatársaitól, a többi könyvtár rendezvényterveiből, beszámolóiból (pl. a honlapjaikról), jó gyakorlatokat leíró szakmai kiadványokból, a Könyvtári Intézet szakmai anyagiból, korábban megvalósított hazai projektek eredményeiből.

Számos hazai könyvtári projekt, program lebonyolítása során készültek könyvtári programok leírásai, amelyek inspirációul szolgálnak az újabb rendezvények kitalálásához és megvalósításához. Jó ötletmerítő hely lehet azoknak az országos programsorozatoknak a weboldala is, amelyekhez könyvtárak is csatlakozni szoktak. A teljesség igénye nélkül a következőkben bemutatok néhány olyan weboldalt, általam ismert és ajánlott kiadványt, amelyek könyvtári programokat tartalmaznak.

Hazai fejlesztési projektek

Az én könyvtáram projekt

„*Az én könyvtáram*” EFOP-3.3.3-VEKOP/16-2016-00001 számú projektet a konzorciumvezető Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint felkért konzorciumi partner, közösen valósították meg 2017 és 2020 között. A projekt célja a köznevelés hatékonyságát és eredményességét szolgáló, új típusú kompetencia- és készségfejlesztő, tanulást támogató könyvtári szolgáltatások megalkotása volt. Ennek során a könyvtárak már működő, jó gyakorlataiból kiválasztott 90 foglalkozásból születettek meg a projekt részletesen kidolgozott mintaprogramjai. A mintaprogramok könyvtári körülményekre igazított foglalkozástervezetek, amelyek a közoktatás céljainak megvalósítását támogatják könyvtári eszközökkel, lehetőségekkel és korszerű pedagógiai módszerek alkalmazásával, továbbá figyelembe veszik a közoktatás kimeneti követelményeit, az adott korcsoport életkori sajátosságait. A programok modulokból épülnek fel: egységes keretben, egységes követelményekkel készültek,

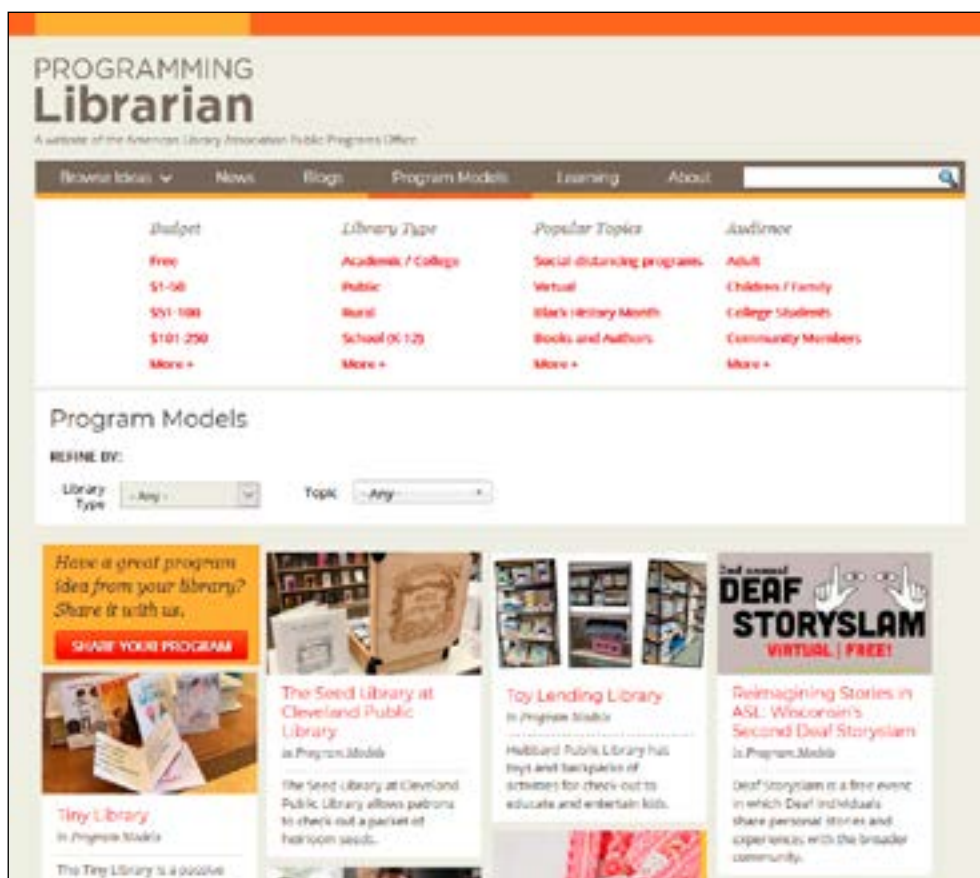
szabadon felhasználhatók és módosíthatók az egyéni sajátosságok, célcsoport, eszközrendszer függvényében. A 90 mintaprogramot 4 fejlesztési irányba lehet besorolni: digitális írástudás-, könyvtárhasználat-, szövegértés-, olvasásfejlesztés. A mintaprogramok a projekt által kiadott kötetekben, valamint a hivatalos weboldalon (<http://www.azenkonyvtaram.hu/fejlesztes>) érhetőek el.

A Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás projekt

A *Cselekvő közösségek – aktív közösségi szerepvállalás* EFOP-1.3.1-15-2016-00001 projektet három szakterület (múzeum, könyvtár, közművelődés) vezető intézményeinek konzorciuma – Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ, NMI Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft., Országos Széchényi Könyvtár – konzorciuma

2016 és 2019 között valósította meg. Az OSZK a Könyvtári Intézetet bízta meg a projekt feladatainak ellátásával. A projekt célja volt a társadalmi aktivitás növelése, a fejlesztésbe bevont településeken a közösségi szerepvállalás erősítése, a települések önkormányzatai, kulturális intézményei és lakosai közötti kapcsolatok erősítése, az együttműködés kultúrájának magasabb szintre emelése. A projekt során kiválasztott 25 mintaprojekt a *Cselekvő közösségek* projektben kidolgozott módszertanok legalább egyikét alkalmazza. Ezek a mintaprojektek számos, helyi értékekre reflektáló, esélyteremtő, társadalmi részvételt, befogadást és a generációk közti párbeszédet erősítő programötletet is tartalmaznak, elérhetőek a projekt honlapján (<https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/Kultur%C3%A1llisk%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi-mintaprojektek.pdf>).

Programötleteket tartalmazó weboldalak

8. ábra

Az ALA Programming Librarian oldala.
 Forrás: <https://programminglibrarian.org/>

Az Amerikai Könyvtári Szövetség (*American Library Association, ALA*) könyvtári programokkal foglalkozó weboldala, a *Programming Librarian*²⁹ (8. ábra) abban igyekszik segíteni a könyvtárakat, hogy betölthessék központi szerepüket a közösségük kulturális életében. A honlapon a könyvtári szakemberek megoszthatják egymással ötleteiket, tanulhatnak és inspirálódhatnak, hogy kiváló programokat nyújtsanak célközönségük számára. Az oldal nemcsak programötletekkel szolgál, hanem részletes leírásokkal (pl. célok, marketingterv, költségvetés) és letölthető mintákkal is, amelyek a programszervezéshez is segítséget nyújthatnak. A programleírásokat különböző szempontok, a rendezvényre költhető pénzügyi keret, a könyvtár típusa, a program témája, valamint a célcsoport szerint lehet leszűrni. Támogatja a szakmai

fejlődést is, hiszen ingyenes online előadásokat kínál az érdeklődőknek.

Magyarországon számos olyan, minden évben megrendezésre kerülő programsorozat, tematikus hét létezik, amelyhez a könyvtárak rendezvényeikkel csatlakoznak. A két legismertebb az ősszel megrendezésre kerülő *Országos Könyvtári Napok*, valamint a tavaszi *Internet Fiesta*. Ezt a két programsorozatot az Informatikai és Könyvtári Szövetség szervezi, a könyvtárak egy héten keresztül kínálják az adott évi tematikába illő programjaikat. Különböző célcsoportokat, korosztályokat megszólítanak a különböző műfajú programok (vetélkedő, játék, kiállítás, előadás, beszélgetés, író-olvasó találkozó). Az Internet Fiesta a programjaival elsősorban a digitális kompetenciák fejlesztését, a világhálóval kapcsolatos tudás megszerzését tűzte ki célul.

ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI NAPOK
2020. OKTÓBER 5-11.
Ünnepeljünk együtt!

KÖNYVES VASÁRNAP
október 11.

Emlékezés
A 2020. évi Országos Könyvtári Napok eseményei két jelentős évforduló köré koncentrálnak. 30. születésnapját ünnepeli az Informatikai és Könyvtári Szövetség, illetve 15. alkalommal kerül sor a könyvtári szakma legátfogóbb, legtöbb intézményt és résztvevőt megmozgató rendezvénysorozatára.
tovább >>

Programok
Rendezvények az ország többszáz könyvtárában. Keressni lehet helysín, dátum vagy témakör szerint:
megyék, települések, intézmények, időpontok, célközönség, rendezvény típusok, rendezvény témakörök, Könyves Vasárnap
Vendégeink az Országos Könyvtári Napok rendezvényein >>

Legfrissebb regisztrációk
Babaterem, érkezés, életmód
Dányó Művelődési Ház és Könyvtár Ünye
Könyves Vasárnap
Könyvtár, Információs és közösségi hely
Báboluszög
Országos Könyvtári Napok
Kazincbarcika
Egri és Békéscsaba Városi Könyvtár
Kazincbarcika

Bababeszéd szakmai nap
Bababeszéd szakmai nap

Játék
Műsor(oz) vetünk az Országos Könyvtári Napok feltörővel:
Betűbuli
Költyökölvasó
Ne csak lögyj a netent!

Fotók
Fotók

9. ábra

Az Országos Könyvtári Napok honlapja.

Forrás: <http://osszefogas.kjmk.hu/>

A könyvtári szervezetek által indított és koordinált programsorozatokon kívül a könyvtárak más programsorozatokhoz is csatlakozni szoktak rendezvényeikkel. Az alábbiak tartozhatnak ide: *Közösségek Hete*, *Múzeumok éjszakája*, *Kutatók éjszakája*,

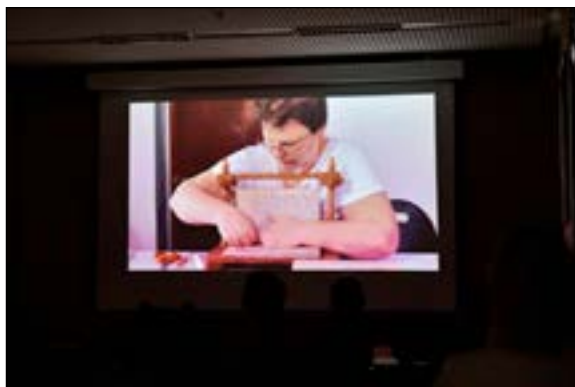
Ünnepi könyvhét, *Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál*, *Kulturális Örökség Napjai*. E nagyszabású eseménysorozatok honlapjai különböző típusú könyvtárak sokféle ötletét, már bevált gyakorlatait is tartalmazzák.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Köz-Könyv-Tér [elektronikus dok.]. [Budapest]: Nemzeti Művelődési Intézet, 2015. p. 7–26. (Módszertani kézikönyv közösségi szolgáltatások működtetéséhez 8.). ISBN 978-963-651-500-3. Hozzáférhető: <http://kozoesegimodszertar.nmi.hu/storage/upload/Kiadvanyok/8.%20Koz-Konyv-Ter.pdf> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- A szerző az EFOP-3.3.3- VEKOP-16- 2016-00001 kódszámú „Az én könyvtáram” elnevezésű projekt Mintaprogramfejlesztési Bizottságának, majd a Szakértői Bizottságának volt tagja.
- JÁRÁSI Anikó. Rendezvényszervezés: Oktatási segédanyag a SZTE JGYTF Kar művelődésszervező szak, rendezvény-szervező szakirány III. évfolyamos hallgatóinak a Rendezvények tantárgymodul Módszertani alapismeretek és Tervezési szervezési ismeretek tantárgyaihoz. Szeged: JGYF, 2004. p. 57.
- ARAPOVICS Mária, szerk. A közösségfejlesztés és a kulturális közösségfejlesztés gyakorlata: Módszertani útmutató, gyakorlati kézikönyv. Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár, 2019. p. 41. ISBN 978-615-6044-34. Hozzáférhető: https://cselekvokozossegek.hu/wp-content/uploads/K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gfejleszt%C3%A9si-%C3%BAtmutat%C3%B3-b%C5%91v%C3%ADtettkiad%C3%A1s_2019.pdf [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Példák helytörténeti weboldalakra: A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár helyismereti honlapja: [Summajatirom.hu](http://summajatirom.hu) [online]. Eger: Bródy Sándor Könyvtár. Hozzáférhető: <https://summajatirom.hu/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]; Digitális világunk [online]. [Kecskemét]: Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, cop. 2021. Hozzáférhető: <https://digit.kjmk.hu/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Példák helytörténeti wikire: Gödöllő wiki [online]. Gödöllő: Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ, 2011. Hozzáférhető: <https://www.gvik.hu/wiki/index.php/Kezd%C5%91lap> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]; Békés wiki: Békés megyei online helyismereti enciklopédia. [Békéscsaba]: Békés Megyei Könyvtár, 2006. Hozzáférhető: <http://bekeswiki.bmk.hu/index.php/Kezd%C5%91lap> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Az Országos Széchényi Könyvtár tematikus honlapjai, virtuális kiállításai: Az Országos Széchényi Könyvtár honlapja. Tematikus honlapok, virtuális kiállítások [online]. [Budapest]: OSZK, cop. 2015. Hozzáférhető: http://www.oszk.hu/virtualis_kiallitas?mobile=off [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Magyar Elektronikus Könyvtár [online]. [Budapest]: OSZK, cop. MEK, 2003–2021. Hozzáférhető: <http://mek.oszk.hu/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Elektronikus Periodika Adatbázis – Archivum [online]. [Budapest]: OSZK. Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Könyvtarak.hu. Digitális könyvtár aloldal [online]. [Budapest]: cop. OSZK. Hozzáférhető: <https://konyvtarak.hu/digitalis-konyvtar> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- Mi a NAVA? [online] == A Nemzeti Audiovizuális Archivum (NAVA) honlapja. Bemutakozás aloldal. Feltöltve: 2017.02.21. Hozzáférhető: <https://nava.hu/mi-a-nava/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- LISKÁNÉ FÓTHI Zsuzsanna – BAUTISTA SOLDEVILA Katalin. „Könyvsú-go! Válassz könyvet könnyen!” mintaprogram [elektronikus dok.]. Budapest: Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, p. 2. Hozzáférhető: <http://www.azenkonyvtaram.hu/documents/11543/32823/Konyvsugo.pdf> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- ESZENYINÉ BORBÉLY Mária [et al.]. A közösségi részvétel folyamata a könyvtárakban. == ARAPOVICS Mária [et al.], szerk. A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja: Módszertani útmutató a közösségi részvételen alapuló működtetéshez. Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár, 2019. p. 155–199. ISBN 978-615-5123-73-3
- ESZENYINÉ BORBÉLY Mária [et al.]. A közösségi részvétel folyamata a könyvtárakban. == ARAPOVICS Mária [et al.], szerk. A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja: Módszertani útmutató a közösségi részvételen alapuló működtetéshez. Budapest: Szabadtéri Néprajzi Múzeum, NMI Művelődési Intézet, Országos Széchényi Könyvtár, 2019. p. 155. ISBN 978-615-5123-73-3
- Global vision report summary: Top 10 highlights and opportunities [elektronikus dok.]. == IFLA Global vision. [6] p. Hozzáférhető: <https://www.ifla.org/files/assets/GVMultimedia/publications/gv-report-summary.pdf> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
- MADDIGAN, Beth – BLOOS; Susan. Community library programs that work: building youth and family literacy. Santa Barbara, California: Libraries Unlimited, cop. 2014. p. 4–9. ISBN 978-1-61069-263-2
- A design thinking módszertanának használatát a Google Design thinking workshopján sajátítottam el. Hozzáférhető:

- <https://events.withgoogle.com/new-generation-of-founders-4/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
19. JÁRÁSI Anikó. Rendezvényszervezés: Oktatási segédanyag a SZTE JGYTF Kar művelődésszervező szak, rendezvény-szervező szakirány III. évfolyamos hallgatóinak a Rendezvények tantárgymodul Módszertani alapismeretek és Tervezési szervezési ismeretek tantárgyaihoz. Szeged: JGYF, 2004. 175 p.
20. ARANY Zsuzsanna – EGERVÁRI Dóra. Az információs műveltség fejlesztési lehetőségei a gamifikációval [elektronikus dok.]. == HORVÁTH Ágnes – NAGY Ádám – SZEIFER Csaba, szerk. Iuvenis ifjúságsszakmai konferencia 2017. szeptember 29.: Konferenciakötet. Kecskemét: Neumann János Egyetem – Iuvenis Ifjúságsszakmai Műhely, ISZT Alapítvány, 2017. p. 125-126. ISBN 978-963-12-9376-0. Hozzáférhető: http://www.ifjusagugy.hu/kotetek/IUVENIS_konferencia_kotet_web.pdf [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
21. Foglalkozásajánló 2019–2020 [elektronikus dok.]. == Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ. Hozzáférhető: https://www.gykik.hu/uploaded_files/files/egy%C3%A9b/2019/foglalkozasajanlo_2019_20_web.pdf [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
22. HEGYKÖZI Ilona, ford. IFLA trendek –röviden [elektronikus dok.]. Budapest: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2017. 5. p. ISBN 978-963-89260-2-9
23. BÉKÉSI NÉ BOGNÁR Noémi Erika [et al.]. A könyvtárak és a világiárvány hullámai: Gyorsjelentés a magyarországi és a határon túli könyvtárak szolgáltatásairól [elektronikus dok.]. [Budapest]: Könyvtári Intézet, 2021. február 9. p. 7. Hozzáférhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/a_konyvtarak_es_a_vilagjarvany_hullamai.pdf [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
24. A Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár honlapja [online]. E-learning oldal. Szeged. Hozzáférhető: <http://www.sk-szeged.hu/e-learning> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]
25. SZALÓKI Gabriella. Virtuális együttlét, valós siker: Az online közösségek. == Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 53. (2006) 9., p. 409–421. ISSN 0041-3917
26. ZSIGÓ Dávid. Bloghálózatok rejtett közössége. == Információs társadalom, 8. (2008) 4., p. 115. ISSN 1587-8694
27. Uo.: p. 116.
28. Uo.: p. 115–131.
29. Programming Librarian: A website of the American Library Association Public Programs Office [online]. Chicago: Public Programs Office, cop. 2008–2020. American Library Association. Hozzáférhető: <https://programminglibrarian.org/> [Megtekintve: 2021. 05. 30.]

(Béérkezett: 2021. szeptember 30.)

Látjátok feleim... címmel 70 perces, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai által jegyzett film készült, amely bemutatja az OSZK MNy 1 jelzet alatt őrzött becses kéziratát, a latin nyelvű Pray-kódexet, és a kódexben lévő *Halotti beszéd és könyörgést*, az első összefüggő magyar nyelvemléket. A film végigkíséri a kódex díszmásolata – amely Magyarország Kormányának ajándékként az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusra hazánkba látogató Ferenc pápa számára készült, s Áder János köztársasági elnök adta át a szentatyának 2021. szeptember 12-én – elkészítésének hosszú folyamatát.

Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/filmbemutato-az-oszk-ban> (2021.12.20.)

A szervezet és a társadalmi felelősségvállalás az ISO 26000:2021 szabványban

HORVÁTH Adrienn

Bevezetés

2021-ben megújításra került az *ISO 26000 – Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz* című szabvány, és elkészült a magyar nyelvű fordítása is.¹ A szabványok háromszintű nemzetközi osztályozási rendszerében ez a szabvány a *Vezetés és etika*, valamint a *Vállalatszervezés és -irányítás általában* szakterületekhez köthető. Az eredetileg 2011-ben megjelent szabvány² megújítása és a könyvtárak arra vonatkozó visszajelzései, hogy a *Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszerében*³ mennyire nehéz a társadalmi felelősségvállalás kritérium értelmezése, ösztönözte e tanulmány megszületését.

Az írás nem tesz kísérletet a szabvány teljes körű bemutatására, csupán az *Útmutató a társadalmi felelősségvállalás szervezetben belüli integrációjához* című hetedik fejezetben foglaltak, az abban kifejtett szempontok érthetőségét segítő legfontosabb

alapelvekre, témákra, szempontokra tér ki, és nem kíván a szabvány értelmezésén túlterjeszkedni. A szerző célja, hogy segítséget nyújtson azoknak, akik lépéseket szeretnének tenni annak érdekében, hogy társadalmilag felelős intézményben dolgozzanak. Az írás hasznos lehet mindazok számára, akik már meg is kezdték ezt a munkát: számos programot szerveztek a témában (pl. zöldkönyvtári kezdeményezések, a könyvtárakban működő esélyegyenlőségi programok), esetleg csatlakoztak már ilyen kezdeményezésekhez, de szeretnének még körültekintőbbek lenni. A szabvány alkalmazásának nincsen semmilyen feltétele, amit a szervezetnek előzetesen teljesítenie kellene.

Az ISO 26000 szabvány bemutatása

A szabvány az *előszó*, a *bevezetés* és az *alkalmazási terület* fejezetek után az ISO szabványoknál megszo-

kott módon, a dokumentumban használt szakkifejezések meghatározásával folytatódik. Ezután következik a társadalmi felelősségvállalás értelmezése, majd az ehhez kapcsolódó alapelvek felsorolása, értelmezése, és mindegyik után egy rövidebb-hosszabb ajánlás a szervezet számára. Az alapvető témák és kérdések kifejtése előtt arról is olvashatunk, hogy miért kell a társadalmi felelősségvállalást beépíteni a szervezet működésébe, és hogyan kell az érdekelt feleket is bevonni. A kötet záró fejezete – melyből támpontokat kapunk a társadalmi felelősségvállalás szervezeten belüli integrációjának segítéséhez – képezi jelen tanulmány témáját. A fejezetek szövegét úgynevezett dobozok szabdalják, amelyek egy-egy példával, kiegészítéssel járulnak hozzá a fejezet mélyebb megértéséhez. A törzsszöveg után egy melléklet található, amely táblázatos formában példákat sorol fel a társadalmi felelősségvállalás alkalmazására. A szabványt irodalomjegyzék zárja.

A társadalmi felelősségvállalás fogalma

A szabvány szerint a társadalmi felelősségvállalás nem más, mint „[e]gy szervezet felelőssége döntéseinek és tevékenységeinek társadalomra és környezetre gyakorolt hatásaiért, átlátható és etikus magatartás révén, ami

- hozzájárul a fenntartható fejlődéshez, beleértve a társadalom egészségét és jólétét;
- figyelembe veszi az érdekelt felek⁴ igényeit és elvárásait;
- megfelel az alkalmazandó jogszabálynak és összhangban van a nemzetközi magatartási normákkal; valamint
- a szervezet egészébe integrálva van és kapcsolataiban alkalmazza.”⁵

A szervezetnek ezen a területen elért teljesítménye befolyásolja és meghatározza a szervezet hírnevét, versenyelőnyét (*competitive advantage*), az érdekelt felek vonzását és megtartását, a munkatársak lojalitását és teljesítményét; az érdekelt felek véleményét és a velük való kapcsolatot.⁶ De vajon tud-e több lenni, mint egy eszköz, ami segít kitűnni a tömegből? Ez attól függ, hogyan és mire használjuk szervezetünkben a társadalmi felelősségvállalást, illetve ismerjük-e a kapcsolódó alapvető témákat és kérdéseket. Ezek azért kiemelten fontosak, mert a társadalmi felelősségvállalással való kapcsolat elkerülhetetlen egy szervezet életében. Alapvetően determinálja a szervezetet, hogy milyen döntéseket hoz, hogy ezen döntéseinek és a hozzájuk kapcsolódó tevékenysége-

inek milyen hatásai lesznek egyrészt a társadalomra és a szervezet környezetére, másrészt az érdekelt felekre. A hatás nyomán, harmadik kapcsolatként felmerül, hogy az érdekelt felek és a társadalom igénye, elvárásai, valamint az ezek közti esetleges ellentét hogyan hat a szervezetre. Ez az a tényező, ami befolyásolja a szervezet megítélését. A nehézséget az jelenti, hogy ezek folytonos kiegészülésben, vagy épp súrlódásban vannak egymással, nehéz minden fél elvárásának megfelelni. E tényezők minden szervezetre hatással vannak, attól függetlenül, hogy felvállalja vagy sem a társadalmi felelősségvállalást. A három tényező közti összhangot viszont segíti, ha a szervezet a szabványban leírtak szerint jár el mind a belső működésében mind az érdekelt feleivel való kapcsolattartásban, azok informálásában.

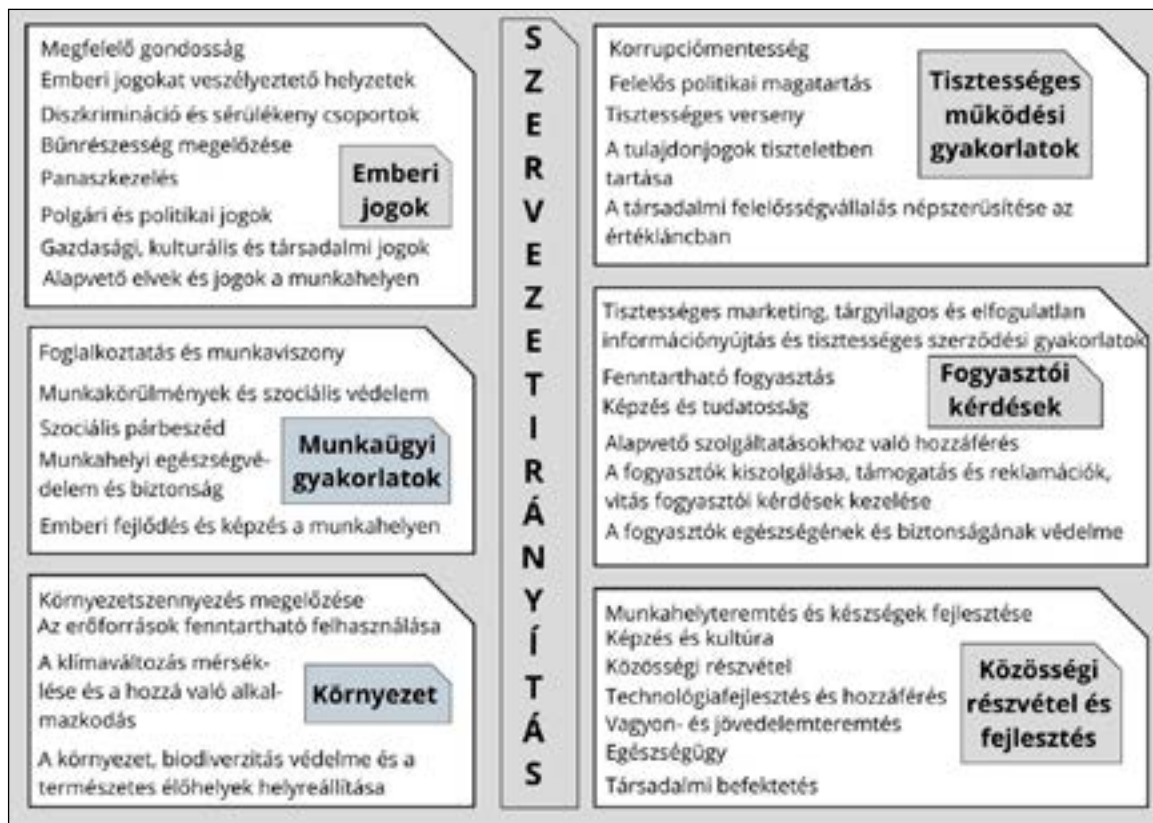
A társadalmi felelősségvállalás alapvető témái és kérdései

A társadalmi felelősségvállalás kapcsán a szabvány hét alapvető témát (Szervezetirányítás, Emberi jogok, Munkaügyi gyakorlatok, Környezet, Tisztességes működési gyakorlatok, Fogyasztói kérdések, Közösségi részvétel és fejlesztés), azokon belül változó számú kérdést különböztet meg, ezeket az 1. ábra mutatja be.⁷ Mindegyik téma összefügg a másikkal, és egyben ki is egészítik egymást. Éppen ezért a szabvány nem javasolja, hogy egyetlen kérdésre, például a közösségi részvételre és fejlesztésre koncentráljon egy szervezet, hanem a holisztikus megközelítést ajánlja, ami sajnos kezdetben megnehezíti az alkalmazó munkáját.⁸

Emellett a szabvány megkülönböztet úgynevezett alapelveket, amelyek állandó szem előtt tartása mellett a szervezet „[...]maximalizálja hozzájárulását a fenntartható fejlődéshez.”⁹ Ilyen alapelvek:

- az elszámoltathatóság,
- az átláthatóság és
- az etikus magatartás; valamint
- az érdekelt felek érdekei,
- a jogrend,
- a nemzetközi magatartási normák és
- az emberi jogok figyelembevétele.

A szabvány mindegyik pontban megadja az alapelvekhez kapcsolódó elveket. Így például az érdekelt felek igényeinek figyelembevételénél elvként olvashatjuk, hogy „[...]ajánlatos, hogy a szervezet vegye figyelembe és tartsa tiszteletben, mérlegelje és reagáljon az érdekelt felek érveire.”¹⁰ Egy-egy alapelv

1. ábra

*A társadalmi felelősségvállalás alapvető témái és kérdései.
A szerző saját szerkesztése a szabvány 10. oldala alapján.*

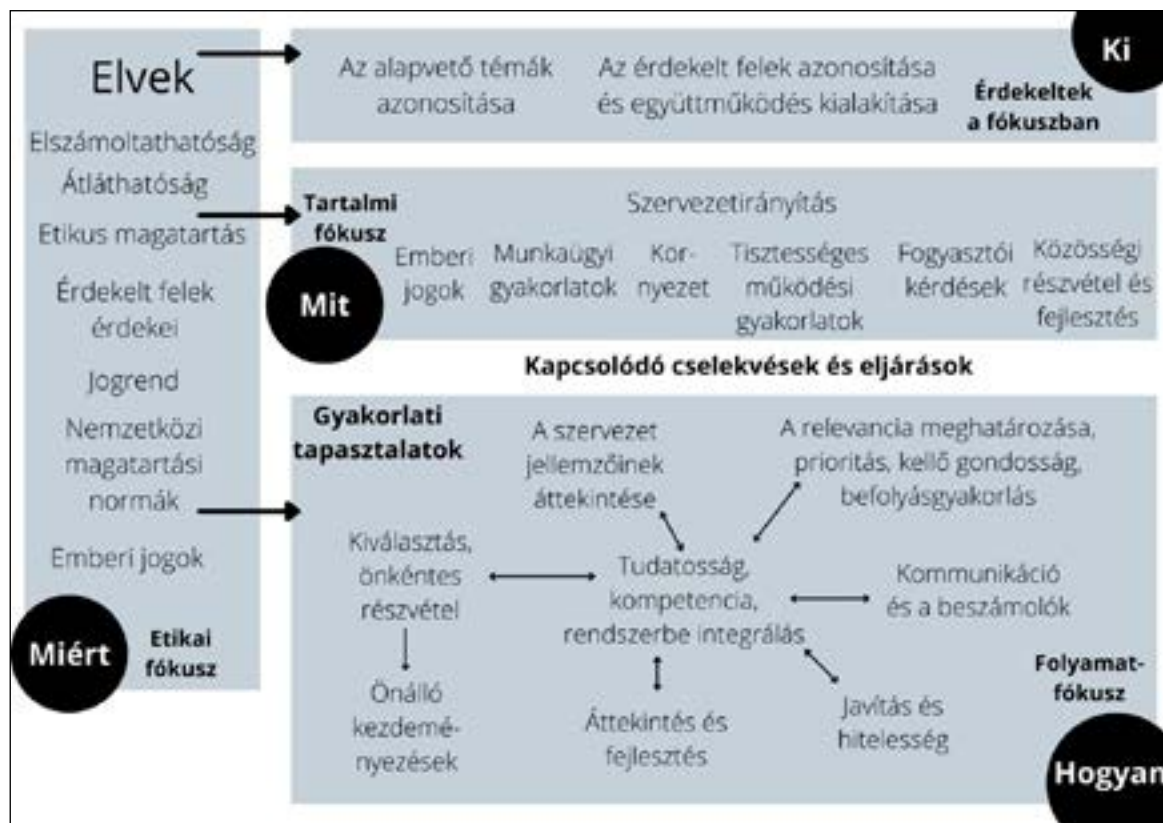
ismertetésén belül ajánlások is találhatóak arra vonatkozóan, hogy a szervezetnek hogyan kell cselekednie, működnie, ha meg akar felelni az elvárásoknak. Továbbhaladva az előbbi példa mentén, az érdekelt felekkel kapcsolatosan a szabvány szempontokat vet fel. Az érdekelt felek azonosítását követően el kell ismerni és tekintettel kell lenni azok érdekeire, jogaira, és reagálni kell az aggodalmaikra. Ez a felvetés nem más, mint hogy egy szervezetnek ismernie kell a vele kapcsolatban állók érdekeit, jogait és a számukra kockázatot jelentő tényezőket. Nem elég azonosítani az érdekelt feleket, azt is el kell ismerni, hogy néhányuk kiemelt hatással lehet a szervezetre. Ez azt jelenti, hogy differenciálni kell őket annak alapján, hogy milyen hatással vannak a szervezetre, továbbá, hogy ehhez a hatáshoz milyen mértékű kockázat tartozik. Érdemes felmérni, hogy milyen kommunikációs nehézségekbe ütközhet egy szervezet adott érdekelt féllel való kapcsolattartás során, valamint milyen mértékben befolyásolja általában a szervezetet az érdekelt fél, és mennyire elkötelezett irányába. Fel kell mérni, hogy az érdekelt

fél érdeke és a társadalmi elvárás hogyan viszonyul egymáshoz és a fenntartható fejlődéshez, valamint milyen típusú a szervezettel való kapcsolata. Ha döntés előtt áll a szervezet, mérlegelni kell, hogy a felek érdekeire milyen hatással lesz a döntés. Az érdekelt felekkel kapcsolatos ismereteink rendszerezése közben sosem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egy szervezet maga dönti el, hogy mely másik szervezettel lép vagy sem kapcsolatba, mivel minden döntés befolyásolhatja egyéb kapcsolatainak minőségét, mértékét, jellegét.¹¹

Az érdekelt felek azonosítása és bevonása

„Az érdek által létrehozott kapcsolat attól függetlenül létezik, hogy a felek tudatában vannak-e ennek.”¹² Ez igaz, azonban mindig célszerű feltérképezni, hogy kik a szervezet érdekelt felei. A szabvány az azonosítás kapcsán az alábbi segítő szempontokat adja:

- Ki felé vannak jogi kötelezettségei a szervezetnek?
- Kire hatnak a szervezet döntései, tevékenységei?

2. ábra

A társadalmi felelősségvállalás keretrendszere

Forrás: <https://iso26000sgn.org/iso-26000/about-iso26000/the-iso-26000-framework/>

(A szerző saját szerkesztése)

- Ki az, aki valószínűleg aggodalmát fejezi ki a szervezet döntéseivel kapcsolatban?
- Ki az, aki azonosította korábban az érdekelt felek számára kockázatot jelentő döntéseket, tevékenységeket?
- Ki az, aki segíthet abban, hogy a felé irányuló specifikus hatásokat feladatként tudja azonosítani, meghatározni a szervezetet?
- Ki lehet hatással a szervezet képességeire, hogy kötelezettségeit teljesítse?
- Kit érintene hátrányosan, ha nem vehetne részt a kötelezettségek azonosításában?
- Az értékláncban¹³ a szervezet döntései, tevékenységei kire vannak hatással?¹⁴

A szervezeten belüli integráció építőelemei

A szabvány ezen pontján az olvasó már ismeri a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos elveket, témákat, és a hozzájuk kapcsolódó kérdéseket. Ezekre

alapozva nyújt segítséget a szabvány ahhoz, hogy a szervezet mindezeket a mindennapi működéséhez is tudja kapcsolni, össze tudja azzal egyeztetni. Nem előfeltétele a szabvány alkalmazásának, hogy legyenek előzményei a tudatos társadalmi felelősségvállalásnak a szervezetben.¹⁵

A szervezet áttekintésének szempontjai

Első lépésként érdemes átgondolni, hogy a szervezet jellemzői jelen pillanatban milyen mértékben kapcsolódnak a társadalmi felelősségvállaláshoz. Ehhez a következő szempontokat kell megvizsgálni, és a kapcsolódó kérdéseket ajánlatos megválaszolni:

- a szervezet típusa, célja, működésének jellege, mérete,
- küldetés, jövőkép, értékek, elvek, magatartási kódex,
- működési helyszínek:
 - jogi keret,
 - társadalmi, környezeti és gazdasági jellemzők,

- a társadalmi felelősségvállalás előzményei a szervezet életében,
- az alkalmazottak jellemzői,
- a szektorba tartozó egyéb szervezetek, azok
 - társadalmi felelősségvállaláshoz kapcsolódó tevékenységei,
 - kapcsolódó kódexei, követelményei,
- az érdekelt felek aggodalmai (kockázati pontok),
- a döntéshozatali út a szervezetben,
- a szervezet értéklánca.¹⁶

A szabvány megengedő: ez annyit tesz, hogy az olvasót, használót semmire sem kötelezi, helyette ajánlásokat fogalmaz meg. Lehet, hogy elsőre feleslegesnek tűnik végiggondolni a felsorolt szempontokat. A szabvány azonban egyfajta tudatos gondolkodásra ösztönzi a használót, rávezeti arra, hogy kis lépésekben haladva hogyan tudja a gyakorlatba átültetni a szabvány tartalmát. Természetesen nem egyfajta, nem azonos típusú, hanem különböző szervezetek tagjai olvassák és próbálják alkalmazni a benne foglaltakat, és a szervezeti differenciáltság miatt nem egyformán fog minden szervezet minden szempontot alkalmazni, mert nem mindegyik releváns az adott szervezet számára.

A szervezet áttekintése nemcsak a fent felsorolt szempontok alapján szükséges, hanem azt is mérlegelni kell, hogy a vezetés mennyire elkötelezett a társadalmi felelősségvállalás mellett. A szabvány ezt ugyan nem említi, de érdemes megnézni, hogy a munkatársak számára mennyire fontos a téma, az ő elkötelezettségük is fontos hajtóerő a szervezet életében.

A szervezet társadalmi felelősségvállalásának értelmezése

A megfelelő gondosság szempontja

A megfelelő gondosság annyit tesz, hogy kellő körültekintéssel, lelkiismeretesen, a kockázati pontokra figyelve, előrelátóan kell gondolkodni a szervezet működtetése során. Ez a mérlegelés hozzátartozik egy projektnek a PDCA-körön belüli tervező szakaszához. A megfelelő gondosság célja a szervezetet érintő és a szervezet tevékenységeivel összefüggő negatív hatások elkerülése, csökkentése: egyfajta felelős viselkedés.

A szervezetek mérete és körülményei eltérőek, ennek ellenére a megfelelő gondosságnak az alábbi területeken kell megnyilvánulnia:

- az alapvető témákhoz kapcsolódó szervezeti politika létrehozása mint útmutatás az érdekelt felek számára,
- eszközök, módszerek számbavétele:
 - a meglévő és tervezett tevékenységek hatásának követésére,¹⁷
 - a társadalmi felelősségvállalás témáinak szervezetbe történő integrációjához,
 - a szervezet teljesítményének követésére,
- intézkedések az esetleges és bekövetkezett negatív hatások kezelésére.¹⁸

A megfelelő gondosság alkalmazása során érdemes a másik szervezet perspektívájából megközelíteni az adott tevékenységet. Ha egy szervezet kellő tapasztalattal rendelkezik a társadalmi felelősségvállalás terén, akkor pártolóként, más szervezetek, célok, törekvések támogatójaként is felléphet.¹⁹

A releváns kérdések azonosítása

Ahogy korábban már történt rá utalás, minden téma fontos, de nem minden kérdés merül fel minden szervezetben, ezért érdemes meghatározni, hogy mely kérdések fontosak az adott szervezet szempontjából. Ehhez ajánlott bevonni az érdekelt feleket és megnézni a jogi keretek adta lehetőségeket, határokat.²⁰ Ajánlatos összegyűjteni:

- a szervezet saját tevékenységeit,
- az érdekelt felek tevékenységeit,
- a tevékenységekhez kapcsolható témákat és kérdéseket, megkülönböztetve a rendszeres, az alkalmanként és a specifikus körülmények között felmerülőket,
- azt, hogy a szervezet tevékenységei hogyan hatnak az érdekelt felekre és a fenntartható fejlődésre,
- az érdekelt felek tevékenységei hogyan hatnak a szervezet döntéseire, tevékenységeire.

Az összegyűjtés után érdemes kategorizálni, osztályozni a kérdésekkel összefüggő tevékenységeket aszerint, hogy:

- a hatás mennyire terjed ki az érdekelt felekre és a fenntartható fejlődésre,
- az intézkedések végrehajtásának és esetleges sikertelenségének mekkora a hatása,
- milyen mértékű
 - az érdekelt felek aggodalma, és a
 - a hatásokra vonatkozó társadalmi elvárások szerinti megkülönböztetés.²¹

A kategóriaalkotással párhuzamosan már érdemes prioritásokat felállítani ahhoz mérten, hogy a kér-

déshez kapcsolódó intézkedés feladatként történő megjelenése:

- befolyásolja-e a szervezet céljainak elérését,
- mennyi az igényelt erőforrás és mennyi szükséges valójában a feladat megvalósításához,
- milyen a szervezet aktuális teljesítménye,
- mennyi időbe kerül elérni az eredményt,
- mekkora a költségvonzata a késlekedésnek (mennyire halasztható a feladat),
- a megvalósítás mennyire egyszerű és gyors.

A meghatározott prioritásokat érdemes folyamatosan felülvizsgálni, mérlegelni.²²

Befolyásgyakorlás

A befolyási kör (*sphere of influence*) „[p]olitikai, szerződéses, gazdasági vagy egyéb kapcsolatok kiterjedése/mértéke, amelyen keresztül a szervezet képes hatást gyakorolni egyének vagy szervezetek döntéseire, tevékenységeire.”²³ A befolyásgyakorlás felelőssége nem azonos a befolyásgyakorlás képességével és lehetőségével, amit egy szervezet a befolyási körében megtesz, megtehet.²⁴

A pozitív hatások növelése, a negatív hatások csökkentése céljából a szervezet az alábbi formákban fejtheti ki befolyását:

- szerződésbe foglaltan,
- nyilvános közleményekkel,
- elkötelezettség kinyilvánításával az érdekelt felek mellett,
- befektetéssel,
- tudás- és információmegosztással,
- közös projektekkel,
- lobbis és médiakapcsolat felhasználásával,
- jó gyakorlatok segítségével,
- partnerségek kialakításával.

A szervezetnek ajánlatos mérlegelnie, hogy mely szervezetekkel és milyen témában létesít kapcsolatot.

Az integráció útja (kompetenciák, alapidokumentumok, szervezetiirányítás)

A társadalmi felelősségvállalás szemlélete ideális helyzetben érvényesül a teljes szervezetben. A szabvány megközelítése szerint elsőként a vezetőségnek kell elkötelezetten felvállalnia és mind döntéseiben, mind tevékenységeiben, cselekedeteiben ezt a hozzáállást erősítenie. Az elkötelezettség és megértés azonban minden szinten jelen kell, hogy legyen, ennek erősítését szolgálja az alkalmazottak látó- és ismeretkörének szélesítése. A szabvány nem zárja ki, hogy egy tudatos szervezet hatni képes például

beszállítói köre társadalmi felelősségvállalási kompetenciáinak bővítésére is.

A vezetői elkötelezettség eredménye, ha a társadalmi felelősségvállalás fontosságának kinyilvánítása az alapidokumentumokban is megjelenik: a szervezet törekvéseibe, jövőképebe; szándékaiba, küldetésnyilatkozatába; magatartási, etikai kódexébe; a szervezet stratégiájába és céljai közé is bekerül. Ajánlatos, hogy a megfogalmazott célok specifikusak, mérhetőek vagy igazolhatóak legyenek. Ajánlatos továbbá, hogy a szervezet irányítása a PDCA-elnak megfelelően folyamatosan monitorozza egy-egy témával, kérdéssel kapcsolatosan elért eredményeit, a döntései hatásait, mérlegelje azokat, és vizsgálja felül az eljárásokat és a folyamatokat ennek nyomán. A szervezetek nem egyformán reagálnak: ha a szervezeti kultúra már befogadta a társadalmi felelősségvállalás szemléletét, akkor sokkal kevesebb ellenállással, egyszerűbben és gyorsabban át lehet vinni a vonatkozó elméleti kérdéseket, szempontokat a gyakorlatba. Az integráció lassú, több fázisú folyamat, ezért érdemes rövid és hosszú távú terveket készíteni, és lépcsőzetesen bevezetni a társadalmi felelősségvállalást a szervezeti kultúrába. Ennek során figyelembe kell venni a szervezet képességeit, erőforrásait, az intézkedések prioritását és a kérdéseket, amelyek relevánsak az adott szervezet szempontjából.

Kommunikáció a társadalmi felelősségvállalásról

A szabvány úgy fogalmaz, hogy „[a]kommunikáció a társadalmi felelősségvállalás sok különböző funkciója számára kritikus [...]”, így oda kell figyelni az alábbi szempontokra:

- tudatos kommunikáció a társadalmi felelősségvállalás kapcsán (szervezeten belül, illetve stratégia, célok megfogalmazása),
- az alapelvek tiszteletben tartásának kinyilvánítása,
- az érdekelt felek segítése a szemlélet elsajátításában és a párbeszéd kialakításában,
- a társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos információk közzététele az esetleges jogszabályi előírásoknak megfelelően,
- be kell mutatni a szervezet elköteleződését, és azt, hogyan reagál az érdekelt felek és a társadalom elvárásaira,
- folyamatos, hiteles információkat kell közzétenni a szervezet tevékenységeinek hatásáról,
- a kommunikáció segítség:

👁 A SZERVEZET ÉS A TÁRSADALMI FELELŐSÉGVÁLLALÁS AZ ISO 26000:2021 SZABVÁNYBAN 👁

- a munkatársak bevonásához,
- a benchmarkinghoz,
- a szervezet jó hírnevének erősítéséhez.²⁵

3. ábra

*A társadalmi felelősségvállaláshoz kapcsolódó információ jellemzői.
A szerző saját szerkesztése a szabvány 87–88. oldalán található leírás alapján.*

4. ábra

*A társadalmi felelősségvállaláshoz kapcsolódó kommunikációs típusok és résztvevők.
A szerző saját szerkesztése a szabvány 88. oldalán található szöveg alapján.*

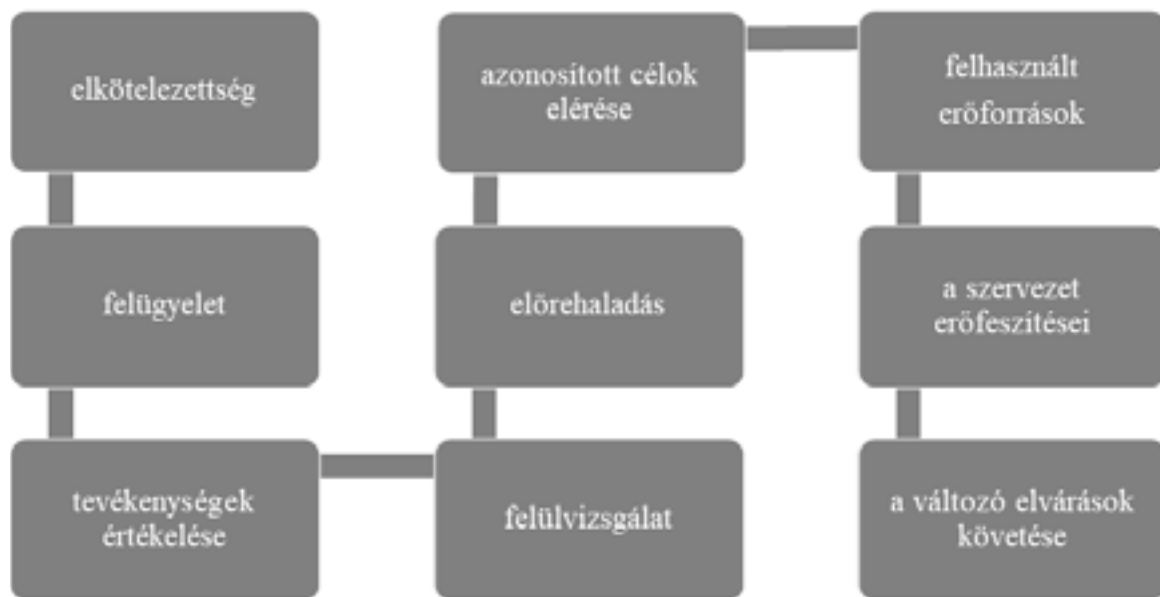
A társadalmi felelősségvállalási jelentés, a hitelesség egyik eszköze

A jelentés az érdekelt felek számára rendszeresen készített összefoglalója a szervezet társadalmi felelősségvállalás terén tett lépéseinek, döntéseinek, illetve, annak, hogy ezek hogyan jelentek meg a feladatok szintjén. Jó, ha a jelentés kellően részletes és tény-szerű: azonosítja a szervezet vállalásait, bemutatja teljesítményét, termékeit és szolgáltatásait. Mivel

időszakosan készítendő dokumentumról van szó, érdemes felülvizsgálni benne a korábbi évek feladatait, a szervezet teljesítményét, és következtetéseket levonva fejleszteni a szervezet társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos tevékenységeit és folyamatait.

Felülvizsgálat és beavatkozás

Ahhoz, hogy egy szervezet hatékonyan működjön a társadalmi felelősségvállalás érdekében, több szem-

5. ábra

*Kulcslépések a hatékony társadalmi felelősségvállaláshoz.
A szerző saját szerkesztése a szabvány 91–92. oldala alapján.*

pontnak meg kell felelnie. A szervezet tevékenységének folyamatos nyomon követése, mérlegelése nemcsak a hatékonyság, hanem a társadalmi bizalom kulcsa is.

A monitoring legyen érthető, megbízható, időszerű, a lényegi tevékenységekre fókuszáló. Monitoring lehet a felülvizsgálat, a benchmark, az érdekelt felek visszajelzése vagy meghatározott indikátorok teljesítése.

A vállalások és célok felülvizsgálata során érdemes mélyebb elemzéseket is végezni, amelyek olyan nehezen megfogható, nehezen mérhető kérdésekre irányulnak, mint a munkatársak hozzáállásának változása a társadalmi felelősségvállaláshoz, vagy például, hogy milyen mértékben épült be a társadalmi felelősségvállalás a szervezet életébe. Segítő kérdések lehetnek:

- A kitűzött célok megvalósultak?
- Ha igen, akkor azokat a tervek szerint érték el?
- Megfelelőek voltak a célok?
- A stratégia folyamatai és céljai összhangban voltak?
- Mit lehet fejleszteni?
- Az érdekelt felek bevonása megfelelő módon és mértékben megtörtént?

A szervezet teljesítményének növelése érdekében a rendszeres monitoring önmagában nem elegendő, viszont alapja a további teendőknek. Az eredmé-

nyek kiértékelésének birtokában előfordulhat, hogy a szervezetnek módosítania kell a kitűzött céljait, vagy érdemes erőforrásokat átcsoportosítani. A társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos célok elérésének és a szervezet ilyen téren való teljesítményének értékelése egyes szervezeteknél egy időben történik a vezetői és irányítási teljesítmény értékelésével. Ez az összehangolás újabb megerősítése a társadalmi felelősségvállalás iránti elkötelezettségnek.²⁶

A társadalmi felelősségvállalás kezdeményezése egy szervezetben

A társadalmi felelősségvállalás egy szervezetben kétféle módon történhet: önkéntes megvalósítással és önkéntes részvétellel. Előbbi csoportba tartozik, amikor az alapvető témákat vagy kérdéseket feladatként azonosítja magának a szervezet, vagy olyan módszer kidolgozását tűzi ki célul, amivel elérhető, hogy a szervezet társadalmilag felelőssé váljon. A társadalmi felelősségvállalás felé tett lépés az önkéntes részvétel is, azaz, ha egy szervezet csatlakozik más szervezet kezdeményezéséhez. Minden esetben ajánlott a kezdeményezés, program értékének, fontosságának, alkalmazhatóságának felülvizsgálata, továbbá az alábbi szempontok szem előtt tartása:

- érvényesülnek-e a kezdeményezésben az alapelvek,

- segíti-e a kezdeményezés a társadalmi felelősségvállalás integrálását a szervezetbe vagy annak feladatként való azonosítását,
- összhangban van-e a kezdeményezés az adott szervezettípussal,
- alkalmazható-e a minden szervezeti egységre vonatkozóan,
- a kezdeményezés segíti-e abban a szervezetet, hogy könnyebben eljusson az érdekelt felekhez,
- a kezdeményező szervezet típusának, hitelességének vizsgálata;
- a felmerülő költségek átgondolása;
- a kezdeményezés folyamata átlátható, hozzáférhető, fejleszthető-e.²⁷

Összegzés

Ha áttekintjük a társadalmi felelősségvállalás témáit és kérdéseit, akkor láthatjuk, hogy alig akad olyan, ami nem kapcsolódik a könyvtárakhoz mint szervezetekhez. A tanulmány azokat a pontokat emelte ki az *MSZ EN ISO 26000:2021 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz (ISO 26000:2010)* szabványból, amelyek szempontok lehetnek, illetve kiindulási alapot képezhetnek a szabvány egyes fontos nézőpontjainak implementálásához a szervezet szabályzataiba, alapidokumentumaiba. A társadalmi felelősségvállalás fogalmán túl felsorolás szintjén bemutatásra kerültek

a kapcsolódó témák és kérdések, valamint az alapelvek, amelyek a társadalmi felelősségvállalás gerincét adják. A szervezet működésének szempontjából kiemelésre kerültek az érdekelt felek, majd a szervezetbe való integrációhoz, illetve az azt megelőzően szükséges lépéseket vette sorra a tanulmány. Ezután következtek azok a szempontok, amelyeket tisztázni kell a szervezetnek: mely témák, kérdések relevánsak számára, ezeknek milyen kockázatai vannak (megfelelő gondosság), és ha már eljut arra a szintre, hogy felvállal egy-egy kérdést, akkor azt hogyan tudja az érdekelt felei számára is fontossá tenni. Az integráció útja általában a vezetéstől indul, hiszen felhatalmazás szükséges a folyamatok, illetve a kommunikáció elindításához, többek között például az érdekelt felekkel való tárgyaláshoz. Mindamelllett nagyban megkönnyíti a társadalmi felelősségvállalás integrációját, ha a munkatársak is részt vállalnak a folyamatból, de legalábbis támogatják azt. Egy szervezet társadalmi felelősségvállalásának kulcsterülete a kommunikáció. A téma lényegi elemeit ábrákkal szemlélteti a tanulmány. A PDCA-elv itt is jól alkalmazható – és alkalmazandó –, a szabvány a felülvizsgálatot és a beavatkozást emeli ki fejezetként. Végezetül a tanulmány a társadalmi felelősségvállalás útjára való lépés, a kezdeményezés kétféle lehetséges módját mutatja be.

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Az ISO 26000:2021 szabvány angol nyelvű szövegének a forrása az ISO 26000 szabvány 2010. november 1-jei kiadása. MSZ ISO 26000:2011 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz: Guidance on social responsibility [online]. == Magyar Szabványügyi Testület, cop. 2019. A szabvány megvásárolható: <https://ugyintezes.mszt.hu/Publications/Details/152659>
2. MSZ EN ISO 26000:2021 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz (ISO 26000:2010) [online]. == Magyar Szabványügyi Testület, cop. 2019. A szabvány megvásárolható: <https://ugyintezes.mszt.hu/Publications/Details/176426> [Megtekintve: 2021.12.06.]. Ezúton szeretném megköszönni a segítséget a BME OMIKK könyvtárosainak, akik lehetővé tették, hogy távoli hozzáféréssel megtekinthessem a szabvány szövegét. A BME OMIKK szolgáltatásairól bővebben: A BME OMIKK honlapja. Adatbázisok aloldal [online]. == BME OMIKK, cop. 1993–2021. Utoljára frissítve: 2021. 10. 12. Hozzáférhető: <https://www.omikk.bme.hu/online-szakirodalom/adatbazisok> [Megtekintve: 2021.12.06.]; MSZT Online Szabványkönyvtár [online]. == MSZT, cop. 2011. Hozzáférhető: <http://szabvanykonyvtar.mszt.hu/> [Megtekintve: 2021.12.06.]
3. BAJNOK Tamara [et al.] Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere [elektronikus dok.]. Átdolg. kiadás. Átdolgozta ESZENYINÉ BORBÉLY Mária – KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes, TOPÁR József. Budapest: Könyvtári Intézet, 2019. [118] p. ISBN (PDF): 978-963-201-648-1 Hozzáférhető: <https://www.ki.oszk.hu/dokumentumtar/kmer> [Megtekintve: 2021.12.06.]
4. Érdekelt fél (stakeholder): egyén vagy csoport, aki/ami a szervezet döntésében vagy tevékenységében érdekelt. MSZ EN ISO 26000:2021 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz (ISO 26000:2010) [online]. == Magyar Szabványügyi Testület, cop. 2019. p. 16.

5. Uo.
6. Uo.: p. 8.
7. Uo.: p. 7.
8. Uo.: p. 32. A CAF nyomán a KMÉR is a teljességre törekvő szemléletet részesíti előnyben.
9. Uo.: p. 23.
10. Uo.: p. 25.
11. Uo.: p. 29.
12. Uo.: p. 29.
13. Uo.: p.17. Értéklánc (value chain): azon tevékenységek és felek teljes sorozata, amelyek termékek vagy szolgáltatások formájában értéket nyújtanak (beszállítók, kiszervezett munkavállalók, szerződéses partnerek stb.) vagy kapnak (vevők, fogyasztók, ügyfelek, tagok, egyéb felhasználók). Lásd még: URBANOS MATEOS, Susana Maria: Mi az értéklánc stratégia? [online] == Gazdasági pénzügyek [webhely], [S.I.], 2006. Hozzáférhető: <https://www.economiafinanzas.com/hu/estrategia-cadena-de-valor/> [Megtekintve: 2021.12.06.]
14. Uo.: p. 30.
15. A magyar könyvtári rendszerben ilyen alapot jelenthet például a KMÉR 8. kritériumában megjelenő, társadalmi felelősségvállalással kapcsolatos eredmények értékelési szempontjai szerint végzett értékelés, ezen szempontok mérlegelése az adott szervezet működésének szempontjából.
16. Uo.: p.81.
17. Kockázatértékelés.
18. MSZ EN ISO 26000:2021 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz (ISO 26000:2010) [online]. == Magyar Szabványügyi Testület, cop. 2019. p. 82. A szabvány megvásárolható: <https://ugyintezes.msz.hu/Publications/Details/176426> [Megtekintve: 2021.12.06.].
19. Uo.: p. 82.
20. PANTÓ Anna. Az egyensúly kortalan: Fehérgalléros munkaerő munka-magánélet egyensúlyának támogatása és jelentősége a magyarországi nagyvállalatok tükrében: BA/BSc szakdolgozat, BCE Gazdálkodástudományi Kar, Szervezeti Magatartás Tanszék [online]. == Corvinus TDK és szakdolgozat gyűjtemény. Budapesti Corvinus Egyetem, [s.a.]. Hozzáférhető: <http://szd.lib.uni-corvinus.hu/13651/> [Megtekintve: 2021.12.06.].
21. MSZ EN ISO 26000:2021 Útmutató a társadalmi felelősségvállaláshoz (ISO 26000:2010) [online]. == Magyar Szabványügyi Testület, cop. 2019. p. 83. A szabvány megvásárolható: <https://ugyintezes.msz.hu/Publications/Details/176426> [Megtekintve: 2021.12.06.].
22. Uo.: p. 84–85.
23. Uo.: p. 16.
24. Uo.: p. 16.
25. Uo.: p. 87–88.
26. Uo.: p. 91–92.
27. Uo.: p. 93–95.

(Beérkezett: 2021. december 8.)

Az IFLA következő elnöki ciklusára megválasztott vezetőjének látogatása az OSZK-ban

Antonia Arahova, a Görög Nemzeti Könyvtár korábbi főigazgatója, a Görög Oktatási Minisztérium Könyvtári Tanácsának elnöke, az IFLA 2023 és 2025 közötti elnöki ciklusára megválasztott vezetője 2021. október 7-i egyetemi előadása után október 8-án az OSZK vezetőivel, Rózsa Dávid főigazgatóval és Gerencsér Judit főigazgató-helyettesel találkozott. Antonia Arahova a látogatás során megtekintette nemzeti könyvtárunk számos kincsét, unikális dokumentumát.

Forrás:

<https://www.oszk.hu/hirek/az-ifla-kovetkezo-elnoki-ciklusara-megvalasztott-vezetojenek-latogatasa-az-oszk-ban>
(2021. 10. 08)

A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945)

1. rész: A hitlerizmus működése. Kulturális politika, olvasás, közkönyvtári alapvetések

SONNEVEND Péter

„A forradalom, amelyet véghez vittünk, totális. [...] A forradalmak soha nem korlátozódnak kizárólag a politikai szférára. [...] Hatásaiktól nincs védve sem a gazdaság és a kultúra, sem a tudomány és az oktatás, sem a művészet.”
(Joseph Goebbels, 1933. november 15.)¹

„Szabad a tér a barnaingeseknek!”
(A Horst Wessel-dal egy sora)²

„A népkönyvtár ma a népközösség élet-halál harcának fegyvere, s ezáltal politikai intézmény [...], mely köteles a nemzetiszocializmust belső mozgatóerőként befogadni és mindenben annak kifejezésére szolgálni.”
(Heinz Dähnhardt, 1937)³

Bevezetés

Versailles, infláció, világválság

Az első világháború végén a győztes nyugati hatalmak minden felelősséget a legyőzött Németországra hárítottak. Ezt fejezte ki a versailles-i békeszerződés: olyan területi esonkítások (70 ezer km² 6,5 millió lakossal), valamint pénzügyi-katonapolitikai kötelezettségek és korlátozások tömegét róttá a németekre, amelyek később – a nemzetiszocialista terrordiktatúra idején – súlyosan visszaütöttek. Theodor Heuss liberális politikus (1884–1963; 1949–1959 között a Német Szövetségi Köztársaság első elnöke) már 1932-ben ezt állapította meg könyvében:

„A nemzetiszocialista mozgalom szülőhelye nem München, hanem Versailles.”⁴

A háború utáni hiperinflációból alighogy kilábal, stabilitást nélkülöző fiatal köztársaság számára végzettsé vált az 1929-ben kitört világgazdasági válság. A nemzeti össztermék és külkereskedelem visszaesése, a rohamosan terjedő munkanélküliség – a tetőpontra 12 millió foglalkoztatottra 6 millió munkanélküli jutott – a szélsőséges demagógiára építő nemzetiszocialista párt malmára hajtotta a vizet.

A náci hatalom

1933 elején *Adolf Hitler* kancellár, majd államelnök lett, sőt hamarosan alkotmányjogilag rögzített Vezér (*Führer*), aki olyan hatalmat koncentrált egy kézben, amely párját ritkítja az emberiség világtörténetében (egyedül *Sztálin* hasonlítható hozzá). Egyidejűleg a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP) az államhatalom kizárólagos birtokosa lett. A társadalmi legitimitást szolgálta az a körülmény, hogy az emberek millió számára – a világválság keserű tapasztalatai után – fontosabbnak tűnt a stabil munkahely, mint a politikai-személyi szabadság, avagy pontosabban: az elnyomás.

1935-ben bevezették az általános hadkötelezettséget, s megszülettek az első faji – a zsidó kisebbség jogfosztását és szisztematikus üldözését jelentő – „nürnbergi” törvények. Az állampolgársági törvény szerint pedig csak a „német és rokon vérből származó” személyek lehettek német állampolgárok. A „német vér és német becsület védelmére” szóló törvény megtiltotta a házasságkötést zsidók és nem zsidó németek között, továbbá bűncselekménnyé nyilvánította a közöttük létesített nemi kapcsolatokat. A kiépült totális hatalom összetevői: állampárt (egypártrendszer), hatalmi és ideológiai monopólium széles körű modern propaganda-eszköztárral (uralkodó faj, népközösség eszméje), agresszív fegyveres erőszak az „ellenség”, így az annak minősített saját polgárok irányában is, ugyanakkor népjóléti intézkedések a legitimitás (elfogadottság, támogatás) erősítése végett.

1935-ben elkezdődött a fegyverkezés, hamarosan ezt követte a szomszédokkal való nyílt ellenségeskedés, zsarolás, a hódítások sora, amely a mindeddig legpusztítóbb világháborúba – az áldozatok száma nem teljes adatok szerint legalább hatvan-hetven millió – torkollott. A németek embervesztése ennek kb. tizede volt (további több millió német hadifogoly csak a következő öt-tíz évben jutott haza). Hatmillió zsidó származású embert pusztítottak el a kormány által eltervezett és irányított tudatos népirtás keretében.

12–13 millió kényszermunkással (főként keletről elhurcolt fiatalokkal) támogatták a fegyverkezést és más gazdasági ágakat. 1944–1945-ben 12 millió német menekült zúdult a lepusztult, szétbombázott országra. Az „ezerévesnek” hirdetett „harmadik” birodalom – 1943-tól hivatalosan Nagynémet Birodalom (*Grossdeutsches Reich*), mely zenitjén, 1942-ben 90 milliós (1939-ben: 68,3 milliós) népességet számlált –, tizenkét év után dicstelenül eltűnt a történelem süllyesztőjében. Nem mondható ez az ideológiai metélyről, mely máig virulens, és korántsem csak német földön.

A nemzetiszocialista rendszer ideológiája velejéig antihumánus: szélsőséges fajelmélet (antiszemitizmus, de számos más nép, főként a szlávok alacsonyrendűnek minősítése is belefért), *völkisch* (sovinizta) nézetek, antiliberalizmus és szociáldarwinizmus, vezérelni, antiklerikalizmus (a hagyományos keresztény egyházak helyett próbáltak egy „pozitív” – a nemzetiszocialista állam és eszme iránt elkötelezett – „német” egyházat kreálni), a történelmi események sérelmi alapon történő radikális átértelmezése, az individuum jogainak a mitizált közösséggel szembeni elutasítása és alávetése jellemzi. Ez utóbbi lényegében a személyiség felszámolásához vezetett, melynek révén szinte bárki engedelmes katonává volt tehető. Eközben tömeglélektani eszközökkel, a propaganda mesteri felhasználásával sikerült elérni, hogy a német lakosság többsége mindvégig kitarított mellette, elhitte egy fajilag „tisza”, uralkodásra teremtett, osztatlan német „népközösség” (*Völksgemeinschaft*) létrehozásának szükségességét, a „pártoskodás” elutasítását.⁵ Mindennek legfőbb terjesztője 1920 és 1945 között a *Völkischer Beobachter: Kampfblatt der nationalsozialistischen Bewegung Grossdeutschlands* című központi pártnapilap volt (1930: 100 ezer, 1941: 1 millió, 1944: 1,7 millió példány), de részt vett a folyamatban a film, a rádió, a könyvkiadás, a könyvtárak és más intézmények hosszú sora is.

A cinikus (hatalomtechnikai eszközeit tekintve mesterien működő) hatalom, illetve a mítoszokra fogékony nép (hiába volt műveltségére hagyományosan büszke) párosítása a kultúra terén is nehezen kiheverhető veszteségeket hagyott hátra a tárgyalt időszakban.

Az elmúlt évtizedekben számos szellemi területen (zenei élet, matematika stb.) összegezték a harmadik birodalom mérgező hatását, írásunkkal e sorhoz kívánunk csatlakozni. Dolgozatunk célja, hogy a közönyvtárak példáján mutassuk be e súlyos folyamat

lényegét, újabb adalékként a diktatúrák és könyvtárak témaköréhez.

A kultúrpolitikai irányítás

Polikrácia

A kultúra területén hatáskörök dolgában szinte áttekinthetetlenül megosztott felelősség-hálózat működött. Mondhatnánk kaotikus versengésnek is. Számos „jelentéktelennek” tűnő esetben (egy könyv megjelentetése stb.) maga Hitler lehetett a döntőbíró. Egyes elemzők a „rendszer” a polikrácia (*Polykratie*) kifejezéssel írják le: „*a polikrácia fogalma több autonóm, egymással versengő uralmi centrumot jelent*” – olvasható Tomka Béla tanulmányában.⁶

Néhány fontosabb szereplő és erőcentrum:

- az *Alfred Rosenberg* (1893–1946) náci ideológus vezette *Kampbund für Deutsche Kultur* (KDK) (1928–1934) harci szövetség, majd annak jogutódja (*Nationalsozialistische Kulturgemeinde*), illetve az *Amt Rosenberg* nevű hivatal;
- *Joseph Goebbels* (1897–1945) propagandaminisztériuma (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*, RVP) és az annak alárendelten működő Birodalmi Kulturális Kamara (*Reichskulturkammer*, RKK);
- a Tudományos, Nevelésügyi és Népművelési Minisztérium (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung*, REM), vezetője *Bernhard Rust* (1883–1945), mely az oktatási, tudományos, muzeális, könyvtári stb. intézmények irányítója (az intézményekben összesen közel 250 ezer köztisztviselő);
- a *Robert Ley* által vezetett Német Munkafront (*Deutsche Arbeitsfront*), mely a szakszervezetek szétzúzása utáni legnagyobb tömegszervezet volt a nácizmus idején, illetve ennek egyik alegsége, a *Kraft durch Freude* (Örömben az Erő, illetve Erő az Öröm Által vagy Örömből Merített Erő) elnevezésű szervezet, mely a dolgozók széles tömegeinek szabadidő-eltöltését és üdülését szervezte-támogatta;
- a *Hitlerjugend*, a párt ifjúsági szervezete;
- a háború idején a Külügyminisztérium és a *Wehrmacht* Főparancsnoksága;
- s nem utolsósorban a pártközpont (a pártkancelária, ott is különösen a korai náci és felettebb ambiciózus *Philip Bouhler*) voltak a legfontosabb tényezők.

A Birodalmi Kulturális Kamarát (RKK) már 1933 őszén létrehozták, hogy biztosítsák a kulturális és művészeti területek pártállami felügyeletét. Raszista alapon döntötték el, ki lehet az egyes szakterületi kamarák tagja: csak a tagok tarthatták meg addigi munkájukat. A hét kamara (rádió, film, zene, képzőművészet stb.) közül témánk szempontjából a két legfontosabb a Birodalmi Irodalmi Kamara és a Birodalmi Sajtókamara.

- Birodalmi Irodalmi Kamara (*Reichsschriftumkammer*, RSK), melynek vezetője előbb *Hans Friedrich Blunk* író, újságíró, majd 1935-től *Hanns Johst* író volt, tagjai az írók, kiadók, könyvterjesztők és könyvtárosok; az RSK hatáskörének méretét jelezhetik az 1940 körüli adatok: tizenegyezer szerző, kétezer kiadó, közvetítő személy és szervezet, ötezer alkalmazott, kilenc-ezer elárúsító, háromezer kölcsönkönyvtár stb.;
- Birodalmi Sajtókamara (*Reichspressekammer*, RPK), melynek elnöke *Max Amman*, tagjai az újságkiadók, szerkesztők és újságírók.

1934 végére az összes tartományban kiépült az RKK középszintű vezetési hálózata a párttal szoros együttműködésben. A korábbi helyi autonómiáknak ezzel vége lett, az irányítás a hatalmi központból sugárzott minden irányba. A különféle erőközpontok közti versengés időnként a kívülállók számára is érzékelhető volt: Rosenberg például 1934-ben nyilvánosan kritizálta Goebbelst, hogy a „berlini kulturbolsevisták futurista kiállítását” támogatja. Témánk szempontjából mérvadó, hogy míg a közkönyvtárak személyzete a Goebbels által felügyelt RKK hatáskörébe került, az intézményi hálózat esetében – a felnőttképzéssel együtt – a REM nyerte el az irányító főhatóság szerepét.

Könyvégetés, cenzúra, rasszista személyzeti politika

A hitleri kultúrpolitika lényegét fejezte ki 1933 tavaszán az országszerte – főként egyetemi székhelyeken – szervezett könyvégetés. A központi akcióra a berlini Operaház előtti téren került sor 1933. május 10-én, melyen felszólalt Goebbels újdonsült miniszter is. Drezdában már márciusban égették a „nem-német” (*undeutsch*) könyveket.

Babits Mihály azonnal értesült a könyvégetésről, s a következő *Nyugat*-számba vezércikket írt a témáról. Az írás minden szava fontos, mi itt csupán néhány mondatot emelhetünk ki a szövegből.

„Az idej magyar könyvnapot kevéssel előzte meg az európai könyv tragikus napja: a berlini könyvégetés.

Barbár szelek fújnak, s Omar Kalifa korszaka látszik visszajönni. Az életet többre tartjuk a betűnél, s életnek pártunkat és harcunkat értjük, pártunk egyedül üdvözítő világmegváltását. [...] A barbár lélek hatalmat lát a betűben. S azt lát benne, mindinkább csak azt, a mai lélek is: előnyt, propagandát, fegyvert, egyszóval hatalmat. Még jó, ha nem varázshatalmat, mint az ősbárbarok. Az az érzés legalább, amivel a »horogkeresztes« máglyára viszi a »nem-német« irodalmat, alig különbözhet lényegesen attól, amivel hajdan a boszorkánymesterek könyveit elégették. A naiv és félművelt antiszemita szemében a »zsidó« irodalom valami rejtelmes varázshálóhoz hasonlít, mely a szellemeket befonja és megbabonázza. [...] A könyv tehát hatalom, szellemi fegyver vagy varázserő, amit lehetőleg ki kell venni az ellenfél kezéből, s monopolizálni, vagy máglyába gyűjteni és elégetni.”⁷ Amerikában Franklin D. Rooseveltnél 1943. május 10-én, a berlini könyvégetés tizedik évfordulóján szállt szembe a könyvpusztítással. Rooseveltnél a könyvek soha nem pusztulnak el, ellentétben az emberekkel. A zsarnokság elleni örök harcban a könyvek fegyverként szolgálnak.⁸

Sokat idézik Heinrich Heine (1797–1856) sorait *Almansor* című darabjából (1823): „*ahol könyvet égetnek, ott végül embereket is fognak.*”⁹ Heine jóslata megvalósult: 1941 szeptemberétől 1945 januárjáig ipari méretekben és módszerekkel, Auschwitzban ciángázzal, öt másik haláltáborban benzingázzal gyilkoltak, majd a halottak millióit krematóriumokban égették el.

Minden diktatúra lényege a cenzúra: a német példa sajtóssága, hogy sok hivatal dolgozott e téren, s az eredmény több száz német és külföldi alkotó életművének, továbbá kb. 8000 szépirodalmi könyvnek a betiltása. Ugyanakkor ne feledjük: nem volt átfogó előzetes cenzúra (mint a sztálini Szovjetunióban), ami viszont fokozta az öncenzúrát mind az alkotók, mind a szerkesztők és kiadók körében.

Az 1933-ban kidolgozott köztisztviselői törvénymódosítás (*Berufsbeamtengesetz*) kizárta a nem-német (vagyis zsidó) személyeket, így az egyetemi oktatók és professzorok 12%-a veszítette el állását egyik napról a másikra. Eközben a német lakosságban a zsidó származásúak részaránya 1925-ben 0,9% (564 ezer fő) volt, 1933-ra számuk 500 ezerre csökkent (ez 0,8%-os aránynak felelt meg), majd az üldözés állandósulását követő emigráció hatására 1939-ben számuk 234 ezerre esett vissza. Az *Anschluss* idején (1938) Ausztriában élő mintegy 220 ezer zsidó kétharmadának sikerült időben emigrálnia.

A húszas években a szovjet–német együttműködés sokat adott mindkét, a nemzetközi együttműködésből kizárt félnek. Ez katonai területre is kiterjedt: hadgyakorlatok, modern fegyverek fejlesztése is napirenden volt. 1926 után kezdett enyhülni a bojkott, 1930-ra pedig már számos külföldi támogatás jutott a német tudománynak (pl. *Rockefeller* új fizikai intézet építését finanszírozta a berlini egyetemen 1930-ban). 1933 után Rockefellerék már a Németországból emigráló zsidó származású tudósok amerikai letelepedését támogatták jelentős összegekkel.

Könyv- és folyóiratkiadás

A könyvkiadás korábbi vezető szerepének visszaesése a háború után¹⁰

Számos körülménynek köszönhetően – az iskoláztatás eredményessége, az analfabetizmus korai felszámolása, a gyors ipari fejlődés 1871 után, a számos technikai és szervezési újdonság stb. – a XX. század elejére a német könyvkiadás a világ élvonalába került, maga mögé utasítva a franciákat, angolokat, oroszokat, sőt az amerikaiakat is. 1913-ban 36 ezer cím jelent meg. A sajtó ekkor vált igazi hatalommá, egyben politikai hatóerővé, s hatása, olvasottsága növelte a könyvforgalmat is.

1913 fontos év a német könyvkiadás és könyvtártörténet folyamatában. A német kiadói szövetség elhatározása alapján létrejött a *Deutsche Bucherei* (DB), amely a kötelepéldányok országos gyűjtőhelyeként számos országos könyvtári funkciót kapott (ma a DB a *Deutsche Nationalbibliothek* elnevezésű nemzeti könyvtár egyik társintézménye a majna-frankfurti mellett). 1916-ban a DB új épületét is felavatták.

A világháborús vereség, a piacok jelentős részének elvesztése, a hiperinfláció stb. eleinte visszavetette a könyvkiadást. 1919 és 1932 között az évi átlagos könyvkinálat 21 ezer címet jelentett, az ingadozások igen nagyok voltak a háborút követő hiperinfláció, majd a gazdasági világválság következtében:

Tárgyév	A megjelent címek száma (kerekítve)
1919	16 000
1922	23 000
1927	25 000
1930	22 000
1932	18 000

1. táblázat

A megjelent könyvcímek száma, 1919–1932

Jelentős volt a könyvkiadás gazdasági vetülete is: 1930-ban 63 millió márka értékben (ez a teljes értéknek mintegy nyolcada) sikerült külföldön könyvet értékesíteni, majd a kibontakozó válság e téren is újabb súlyos visszaeséshez vezetett.

Nemzetiszocializmus és könyvkiadás

A hitlerizmus éveiben a német könyviparnak és kereskedelemnek sikerült ismét Európa élvonalába kerülnie. A harmincas évek közepén tízezer könyvesbolt 483 millió márka értékben adott el könyvet.

1940-ben 22 ezer új könyv jelent meg 242 millió példányban, majd 1941-ben ezt is túlszárnyalva már 342 millió példány látott napvilágot (bár ezek jelentős hányada olcsó frontolvasmányként készült a tízmillió Wehrmacht számára). E meglepő növekedés fontos háttérre: az 1940 tavaszán lerohant Norvégiában a megszállók jelentős papírkészletre tettek szert, így átmenetileg enyhült a szorongató papírhány. 1942-ben már újra visszaesett az összpéldányszám a korábbi 244 millióra; ettől az évtől szigorú papírkorlátozás lépett életbe. A norvég „példa” jól illusztrálja a fosztogató hatalom gátlástalan jellegét.

Néhány további adat: 1937-ben a 3500 kiadó 40 millió márkát adott ki a szerzői honoráriumokra, miközben a nyomdai munkálatok szedéstől kötésig 160 millióra rúgtak. A könyvek átlagára kb. öt márka, az olcsó kiadásúaké ennek fele. A könyveladások összértéke elérte a 650 milliót, ezzel viszont a harmadik legjelentősebb gazdasági ágazatot képviselte a köszén- és a gabonatermelés után.

A nagy múltú kiadói egyesülés, a *Börsenverein* (1825–) élére *Wilhelm Baur* (1905–1945), egy tipikus párttag került, kíméletlenül végrehajtva a kiadói terület „árjásítását” (a zsidónak minősülők eltávolítását, s egyben állásaik megszerzését), a náci ideológiának történő minél teljesebb alávetést. Baur 1920-tól (15 évesen!) lett párttag, majd a müncheni sörpuccs (1923) résztvevője, a párt hivatalos központi lapjának (*Völkischer Beobachter*) munkatársa, 1934-ben a pártban a sajtóügyi igazgatóság vezetője. 1945-ben a berlini csatában esett el.

Különbféle megrendelésekkel az állam a náci párt kiadóját, a müncheni székhelyű Franz Eher Kiadót támogatta, mely a háborús időszakra a birodalom legjelentősebb kiadói konszernjévé vált. Itt jelent meg az SS központi újságja, a *Das Schwarze Korps* (A fekete hadtest) is, mely az 1935. évi márciusi induláskor 70 ezer, ősszel már 200 ezer példányban, végül 1944-ben 750 ezer példányban látott napvilágot.

Itt jelent meg 1925-ben Hitler *Mein Kampf* (Harcom) című könyve, a nemzetiszocializmus „bibliája”. 1936-tól minden házassuló pár ajándékpéldányt kapott belőle, miközben a hadsereg, a hivatalok és iskolák első számú kötelező olvasmánya volt. Az iskolákban a hatalomátvétel után klasszikusként kezelték, egy sorban emlegették *Goethe* és *Schiller* műveivel. A könyvből a háború végéig 11 millió (más adatok szerint 12,4 millió) példány látott napvilágot; Hitler a bevétel 10%-át megkapta szerzői honoráriumként. Magyar fordítása 1935-ben jelent meg. Hosszú vitát követően, miután védettsége 2015-ben lejárt, 2016-ban gazdag történelmi jegyzetanyaggal legálisan is kiadták Németországban két súlyos kötetben 1966 oldalon, 3500 jegyzettel, *Hitler: Mein Kampf – Eine kritische Edition* címen. Magyarországon szélsőjobboldali kiadók 1990 után illegálisan adták ki az 1935-ös fordítást.

A Franz Eher Kiadó vezetője, *Max Amman* 1935-ben megfogalmazta a német sajtó küldetését: „*A német sajtó feladata, hogy az egész német nép egyetlen, a nemzetiszocialista világnézet által összeforrasztott közösséget segítse létrehozni.*”¹¹

Az ismert kiadók szinte mind kivették részüket a kor könyvtermeléséből. A Bertelsmann elérte, hogy kiemelt szerepet kapjon a Wehrmacht katonáinak könyvellátásából: minden más kiadót megelőzve 20 millió könyvpéldányt értékesített a frontra.

Folyóiratok, dokumentáció

1933-ban megkezdődött a könyvkiadás és -kereskedelem gleichschoaltolása (erővel egységesítése). Minden politikai és származási szempontból nem megfelelő személyt elbocsátottak. Pár évig a természet- és műszaki tudományos szakfolyóiratok elfogadtak még zsidó származásúnak ítélt szakértőtől is publikációt, minthogy a szakkönyv- és szakfolyóirat-export fontos valutaforrásként is funkcionált. A *Chemical Abstracts* hasábjain referált szakkikkek 45%-a német nyelvű volt. Néhány nagyvállalat (Krupp stb.) amerikai leányvállalata a külföldi szakirodalom folyamatos beszerzését is biztosította.

Az I. világháború után visszaesés következett be: a versailles-i szerződés például megtiltotta a német tudósok nemzetközi tanácskozásokon való részvételét is. Az első világháború előtt a Németországba jutó hatezer külföldi tudományos és szakfolyóiratnak jó, ha harmada volt még elérhető 1921-től valamelyik német könyvtárban. A szűkös eszközök hatékonyabb felhasználása érdekében 1920-ban a

német tudományos kutatás támogatására létrehozták a *Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft* (1929-től: *Deutsche Gemeinschaft zur Erhaltung und Förderung der Forschung*) elnevezésű szervezetet (a mai *Deutsche Forschungsgemeinschaft* elődei). 1929-ben már 14 ezer külföldi folyóiratot járattak a német könyvtárak. 1924-től a szakirodalmi ellátásban fontos műszaki egyetemi és főiskolai könyvtárak állományából könyvtárközi kölcsönzéssel is hozzá lehetett jutni a szükséges kiadványokhoz.

A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) 1938-as londoni konferenciáján egy angol tudós azzal dicsérte a német szervezettséget, hogy ő a berlini műszaki főiskola (1879–, ma *Technische Universität Berlin*) dokumentációs szolgáltatása révén bármely számára fontos dokumentumot gyorsabban megkapott, mintha más helyről rendelte volna.

A német referáló folyóiratok minden ágazata legalább évi háromezer referátumot közölt, ennek alapján a belföldi felhasználók az eredeti írás másolatát is megrendelheték a birodalmi másolóközponttól, mely a negyvenes években már évi 300 ezer másolatot készített. A dokumentáció kiemelt fontosságára utal, hogy 1941-ben a Német Dokumentációs Társaság (*Deutsche Gesellschaft für Dokumentation*) létrehozásánál a tudományos, a propaganda-, a külügyi és a gazdasági minisztérium mellett közreműködött – anyagi hozzájárulásával – a német haderő főparancsnoksága is.

A külföldi könyv- és folyóirateladás érdekében állt a náci hatalomnak: Goebbels elérte, hogy 25%-os kedvezményt biztosítsanak a külföldi vásárlóknak (az így befolyó valutára égető szükség lévén).

A háború kezdetén legfelsőbb jóváhagyással indítottak egy igényes illusztrált hetilapot *Das Reich* címen, amelyhez kimondatlanul az angol *Observer* (1791–, példányszáma 1940 körül: 200 ezer) szolgált mintául. Első számát százezer példányban nyomták, de olyan sikert aratott, hogy utánnyomás vált szükségessé. A háború végére a példányszám elérte az 1,4 milliót, olvasóközönségét ennek tízszeresére becsülték.

Konkrét példa 1. Egy könyv – a Knauer Kiadó kislexikona 1932-ben és „barna” változata 1938-ban¹²

A Knauer Kiadó közel ezer oldalas (1900 hasáb), a legszélesebb közönségnek szánt 1932-es kislexikona valódi közönségsikert hozott. A lexikont a szerkesztő rövid előszava vezet be, ebben helyet kapott a mintegy húsz fontos szakértő – többnyire professzorok – névsora is. A nácik hatalomra kerülésük után a ki-

adót is megszerezték, sikerét kiaknázták; a lexikon tartalma azonban jelentős mértékben megváltozott, az új kiadásban nincs néven nevezett szerkesztő, nincs előszó, nincsenek szakértők sem.

A lexikon 1932-ben 35 ezer, 1938-ban 37 ezer címszót (1875 hasáb) tartalmazott, miközben a megmaradó címszavak egy részét is az új hatalom „szájíze” szerint módosították.

A versailles-i békeszerződést 1932-ben lakonikus stílusban, tényszerűen „szerződés”-nek (*Der Vertrag von Versailles*) mondja a kötet, 1938-ban ebből már minősítés: „diktátum” lett (*Der Versailler Diktat*).

Hitler életéről 1932-ben egy hasáb négy sora pár rövid adattal tájékoztat, 1938-ban már ez a kötet leg-hosszabb életrajzi címszava, több mint egy hasáb (80 sor), s minden másénál nagyobb fénykép ábrázolja a Führert (kb. 4 x 5 cm). Vagyis ő a mindenkori legnagyobb német, hisz *I. Vilmos császár*, *Hindenburg* vagy épp *Goethe* képi illusztrációja egy-egy centiméterrel kisebb (kb. 3 x 4 cm).

A *Nietzscheről* szóló cikket érdemben átírták, mivel őt a náci ideológia (vélt elődként) gyakorlatilag ki-sajátította. *Wagnernél* 1938-ban kiemelésre került antiszemitizmusa, s az a megállapítás, hogy „*a nagy személyiségek kiemelkedő jelentőségéről hirdetett nézetével hatással van a jelenkorra.*” *Heinrich és Thomas Mannról* 1932-ben tényeket közölnek, természetesen megemlítve Thomas Mann 1929-es irodalmi Nobel-díját is (kettejükéről összesen 14 félsor), 1938-ban kettejükre mindössze öt félsor jut, mindkettőjüknél kiemelve, hogy az „új Németország” elleni aknamunkájuk miatt kiutasították őket (és törölték a Nobel-díjról szóló információt).

További elemzés nélkül megállapítható: 1933 után megszűnt a tények tisztelete – amely a lexikonok számára amúgy elemi kötelesség –, hogy minden az aktuális propagandaérték szintjén nyerjen elismerést, elutasítást vagy elhallgatást. Irányelv lett: ami nem használ a hatalomnak, az ne kapjon nyilvánosságot, vagy csak negatív előjellel.

Az olvasás helyzete

Feltételek, hagyományok, változások

Az életviszonyok a húszas években csak szerény mértékben javultak, ám témánk szempontjából fontos kiemelni a kötelező heti munkaidő csökkentését, más szóval a szabadidő növekedését. Egy tipikus munkáscsaládban átlagosan két családtagra jutott egy ágy, s csupán három helyiségre egy kályha. A családok

6–10 százalékában volt könyvállvány vagy könyves szekrény. A fogyasztási statisztikák szerint a családi jövedelmek kevéssel több, mint egy százalékát költötték könyvre. Ugyanakkor – a művelődési feltételek demokratizálódása jegyében – szinte minden család költött könyvre és/vagy időszaki kiadványra.¹³

Érdekesek a *Gideon Reuveni* által összegyűjtött statisztikai adatokból adódó következtetések: a húszas évek második felében a könyvre történő költés szinte általános jellegével szemben a moziba járás vagy a rádióhallgatás csak a népesség felét, illetve negyedét ölelte fel. Ez volt tehát a nyomtatott betű hódító időszaka a német lakosság körében. Eközben olyan széles új olvasó rétegek jelentek meg, mint a munkásság, a nők és a gyerekek.

1870 után mintegy 2400 újságot adtak ki a német birodalomban, majd 1914-ig számuk 4200-ra növekedett; eközben a folyóiratok száma az 1890-es 3300-ról 1914-ig megduplázódott (6500).

A felsőoktatásban az első világháború kezdetén 80 ezren tanultak, ez a besorozottak magas aránya miatt negyedére (!) csökkent, majd számuk a háború után (1920) elérte a 120, illetve 1932-ben a 128 ezret. Ezután a nácizmus éveiben folyamatosan csökkent, majd a második világháborúban 40–60 ezer között mozgott.

Az első világháború után német földön is meghonosodó népfőiskolai mozgalom számos új olvasót eredményezett az ország minden táján. A mozgalom igyekezett szakítani a népművelés paternalista hagyományával, az új szellem a közös feladat érdekében történő összefogást hirdette meg.

Egy női képeslap, a *Das Blatt der Hausfrau* (A háziasszony lapja) példányszáma 1934-ben megközelítette a félmillió nagyságrendet, amivel az egyik legolvasottabb lapnak számított.

A kétarcú weimari korszak egyik megnyilvánulása volt az 1926-os törvény az ifjúság védelméről a „szennyirodalommal” (*Schundliteratur*) szemben. A törvény a Belügyminisztériummal történő egyetértésben létrehozható tartományi „vizsgálóközpontok” (*Prüfstelle*) feladatába utalta a feltételezhetően elutasítandó kiadványok megvizsgálását; a megtámadott negatív értékelések felülvizsgálatát azután egy lipcsei székhelyű „főállomás” (*Oberprüfstelle*) végezte. A negatív értékelésű kiadványokról lista készült. A hatóságok feladata volt annak biztosítása, hogy a gyermekek és fiatalok oktatását és kulturálódását szolgáló intézményekbe ne kerülhessenek a listára került kiadványok. 18 év alatti személy nem vásárolhatott belőlük. A tartalmi – politikai, vallási vagy

világnezetű – szempontból kifogásolható kiadványok nem tartoztak a törvény hatálya alá. A hitlerizmus 1935-ben megszüntette e törvényt, hisz addigra kiépült az összes kiadvány kontrollját szolgáló átfogó rendszer. A totalitárius rendszer még 1943-ban is bocsátott ki tiltólistát.

Kétségtől terjedt az amerikanizálódás: ennek tipikus jele volt a „*Ne olvas többé, inkább láss!*” felhívás („*Nicht mehr lesen! Sehen!*”)¹³ 1928-ban. S jött a hangosfilm, a színes film évtizede.

Az olvasás terjedését jelentős mértékben szolgálták a kölcsönkönyvtárak, amelyek a kiadókhöz – s azok bolthálózatához – kapcsolódva behálózták az országot.

A terjesztés új csatornáiként megjelentek és népszerűvé váltak a pályaudvari elárúsítóhelyek, továbbá a nagy áruházak könyvrészelei is. Előbbiek vásárlói az olcsó kiadású brosúrákat általában az utazás végén eldobták.

Olvasás a náci hatalom idején

Az olvasás a nemzetiszocializmus uralma idején korántsem fogható fel csupán az ideológia eszközeként: a szórakoztatás egyáltalán nem elhanyagolható módon érvényesült (ekkor is). Különösen a háború éveiben, mikor még a vezérek (Hitler, Goebbels) is támogatták a fronton vagy a hadiiparban tevékeny milliók kikapcsolódását.

Karl May munkássága soha nem látott népszerűségnek örvendett, az *Ezüst-tó kincse* című könyvével az élen. Maga Hitler is – saját bevallása szerint – legnehezebb pillanataiban szívesen nyúlt kedvenc szerzőjének könyveihez vigasztalás végett. *Rudolf Hess*, a Vezér helyettese 1940-ben, Hitler születésnapján a korabeli fiatalokat is lelkes May-olvasónak minősítette. A németországi May-kiadások példányszáma 1913-ban 1,5 millióra tehető, ez a szám a második világháború végére megközelítette a 10 milliót. A May-jelenség természetesen nem kapcsolható kizárólag a nácikhoz: a bánáti nagybecskereki zsidó családból származó, *Kertész Imrével* azonos esztendőben, 1929-ben született *Ivan Ivanji* önéletrajzi regényében rögzíti, hogy Auschwitzban és Buchenwaldban a May-olvasmány segítette, hogy a körülötte végbenő borzalmat mint „regényt” fogja fel.¹⁴

Amíg a németek Amerikával nem keveredtek háborúba, *Margaret Mitchell Elfújta a szél* című bestsellere is széles körben került az olvasók elé. A könyv Amerikában 1936 nyarán jelent meg, s még ebben az évben egymillió példányt eladtak belőle.

Mitchell regényének német fordítása 1937-ben készült el, s 1941-ig háromszázezer példányban adták el. A regényből készült híres filmet – az egyetemes filmtörténet anyagilag egyik legsikeresebb alkotását – 1939 végén mutatták be, és bár számos Oscar-díjat nyert, Németországban csak 1953-ban – az NSZK-ban – került a nézők elé. Mitchell 300 ezres kiadásához viszonyítva: a Bertelsmann sikerszerzője, *Gustav Schröer* (1876–1949) húsz regényéből a legjobban fogyó, könnyen „fogyasztható”, a szülőföld szeretetével foglalkozó idillikus mű, a *Heimat wider Heimat* 1945-ig 620 ezer példányt ért el.

A történelmi regények és szerelmi történetek egyaránt sikeresek voltak. Utóbbira érdekes példa *Polly Maria Höffler* (1907–1952) *André und Ursula* című könyve (1937), amely az első világháború idején játszódik, s egy francia és egy német fiatal kapcsolatáról, szerelméről szól. A könyvet pacifista – és egyben völkisch – elemek jellemzik, de ez nem zavarta a hitlerista hatalmat, hogy több százezer példányban dobja piacra (a könyv többször megjelent később, a világháború után is, s az összesen kiadott közel 800 ezer példány fele ekkor látott napvilágot).

Különösen népszerűvé váltak ebben a korszakban az ismeretterjesztő művek. Így sikeres szerzőként szerepelt *Karl Aloys Schenzinger* (1886–1952), akinek *Anilin* című műve (1937) a szerves kémia történetét dolgozza fel. 1939-ben ezt követte a *Metall* (Fém) című, ugyancsak sikeres könyve.

A Führer-elv megjelent a gyermeknevelésben is: *Johanna Haarer* 1934-ben publikálta gyermeknevelési tanácsadóját (*Die deutsche Mutter und ihr erstes Kind*), mely a továbbiakban összesen 1,2 millió példányban látott napvilágot. Egy leendő harcost úgy kell nevelni, hogy semmiféle vigasztalást ne kapjon, ha sír, hát sírjon, a fájdalmat pedig tanulja meg tűrni stb. Simogatás helyett az akarat edzése, „majomszeretet” helyett pontosság, minden gramm mérése: ilyen elvek szerint kellett a kicsit nevelni.

Konkrét példa 2. Egy olvasó – Hitler

Az olvasás kérdéskörében tallózva nem kerülhető meg a korszak „legfontosabb” olvasójának, magának Hitlernek ebbéli tevékenysége. A továbbiakban *Miskolczy Ambrus* esszé-könyvét¹⁵ idézzük, amely kiváló áttekintést ad Hitler olvasási szokásairól, az általa olvasott-jegyzetelt (vagy éppen nem olvasott) művekről, könyvtáráról stb. Hitler egy asztali beszélgetés során 1942-ben így nyilatkozott szűk körű hallgatóságának: „ha más akadt volna, akkor nem ke-

rültem volna be a politikába, és művész vagy filozófus lettem volna.” Az olvasmányából és rendszertelen olvasási szokásaiból kirajzolódó szürke középszerűséget tapasztalva, erre aligha mondhatunk többet annál, hogy így a művészet vagy filozófia hamar kiheverte volna produkcióját, s kevesebb szenvedést okozott volna honfitársainak és az emberiségnek.

A Hitler-jelenség teli van paradoxonokkal. Ha a „kizökkent idő” nem nyújt alkalmat e szellemileg törpe, kisugárzását illetően mégis egyfajta „kommunikációs zseninek” a politikai vákuum betöltésére, akkor senkit nem érdekelne, mit olvasott egy Adolf Hitler nevű német állampolgár.

Hanns Johst (1890–1968), egy tanító fiaként született költő, drámaíró, majd a hitlerizmus éveinek kultúrpolitikusa, a Reichschrifttumskammer elnöke, a korszak kultikus színművének, a *Schlageternek* (egy első világháborús katona mártíriumáról, melyet több mint ezer német városban adtak elő) a szerzője ilyen ajánlást írt Hitlernek: „*Létedben látjuk a jelet: / nagy életed örök útja / hűségünkön nyugszik!*”

Micsoda szolipszizmus! „Nagy életed örök útja”? És mi észlelhető ebből az A. H. nevű olvasó teljesítményét tanulmányozva?

Miskolczy szerint Hitler egyik következetes híve, a Hitlerjugendet irányító *Baldur von Schirach* arról áradozott, milyen örömet jelent a Führernek a hatezer kötetes könyvtárában olvasni. Ezt ma nem lehet ellenőrizni, hisz csupán berchtesgadeni könyvtárának töredéke maradt fenn egy sóbányában elrejtve, miközben elpusztult a berlini kancelláriaépület. Miskolczy idézi Goebbelst (aki szerinte „*megint csak lódtott egy kicsit*”): hogy Hitler, „*a dilettantizmus esküdt ellensége*” szerint „*kifizetődőbb a jót és a nagyot tízszer elolvasni [...], mint tízszer valami átlagos vagy átlagon aluli művet.*” Erre Miskolczy fanyar humorával hozzáfűzi: „*Hitler valójában amolyan kulturális mindenevő volt, szigorú és egyoldalú étrenddel.*” Titkárnőjének Hitler arról panaszkodott, hogy „*nincs ideje szépirodalomra, és csak tudományos műveket olvas*”.

A *Mein Kampf* szerzője fő művében így nyilatkozott az olvasásról: „*Természetesen mást értek »olvasás« alatt, mint a mi »intelligenciánk« nagy átlaga. Ismernek embereket, akik végtelenül sokat olvasnak, könyvről könyvre és betűről betűre haladnak, és mégsem tudnám őket »olvasottnak« minősíteni. [...] Az olvasás nem öncél, hanem célnak alárendelt eszköz. Elsősorban [...] eszközt és építőanyagot jelent, amelyre az egyes embernek élethivatásához szüksége van.*”

Hitler szemléletét kétségkívül befolyásolták korábbi filozófusok, mint *Schopenhauer*, *Nietzsche*, továbbá a fajelmélet olyan képviselői, mint az angol *Chamberlain*, a századforduló bécsi polgármestere, *Karl Lueger* (1844–1910, 1897-től haláláig polgármester), vagy *Richard Wagner* zeneszerző (1850-ben publikálta álnéven *Das Judentum in der Musik* című pamfletjét, majd bővített változatát 1869-ben közzé téve már feltüntette saját nevét).

A Führer, bár hivatkozott költőkre, nem sokra becsülte a költészetet. A „német nép a gondolkodók népe”, idézi „hősétől” Miskolczy.

A német közkönyvtárak száz éve a náci korszak végéig

A XIX. századi örökség jellemzése: gyakorlat, elmélet, folyóiratok

Luther nevezetes, a városvezetőkhoz intézett felhívása máig fontos (protestáns olvasási szokások!), melyben iskolák és könyvtárak alapítására szólított fel. Az iskolákhoz kapcsolódóan „szorgalmat és költséget nem kímélve” könyvtárakat, könyvesházakat teremtsenek, főként a nagyobb városokban!¹⁶ A mai napig több nagyváros könyvtárának alapítása e felhíváshoz kötődik.

A modern német közkönyvtárügy a napóleoni háborúk után – mely az összetartozás érzését, a nemzeti gondolatot magasra emelte – több fellendülő szakaszt élt meg.

Karl Benjamin Preusker (1786–1871) a szászországi Grossenhainban 1828-ban hozta létre az első közkönyvtárat (*Vaterländische Bürger-Bibliothek*). E „polgár-könyvtár” elvben mindenki számára hasznosított.

Ezt követően *Friedrich von Raumer* (1781–1873) amerikai utazásának (1841) hatására társadalmi összefogás indult a korszerű könyvtárak feltételeinek megteremtésére. Egy elismert, állami támogatást is élvező, ismeretterjesztő előadások szervezését vállaló egyesület (*Verein für wissenschaftliche Vorträge*) gyűjtése nyomán – Berlin város hozzájárulását is megszerezve – közkönyvtár létesült 1846-ban Berlinben. Fontosabb volt azonban néhány egyesület szerepvállalása. Például a *Borromei Szent Károly* olasz bíboros érsekről elnevezett német katolikus kulturális egyesület, a *Borromäus-Verein* (BV) ötven év alatt (1845–1895) 3,4 millió márka értékben vásárolt könyvet a többnyire plébániákon vagy iskolákban el-

helyezett, mindenki számára hozzáférhető (általában igen kicsi méretű) könyvtárai számára.

Másik példa az 1871-ben alapított liberális, a népművelés terjesztésére létrehozott egyesület, a *Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung* (GVV, alapítás: 1871), amely tekintélyes hálózatot működtetett. Ezek is hagyományosan kis méretű „népkönyvtárak” voltak, maximum pár száz kötetet kínáltak olvasóiknak.

A BV saját hálózatának szánt lapot is kiadott *Borromäus-Blätter* (1906-tól: *Die Bücherwelt*) címen 1903 és 1933 között. Az új típusú, az angolszász *public library* mintájára működő olvasócsarnokok hatását ellensúlyozandó, a BV könyvtárai is megnyitották ajtajukat a nem katolikus olvasók számára is. Természetesen fő közönségnek változatlanul a hívők számítottak. A BV hálózata az I. világháború végére érte el szervezeti csúcspontját négyezer helyi szervezettel, s közel 400 ezer taggal. A lap is kivette részét a szennyirodalom elleni hadjáratból, arra hivatkozva, hogy mintegy nyolcezer utcai árus, kolportőr terjeszti milliószám a filléres árú alantas irodalmat, melyből – adataik szerint – legalább 20 millió német vásárolt éves szinten 50 millió márkáért (egy füzet ára tipikusan 10 pfennig, tehát ez évi 500 millió füzetet adhat ki).

A *Német Könyvtáros Egyesület* (*Verein Deutscher Bibliothekare*) 100 éves fennállására kiadott kötet az 1870 utáni időszakra vonatkozóan vélelmezte a reformokat.

A XIX. században fokozatosan kialakult a könyvtári szakfolyóiratok mai formája. Elsőként a *Serapaeum* című lap látott napvilágot (*Zeitschrift für Bibliothekswissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Literatur*. Hrg. von *Robert Naumann*. Leipzig: Weigel, 1840–1870). A lapban rövidebb cikkek, recenziók, hirdetések és könyvtári hírek kaptak helyet. Első évfolyamában: 88 írás, összesen 385 oldalon. Későbbi melléklapja az *Intelligenz-Blatt zum Serapaeum*, a kettő terjedelme 1870-ben: 384+192 oldal. A *Serapaeumot* hamarosan követte az *Anzeiger für Literatur der Bibliothekswissenschaft* (Dresden–Leipzig: Arnoldische Buchhandlung, 1841–1886, többször változó címmel). Ez a lap a kurrens bel- és külföldi könyvtári szakirodalom részben annotált bibliográfiája, mely az indulás után két évvel már aktuális híreket is közölt, szerkesztője *Julius Petzholdt* (1812–1891) könyvtáros, bibliográfus. 1844-ben ő jelentette meg az első német könyvtári címjegyzéket, majd *Katechismus des Bibliothekenlehre* című

szakmai kompendiumát (Lipcse, 1856, majd újabb kiadásokban is).

A szakma máig élő központi lapja a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* (1884–), címe többször változott. Szerkesztője *Karl Dziatzko* (1842–1903), 1871 áprilisától freiburgi, majd 1872-től breslauer (ma Wrocław) egyetemi könyvtárigazgató, 1886-tól pedig a „könyvtári segédtudományok” tanszékének vezetője Göttingában; egyben *Friedrich Althoff*nak (1839–1908), a neves porosz kultúrpolitikusnak (a német tudomány „diktátorának”), a német felsőoktatás megújítójának tanácsadója a tudományos könyvtárügy megreformálása érdekében.

Újabb szemléletű összefoglalás *Arnim Graeseltől* (1849–1917) a *Grundzüge der Bibliothekslehre* (Lipcse, 1890), majd szintén tőle átdolgozás eredményeként új címen *Handbuch der Bibliotheken* (1902). Mindkettő a korábbi „könyvtudományi” tematika nélkül kizárólag a könyvtárakra vonatkozó ismereteket szintetizálja. Graesel művének nemzetközi recepciója elég széles körű, például hamarosan napvilágot látott francia és olasz nyelvű fordítása is, jelezve a német tudományosság irányadó jellegét.

A XX. század fordulóján tett megújítási kísérletek

Az osztrák geológiai professzor, *Eduard Reyer* (1849–1914) 1886-ban, amerikai útját követően közölt érdemi ismertetést az amerikai közkönyvtárakról. Az 1893-as chicagói világkiállításon részt vevő és az Egyesült Államok számos vidékén több tucat közkönyvtárat (ugyanis 1875-ben az Egyesült Államokban már 2500 public library működött) felkereső *Constantin Nörrenberg* (1862–1937) kiel egyetemi könyvtáros beszámolóit erőteljes mozgalmat váltottak ki. Nörrenberg a GVV 1895-ös hamburgi konferenciáján számolt be élményeiről, majd terjedelmes beszámolót készített a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* című szaklap számára.

A korábbi „népkönyvtár” elnevezést tudatosan elutasítva, ekkortól általában „könyvcsernek” (*Bücherhalle*), másutt „egységes könyvtárnak” (*Einheitsbibliothek*) nevezték az általuk javasolt modern angolszász intézményt. Ez a kölcsönzés mellett jól felszerelt olvasótermet, széles gyűjtőkört, hosszú nyitvatartási időt feltételezett. Különösen a *Comenius-Gesellschaft* (alapítás: 1891) tett sokat az új szemléletű intézmények megvalósítása terén.

Már 1893-tól megkezdődik az új típusú könyvtárak létrehozása, például 1893: Freiburg, 1894: Frankfurt am Main (Rothschild-támogatással) stb.

Az egyik legsikeresebb könyvtáralapítás az esseni Krupp Művekhez kapcsolódott. Az 1899-ben létrehozott *Kruppsche Bücherhalle* (KB) fontosabb adatait *Eduard Reyer* publikálta 1903-as könyvében¹⁷. A hetvenezer embert foglalkoztató gyáróriás ekkor már évtizedek óta munkáslakás-építéssel és számos más jóléti intézkedéssel vonzotta az igényesebb munkaerőt. A kezdeti tízezres állomány pár év alatt meghaladta a harmincezret, a kölcsönzők száma háromezerről közel tízezerre nőtt, míg a kölcsönzött kötetek száma a kezdeti (csaknem) százezerről háromszázezer fölé emelkedett.

Ugyancsak 1899-től a *Robert Bosse* (1832–1901) által vezetett porosz kultuszminisztérium évente támogatást nyújtott a közművelődési egyesületeknek népkönyvtár működtetése céljából is.

A szociáldemokrata párt és a szakszervezetek szintén létesítettek népkönyvtárakat. A XX. század elején már voltak többezres állományú szolgáltatóhelyek. A folyamatos fejlődés nagyságrendjét érzékeltetheti, hogy a nemzetiszocialista hatalomátvételnélkor kisajátították a mintegy 2500 munkáskönyvtár épületeit és ezek összesen egymillió állományát is.

1899 áprilisában tette közzé a Comenius-Gesellschaft a felhívását: *Teremtsetek könyvtárcsarnokokat!* (*Schafft Bücherhallen!*).

Látható, hogy a társadalom (mai szóval: a civil szerveződések), az egyház, az állampolitika, a gyárpar is fontosnak tartotta – az angolokkal való verseny jegyében is – a közkönyvtár újabb, modernebbnek tekintett változatának elterjesztését. Az angolszász mintához képest egyedül a városi (települési) önkormányzatok szerepvállalása tűnhetett eleinte kifejezetten halványnak, bár nem teljesen hiányzóknak. Kiemelkedő kivételnek tekinthető Charlottenburg (ma Berlin egyik kerülete) városi közkönyvtára, mely 1898-ban létesült, főként alapítványi hozzájárulásokból, de maga a városvezetés is támogatta: így lett neve *Städtische Volksbibliothek und Lesehalle der Stadt Charlottenburg*. A már kezdetben húszezer fölötti állománnyal rendelkező intézmény a hét minden napján kinyitott délelőtt, s a munkába járók érdekében hétfőtől szombatig délután-este is (17–21 óráig), így összesen heti 52 óras nyitvatartással büszkélkedhetett. Ez mai szemmel is kiemelkedőnek minősíthető. Számos más város követte példájukat: Neukölln, Erlangen, Danzig, Lipcse, Mannheim stb.

Érdemes néhány adatot felvillantani az esseni városi könyvtár létrejöttéről és fejlődéséről. A Krupp Művek könyvtára mellett hamarosan a város is saját, mindenki számára hozzáférhető könyvtárat tervezett. 1902 tavaszán nyitott ki, egyetlen könyvtárosnő működtette, s ötezer kötetet kínált az olvasóknak. 1904-ben egy nagylelkű adományozással tágasabb épületet nyert, és itt már olvasóterem is létesült. A tizes évektől hálózat-tá fejlesztették, egyre több fiókkönyvtárat teremtvé. 1916-ban 72, 1920-ban 103, majd 1930-ban már 200 ezres állomány állt rendelkezésre. A kölcsönzés növekedése: 1905-ben 61 ezer 1919-ben már 340 ezer kölcsönzést regisztráltak. *Walter Hofmann* (ld. alább) élesen kikelt a „narkóizist okozó szórakoztatóipari készítmények”¹⁸ terjesztése ellen, amely szerinte a népet elaltatja.

Az új mozgalom eleinte a városok világában tört utat, majd felmerült a falvak és kistelepülések könyvtári ellátásának megszervezése is. Két változat terjedt el, mindkettőnél egy központi ellátóhellyel (ezt nevezték nálunk az ezerkilencszáznegyvenes évek második felében körzeti könyvtárnak): a helyi közönség csak vándorkönyvtárként látja a kínálatot, vagy pedig van egy kisebb helyi bázisállomány, s ezt gazdagítja a központból érkező anyag.

Növekvő szerepet játszottak a tanácsadó-módszertani központok (*Beratungsstelle*): az első világháború utáni időszakban (1933-ig) 22 ilyen központ jött létre. Ezek az állománygyarapítástól a szolgáltatásokon át a könyvtárosok kiválasztásáig igyekeztek segíteni az új helyek, főként a kisebb települések könyvtárainak működését. Erősen figyelték a skandináv mintákat, például a stettini központ tevékenysége ilyen vonatkozásban közvetítőként is értelmezhető.

A könyvtáracsarnok-gondolat angolszász mintára pártatlan (ideológiamentes) kívánt lenni, ami a gyarapítást is lényegileg befolyásolta. Ez természetesen nem mindenkit elégtett ki, főként a déli és délnyugati vidéken jelentős tömegeket elérő katolikus egyházat. Az 1898-ban Krefeldben tartott országos katolikus gyűlés (*Generalversammlung der Katholiken Deutschlands*) felszólított katolikus eszmeiségű könyvtárak létesítésére minden településen, s hangsúlyozta, hogy amely városban angolszász típusú – pártatlan eszmeiségű – könyvtáracsarnok létesült már, ott feltétlenül szükséges katolikus ellenpár is.

A német közkönyvtári mozgalom a XX. század elején így a fenntartót tekintve minden változatot életre hívott: civil szerveződések (esetleg állami hozzájárulást élvezve), a városok, az egyházak és a szakszervezetek egyaránt jelentős hatással voltak a fejlődésre.

Nem véletlen épp ezért, hogy a sok erő, sok szándék működése közben a császárkor közkönyvtári fejlődésének fontos eleme lett az elvi vita is, amely végül egészen 1932-ig tartott. A KB vezetője, *Paul Ladewig* (1858–1940) 1912-ben publikálta összefoglaló művét *Politik der Bücherei* címmel (Lipcse: Wiegandt Verlagsbuchhandlung), mely később újabb kiadásban is napvilágot látott; emellett Ladewig szakértőként közreműködött több száz új könyvtár alapításánál is. Ugyanebben az évben fordult Nörrenberg a német városok I. kongresszusához, felszólítva őket, hogy mindenütt legyenek egységes (az egész lakosságot, nem csupán az „alsó” néprétegeket célzó) könyvtárak, s mielőbb gondoskodjanak a kisebb települések ellátásáról is.

Ladewig művének liberális angolszász szemléletét, mely a szórakozást is jogos funkciónak ismerte el, *Walter Hofmann* (1879–1952) élesen kritizálta: ebből lett a két évtizedig tartó irányvita (*Richtungsstreit*). Ladewiget támogatta az ún. stettini iskola *Erwin Ackerknecht* (1880–1960) az élén. Nörrenberg az utóbbiakkal szimpatizált, ám egyidejűleg tekintélyével megpróbált közvetíteni a felek közt.

A fő vitakérdések (a két fő vitapartner nevének kezdőbetűivel jelezve: WH kontra EA), bizonyos elkerülhetetlen leegyszerűsítéssel:

- a könyvtárak funkciói: csupán az oktatás-művelődés (WH) – emellett a kikapcsolódás és szórakoztatás is (EA),
- az olvasóközönség nagysága: inkább kisebb legyen, ám jól irányítható (WH) – minél szélesebb körből minél többen (EA),
- az olvasó szerepe, jogai: a könyvtáros irányítja az olvasást, azaz kizárólag a könyvtáros dönti el, milyen olvasmányt szán az olvasónak (WH) – az olvasót meg kell tanítani a könyvtárhasználatra, ezen túl ő dönt önállóan (EA),
- olvasóterem: ez nem szükséges (WH) – nélkülözhetetlen (EA).

Walter Hofmann-nál a bizonyos értékkritérium szerint szervezett olvastatás dominált, míg a vitapartnerek ragaszkodtak a szabad olvasáshoz. Ezt az éles nyelvű *Hofmann* amerikai típusú „tömegüzemnek” (*Massenbetrieb*) minősítette.

Röviden összefoglalva: szolgáltató könyvtár, kontra pedagógiai célokat kitűző könyvtár; az egyént központba állító könyvtár, kontra a közösség primátusát hangsúlyozó könyvtár. Lipcse kontra Stettin (ma Szczecin, Lengyelország).

Fontos hazai elemzéseként hívjuk fel a figyelmet *Katsányi Sándor* tanulmányára, mely címe szerint ugyan *Szabó Ervin* és *Gulyás Pál* vitáját összegzi, de közben fontos értelmezési adalék Szabó és Walter Hofmann kapcsolatához.¹⁹

Könyvtári központok és képzőhelyek, folyóiratok, egyesületek

A XX. század tízes éveiben jönnek létre az első közkönyvtári központok és képzőhelyek. 1913-ban Hofmann – szakértők bevonásával történő kellő elvi előkészítés után – létrehozta a lipcsei *Zentralstelle für volkstümliches Büchereiwesen* elnevezésű intézményt, s ennek részeként 1915-ben az első közkönyvtári képzőhelyet (*Fachschule für Bibliothekstechnik und -verwaltung*; későbbi neve: *Deutsche Volksbüchereischule*).

A húszas években e lipcsei intézmény egyre több országos funkciót igyekezett ellátni, erre utalhat a szervezeti felépítés is: képzés és továbbképzés; szakirodalmi osztály (*Hefte für Büchereiwesen* című szakfolyóirat stb.); felvilágosítás, tanácsadás (hazai szóhasználat: módszertani osztály); technikai szolgáltatások; központi könyvkötészet; olvasáskutatás; központi könyvtárellátó (*Einkaufshaus*) stb.

A könyvtárosképzés XX. századi indulásában a porosz kultuszminisztérium 1909-es, majd 1916-os rendelkezése fontos helyet töltött be. Az 1909-es jogszabály a tudományos könyvtárak, illetve a népkönyvtárak munkatársainak képzését rendezte.

Közvetlenül a lipcsei képzőhely létrejötte után az 1915-ben Berlinben alapított közkönyvtári központ (*Zentrale für Volksbüchereien*) indított közkönyvtári tanfolyamot. A Rajna-vidéken Essenben és Kölnben eleinte könyvtáron belüli képzést szerveztek a tízes évek második felében, majd 1928-ban Kölnben jött létre a *Westdeutsche Volksbüchereischule* (avatás: 1928 májusában), melynek első évfolyamán – a lipcseiek tanterve alapján – tizenhárom nő és egy férfi kezdte meg tanulmányait (ez tipikus nemi megoszlás volt akkoriban a közkönyvtári alkalmazottak körében).

A berlini iskola jogszabályi alapját egy 1930-as rendelkezés teremtette meg. Az iskola a tudományos és a közkönyvtári képzést is támogatta. A jogszabály előírta, hogy egy-egy év gyakorlati képzés szükséges a választott intézménytípust képviselő könyvtárban, ezt követte a másik típusban újabb féléves gyakorlat. Az 1884-ben indított *Zentralblatt* (ekkor még *Centralblatt* formában íródott a cím kezdőszava)

für Bibliothekswesen melléklapjaként 1900-tól *Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen* (1900–1920) címen közkönyvtári orgánum jelent meg, évi mintegy 200–250 oldalon. A cím érdekes kompromisszum: az új gondolat terjesztői nem akarták a „népkönyhai” áthallású „Volksbibliothek” megnevezést tovább vinni, ám a tudományos könyvtári világ nem követte azonnal törekvéseiket, de nem is gátolta minden erővel. A lapban érdemi szakcikkék és sok-sok hír segítette az érdeklődők szakmai fejlődését: jelentősége különösen az első 15 évben felbecsülhetetlen, amikor még nem volt sem szakmai egyesület, sem szakképzés. Különben maga a „főlap” is hozott időnként idevágó közleményeket. A *Blätter* első szerkesztője a göttingai könyvtáros *Arnim Graesel* (1849–1917), volt, majd 1904-ben átadta a helyét *Erich Liesegang* wiesbadeni könyvtárigazgatónak (1860–1931). Ez az első közkönyvtári lap fontos szerepet szánt a friss irodalmi termés megismertetésének, ezért terjedelmének tetemes részét képezték a recenziók, könyvkritikák.²⁰ Bécsben jött létre a német nyelvű könyvtárosok (pontosabban intézmények) szervezete, az *Österreichischer Verein für Bibliothekswesen* (1896–1919-ig állt fenn). A szervezet 1901-től saját lapot bocsátott ki *Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen* címen. (1920-tól az osztrák könyvtárosok is a német egyesületbe léptek be.)

Többéves előkészület után Marburgban hozták létre a német könyvtáros egyesületet 1900-ban, ez volt a *Verein Deutscher Bibliothekare*. A kezdeti 58-ról a tagok száma hamarosan 210-re emelkedett, majd az első világháború elejére elérte a 600-as szintet. 1902-től kiadták a *Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken* című évkönyvet, amely számos statisztikai összeállítást közölt, szinte kizárólag a tudományos könyvtárakról.

1906-ban szervezte meg Constantin Nörrenberg az első regionális, konkrétan Rajna-vidéki könyvtári egyesületet (*Verband Rheinischer Bibliotheken*).

A népkönyvtárosok első német szervezete a világháború után, 1922-ben született, elnevezése: *Verband Deutscher Volksbibliothekar* 320 alapító taggal. Elnöke *Gottfried Fritz* (1873–1934) berlini könyvtárigazgató lett, majd utóda 1928-tól *Wilhelm Schuster* (1888–1971), aki különösen a következő korszakban vált jelentős tényezővé. A népkönyvtári egyesület is kiadott évkönyvet, ez a *Jahrbuch der deutschen Volksbüchereien* (1926–) címet viselte.

Walter Hofmann irányzatának folyóirata *Hefte für Büchereiwesen* (1915–1933) címen látott napvilágot, ennek lett vitapartnere a stettini irányzat képviselője.

selőjeként a *Bücherei und Bildungspflege* című lap (1920–1933).

A húszas évek végétől a német szakemberek bekapcsolódtak a nemzetközi munkálatokba is (IFLA-alapítás 1927-ben, majd első kongresszus 1928-ban Rómában; szabványosítás, ETO stb.).

Fritz Milkau (1859–1934; 1928-tól a berlini egyetem könyvtártudományi intézetének igazgatója) összeállításában 1931-től jelentek meg a *Handbuch der Bibliothekswissenschaft* monumentális kötetei (az utolsó 1940-ben látott napvilágot, ez több mint ezer oldalas egyetemes könyvtártörténetet tartalmaz). Összefoglalóan elmondható, hogy a weimari korszak végére kialakultak a német közkönyvtárügy alapjai (városi könyvtárak főállású személyzettel és olvasótermekkel, terjedő gyermek- és ifjúsági ellátás olvasótermekkel is, falusi ellátó hálózatok, felekezeti és szakszervezeti könyvtárak, képzés, szakirodalom, szakmai egyesület stb., helyi önkormányzati szerepvállalással). Társadalmi hatóköre azonban még mindig igen szűk volt, jó esetben az ellátandó lakosság néhány százaléka volt könyvtárhasználónak tekinthető. Még a tehetősebb városok könyvtáraiban is szerény állományt kínáltak (pl. Majna-Frankfurt: 550 ezer lakos – 70 ezres állomány, Breslau: 557 ezer lakos – 110 ezer kötet, Königsberg: 294 ezer lakos – 24 ezer kötet). Ez azt jelenti, hogy 10–12 lakosra jutott egy kötet. Angolszász mércével minősítve ez több évtizedes lemaradást jelent.²¹

A főbb gátló tényezők: nem alakult ki valamiféle rendszere sem a központi (országos, tartományi), sem a széles körű helyi közösségi finanszírozásnak, nem volt „német Andrew Carnegie, aki országos méretben gondoskodott volna erőteljes támogatásról, a sajtó nem karolta fel az ügyet, kevés város versengett e téren.”²²

Tájékoztatásul néhány közkönyvtári adat a weimari köztársaság utolsó idejéből a mindössze 46 milliós népességre országosan:

- az összes állomány 10,5 millió kötet (azaz 100 lakosra jutott 23 kötet, azaz egyszerűbben: öt lakosra jutott egy könyv);
- 1,35 millió beiratkozott lakos (3%);
- 21,7 millió kötetet kölcsönzött (egy olvasó átlagosan 16 kötetet);
- a kiadások összesen 8,56 millió márkát tettek ki, ebből a nagyobb települések (ötezer feletti lélekszám) 8,2 milliót, a kisebb települések együtt mindössze 0,35 milliót;
- az ötezer lakosnál nagyobb lélekszámú településeken 32 millió ember élt, körükben 824 közkönyvtár látott el 863 ezer beiratkozott olvasót (2,7%-os olvasói arány), a 7,65 milliós állományból 18,5 milliót kölcsönözve (olvasónként több mint 21 kötet);
- az ötezer lakosnál kisebb települések lakosságából (14 millió) 487 ezer volt olvasó (a lakosság 3,4%-a), ők kölcsönöztek 3,2 millió kötetet (fenként átlagosan 6,5 kötetet).

A német nagyvárosokból emeljünk ki kettőt:

Berlin: 4,24 millió lakos, 840 ezres állomány, 132 ezer beiratkozott olvasó (ez csupán 3,1%-os arány), 2,9 millió kölcsönzés, 1,7 millió márka ráfordítás;

Hamburg: 1,1 millió lakos, 159 ezres állomány, 36,6 ezer beiratkozott olvasó (3,25%), 0,8 millió kölcsönzés, 0,24 millió márka ráfordítás.

A százezres határt 49 város lakosság száma haladta meg, közülük csak négy esetében érte el a beiratkozott olvasók aránya a 4%-ot.

A német tudományos könyvtárak viszont az első világháborúig megőrizték a XIX. században elért vezető helyüket. A császárkor fontos eredményeiből feltétlenül megemlítendő a központi katalógus (*Preussischer*, majd *Deutscher Gesamtkatalog*), az ennek alapján nélkülözhetetlen lelőhely-információkat szolgáltató *Auskunftsbüro*, s harmadikként a könyvtárközi kölcsönzés kiterjedt rendszere.

[A tanulmány 2. részében folytatjuk az elemzést a német közkönyvtárak helyzetéről a weimari köztársaság bukása utáni időszakról 1945-ig.]

Jegyzetek és irodalmi hivatkozások

1. Goebbels beszédét idézi: EVANS, Richard J. A Harmadik Birodalom hatalmon. Ford. SZÁNTÓ Judit – SÓSKUTHY György. Budapest: Park, 2013. 127. p. ISBN 978-963-355-024-3
2. A Horst Wessel-dal a párt indulója (1929), szövegéből idéz REZESSY Zoltán. A Harmadik Birodalom. Budapest: Fővárosi Kiadó, 1938. 36. p.
3. Heinz Dähnhardt mondata itt olvasható: Die Bücherei, 4. (1937) 1., p. 2. Heinz Dähnhardt (1897–1968) 1934-től a Tu-

- dományos és Nevelésügyi Minisztérium könyvtári ügyekben illetékes munkatársa volt. A húszas években doktorált, majd a konzervatív ifjúsági mozgalom egyik vezéregyénisége és publicistája volt. Jellemző egy 1932-es cikkének a címe (A demokrácia likvidálása): Die Liquidation der Demokratie. == Der Fahrende Gesell, (1932) April, p. 42–45.
4. HEUSS, Theodor. Hitlers Weg. Stuttgart – Berlin – Leipzig: Union Deutsche Verlagsgesellschaft, 1932. 152. p. – Heuss mondatát („Die Geburtsstätte der nationalsozialistischen Bewegung ist nicht München, sondern Versailles”) idézi a Spiegel című hetilap 1959. május 20-i száma. Bundespräsident. Vater is Schuld [online]. == Der Spiegel, (1959) 21. Hamburg: Der Spiegel GmbH & Co. KG., [s. a.]. Hozzáférhető: <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-42625405.html> [Megtekintve: 2021.05.23.]
 5. HITLER, Adolf. Mein Programm: Der Aufmarsch der Fronten: Volksdeutschland gegen Parteideutschland. 1932. április 5-én a Völkischer Beobachter címlapján.
 6. TOMKA Béla. A Hitler-jelenség és a Harmadik Birodalom uralmi rendszere. == Századok, 127. (1993) 2., p. 312–331. ISSN 0039-8098 Hozzáférhető: http://venus.arts.u-szeged.hu/pub/tortenet/legujabbkori_egyetemes/tomka/Tomka_t004.pdf [Megtekintve: 2021.05.25.]
 7. BABITS Mihály. Könyvpropaganda és könyvégetés. == Nyugat, 26. (1933) 10–11., p. 563–564. Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00558/17421.htm> [Megtekintve: 2021.05.25.]. Kuriózum: Nemes Nagy Ágnes 1986-ban színdarabot írt Bálint András színházigazgató felkérésére Babitsról. A darab az ötvenéves Babitsot épp 1933 májusában ábrázolja a Nyugat szerkesztőségében. Ld. Kelevéz Ágnes. Nemes Nagy Ágnes publikálatlan színdarabja Babitsról: Egy értelmezési kísérlet jelentősége. == Irodalomismeret, (2017). 2., p. 5–31. ISSN 2063-0719
 8. A Rooseveltt-idézet hozzáférhető: Imperial War Museums honlapja. Posters aloldal [online]. [S. I.]: Imperial War Museums, cop. 2021. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/3610> [Megtekintve: 2021.05.25.]
 9. Heinrich Heine: „*Dort wo man Bücher verbrennt, verbrennt man auch am Ende Menschen.*”
 10. Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert. Die Weimarer Republik 1919–1933. T. 1-2. Hrsg. FISCHER, Ernst – FÜSSEL, Stefan. München, Berlin-Boston, Saur, V. De Gruyter, 2007. 2012. hivatkozás: Teil 1. 342. p.
 11. Max Amman (1891–1957, 1921-től párttag, 1922-től a Franz Eher Verlag vezetője, a Völkischer Beobachter című pártlap szerkesztője, az 1933-as hatalomátvétel után a sajtókamara vezetője) írását idézi: WERMUTH, Helga. Max Amman (1891–1957). == Deutsche Presseverleger des 18. bis 20. Jahrhunderts. Hrsg. von FISCHER, Heinz-Dietrich. München: Verlag Dokumentation, 1975. 356. p. ISBN 9783794036044
 12. Knairs Konversationslexikon A–Z. Hrsg. von FRIEDENTHAL, Richard. Berlin: V. Th. Knauer Nachf., 1932. 1875 p.; Knairs Lexikon A–Z. Berlin: V. Th. Knauer Nachf., 1938. 2000 p. R. Friedenthal (1896–1979) költő, publicista, esszéíró, 1930–1933-ig a Knauer kiadó vezetője, innen zsidó származása miatt eltávolították. 1938-ban emigrált Nagy-Britanniába, életrajzi regények (J. Hus, Leonardo da Vinci, H. Cortes, Luther, Diderot, Goethe stb.) szerzőjeként ismert.
 13. NOELL, Matthias. „Nicht mehr lesen! Sehen!”: Le livre d’architecture de langue allemande dans les années vingt. == LENIUD, Jean-Miche; BOUVIER, Béatrice (Hrsg.) Le livre d’architecture: (XVe-XX-e siècle); éd. représentations et bibliothèques; journées internationales d’études des 8 et 9 novembre 2001 org. au Collège de France, Paris, 2002. p. 143–156. (Études et recontres de l’École des Chartes ; 11.)
 14. PFOSE, Alfred. Für eine Mentalitätsgeschichte des Lesens. == Literaturgeschichte Österreich: Prolegomena und Fallstudien. Hrsg. von SCHMIDT-DENGLER, Wendelyn – SONNLEITNER, Johann – ZEYRINGER, Klaus. Berlin: E. Schmidt V., 1995. p. 127–140. ISBN 9783503037032 (Ivan Ivanji említése a 139. oldalon)
 15. MISKOLCZY Ambrus. „A Führer olvas”: Tallózás Hitler könyvtárában. Budapest: Napvilág K., 2000. 180 p. (Politikatörténeti Füzetek, XV.). ISBN 963-9082-54-6. Az idézetek a 24–25., 28. és 80. oldalon találhatók.; 2008-ban egy neves amerikai újságíró is alapos elemzést készített Hitler 16 ezer kötetes magánkönyvtáráról, amely 2010-ben újra kiadásra került papírkötésben és e-book formájában is. RYBACK, Timothy W. Hitler’s private library. London: Vintage, 2010. 320 p. ISBN 9780099532170; H. Johst felfogására jellemző, hogy Klaus Mann emigráns (amszterdami) működése kapcsán egy Himmlerhez intézett 1935-ben íródott levelében felveti, nem kellene-e a „delikvens” apját, Thomas Mannt letartóztatni. WALLMANN, Düster P. Ein Nazi-Karrierist. (Recenzió Rolf Düsterber: Hanns Johst című könyvéről.) Hozzáférhető: <http://am-erker.de/rez4839.php> [Megtekintve: 2021.15.26.]
 16. Luther felhívása: „*Am letzten ist auch das wohl zu bedenken allen denjenigen, so Lieb und Lust haben, daß solche Schulen und Sprachen in deutschen Landen aufgerichtet und erhalten werden, daß man Fleiß und Koste nicht spare, gute Libraren oder Bücherhäuser, sonderlich in den großen Städten, die solichs wohl vermögen, zu verschaffen.*” (An die Ratsherren aller Städte deutschen Landes, daß sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen. Wittenberg, 1524.).

- Hozzáférhető: <https://www.checkluther.com/wp-content/uploads/1524-An-die-Ratsherren-aller-St%C3%A4dte-deutschen-Landes-dass-sie-christliche-Schulen-aufrichten-und-halten-sollen.pdf> [Megtekintve: 2021.05.23.]
17. REYER, Eduard. Die Kruppsche Bücherhalle in Essen-Ruhr. Sonderdruck von. E. R. Fortschritte der volkstömlichen Bibliotheken. Leipzig: Engelmann, 1903. 11. p.
18. HOFMANN, Walter: Die Lektüre der Frau. Ein Beitrag zur Leserkunde und Leseführung. Leipzig: V. Quelle u. Meyer, 1931. (Leipziger Beiträge zur Grundlegung der praktischer Literaturpflege. B. 1.)
19. KATSÁNYI Sándor. Párhuzamos életrajzok: Gulyás Pál, Szabó Ervin és a korszerű közkönyvtár gondolatának kibontakozása. == Könyvtári Figyelő, Ú.f. 5. = 41. (1995) 2., p. 199–209. ISSN 1216-6804 Hozzáférhető: http://epa.oszk.hu/00100/00143/00014/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1995_2_199-208.pdf [Megtekintve: 2021.05.23.]
20. Blätter für Volksbibliotheken und Lesehallen: Beiblatt zum Centralblatt für Bibliothekswesen. Herausgegeben unter ständiger Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen von dr. A. Graesel, Oberbibliothekar an der Universitäts-Bibliothek zu Göttingen. Erster Jahrgang, 1900. Lipcse, HARRASSOWITZ Ottó kiadása. A Magyar Könyvszemle is beszámolt a megjelenésről: Id. (1900) 4., p. 418–419. Hozzáférhető: http://real-j.mtak.hu/2631/1/MagyarKonyvszemle_1900.pdf [Megtekintve: 2021.05.23.]
21. Die Öffentliche Bücherei der Weimarer Zeit. Quellen und Texte. Hrsg. von THAUER, Wolfgang. Wiesbaden: Harrassowitz, 1984. 177 p.
22. SONNEVEND Péter. Az angolszász közkönyvtár létrejötte: Az 1850-es törvény születése és végrehajtása. == Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 12. (2003) 11., p. 37–54. ISSN 1216-6804 Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00047/pdf/03historia.pdf> [Megtekintve: 2021.05.26.]
- ASSELMANN, Andrea. Volksbüchereiarbeit im Spiegel der Zeitschrift „Borromäus-Blätter / Die Bücherwelt“ (1903–1933). == Bibliothek, Forschung und Praxis, (1995) 1., p. 322–361. Hozzáférhető: <https://docplayer.org/63149429-Volksbuechereiarbeit-im-spiegel-der-zeitschrift-borromaeus-blaetter-die-buecherwelt.html> [Megtekintve: 2021.05.26.]
- Auf dem Weg zur öffentlichen Literaturversorgung: Quellen und Texte zur Geschichte der Volksbibliotheken in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Hrsg. und kommentiert von VODOSEK, Peter. Wiesbaden: Harrassowitz, 1985. 219 p. ISBN 97834470253348
- BARBIAN, Jan-Pieter. Literaturpolitik im „Dritten Reich“: Institutionen, Betätigungsfelder. Überarb. Ausg. München: Deutscher Taschenbuch V., 1995. 916 p. ISBN 9783765717604. E fontos könyv angolul is napvilágot látott: BARBIAN, Jan-Pieter: The politics of literature in Nazi Germany: Books in the Media Dictatorship. Transl. by. STURGE, K. New York: Bloomsbury, 2010. 458 p. ISBN 9781441179234
- BUZÁS, Ladislaus. Deutsche Bibliotheksgeschichte der neuesten Zeit (1800–1945). Wiesbaden: L. Reichert V., 1978. 215 p. (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens, 3.). ISBN 9783920153766.
- A német tudományos könyvtárakról idehaza 1869-ben jelent meg érdemi összefoglalás, valószínűleg a fiatal Hellebrandt Árpád (1855–1925) tollából (H. Á. A német könyvtárak. == Természettudományi Közlöny, 1. [1869], p. 170–176.)
- DAHM, Volker. Nationale Einheit und partikuläre Vielfalt: Zur Frage der kulturpolitischen Gleichschaltung im Dritten Reich. == Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, 43. (1995) 2., p. 221–265. Hozzáférhető: http://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1995_2.pdf [Megtekintve: 2021.05.26.]
- DIENES László: Walter Hofmann könyvtári törekvései: Szabó Ervinnek a „Könyvtári Füzetek” elé írt iránycikkével. Budapest: Lantos, 1916. 48 p. (Könyvtári füzetek; 1.)
- FISCHER, Ernst. Gewerbliche Leihbüchereien und Lesezirkel. == Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert. B. 2. Die Weimarer Republik 1918–1933. T. 1. p. 515–530. Hrsg. von FISCHER, Ernst – FÜSSEL, Stefan. München–Berlin–Boston: Saur V., De Gruyter, 2007, 2012. ISBN 9783110688634
- FLACHOWSKY, Sören. Wissenschafts- und Bibliothekspolitik in der Zeit des Nationalsozialismus. Berlin: Staatsbibliothek zu Berlin, 2013. 11 p. Hozzáférhető: https://staatsbibliothek-berlin.de/fileadmin/user_upload/zentrale_Seiten/faecher/dokumente/Buch_und_Bibliothekswesen/Flachowsky.pdf [Megtekintve: 2021.05.25.]

Felhasznált irodalom (jegyzetekkel)

ADAM, Christian. Lesen unter Hitler: Autoren, Bestseller, Leser im Dritten Reich. Berlin: Galiani-V., 2010. 384 p. ISBN 9783869710273

ALY, Götz. Hitler néppálma: Rablás, faji háború, nemzetiszocializmus. Ford. TELLER Katalin. Budapest: Atlantisz, 2012. 600 p. ISBN 978-963-9777-113-2

Angriff auf die Avantgarde. Kunst und Kunstpolitik im Nationalsozialismus. Hrsg. von FLECKNER, Uwe. Berlin: Akademie V., 2006. 390 p. ISBN 9783050040622

FÖLLMER, Moritz. A Harmadik Birodalom kultúrtörténete. Ford. KURDI Imre. Budapest: Corvina, 2018. 287 p. ISBN 978-963-13-6462-0

Der Führer im Europa des 20. Jahrhunderts. Hrsg. von ENNKER, Benno – HEIN-KIRCHER, Heidi. Marburg: V. Herder-Institut, 2010. 394 p. ISBN 9783879693597. Hozzáférhető: http://digital.herderinstitut.de/publications/frontdoor/deliver/index/docId/126/file/Tagungen_27_ISBN_9783879693597.pdf [Megtekintve: 2021.05.23.]

Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert. B. 1. Das Kaiserreich 1871–1918. Teil 1–3. Hrsg. von JÄGER, Georg et al. Frankfurt a. M.: Buchhändler-Vereinigung, De Gruyter, 2001–2010. (Továbbiakban: GdB 1871–1918.)

Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert. B. 2. Die Weimarer Republik 1918–1933. Teil 1–2. Hrsg. von FISCHER, Ernst – FÜSSEL, Stefan. München–Berlin – Boston: Saur V., De Gruyter, 2007, 2012. (Továbbiakban: GdB 1918–1933.) ISBN 9783110688634.

Geschichte des deutschen Buchhandels im 19. und 20. Jahrhundert. B. 3. Drittes Reich. Teil 1. Hrsg. von FISCHER, Ernst. Berlin – Boston: De Gruyter, 2015. VIII, 458 p. ISBN 9783598248061 (Továbbiakban: GdB 1933–1945.)

HACHTMANN, Rüdiger. Polykratie: Ein Schlüssel zur Analyse der NS-Herrschaftsstruktur? [online]. == Docupedia – Zeitgeschichte honlap. Artikel aloldal. Potsdam: Leibniz-Zentrum für Zeithistorische Forschung. Hozzáférhető: http://docupedia.de/zg/Hachtmann_polykratie_v1_de_2018 [Megtekintve: 2021.05.25.]

HÄHNER Péter. A Führer: Adolf Hitler. == Uő. 13 diktátor: Fejezetek a forradalmak történetéből. Budapest: Animus K., 2017. p. 255–266. ISBN 978-963-324-550-7

HARTIG, Valtin. Volks- und Arbeiterbüchereien. == Die Arbeit: Zeitschrift Gewerkschaftspolitik und Wirtschaftskunde, (1929) 6., p. 47–54.

HILLGAERTNER, Jan. „While all scholarly communities have a forum”: Journals and the development of book history in Germany, 1840–2009: The state of the discipline. == Book History, 4. (2017), p. 447–470. ISSN 1098-7371

HOFMANN, Walter. Die Lektüre der Frau: Ein Beitrag zur Leserkunde und Leserführung. Leipzig: V. Quelle u. Meyer, 1931. 210 p. (Leipziger Beiträge zur Grundlegung der praktischer Literaturpflege, 1.)

HOFMANN, Walter – ERDBERG, Robert von. Die Neue Richtung im Spiegel autobiografischer Zeugnisse ihrer

beiden Repräsentanten. Hrsg. von SEITTER, Wolfgang. Bad Heilbrunn: DIE, 1996. 274 p.

JÄGER, Georg – RUDEK, Valeska. Die deutschen Leihbibliotheken zwischen 1860 und 1914/18: Analyse der Funktionskrise und Statistik der Bestände. == Zur Sozialgeschichte der deutschen Literatur im 19. Jahrhundert. Teil II. Hrsg. von DIMPFL, Monika – JÄGER, Georg. Tübingen: Max Niemeyer V., 1990. p. 198–295. ISBN 9783484350281

JUNG, Rudolf. Die Anfänge der bibliothekarischen Ausbildung in Köln 1928–1949. Köln: Fachhochschule Köln, 2000. 43 p. (Kölner Arbeitspapiere zur Bibliotheks- und Informationswissenschaft Band 26). e-ISSN 1434-1115 Hozzáférhető: https://epb.bibl.th-koeln.de/frontdoor/deliver/index/docId/57/file/Jung_Rudolf.pdf [Megtekintve: 2021.05.26.]

JÜRGENS, Adolf. Die Stellung der public library im Bildungswesen der Vereinigten Staaten. == Zentralblatt für Bibliothekswesen, (1928) 1., p. 19–32.

KATER, Michael H. Culture in Nazi Germany. New Haven – London: Yale UP, 2019. 453 p. ISBN 978030025337

KIEFER, A. F. Government control of publishing in Germany. == Political Science Quarterly, 57. (1942) 1., p. 72–97.

KLEE, Ernst. Das Personenlexikon zum Dritten Reich: Wer war was vor und nach 1945. 2. Auflage. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 2007. 736 p. ISBN 9783596160488

KNOCHE, Michael. Wissenschaftliche Zeitschriften im nationalsozialistischen Deutschland. == Von Göschen bis Rohwohlt. Beiträge zur Geschichte des deutschen Verlagswesens. Festschrift für Heinz Sarkowski zum 65. Geburtstag. Hrsg. von ESTERMANN, Monika – KNOCHE, Michael. Wiesbaden: Harrassowitz, 1990. p. 260–281. ISBN 9783447030472. Ugyanez angolul: Scientific journals under national socialism. == Libraries and Culture, 26. (1991) 2., p. 415–426. ISSN 2164-8034

KRATZER, Anne. Erziehung für den Führer [online]. == Spektrum.de honlap. Pädagogik aloldal. Feltöltve: 2019.01.17. Heidelberg: Spektrum der Wissenschaft Verlagsgesellschaft mbH. Hozzáférhető: <https://www.spektrum.de/news/paedagogik-die-folgen-der-ns-erziehung/1555862> [Megtekintve: 2021.05.26.]

KUTSCH, Arnulf. Leseinteresse und Lektüre: Die Anfänge der empirischen Lese(r)forschung in Deutschland und den USA am Beginn des 20. Jahrhunderts. Bremen: Ed. Lumière, 2008. 270 p. (Studien zur Frühgeschichte der Bibliothekswissenschaft und der Zeitungskunde, 35.). ISBN 9783934686571

- LADEWIG, Paul. Politik der Bücherei. Leipzig: Wiegandt, 1912. VIII, 428 p.
- LANGEWIESCHE, Dieter. Németország és Ausztria: Nemzeté válás és államalakulás Közép-Európában a 19. században. == Világtörténet, (1992) tavasz–nyár, p. 20–32. ISSN 0083-6265
- LEWY, Guenter. Harmful and undesirable: Book censorship in Nazi Germany. New York – Oxford: OUP, 2016. 268 p. ISBN 97801902275280
- LEYH, Georg. Die Autonomie der Volksbibliothek. == Zentralblatt für Bibliothekswesen, (1928) 1., p. 50–56.
- LINTHOUT, Ine van. Das Buch in der nationalsozialistischen Propagandapolitik. Berlin: De Gruyter, 2012. XI, 437 p. (Studien und Texte zur Sozialgeschichte der Literatur, 131.). ISBN 9783110252712
- LOWISCH, Maximilian. Rückblick in eigener Sache: 100 Jahre bibliothekarische Ausbildung in Leipzig: Ein Rundgang durch die Ausstellung. == AKMB-news, (2015) 1., p. 53–60. ISSN 0949-8419
- LUTZ, Cosima. Das waren die Bestseller der Nazi-Zeit: Ausstellung „WortGewalt“ [online]. == A Welt honlapja. Literatur oldal. Feltöltve: 2013. 05. 14. Hozzáférhető: <https://www.welt.de/kultur/literarischewelt/article116138681/Das-waren-die-Bestseller-der-Nazi-Zeit.html> [Megtekintve: 2021.05.26.]
- MANN, Golo. Németország története 1919–1945. Ford. KAJTÁR Mária. Budapest: Balassi K., 1997. 191 p. ISBN 963-506-123-4
- MATHIEU, Thomas. Kunstauffassungen und Kulturpolitik im Nationalsozialismus: Studien zu Adolf Hitler, Joseph Goebbels, Alfred Rosenberg [et al.]. Saarbrücken: Pfau, 1997. 325 p. ISBN 9783930735679
- NÉMETH István. Mein Kampf: A német történelem legvitatottabb könyvének karrierje és a valóság. == Rubicon, 27. (2016) 3., p. 4–13. ISSN 0865-6347
- Németország (Deutsches Reich). == Az Est Hármaskönyve. Budapest: Est Lapkiadó Rt., 1937. 412 p.
- MERVELDT, Nikola von. Books cannot be killed by fire: the German Freedom Library and the American Library of Nazi-Banned Books as agents of cultural memory. == Library Trends, 55. (2007) 3., p. 523–535. ISSN 0024-2594
- NÖRRENBURG, Constatin. Die neuen Bibliotheksgesetze des Staates New York. == Zentralblatt für Bibliothekswesen, Bd. 11 (1894), S. 272–277 (online).
- NÜBEL, Birgit. Herder in der Erziehung der NS-Zeit. == Goethezeitportal, 1994. Hozzáférhető: http://www.goethezeitportal.de/db/wiss/herder/nuebel_ns-zeit.pdf [Megtekintve: 2021.05.26.]
- OLENHUSEN, Albrecht Götz von. „Der Schatz im Silbersee“ als Bestseller im „Dritten Reich“. == Mitteilungen der Karl-May-Gesellschaft, (2005) 143., p. 34–39. Hozzáférhető: https://www.karl-may-wiki.de/index.php/Mitteilungen_der_Karl-May-Gesellschaft_Nr._143. [Megtekintve: 2021.05.26.]
- ORMOS Mária. Politikai eszmék, politikai gyakorlatok a 20–21. században. Budapest: Napvilág K., 2009. 422 p. ISBN 978-963-9697-48-5 (Különösen a Nemzetiszocialista világszemlélet című fejezet, p. 131–142.)
- Die Öffentliche Bücherei der Weimarer Zeit: Quellen und Texte. Hrsg. von THAUER, Wolfgang. Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1984. p. 177. (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München, 10.). ISBN 9783447024860
- PILZ, Michael. Das Buch in der Mediendiktatur [online]. == Literaturkritik.at. Sommer. [archiv]. Feltöltve: 2011.06.12. Hozzáférhető: <https://www.uibk.ac.at/literaturkritik/rezensionen/880283.html> [Megtekintve: 2021.05.26.]
- PLANK, Victoria. Die Wochenzeitung Das Reich. Offenbarungseid oder Herrschaftsinstrument? == Sönke Neitzel, Bernd Heidenreich (Hrsg.) Medien im Nationalsozialismus. Paderborn: Schöningh, 2010. 309–328. p. ISBN 978-3-506-76710-3)
- REUVENI, Gideon. Reading Germany: Literature and consumer culture in Germany before 1933. Translated by MORRIS, R. New York – Oxford: Berghahn Books, 2006. 310 p. ISBN 978184545087
- REYER, Eduard. Die Kruppische Bücherhalle in Essen-Ruhr. (Sonderdruck von E. R. Fortschritte der volkstümlichen Bibliotheken, Leipzig: Engelmann 1903.) 11 p.
- RICHARDS, Pamela Spence. German libraries and scientific and technical information in Nazi Germany. == Library Quarterly, 55. (1985) 2., p. 151–173. ISSN 0024-2519
- RICHARDS, Pamela Spence. The movement of scientific knowledge from and to Germany under National Socialism. == Minerva, 28. (1990) 4., p. 401–425. ISSN 1393-614X Hozzáférhető: <https://www.jstor.org/stable/i40085836> [Megtekintve: 2021.05.26.]
- RICHARDSON, Malcolm. Philanthropy and the internationality of learning: The Rockefeller Foundation and national socialist Germany == Minerva, 28. (1990). 1. pp. 21–58.
- RITCHIE, J. M. The Nazi book-burning. == The Modern Language Review, 83. (1988) 3., p. 627–643. ISSN 0026-7937

„Books cannot be killed by fire. People die, but books never die. No man and no force can put thought in a concentration camp forever. No man and no force can take from the world the books that embody man's eternal fight against tyranny. In this war, we know, books are weapons.”

RYBACK, Timothy W. Hitler's private library. London: Vintage, 2010. 320 p. ISBN 9780099532170.

SCHMIDT, Siegfried. Katholische öffentliche Büchereien –Schnittstellen zwischen lesender Kirche und säkularer Gesellschaft. == Bibliothek, Forschung und Praxis, 21. (1997) 3., p. 307–326. ISSN 1865-7648

SCHNEIDER, Tobias. Bestseller im Dritten Reich: Ermittlung und Analyse der meistverkauften Romane in Deutschland 1933–1944. == Vierteljahrshäfte für Zeitgeschichte, (2004) 1., p. 77–97. Hozzáférhető: https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/2004_1_2_schneider.pdf [Megtekintve: 2021.05.26.]

SCHÖN, Erich. Geschichte des Lesens. == Handbuch Lesen. Hrsg. von FRANZMANN, Bodo et. al. München: Saur V., 1999. 85 p. (fökönt p. 56–58.) ISBN 9783598113277

SEEFELDT, Jürgen. (Volks)Bildung gestern und heute: Von der Arbeiterbibliothek: zur modernen Öffentlichen Bibliothek. == Die Bibliothek im Spannungsfeld: Geschichte – Dienstleistungen – Werte. Festschrift für Hermann Rösch. Hrsg. von MEINHARDT, Haika – TAPPENBECK, Inka. Bad Honeff: Bock + Herchen V., 2019. p. 11–24. ISBN 9783883473024 Hozzáférhető: https://www.th-koeln.de/mam/downloads/deutsch/studium/studiengaenge/f03/bib_inf_ma/festschrift_rosch.pdf [Megtekintve: 2021.05.26.]

SIMONS, Olaf. Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des nationalsozialistischen Schrifttums. 2004. [online] Hozzáférhető: <http://www.polunbi.de/inst/ppk.html> [Megtekintve: 2021.05.26.]

Stadt und Bibliothek: Literaturversorgung als kommunale Aufgabe im Kaiserreich und in der Weimarer Republik. Hrsg. von FLIGGE, Jörg – KLOTZBÜCHER, Alois. Wiesbaden: Harrassowitz, 1997. 487 p. (Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens, 25.). ISBN 9783447038850

SZABÓ Ervin. Dr. Arim Graesel. Handbuch der Bibliothekslehre. 2. völlig umgearb. Auflage der „Grundzüge der Bibliothekslehre. Neubearbeitung von dr. Jul. Petzholdts Katechismus der Bibliothekslehre“. Lipcse, 1902. X. 584 p.== Magyar Könyvszemle, 1902. 510-516. p.

Technisch-wissenschaftliche Dokumentation in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung des Verhältnisses von Bibliothek und Dokumentation. Hrsg. von BEHREND, Elke.

Geleitwort von VODOSEK, Peter. Wiesbaden: Harrassowitz, 1995. 336 p. (Buchwissenschaftliche Beiträge aus dem Deutschen Bucharchiv München, 51). ISBN 9783447037044

THAUER, Wolfgang – VODOSEK, Peter. Geschichte der öffentlichen Bücherei in Deutschland. Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1978. 163 p. ISBN 3447029749. A weimari korszakot W. Thauer, a hitlerista időszakot P. Vodosek írta. Thauer (1911–1987) az általunk tárgyalt időszakban már tevékeny volt, erről tanúskodik publikációja a Die Bücherei című szakfolyóiratban 1943-ban: Zur Frage des Gesamtkataloges (p. 229–232.). A Német Könyvtáros Egyesület százéves történeti összefoglalója a birodalom-alapításhoz köti a reformmozgalom kezdetét, ld.: „*Etwa mit dem Jahre 1870 begann die grosse Zeit der Reform des deutschen Bibliothekswesen.*” (p. 17.). Ld. SCHMITZ, Wolfgang. Das deutsche Bibliothekswesen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert und die Gründung des VDB. == Verein Deutscher Bibliothekare 1900–2000: Festschrift und Bibliographie. Hrsg. von PLASSMANN, Engelbert – SYLÉ, Ludeger. Wiesbaden: Harrassowitz, 2000. 408 p. ISBN 9783447042475

TOKAJI András. Zene a sztálinizmusban és a Harmadik Birodalomban. Budapest: Balassi, 2000. 151 p. ISBN 963-506-338-

TOMKA Béla. A Hitler-jelenség és a Harmadik Birodalom uralmi rendszere. == Századok, 127. (1993). 2., p. 312–331. ISSN 0039–8098. Hozzáférhető: http://venus.arts.u-szeged.hu/pub/torteneti/legujabbkori_egyetemestomka/Tomka_t004.pdf [Megtekintve: 2021.05.23.]

TOMKA Béla. Történészviták a Harmadik Birodalom gazdaságáról. == Világtörténet, 14. (1992) tavasz–nyár, p. 33–43. ISSN 0083-6265

UECKER, Matthias. Dienstleistungen für Alle: Eugen Sulz und die Essener Stadtbibliothek. == Uő. Zwischen Industrieprovinz und Grossstadthoffnung: Kulturpolitik im Ruhrgebiet der zwanziger Jahre. Wiesbaden: DUV, 1994. p. 205–226. ISBN 9783824441518. E. Sulz (1884–1965) német könyvtáros, gyakorlatát a majna-frankfurti városi könyvtárban kezdte, majd 1915-től 1933-ig, illetve 1945-től 1952-ig vezette az esseni városi könyvtárat.

Verbrannt, geraubt, gerettet! Bücherverbrennungen in Deutschland: Eine Ausstellung der Bibliothek der Friedrich-Ebert-Stiftung anlässlich des 70. Jahrestages. Bonn: Veröffentlichungen der Bibliothek der Friedrich-Ebert Stiftung. Bd. 13. ISBN 3-89892-141-72003. 56 p. Hozzáférhető: <https://library.fes.de/pdf-files/bibliothek/01453.pdf> [Megtekintve: 2021.05.26.]

VITÁRY Zsolt. A 20. századi totális rendszerek ideológiája. == Eszmetörténet. Szerk. DÉVÉNYI Anna – GÓZSY Zoltán. Pécs: Kronosz K., 2017. p. 90–120. ISBN 978-615-5497-90-2

VODOSEK, Peter. Arbeiterbibliothek und Öffentliche Bibliothek: zur Geschichte ihrer Beziehung von d. 1. Hälfte d. 19. Jahrhunderts bis 1933. == Buch und Bibliothek, 27. (1975)., p. 321–330. ISSN 0340-0301

VODOSEK, Peter. Bibliotheken als Institutionen der Literaturvermittlung. == GdB 1918–1933., T. 1., p. 197–221.

VODOSEK, Peter. Hominem quaero: Ich suche den Menschen: Eine Spurensuche im Nachlass des Volksbildners Eduard Reyer (1849–1914). == Spurensuche. Zeitschrift für Geschichte der Erwachsenenbildung und Wissenschaftspopularisierung, 23./24. (2014) 15., p. 183–214. ISSN 1025-9244

VODOSEK, Peter. Innovation und Ideologie: Walter Hofmann und sein Büchereiwerk in Dresden-Plauen und Leipzig. == Lifelong Education and Libraries, 6. (2006), p. 9–29. ISSN 1346-2288. Korabeli hazai értelmezés: DIENES László. Walter Hofmann könyvtári törekvései. == Könyvtári Szemle, (1915) 1., 9–12., p. 129–166.

WALLMANN, Düster P. Ein Nazi-Karrierist. Recenzió Rolf Düstenber: Hanns Johst című könyvéről. [online].== Am Erker: Zeitschrift für Literatur honlapja. Recenziók aloldal. Hozzáférhető: <http://am-erker.de/rez4839.php> [Megtekintve: 2021.15.26.]

WINKLER, Heinrich August. Németország története a modern korban. I–II. Ford. D. MOLNÁR Judit. Budapest: Osiris, 2005. 580 p. ISBN 963-389-689-4

WEISS, Hermann. Ideologie der Freizeit im Dritten Reich: Die NS-Gemeinschaft „Kraft durch Freude“. == Archiv für Sozialgeschichte, 1933. p. 289–303. Hozzáférhető: www.library.fes.de [Megtekintve: 2021.05.26.] KfD-tagság: 39 millió = a foglalkoztatottak 75%-a. 1939: Feierabend-organization – 54 millió, Volkstum – 13 millió, operett, színház – 13 millió látogató.

Zalar, Jeffrey T. Reading and rebellion in catholic Germany, 1770–1914. Cambridge: Cambridge UP, 2018. 398 p. ISBN 9781108561648

(Beérkezett: 2021. november 2.)

Bécsi corvinák – bécsi workshop

„Bécsi corvinák” címmel osztrák–magyar kutatói találkozó rendeztek Bécsben a Collegium Hungaricum épületében 2021. november 18-án és 19-én. A programot – melyen Zsupán Edina kollégánk képviselte intézményünket – az Országos Széchényi Könyvtár, az Österreichische Nationalbibliothek és a bécsi Collegium Hungaricum közösen szervezte.

A konferencia egyik jelentős állomása volt az OSZK és az ÖNB közös projektjének, az Ausztriában őrzött corvinák feldolgozásának.

Az előadók között magyar részről részt vett – többek között – Zsupán Edina, az MTA-OSZK Res Libraria Hungariae Kutatócsoport, Rozsondai Marianne, az MTA Könyvtár és Információs Központ és Pócs Dániel az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetének munkatársa, valamint Monok István az OSZK korábbi, az MTA Könyvtár és Információs Központ jelenlegi főigazgatója.

Az előadások után lefolytatott szakmai vitákon mind osztrák, mind magyar részről részt vettek a téma legkiválóbb szakértői, a hallgatóság soraiban pedig – a számos művészettörténész, kodikológus, paleográfus és filológus érdeklődő mellett – jelen voltak a bécsi társintézmények munkatársai is.

A workshop másnapján az Österreichische Nationalbibliothek Kézirattárának olvasótermében a találkozó résztvevői megtekintették azokat a kódexeket, amelyekről az előadásokban is szó esett.

Forrás: <https://www.oszk.hu/hirek/becsi-corvinak-becsi-workshop> (2021.11.24.)

Nekrológ

In memoriam Sente Ferenc (1933–2021)

2021. október 1-jén elhunyt régi kedves kollégánk. 34 évet dolgozott a nemzeti könyvtárban, az OSZK főigazgató-helyetteseként, 1994-ben vonult nyugdíjba. Ezt megelőzően több munkakört betöltött, 1982–1986 között a Könyvtártudományi és Módszertani Központ igazgatója volt, 1991 és 1993 között a Könyvtári Figyelő főszerkesztői feladatait is ellátta. Egykori munkatársa megemlékezésével búcsúzunk.

88. születésnapja után két hónappal jött el számára az elkerülhetetlen vég, *Sente Ferenc* 2021. október 1-je óta nincs köztünk. A munkahelyi kötelékből már 27 éve kilépett, de a művelődéshez, olvasáshoz, könyvtárhoz kötődő ügyek még nyugdíjba vonulása után is több évig foglalkoztatták.

Sente Ferenc 1933. július 22-én a Vas megyei Alsóságon született. Ott végezte el az elemi iskola első osztályát, majd a háború alatti megszakítás után a celldömölki polgári iskolában és később a gimnáziumban folytatta tanulmányait, és ott tett érettségi vizsgát. 1952-ben rendkívüli állami ösztöndíjjal felvették az Idegen Nyelvek Főiskolájára, ahol 1955-ben szerzett diplomát német nyelv (sajtó és könyvkiadói) szakon. Rövid katonai szolgálat után – saját kérésére – a Népművelési Minisztérium a Pécsi Megyei Könyvtárba helyezte, könyvtárosi állásba. Az ott töltött öt évben a könyvtár felnőtt olvasószolgálati, majd a hálózati-módszertani részlegében dolgozott – itt csoportvezetőként –, közben szerkesztette a megyei könyvtárhálózat módszertani kiadványait.

A könyvtári hálózatok szervezése idején figyelt fel rá *Sallai István*, aki a Könyvtártudományi és Módszertani Központba (KMK) hívta. Ebben az invitálásban szerepet játszott Sente Ferencnek a pécsi években megszerzett gyakorlata, sok tapasztalata, valamint egy 1960 júniusában a megyei hálózati híradóban megjelent cikke is, amely Baranya megye falusi könyvtárainak hálózatáról, irányításáról szolt a községi könyvtárak tanácsai kezelésbe adásának idején.

1960. szeptember 1-jén lett a KMK munkatársa, a tanácsi közművelődési könyvtárak hálózati előadó-jának munkakörében. A 27 éves fiatalember egy pezsgő közegben találta magát, részint nagy „öreg” (Sallai István, *Sebestyén Géza*), részint vele egykorú vagy alig idősebb munkatársak között. Ez kiváló terep volt a szakmai töltekezésre és szárnypróbálgatásra.

A KMK-ban persze minden „zöldfülű” hamar a mélyvízben találta magát a '60-as és '70-es években, és muszáj volt megtanulni úszni, vagy örökre ki kellett szállni a medencéből. Feri a szerencsések közé tartozott, aki hamar a legjobb úszók közé tudott kerülni. Erre bizonyíték, hogy belépése után már egy hónappal az 1960 októberében, a járási könyvtárvezetők számára szervezett tájértekezlet-sorozatról, ahol a falusi könyvtárak tanácsi tulajdonba adásával kapcsolatban és általában az időserű könyvtárpolitikai feladatok megoldása során felmerült problémákról esett szó, ő írt beszámolót a *Könyvtáros* 1960. decemberi számába.

A '60-as években, abban az időben lett a KMK munkatársa Sallai István mellett, amikor a korábbi mennyiségi fejlesztés helyett a minőségi fejlesztés adott tennivalókat a közművelődési könyvtári hálózatban, majd a '70-es években akkor lett a KMK osztályvezetője, amikor a nehezedő gazdasági körülmények közepette is a társadalmi igények fokozottabb figyelembevételével kellett a könyvtárak továbbfejlesztésének lehetőségeit kutatni és megteremtésüket szorgalmazni.

A közművelődési könyvtári rendszer kiépítése a társadalmi szükségletek alapján, sőt e szükségletek tudatosítása magukban a „ellátottakban is”, vagyis az olvasóvá nevelés sok feladatot adott, és kreativitást követelt meg a munkatársaktól. Sente Ferenc nem volt híján ennek a kreativitásnak, és segítette érvényesülését az, hogy a háború utáni könyvtárügy „nagy tanítómesterétől”, Sallai Istvántól tanulhatta a könyvtárszervezés, a vidéki fenntartókkal való „szótértés” fortélyait.

Önálló munkaként foglalkozott a kistélepülések könyvtári ellátásának problémáival, a könyvtárak társadalmi hatókörének kiszélesítésére kínálkozó lehetőségekkel, a különféle körök, egyesületek könyvtáron belüli működésével. Ezek a témák egész pályafutása alatt érdeklődésének a középpontjában maradtak.

Annak a képességének köszönhetően, hogy hamar átlátta a munkaterületének problematikáját, a lényeges kérdéseket világosan, mindenki számára érthetően tudta megfogalmazni szóban és írásban egyaránt, valamint jó szervezőkészsége alapján 1963-ban hálózati csoportvezetővé nevezték ki, továbbra is a tanácsi közművelődési könyvtárak területén.

Az ezt követő években sok vidéki „kiszállásban” volt része, a terepre gyakran Sallai István társaságában utazhatott. E látogatások révén a könyvtárakkal jó kapcsolatot alakított ki, és ahol megismerték, adtak a véleményére.

A feladatok pedig jöttek egymás után a Közművelődési Könyvtárak Módszertani Osztályán: részvétel a távlati tervek kidolgozásában, a könyvtárak szervezeti és működési feltételeinek megfogalmazásában, és olyan témák kidolgozása, mint a kistélepülések könyvtári ellátására vonatkozó javaslatok, a bibliobusz hazai alkalmazásának lehetőségei és formái, a klubkönyvtárak működése, a falusi könyvtárak körzetesítésének, a kiskörzeti könyvtárak megszervezésének kérdései. A könyvtári módszertani munka feladatai és a módszertani irányítás tartalma is foglalkoztatták ebben az időben.

1965-ben a Művelődésügyi Minisztérium könyvtárosztálya az évi könyvtártudományi pályázatára *Urbán Lászlóval* közösen írt dolgozatot nyújtott be *A bejáró munkások művelődési körülményei* címmel, amelyvel 3. díjat kaptak, de elnyerték a SZOT különdíját is.

1970-ben lett az akkor átszervezett Könyvtártudományi és Módszertani Központ hálózatfejlesztési osztályának vezetője. Az új osztálynak a könyvtárügy egészével kellett foglalkoznia, elsősorban könyvtárpolitikai aspektusból. Ebben a munkakörben a KMK illetékességi körébe tartozó könyvtártípusok (főként a tanácsi könyvtárak, a szakszervezeti, nemzetiségi, iskolai és gyermekkönyvtárak, kisebb részben a felsőoktatási és a szakkönyvtárak) szervezési-módszertani kérdései álltak a középpontban, ezek gondo-

zását kellett úgy megszerveznie, hogy minden szakterületnek meglegyen a felelős szakértője. Az osztály felelősségi körébe tartozott a könyvtártelepítés-könyvtárépítés, a hálózatok fejlesztése, az öt éves és távlati tervek előkészítése, a kulturális ellátottság normatíváinak kidolgozása, a könyvtárstatisztika megteremtése és gondozása. Később, a könyvtári szolgáltatások fejlődése során előtérbe kerültek a speciálisabb területek, például a zenei részlegek kialakítása, a gyermekek, a nemzetiségek, az akár egészségügyi, akár társadalmi szempontból hátrányos helyzetű népesség könyvtári ellátása (úgy mint a hangoskönyvtári szolgáltatások, a kórházi betegek könyvtárai, a börtönkönyvtárak), a honvédségi könyvtárak segítése. Elsősorban ezen az osztályon készültek – de a KMK összes illetékes és felelős munkatársának részvételével – az egyes könyvtártípusok „szakmai irányelveinek” tervezetei, főként a Művelődésügyi Minisztérium vagy a SZOT megrendelésére. Fontos, hosszú időn át iránymutató kiadvány jelent meg 1973-ban Sente Ferenc szerkesztésében *A közművelődési könyvtári ellátás. Irányelvek a távlati tervezéshez* címmel.

Ő maga továbbra is a közművelődési könyvtárak fejlesztésének munkása maradt. Járt a terepet, építette a kapcsolatokat a könyvtárosokkal, a települési könyvtárakért felelős állami vezetőkkel a tanácsítókától és -elnököktől kezdve a társadalmi szervek – főként a Hazafias Népfront – képviselőiig. A könyvtárosok és tanácsi emberek a KMK-ban is gyakran felkeresték ügyes-bajos dolgaikban. Jó megfigyelő-, tárgyaló- és kiváló kapcsolatépítő képessége segítették őt ebben a tevékenységben. Személyiségének nagy kollektívaformáló ereje volt, az emberek hallgattak rá, igazodtak hozzá – nemcsak szűkebb környezetében, hanem a közművelődési könyvtárak szélesebb körében is.

Jó pszichológiai érzéke volt ahhoz, hogy munkatársait kiválogassa, és megtalálja minden szakmai terület gondozásához a megfelelő embert. Tudta motiválni az embereket, miközben ő háttérben maradt. Praktikus, gyakorlati tanácsokkal, ötletekkel segítette inkább munkatársait.

„Társadalom- és művelődéspolitikai, közgazdasági és jogi kérdésekben való tájékozottsága, magasfokú intelligenciája alapján mind a döntéselőkészítésben, mind az intézkedések végrehajtásában értékes munkát végez. [...] A könyvtárügyet hivatásszeretettel és meggyőződéssel képviseli. [...] Érdeklődése túlmegy a könyvtárügy határain, elsősorban az általános társadalmi kérdések irányába. Tájékozottsága kiváló, politikai ítélete megbízható. Ezt a felkészültségét, képességét jól át tudja ültetni szakmai területre is: társadalmi beágyazottságukban, s ennek következtében reálisan vizsgálja a könyvtári kérdéseket és keresi megoldásukat.” – olvasható 1972-ben készült jellemzéseiben.

A Hálózatfejlesztési Osztályon – más KMK-osztályokhoz hasonlóan – a napi munkavégzés mellett főleg a reggeli és ebéd utáni kávézások idején folytak a kötetlen beszélgetések, nemcsak szakmai témákról, hanem a világ, a kultúra aktuális állapotáról, újabb eseményeiről. Ezekben Feri is részt vett, főleg lényeglátó megjegyzéseivel, rövid megvilágító magyarázataival. Szemlélődő alkat volt, az eseményeket – még azokat is, amelyekben személyesen részt vett – képes volt kívülről látni, és lehántani róluk a lényegtelenet. Ebben nagy segítségére volt kivételes olvasottsága, sokoldalú tájékozottsága. Főleg olvasmányjaiból merítette az egy-egy témához hajszálpontosan illeszkedő „passzent anekdotáit”, amelyekkel sokszor szerzett derűs pillanatokat.

Az 1980-as években az osztály munkájában előtérbe kerültek a könyvtárhálózatok közötti integrációs lehetőségek, az együttműködés kérdései, a közművelődési könyvtárak szakrészlegesítésének lehetőségei, az általános művelődési központok működésének problémái.

Közben, 1982-ben változás állt be a KMK életében is, és Sente Ferenc az év augusztusától kinevezett vezetője lett az intézetnek. Szeptembertől meg kellett kezdeni a KMK átszervezését, főként a minisztérium könyvtárososztályának elvárásai alapján. Ez a változás érthető, de sajnálatos módon megosztotta a könyvtárügy szereplőit, és természetesen az intézetet is felbolygatta, több kiváló szakembert távozásra készített a következő években. A KMK helye, szerepe is megkérdőjeleződött, ezért a felelős munkatársakra és elsősorban az igazgatóra várt, hogy az új társadalmi környezetben, a megváltozott, illetve folyton változó gazdasági helyzetben kormányozza a KMK hajóját, és hasznossá tegye az intézményt a

könyvtárak számára. Ebben az időben erőteljesebb lépések történtek a szolgáltató típusú központ kialakítására, valamint nagy hangsúlyt kaptak a koordinációs feladatok.

Éppen csak csendesedtek, de nem ültek el teljesen a KMK körüli viharok, amikor újabb változás részese lett az intézet igazgatója: az OSZK főigazgató-váltásával együtt – intézetigazgatói feladatának megtartásával – Sente Ferencet nevezték ki a nemzeti könyvtár főigazgató-helyettesének 1986. május 15-én. Erről visszaemlékezésében azt írja, hogy nem kereste a vezetői állásokat, az OSZK főigazgató-helyettesi székét sem: a kinevezést valószínűleg annak köszönheti, hogy iroda-szomszédja volt az 1986-ban az OSZK keretében létrehozott Magyarágkutató Csoport vezetőjének, *Juhász Gyulának*, akivel hamar megtalálták a közös hangot, és a könyvtárügyi kérdésekben akkor még járatlan Juhász Gyulát a vele folytatott beszélgetések hozták közelebb a könyvtári rendszerhez. És mivel az 1980-as évek második felében elmélyült a határon túli magyarok helyzetével törődés szándéka, és ebben a könyvtáraknak nem is elhanyagolható szerep jutott, ez természetesen felkeltette a főigazgató érdeklődését.

A rendszerváltást megelőző néhány évben indultak meg a nyugati segélyprogramok. Elsőként 1987 nyarán a *Sabre-Soros* alapítványi program keretében különböző típusú könyvtárak részére juttatott 30 ezer ajándékkönyv elosztását szervezte meg a KMK. Ettől kezdve az alapítványi támogatásokkal kapcsolatos feladat beépült az intézet tevékenységi körébe. Új témákkal bővült a továbbképzési választék is: például számítógép-alkalmazás a könyvtári munkában, vezetői-módszertani feladatok, helyismereti gyűjtemények kezelése, videó a könyvtárban és hasonlók. Ezen felül egyre erőteljesebben kellett védeni elsősorban a közművelődési könyvtári rendszert, és megtalálni a lakosság könyvtári ellátásának fenntartható formáit az 1990-es évek elején bekövetkezett változások közepette – ez egyéb könyvtárügyi szervek mellett a KMK-nak is sok feladatot adott. Sente Ferenc új, az OSZK és a KMK szolgáltatásainak és műhelymunkáinak információ-szétugárzó, illetve a könyvtárakból érkező és a könyvtárakról szóló hírek fórumaként lapot is alapított 1989-ben *Könyvtári Levelező/lap* címmel, amelyben ő maga is majd minden számban leírta álláspontját az éppen aktuális kérdésekről. 1991-től a KMK kiadásában megjelent szakmai folyóirat, a *Könyvtári Figyelő* szerkesztésében is részt vállalt: ő lett a lap főszerkesztője, és a főleg anyagi és terjesztési nehézségek miatt szükségesnek látszott átalakításának – az 1969–1990 között önállóan megjelent *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom* című referáló lapnak rovatként való beépülésével kapcsolatos változtatások – kezdeményezője. Ezt a tisztét 1993 augusztusáig töltötte be.

A rendszerváltás idején a korábban elcsitulni látszott ellentétek újra, megerősödve a felszínre kerültek, és a könyvtárügyben is bekövetkezett a megosztottság, ami nem annyira a könyvtárosegyesület és a KMK bábáskodásával létrejött könyvtári kamara viszonyában, hanem személyi ellentétekben tükröződött a korai években. A vitákról, az érvekről és ellenérvekről a szakajtó akkori éveit áttekintve lehet képet kapni, a későbbi korok könyvtártörténéseire vár a feladat, hogy tárgyilagosan feltárják az 1980–90-es évek könyvtárügyét.

Sente Ferencet az OSZK főigazgató-helyetteseként a nemzeti könyvtár helyzete, sorsa is foglalkoztatta természetesen. 1990-ben, a könyvtár akkori aggasztó gazdasági helyzetéről szóló, beszédes című (*Elveszítethetjük Széchenyi Ferenc örökségét*) rádióriport végén fogalmazta meg, mit gondol a könyvtárak lényegéről: „[e]z a rendszerváltás a könyvtárak számára ma azért olyan nagyon fontos, mert a könyvtár [...] a szellemi élet infrastruktúrája. Ha nincsenek könyvtárak, vagy ezek a könyvtárak nem jók, nem értékesek, nem tartalmazzák az emberi műveltség legfontosabb összefoglalásait, akkor nincs egyetemi oktatás, nincs középiskola, nincs alapfokú oktatás, egyáltalán nincs állampolgári informáltság, nincs demokrácia. Lehet, hogy ezek nagyon nagy szavak, de művelt és tájékozott ember nélkül elképzelhetetlen egy másfajta társadalmi berendezkedés. Könyvtárosként ebben értünk egyet azokkal a politikusokkal, akik most lépnek szerepbe, hogy szeretnénk, ha ez valóban egy nyitott, demokratikus társadalom lehetne.”

Közel negyven éves könyvtári szolgálat után, amelyből 34-et az OSZK KMK-ban töltött, 1994. március 31-ével vonult nyugdíjba. Munkásságát négyszer ismerték el kitüntetéssel: 1964-ben *A szocialista kul-*

túráért jelvényt, 1974-ben a *Kiváló Népművelő* címet, 1981-ben a *Munka Érdemrend* ezüst fokozatát, 1994-ben a *Magyar Köztársasági Érdemrend* kiskeresztjét kapta meg.

Utolsó kitüntetéséhez *Futala Tibor* nyílt levélben gratulált. Ebből kölcsönzök néhány gondolatot: „[...] volt olyan másfél évtizedünk, amikor a közművelődési könyvtárügy *Sallai István* megálmodta rangemelésének sikerre vitele érdekében néha már-már a pártütés, az összeesküvés határát súrolva tevékenykedtünk. [...] Ez a közlés csak akkor válik hibátlanná, ha hozzáteszem: de már jórészt a *Szente Ferenc* kimunkálta-megtervezte rangemelésről volt szó. Sőt: talán e munka közben lettél *Sallai-tanítványból* magad is tanítványok általi követésre méltó személyiséggé, olyanná, aki az atyát »megtagadva-megőrizve« önálló és szuverén. [...] mindenképpen élnek és hatnak a tanító-tanítványok viszony jótéteményei a mai napig is. Egyértelműen kiolvashatók a magyar közművelődési könyvtárügy minden tegnapi és mai mozdulatából, abból, ahogy már két évtizede megkezdte az elszakadást a szovjet modelltől, ahogy könyvtárszaki igényességgel és innovatív érdeklődéssel végzi dolgát, és ahogy műveltségterjesztő feladatait ellátja. Az iméntieket produkáló könyvtárosok számára, akár akarod, akár nem, mindinkább a tanító szerepkörében tudatosulsz.”

A Könyvtártudományi és Módszertani Központtól és az Országos Széchényi Könyvtártól megvált ugyan, de érdeklődése egyre inkább a határon túli magyarok könyvellátására, illetve a hazai olvasási és művelődési kedv felkeltésére, ápolására irányult. Ügyvezető igazgatóként vezette a Kölcsey Ferenc Alapítványt, amely a hazai könyvtárak számára nyújtott támogatást arra, hogy ápolhassák testvérkönyvtári kapcsolataikat erdélyi, felvidéki, vajdasági könyvtárakkal és segíthessék őket olvasnivalóval. A második téma az olvasókörök feléledésével kapcsolatban, az Országos Olvasóköri Szövetség létrehozását és több éven keresztül az elnöki feladat ellátását jelentette a számára. Ezekről a tevékenységektől a 2000-es évek közepén vonult vissza, de érdeklődése a nyilvánosság és a szűkebb haza dolgai iránt utolsó percéig megmaradt.

Szakmai pályájának minden időszakában szükség volt sokoldalú tájékozottságára, kiváló kapcsolatteremtő képességére, lényeglátására, pengeéles logikájára. A szakmai lapokban megjelent elemző, tisztázó, feladat kijelölő, javaslatokkal teli cikkeit pályatársai sokszor említették kiindulási alpnak, amelyek előre vitték a közművelődési könyvtárak, az olvasás és művelődés ügyét.

Mindez már hiányzik, és örökre hiányozni fog, mert eljött az idő, amikor búcsúzni kell.

(*Rác Ágnes*)

Kiadványok a tudományos diákköri mozgalom 70. évfordulóján

A tudományos diákköri (TDK) mozgalom hazánk meghatározó tehetséggondozási közössége. Egy olyan szövetség, melynek szálait nemcsak az érdeklődő és tehetséges diákok és az őket segítő mentorok alkotják. Az Országos Tudományos Diákköri Tanács (OTDT) és a szakbizottságok tagjai, a konferenciák lebonyolításában részt vevő szakemberek, a helyi tudományos diákkörök vezetői és segítői, az egyetemek és középiskolák által képviselt oktatási, tudományos és morális színvonalától a család, a pedagógusok szélesebb közösségén át a barátok és a társadalom bennünket körülvevő motiváló erejéig mind hozzájárulnak ennek az erős közösségnek a fejlődéséhez, egyszersmind formálva is azt. A TDK közösségéhez tartozni kiváltság. A tehetséggondozás partneri kapcsolatot feltételez, támogató és inspiráló légkört biztosít, életre szóló köteleket teremt. Nem véletlen, hogy az egykor volt diákokból segítő tanárok, mentorok, a TDK mozgalom elkötelezett önkéntesei lesznek. Jól jelképezik ezt azok az életutak és vallomások, melyek *Koósné Török Erzsébet* kiváló összeállításában jelennek meg.

Az OTDT tevékenységét nemcsak az Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK) – a tehetséggondozásnak ez a különleges és értékes kétévenkénti megszervezése, mely 2018-ban Magyar Örökség díjban részesült – jellemzi, hanem többek között az, hogy nagyon komoly hangsúlyt fektet arra, hogy az eredményeket regisztrálja, visszakereshetővé tegye, a múlt örökségének megfelelő emléket teremt, de egyben határozottan mutasson a jövő felé. Mindez nemcsak adatbázisokban, hanem publikációkban is tetten látható az elmúlt évek során. Így vehettük kézbe a *Diákudós* vagy a *Tudományos diákköri füzetek* című OTDT-kiadványsorozatokat, melyeknek meghatározó darabjai az *Anderle Ádám* által összeállított és szerkesztett *A magyar tudományos diákköri konferenciák története, 1951–2011* című, 2011-ben

A TDK vonzásában: 7 évtized, 35 OTDK. Szerk. KOÓSNÉ TÖRÖK Erzsébet. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 276 p.
ISBN 978 963 454 666 5;
DOI: 10.1556/9789634546658;
https://mersz.hu/dokumentum/m826atv__1/

SZÉCSI Gábor. A megújulás műhelyei: A magyar tudományos diákköri konferenciák története (2011–2020). Budapest: Akadémiai Kiadó, 2021. 160 p.
ISBN 978 963 454 668 9;
DOI: 10.1556/9789634546672;
https://mersz.hu/dokumentum/m830amm__1

napvilágot látott kötet, vagy az 1999-től kétévente publikált *Almanach*, mely a *Pro Scientia* aranyérmesek és mestertanárok életrajzát, illetve névsorát adja közre.

Az OTDK megalakulásának 70. évfordulóján, 2021-ben megjelent két kötet méltóképpen folytatja a megkezdett hagyományokat.

A TDK vonzásában: 7 évtized 35 OTDK című kiadvány érdekes ötvözte a köszöntő és a jubileumi, vagy ahogy az OTDT-t több mint harminc éve vezető *Szendró Péter* nevezi, emlékkötetnek. Szép kiállítású, kiváló nyomdai minőségben előállított kiadványt foghat kezébe az olvasó, mely tökéletesen illeszkedik a megjeleníteni kívánt tartalomhoz. Itt nem túlzás a jó minőségű papír, a színes fénykép. Ezek mind szemléltetik a TDK kivételességét: az értékteremtésben és -közvetítésben, valamint a tehetséggondozásban betöltött szerepét, de egyben a kötet alkotóinak személyes elköteleződését is.

A kiadvány logikusan félépített, jól elkülöníthető részekből áll. A kezdő tanulmány, Szendró Péter *TDK az életem (Bevezetés helyett)* című írása tökéletesen ötvözi a hitvallást, a jövőnek szóló üzenetet, egy kiemelkedő hagyományokkal és értékekkel bíró mozgalom rövid összefoglalását, valamint a többi tanulmány hangulatának felvillantását is. Ez a rövidke írás esszenciáját adja szinte az egész kiadványnak, mesterien érzékeltetve, saját önvallomásán keresztül átszűrve a TDK lényegét.

A kötet gerincét az a két részre tagolt ötvenöt szöveg alkotja, melyet a TDK mozgalomban dolgozó, a tehetséggondozás ügye iránt elkötelezett, (általában) egykori OTDK-s hallgatók írtak. *Az értékek közössége* és a *Folyamatosság és megújulás* fejezetekben összesen ötvenkilenc szerző gondolatait olvashatjuk. Érdekes módon akár egyetlen szerző műve is lehetne a könyv, mert annyira közösek a gyökerek, hasonlóak az érzések és a mondanivaló. Ettől azonban nem lesz unalmas a mű, éppen hogy színes és egymást erősítő szinergiában jelennek meg a TDK legfontosabb értékei és üzenetei, hagyománya és jövőképe. Ahogy Szendró Péter írja bevezetőjében: „*Ezt a kegyelmi állapotot jeleníti meg a sajátos hungarikummá, a magyar örökség részévé vált tudományos diákkör; a TDK. A TDK-mozgalom, hagyományait tiszteletben tartva, mindig megújul. Mesterek és tanítványok mára százezres nagyságrendű önkéntes közössége, amely immár 70 éve működik, és sikeres.*”

Szerkesztői bevezetője végén Koósné Török Erzsébet huszonkét tárgykörbe csoportosítja az írásokat. Mint a fejezetekre való osztás, ez is nehéz feladat, hiszen a témák, akárcsak az őket megjelenítő szövegek, gyakran egymást többszörösen átfedik, ettől is lesz oly egységes – és nem túlzás azt állítani: izgalmas – olvasmány a könyv. Csak néhányat megemlítve:

- „*A tehetség mint a magyar társadalom gyarapodásának nélkülözhetetlen erőforrása;*
- *A TDK szilárd alapjai, örök értékei és ezek megőrzésének fontossága (példaként az önkéntesség, az önszerveződés, a többre törekvés akarata, a közösséghez tartozás, az együttműködés, az elhivatottság, a kitartás, a minőség és kiválóság);*
- *A tudomány megszerettetése, a rátalálás öröme, a felfedezés élménye, a kíváncsiság fenntartása, a jó TDK-téma megtalálása;*
- *Az értéket közvetítő tanár–diák műhelymunka meghatározó szerepéhez, további fenntartásához kapcsolódó gondolatok;*

- *A TDK közösségi erejének fenntartása, a közösségekben közösség építése, felelős emberi kapcsolatok alakítása;*
- *A tudás és a művészi alkotás tisztelete, a tudósok és művészek függetlenségének, szabadságának megőrzése, a tudomány iránt elkötelezettek támogatása, társadalmi elismerése, megbecsülése.”*

Párat említve a címekből: *Több mint utánpótlás; TDK – Mi más lenne: hungarikum!; Minta és példa; Kimagasló tudás, alkotó gondolkodás; Egy életre szóló hivatás első állomása; A „rátalálás” varázslatos öröme; Örök kíváncsiság; A jövőbe nézve; Az értékek közössége, a közösség értéke: TDK; A tudás természetének átalakulása a digitalizáció és a globalizáció korszakában; A változás, ami örök; A tudósképzés műhelyei az információ korában.*

És hát a szerzők, akik szinte minden tudományterületet érintenek! Eddig is gondban volt a recenzens, amikor kiragadott témaköröket, címeiket, de itt aztán tényleg lehetetlen a fejezeteken belül szigorú betűrendben lévő szerzők közül válogatni. Már a kötetbe bekerült ötvenkilenc név is túlfeszítené a recenzio kereteit, pedig akár több ezren is lehetnének: *Borsodi Csaba, Csirik János, Klinghammer István, Lovász László, Mezey Barna, Pléh Csaba, Ritoók Zsigmond, Taxner-Tóth Ernő...*

A kötet utolsó negyven oldala összegzi a TDK-hoz köthető eseményeket, tevékenységeket. Itt kapott helyet a Szendrő Péter életpályáját bemutató fejezet, melynek középpontjában a tehetség és tudomány elkötelezett szolgálata áll. Bár maga az egész mű is egy tisztelgés a TDK eszmeisége és egyben Szendrő Péter elnök munkássága előtt, ez az írás elengedhetetlenül kívánczolt a mű lezárásául szolgáló részbe, akárcsak a TDK rövid, vázlatos történetét, az OTDT kiadványait bemutató összeállítás.

Egy szerkesztő véleménye, a téma iránti elköteleződése általában tetten érhető egy-egy kötet kapcsán, de az nagyon kivételes, amikor ennyire érzékelhető a szeretet és a gondosság, a könyvtárosi szakértelem, mely az egykor OTDT-titkárként is tevékenykedő Koósné Török Erzsébet által jegyzett művet jellemzi.

A jubileumi év másik kiadványa *Szécsi Gábornak, az OTDT alelnökének A megújulás műhelyei. A magyar tudományos diákköri konferenciák története (2011–2020)* című kötete. Ahogy azt a cím is ígéri, áttekintést kapunk az utolsó tíz év TDK-val kapcsolatos történéseiről úgy, hogy a könyv egyben egy széles társadalomrajzot is nyújt a hazai tehetséggondozást

meghatározó gazdasági és kultúrpolitikai közegről, az intézményi rendszer átalakításáról, a kutatástámogatási rendszer megváltoztatásáról (pl. a *Nemzeti Kiválóság Program* bevezetése) és az oktatáspolitikai törekvésekről, melyekhez hangsúlyosan kapcsolódott a tudományos utánpótlás-nevelés megerősítése. Mindezek következményeképpen, Szécsi Gábort idézve, „a magyar felsőoktatást is érintő módszertani reformok és strukturális változások a 2010-es éveket tehát akarva-akaratlan is a megújulás évtizedévé tették.”

A kötet második fejezetétől olvashatjuk az OTDT válaszait az első részben felsorakoztatott lehetőségekre és kihívásokra, melynek fontos elemeit képezi számos konferencia, workshop, például a 2012. évi győri *Hallgatói kiválóság – Tehetséggondozás – TDK*, majd 2014-ben a *Fókuszban a tudományos műhelymunka* című tanácskozás. Nyitott a szervezet a középiskolai tehetséggondozás felé (*Tehetségútlevél Program*), a határon túli felsőoktatás felé (*Tudományos Diákkörök Határok Nélkül Program*), az új kommunikációs technológiák irányában (online felületek újabb jogosultsági szintekkel a dolgozatok, rezümék kezelésére, *OTDT Újságíró Díj* stb.), a társadalom felé (létrehozta az OTDT Társadalmi Kapcsolatokért Felelős Bizottságát, honlap megújítása, közösségimédia-felületeken való megjelenés, *TudományOn blog* stb.). Harmadik fejezetként az OTDT által adományozott *Pro Scientia* aranyérmesek által alapított és működtetett *Pro Scientia Aranyérmesek Társasága Egyesület* elmúlt tízévi tevékenységét, elsősorban projektjeit tekinti át röviden a kötet, mely szervezet célja a honlapja szerint az, „*hogy elősegítse az aranyérmesek és más fiatal magyar tudósok szakmai kibontakozását.*” Ide tartoznak a teljesség igénye nélkül:

- 2013: *Megvalósult álmok – Aranyérmesek a tehetségeikért; Páratlan Sikerekről Álmodó Tudósok – Pro Scientia Aranyérmesek Társasága* (aranyérmeseket bemutató kisfilm);
- 2014: *Kutató kerestetik (Te is lehetsz tudós! Te is lehetsz kutató!);*
- 2015–2016: *FEL! a Pro Scientia Aranyérmesekkel – Tudománnyal a FELelő társadalomért;*
- 2019: *Reménység Kitűző;* 30 éves jubileumi alumnitalálkozó;
- 2020: pályaaorientációs élő könyvtár.

Az *Országos Tudományos Diákköri Konferenciák a megújulás és útkeresés évtizedében* című negyedik fejezetben a 2011 és 2019 között rendezett OTDK-k adatait, rövid összefoglalóját olvashatjuk egy általános bevezető rész után kronológiai sorrendben, a

szekciók betűrendjében. Itt nemcsak a bemutatott dolgozatok és tagozatok számát, hanem a szakmai értékelés rövidített változatát is áttekinthetjük. Ez a rész alátámasztja azt a kijelentést, melyet Szécsi Gábor fogalmaz meg bevezetőjében: „[a] 2011 és 2019 között rendezett Országos Tudományos Diákköri Konferenciák adatai egyértelműen igazolják, hogy a 2010-es években végrehajtott reformjellelű intézkedések meghozták gyümölcsüket: a tudományos diákköri mozgalom folyamatosan erősödő, egyre népszerűbb és sokszínűbb tehetséggondozási intézmény képét mutatja a 2010-es években. Az Országos

Tudományos Diákköri Konferenciák az adott év leglátványosabb, legnagyobb tömegeket megmozgató tehetséggondozási ünnepei maradtak.”

A kötetek kiválóan összefoglalják és láttatják, hogy a tudományos diákköri mozgalom milyen utat járt be az elmúlt évtizedben/évtizedekben, hogyan újult meg, milyen kihívások előtt áll, és milyen erős az a felsőoktatásra épülő háttér, melyben a tehetséggondozás, tudományos utánpótlás-nevelés „hungarikumává” vált TDK működik.

(Barátné Hajdu Ágnes)

A könyvtárak és a könyvtárosok köztes állapotáról – Jegyzetek egy kvázi könyvsorozathoz és köteteihez

BEDŐ Márta. Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

<https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/bedo-marta-keresesi-utmutato-atfogo-folyoirat-adatbazisokhoz-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

KRIZSÁN Ivett. Társadalom- és humántudományi információforrások. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

<https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/krizsan-ivett-tarsadalom-es-humantudomanyi-informacioforrasok-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

Mind könyvtáros berkekben, mind azokon kívül gyakran vetik szakmánk szemére, hogy túlságosan lassan alkalmazkodik a *Neumann-galaxis* kihívásaihoz, a sokszor már a követhetlenség határait feszegető társadalmi átalakulásokhoz és az azok nyomán a könyvtárak felé megnyilvánuló használói, olvasói igényekhez. Hasonló tartalmúak azok az észrevételek is, amelyek szerint szakmánk, hivatásunk mintegy beleragadt a konvencionális könyvtár és könyvtáros szerepbe, ma is ugyanazt a – sokak szerint – poros, unalmas képet közvetíti, amit évtizedekkel ezelőtt, megerősítve a társadalomban a könyvtárakról és a könyvtárosokról élő sztereotípiát. Megengedve, de nem elfogadva a fent leírt általánosításokat, magunk más véleményen vagyunk. Azt gondoljuk, hogy a könyvtárak és a könyvtáros szakma az utóbbi évtizedekben sorsdöntő változásokat él át, a korábbi szakmai felfogás és rutin jelentősen átalakult, miközben megtartotta azokat az értékeket, amelyek ma is fontos, elengedhetetlen részei a könyvtáraknak és a könyvtári munkának. Ma még aligha prognosztizálható, hogy néhány évtized, netán néhány évszázad távlatában hogyan alakul át az írásos kultúra és ennek függvényében a könyvtár, a könyvtári szolgáltatások. Véleményünk szerint napjainkban az írásos kultúra köztes, átmeneti állapotban van, és ehhez kell igazítani a könyvtári kultúrát: mind a konvencionális, mind pedig az új technológiára alapozott igényeket ki kell szolgálni. Magunk úgy látjuk, hogy a kétpó-

FEKETE Rita. Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: A tudományos folyóirat-kiadás tendenciái. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018. <https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/fekete-rita-valtozasok-es-lehetosegek-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

LOVÁSZ Dávid. Folyóirat-szerkesztés és -kiadás Open Journal Systems (OJS) segítségével. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018. <https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/lovasz-david-folyoirat-szerkesztes-kiadas-ojs-segitsegevel-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

KÉRI Katalin. Az írott szó csendes birodalma: Könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék, 2020. ISBN (html) 978-963-429-495-5. DOI <https://doi.org/10.15170/BTK.2020.00001>

https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/keri-katalin-az-irott-szo-csendes-birodalma-pte-btk-ni-pecs2020/index.html?fbclid=IwAR12usDCuVR359In7R_E1Uyfyoy6CuCBNPAD_9E4T1WGIJdelxsvMN0bjXcE

lusú feladatrendszer két csoportja nem zárja ki egymást, sőt, jól megfér egymással, erősítik a könyvtárak szerepét; a könyvtárak nincsenek arra kényszerítve, hogy akár az egyik, akár a másik szolgáltatási rendszert előtérbe helyezték, netán kizárólagossá tegyék. Ennek igazolását számos együttes tényező hatásában is felfedezhetjük. Egyrésztől hivatkozhatunk a könyvtárak több évezredes fejlődéstörténetére, amelynek során – miközben rendre integrálták gyűjteményükbe és szolgáltatási rendszerükbe az olyan új technikákat, technológiákat, mint például a könyvnyomtatás feltalálásának, az új nyomdászati, kiadási eljárásoknak a termékeit, a hangjegyet, illetve a hangrögzítés dokumentumait vagy a képi, térképi ábrázolásokat – megtartották és megőrizték a kéziratosság korából származó, mára kincsekké nemesedett írásműveket is. Az újak befogadása mellett a régi dokumentumok megőrzése, szakszerű feldolgozása, használhatóvá tétele olyan értéke a könyvtári rendszernek, amelyet még az újdonságok iránti nagyobb nyitottság mellett legvehemensebben érvelők sem vonnak kétségbe. A másik meghatározó érv, hogy a számítástechnika, az informatika könyvtári alkalmazásában, használatában éppen azok az egyetemi, felsőoktatási és szakkönyvtárak jártak az élen, amelyekre leginkább jellemző a kiemelkedő jelentőségű történeti gyűjtemény, gyűjtemények jelenléte is. Ezek a fejlődéstörténeti vonatkozások szemléletesen igazolják, hogy a könyvtáraknak egyformán immanens része a megőrzés és az új befogadása is.

A fenti gondolatok megfogalmazására egy új könyvsorozat nyilvánosság előtti megjelenése készítette a recenzenst. A Pécsi Tudományegyetem (PTE) gondozásában közzétett kiadványok tematikailag összetartozók, a szerzői gárda azonos körből került ki, külső megjelenésük is hasonló: mindegyiket elektronikus kiadványként publikálták, megőrzésüket és közzétételüket, szolgáltatásukat az intézmény elektronikus könyvtára, a *Digitália* biztosítja, továbbá ugyanannak a projektforrásnak (EFOP-3.4.3-16-2016-00005) az anyagi támogatásával valósultak meg. A kötetek közreadását gondozó intézmény ugyan – számunkra érthetetlen módon nem élve a lehetőséggel – nem adott sorozati keretet a kiadványoknak, ám a fentiek alapján magunk annak, pontosabban szólva, kvázi sorozatnak (a papíralapú világban ezeket a dokumentumtípusokat kötetes sorozatoknak tartottuk) tekintjük. A külső formán túl a sorozat-jelleget erősíti az is, hogy a kiadványok az akadémiai és a felsőoktatási szféra számára, oktatási, tanulási célból készültek, munkáltató, gyakorlatias jellegűek, szerkezetük, módszertanuk, belső tagolásuk egymáshoz hasonló, és azok mindegyike kiválóan alkalmas mind egyéni munkára, mind pedig csoportos tanulásra. A belső és külső egységes képet, a kiadványok technikai szerkesztését, webprogramozását a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont munkatársa, *Ambrus Attila* igényes és kiváló munkájának köszönhetjük.

A kiadványsorozatban eddig öt kötet jelent meg, amelyből négyet a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, egyet pedig Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék jegyez kiadóként. A tradíció és az új integrációjának újabb bizonyítékával találkozhatunk a könyvek tematikáját illetően. Az a négy kötet, amelyet az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont adott közre, az elektronikus szolgáltatások, a Neumann-galaxis által determinált könyvtári tematikát képviseli, míg a Nevelés- és Művelődés-

történeti Tanszék által gondozott egy könyv könyvtártörténetet dolgoz fel. Az öt kötetből négy 2018-as impresszumú, egy pedig 2020-ban jelent meg. Így recenzióinkat megkésettnek is tarthatnánk, ám nem így van. Amint azt megtudtuk, négy kiadvány valóban 2018-ban készült el, de a nyilvános hozzáférést a Creative Commons Attribution License 4.0 alapján csak 2020-tól biztosította a kiadó. Sajnálatos, hogy az öt kötetből csupán egy kapott ISBN és DOI azonosítókat, a többi négy könyvnek hiányzik a nemzetközi azonosító kódja.

Az öt kötetből kettő a szakirodalmi adatbázisok kérdéskörét, használatuk lehetőségeit veszi górcső alá. Az első, *Bedő Márta Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz* című munkája a napjainkban kétségkívül forradalmi változásokat mutató kiadványtípus, a folyóiratok felől közelít az adatbázisok nyújtotta lehetőségekhez. A feldolgozás részletesen a *ScienceDirect*, a *SpringerLink*, valamint a *Web of Science* folyóirat-állományának tartalmi ismertetését, keresési metódusait, lehetőségeit veszi számba, kitérve olyan gyakorlatias kérdésekre is, mint például miként érhető el az adatbázis, miként érhető el a teljes szövegek, miként lehet különböző formátumokban hivatkozásokat generálni a releváns tanulmányokból, mi a teendő, ha a felhasználó nem tud kapcsolatot létesíteni az adatbázissal. A kötet sűrűn él azzal az adottsággal, ami az e-kiadványok sajátossága: a belső és külső linkek sokaságát kínálja, jóllehet nem sorakoztat fel minden lehetőséget. Igen hasznosnak tartjuk az önellenőrző kérdések beépítését is, de meglátásunk szerint azok túlságosan az alapvető kérdésekre fókuszálnak, a gyakorlatiasságot eredményesebben szolgálná az összetettebb kérdések, feleletek megfogalmazása.

A másik, adatbázis-használattal foglalkozó könyv, a *Társadalom- és humántudományi információforrások* című, *Krizsán Ivett* munkája. Tartalmi, tematikai szempontból szelektálja és mutatja be azokat a nemzetközi gyűjteményű és szolgáltatási rendszerű szakirodalmi adatbázisokat, amelyeknek elsődleges gyűjtőkörét a társadalom- és a humán tudományok jelentik. A szakirodalmi adatbázisokat rendszeresen használók körében közismert, hogy az úgynevezett „soft” tudományok mint a humaniorák és a társadalomtudományok jóval kevesebb figyelmet kapnak az adatbázis-forgalmazók részéről, mint a „hard” tudományok közé sorolt természettudományok, orvosi, műszaki, mezőgazdasági diszciplínák. Használói visszafogottság jellemzi ezeken a területeken dolgozó kutatókat is. Éppen ezért üdvözlendő, hogy

szerzőnk vállalkozott az ezeken a tudományterületeken eredményesen használható szakirodalmi források bemutatására és használatuk ismertetésére. A kötet két részre tagolódik. Az elsőben a két tudományterület teljességét felölelő adatbázisokat tárgyalja, úgy mint a *ProQuest Central* szolgáltatás társadalom- és humántudományi kollekciói; a *JStor* elsősorban a felsőoktatási intézmények könyvtáira fókuszáló gyűjteménye; majd egy, mind a használat, mind a gyűjtemény gyarapítása szempontjából idehaza meglehetősen elhanyagolt adatbázis, a *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) adatállományának, alkalmazásának bemutatása következik; végül pedig egy hazai, üzleti alapú információszolgáltató rendszer részletezése, az *Arcanum Digitális Tudománytár* (ADT) zárja a sort. A humán- és a társadalomtudományi területek kutatási, publikációs sajátosságaihoz igazodva a bemutatottakon kívül még számos nemzetközi regionális és nemzeti – hol meginduló, hol megtorpanó, majd ismét életre kelő, esetlegesen, gyakran akadozva működő – kezdeményezésről tudunk. Ezeknek csupán felsorolásszerű számbavétele is meghaladja egy ilyen vállalkozás kereteit. Ám érdemesnek tartottuk volna – műfaji mássága ellenére is – még néhány egyéb olyan adatbázis bemutatását, mint amilyen például az európai kezdeményezésként 2008-ban a bölcsészettudományi folyóiratok indexelésére létrehozott, majd 2014-től a társadalomtudományi szaklapokat is befogadó *The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences* (ERIH PLUS), vagy a lassan serdülőkorba lépő *Európai Digitális Könyvtár* (Europeana). A kötet elsősorban azokról az adatbázisokról szól, amelyek nemzetközi gyűjtőkörűek és globális érdeklődésre tartanak számot. Mindazonáltal – meglátásunk szerint – a hazai kezdeményezésekről, az évtizedek óta eredményesen működő szakirodalmi adatbázisokról is célszerű lett volna írni, különös tekintettel arra, hogy az egyes szakterületek kutatása és az adatbázisok gyűjteménye is erősen hungarika-orientált. Gondolunk itt többek között az Országos Széchényi Könyvtár által gondozott *Humanus*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi, az Országos Idegennyelvű Könyvtár műfordítási adatbázisaira. A hiányolt információs források bemutatása már csak azért is fontos lenne, mert azok mindenki számára szabadon hozzáférhetőek. Gyűjtőkörének megfelelően a magunk részéről – a történettudomány helyett – ide, az első részbe helyeztük volna el a nemzeti közgyűjtemények állományának digitális feltárására és közzétételére, hozzáférésére

2014-ben indított kezdeményezést, a *Hungaricana* közgyűjteményi portál bemutatását. A kötet második részében az egyes humán- és társadalomtudományi diszciplínákra szakosodott adatbázisok bemutatására vállalkozott szerzőnk. Az egyféle szakirodalmi kalauzként is felfogható számbavétel a történelem-, az irodalomtudomány, a pszichológia, pedagógia és neveléstudomány, a szociológia információs forrásait tárgyalja, adatszerű bemutatással. Célszerű lenne, ha a kötetben magyarázatot olvashatnánk arra vonatkozóan, hogy a tudományterületekből miért ezt a négyet választotta a szerző bemutatásra, és miért mellőzte a többi diszciplína meglehetősen gazdag információs rendszereinek számbavételét. Igen hasznosnak tartjuk a könyv végén szereplő, tananyagzáró feladatokat, feladatokat. Gyakorlatias jellegük eredményesen segítheti a kötetben leírt ismeretek elmélyítését.

Napjainkban a felsőoktatási és a szakkönyvtári el-látás mindinkább meghatározó szegmensévé válik a nemzetközi jelenlét követelményeiből fakadó publikációs kényszerek és verseny nyomása alatt lévő tudományos közélet naprakész, sajátos könyvtári eszközökkel történő támogatása. Így nem meglepő, hogy a másik két kötet is a szakmai, tudományos információk terjesztésében meghatározó szerepet betöltő szakfolyóiratok kérdéskörével foglalkozik. A könyvtárak kutatást patronáló szolgáltatásai egyrészt magukban foglalják a hagyományos szakirodalmi tájékoztatást, az exponenciális növekedésű szakirodalm releváns tételeinek eljuttatását a kutatók számára, másrészt pedig – új könyvtárosi feladatként – az egyetemi polgárok tudományos karrierjének építését, a folyóiratokban történő publikálás szakmai támogatását is. A tudományos kommunikáció legfontosabb fórumai, a szakmai folyóiratok világában, a gyakran változó közlési követelmények és presztízsértékek rendszerében ma már szinte lehetetlen avatott segítség nélkül tájékozódni, főleg pedig boldogulni. Ezen a téren a szerzők legfőbb segítői a könyvtárosok és a tudománymetriai szakemberek lehetnek, de csak oly módon, hogy maguk is folyamatosan aktualizálják az ide vonatkozó tudásukat. Szép és felelősségteljes feladatról van itt szó, olyanról, amely a gyakran lebecsült, feleslegesnek tartott könyvtár és könyvtárosok számára kiváló új lehetőség létük, fontosságuk, szakmai hozzáértésük igazolására, intézményi és egyéni presztízsük növelésére. Ezek a motivációk vezethették a következő két kötet szerzőit, amikor könyveiket összeállították és nyilvánosságra hozták. Elsőként a folyóirat-kiadás új tendenciáival átfogóan foglalkozó kötetet tárgyaljuk. A mű szerzője *Fekete*

Rita, címe pedig *Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: a tudományos folyóirat-kiadás tendenciái*. A szerző által „tananyagként” nevezett könyv röviden ugyan, de egyaránt érinti a folyóirat-kiadás kezdeteit, a tudományos kommunikáció és benne a szaklapok funkcióit, több évszázados folyamatának változásait, majd ezeknél részletesebben a napjainkat jellemző folyóiratkrízis kialakulásának tüneteit, okait. A szellemes illusztrációk, karikatúrák szövegközi elhelyezése színesebbé, szemléletesebbé teszi ennek a rendkívül összetett és bonyolult, gyakran ellentmondásos krízisfolyamatnak a bemutatását és a tudományos életre gyakorolt hatását. Ezeknek a jelzőknek a léte – leegyszerűsítve – döntően abban rejlik, hogy a folyóirat-kiadás a kiadók részéről erősen nyereségorientált, forprofit, a befektetők pénzügyi érdekeit szem előtt tartó, monopolizált tevékenység. Ám a folyóiratok és azok tartalmának hasznosulása csupán részben szolgál egyéni vagy céges érdekeket. A tudományos fejlődés mindezekén túl fontos közérdek is. A folyóiratok, tartalmuk kurrens és retrospektív hozzáférést döntően a felsőoktatási és az akadémiai szféra könyvtárai biztosítják, amelyek közismerten nem profitorientált intézmények. A szakfolyóiratok tartalommal való megtöltését szintén a felsőoktatási és az akadémiai világ tudós-közössége valósítja meg, a szerzők, a publikációk meghatározó mennyisége ezekből a döntően állami fenntartású, nonprofit szervezetekből kerül ki, és a publikálás alapjául szolgáló kutatások fenntartását, működtetését is döntően ez az intézményrendszer biztosítja. Az olvasó csak hálás lehet a szerzőnek azért, mert a rámutat azokra a tudományos közéletet uraló kényszerpályákra is, amelyek jelentősen közrejátszottak a folyóiratkrízis kialakulásában, és ma is meghatározzák azt. Mindezekén túl a szerző bemutatja azokat a – szintén a tudományos közélet és a könyvtárosok közreműködésével létrejövő új – kezdeményezéseket, amelyek a folyóirat-kiadás új, korábban már részletezett ellentmondásait szándékoznak csökkenteni, mint például az *Open Access* mozgalom. Tegyük hozzá, hogy – minden jó szándék és a kétségkívül meglévő eredmények ellenére – ezek a kezdeményezések ma még alig-alig tudják ellensúlyozni a kiadói monopóliumokat, és módosítani a kialakult helyzetet. Azt, hogy valódi krízishelyzetben van a folyóirat-kiadás, mi sem igazolja jobban, mint hogy megjelentek a tudósok hiszékenységének, publikációs kényszer alatti nyomásának vámszedői, a hamisítók, élősködők is: egyszóval a predátor kiadók és folyóiratok. A kötetben ezekről is részletesen

olvashatunk. A könyv utolsó fejezete mind a tudományos, mind pedig a könyvtáros közéletben rendre és vitát kiváltó szakmai lektorálás kérdéseit, módszereit és anomáliáit hozza közelebb az olvasóhoz. Ezt is felfoghatjuk a folyóirat-kiadás válságának újabb bizonyítékául. Magunk azon a véleményen vagyunk, hogy a szakmai, tudományos lektorálásra szükség van, és a meglévő anomáliákat jelentősen enyhíteni lehetne a nyílt lektorálás általánossá tételével. A könyv valamennyi fejezetéhez alapos áttekintést biztosító és a legújabb közleményeket is tartalmazó hivatkozások készültek, a kötet végén pedig szakirodalmi jegyzék található.

Az utóbbi évtizedekben a Neumann-galaxis térhódításának eredményeként lényegesen átalakult a tudományos kommunikáció közlési csatornáinak rendszere, de a szakfolyóiratok szerepe mit sem csökkent, hanem éppen ellenkezőleg, jelentősen növekedett. Mindazonáltal ezek a periodikumok jelentősen módosultak, szerkesztésük, megjelenésük, hozzáférésük megváltozott. Ehhez elegendő csupán néhány olyan tünetre rámutatnunk, mint például az e-folyóiratok kiadása, vagy a printben és elektronikusan is közzétett publikációk, az Open Access-folyóiratok térhódítása, és nem utolsósorban a publikációk tárolásának, hozzáféréseinek új eleme, a repozitóriumok megjelenése. A tudományos kiadványok létrejöttében, szerkesztésében, közzétételében is egyre nagyobb teret hódít az elektronizáció, és közülük is kiemelkedik a tudományos folyóiratok online szerkesztésére és közzétételére kifejlesztett, folyóirat-menedzselő és -publikáló rendszer. Beszédes, hogy ebben az évben létrejöttének huszadik évfordulóját ünnepli az *Open Journal Systems* (OJS). A nyílt forráskódú, ingyenesen letölthető és installálható, világszerte elterjedt, a tudományos folyóiratok online szerkesztésére és közzétételére kifejlesztett platform eszméjét a nyílt hozzáférés gondolataiban kell keresnünk: fejlődését és szakmai sikereit ma is ez a gondolat táplálja. A *Lovász Dávid* által összeállított kötet, a *Folyóirat-kiadás és -szerkesztés Open Journal Systems (OJS) segítségével* arra vállalkozik, hogy egyrészt bemutassa a szoftver megszületését, fejlődését, népszerűségének, jól alkalmazhatóságának okait, másrészt pedig, hogy elsajátíttassa a folyóirat-kiadásban érdekelttekkel annak használatát. A kötet erősen gyakorlatorientált, munkáltató jellegű szellemisége tulajdonképpen a szoftver mindennapi használatát, annak megtanulását, begyakoroltatását állítja a középpontba. A magunk részéről az OJS-t leginkább az integrált könyvtári szoftverekhez tudjuk hasonlí-

tani: a folyóirat-szerkesztés és -megjelentetés meglehetősen összetett, bonyolult folyamatának egyetlen technikai ívre felfűzött munkálatai végrehajtásának a platformja. A képekkel, folyamatábrákkal és képernyőkép-másolatokkal bőségesen illusztrált kötet részletekbe menően tárgyalja a szerkesztőségi munkafolyamatokat, a szerkesztőségi szerepköröket, a hozzájuk rendelt jogosultságokat. A szerző részletesen is kitér arra, hogy a könyvtárak milyen szerepet játszhatnak az OJS üzemeltetésében. Úgy tűnik, a könyvtárak, a könyvtárosok nem hagyományos feladatukra az OJS működtetésével, népszerűsítésével, tutorálásával tovább bővül, munkájukat pedig lényegesen segíti, hogy rendelkezésre állnak a magyarrá fordított felhasználói kézikönyvek is. A könyv második részében lépésről lépésre végigvezeti a szerző a potenciális használókat az OJS 3-ra alapozott folyóirat-szerkesztés folyamatán. Megkockáztatjuk, ezeknek a részeknek a segítségével meg lehet tanulni, és a könyvtárosok számára ajánlott is megismerni a szoftver alkalmazását.

A kvázi sorozat ismertetése során utolsónak maradt a korábban bemutatott négy kötettől tartalmában lényegesen eltérő, de szakmaiságában, tudományos értékeiben és a könyvtárak profiljában cseppet sem alábbvaló történeti témájú kötet. *Kéri Katalinnak Az írott szó csendes birodalma: könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban* című könyvéről van szó. A sorozatban kronológiailag utoljára megjelent és mind könyvészeti, mind azonosítási, mind pedig elérhetőségi szempontból a leggondosabban szerkesztett kötet az egyetemes nevelés- és művelődéstörténet, illetve a könyvtártörténet hazánkban kevésbé ismert területével, az esetenként az európai ember számára egzotikus középkori iszlám könyvtáraival foglalkozik. Csakúgy, mint az előző négy kötet, ez is közvetlenül az egyetemi oktatást, azon belül pedig elsősorban a tanárképzés művelődés- és neveléstörténeti ismereteinek elsajátítását szolgálja, és ez meghatározza a kötetben megjelenő ismeretek feldolgozásának módszereit is.

A rövid terjedelmű – mindössze egyetlen óra alatt elolvasható – kötet frappáns tömörséggel és komplex módon mutatja be a középkori iszlám könyvtári kultúra háttérül szolgáló civilizáció kialakulását, fejlődését, az arab írás megszületését és szerepét a műveltség terjesztésében és a tudomány művelésében, továbbá az egész társadalom olvasás, tudásszerzés iránti nyitottságát. A tudás, az olvasás iránti érdeklődés nem az iszlám megjelenésének köszönhető, az csupán kiteljesítette a muszlimok körében a szír, a

perzsa, az arab és más tudományos központokat jellemző kultúrát. A kötetből megtudhatjuk, hogy már az iszlám előtt is fejlett volt a területen a könyv- és olvasáskultúra, míg az iszlamizációval igen gyorsan és széles körben, terjedt; az első könyvesboltok már a IX. században megjelentek, gyorsan népszerűekké váltak, és például Bagdadban a század végére már száz fölött volt a könyvkereskedések száma. A könyv- és a könyvtári kultúra létrejötté és fejlődése szinte teljesen ugyanazt az utat járta be és ugyanazok a tényezők motiválták, mint amiket az európai kultúrkörből már jól ismerünk. A könyvkultúra fejlődésének jelentős ösztönzője volt az egységes arab irodalmi nyelv kialakulása és terjedése, az iszlám szent könyv, a *Korán* végleges szövegváltozatának írásos rögzítése. További meghatározó faktorokként említhetjük a vallás magyarázatával foglalkozó iskolák létrejöttét, fejlődését, továbbá ezeknek a tudományos gondolkodásra gyakorolt hatását; a más népek – különösen a görög, a római, a kínai és az indiai – írásos munkái perzsa és arab nyelvre történő fordításainak hatását a tudomány iránti nyitottság erősítésében; az oktatás intézményesülését, differenciálódását; a bibliofília igen korai megjelenését és népszerűségét; a kalligráfia fontosságát. A könyvtárak fejlődéstörténete erősen kötődik a mecsetekben, majd az azoktól függetlenül is megjelenő (madraszák) iskolarendszerekhez. Csakúgy mint az európai könyvtáraknál, itt is a vallás, a *Korán* értelmezéséhez kialakított, továbbá az oktatási célú intézmények mellett jöttek létre az első könyvtári gyűjtemények, amelyek gyarapodásában a másolás, a hagyaték és az ajándékozás játszotta a legfőbb szerepet. A jelentős kollektívok hosszú években keresztül, fokozatosan halmozódtak fel. Szintén meghatározóak a középkori iszlám könyvtári kultúrában az uralkodói könyvtárak, a birodalom vezetőinek magánkönyvtárai, a mecénások támogatásai és a körükben oly népszerű könyvgyűjtési szokások. Az európai könyvtári fejlődéstörténeti úthoz hasonló változat mutatkozik abban is, ahogyan ezek a nagyszerű, és az akkori európai gyűjtemények méreteiben gondolkodva fel sem fogható, több tíz-, illetve több százazres nagyságrendű kollektívok megsemmisültek, szétszóródtak. A későbbi köztörténeti folyamatok megpecsételték a virágzó középkori iszlám könyv- és könyvtári kultúrát. Az iszlám könyvtárak pusztítását döntően maguk a muszlimok végezték, aminek hátterében vallási irányzatokat, vallásjogi csatározásokat, politikai, hatalmi harcokat, dinasztikus ellentéteket kell keresnünk. A könyvek és a könyvtárak pedig ezeknek az ellentéteknek, küzdelmeknek estek ál-

dozatul: tudatosan és kegyetlenül pusztították, égették el, dobálták a kutakba, a folyókba a más vallási, politikai nézeteket tartalmazó vagy az elődök értékrendjét követő könyveket, más részüket széthordták, elköttyavetyélték, papírként kiárusították. A mindezek után még megmaradt könyvek, könyvtárak jelentős részét az *Al-Andalusz* területeken a keresztény visszafoglalás után nyilvánosan égették el, a továbbiakat pedig a nagy inkvizíciók idején pusztították el. A középkori iszlám könyv- és könyvtári kultúra azoknak a könyveknek és könyvtáraknak a sorsát mintázza, amelyeknek létezéséről tudunk, de amelyek – a bibliofil mentéseknek és gyűjtéseknek köszönhetően, néhány hírmondóként maradt példány kivételétől, továbbá, a másodlagos forrásoktól eltekintve – szinte teljes egészében nyomtalanul tűntek el.

A többi kötethez hasonlóan itt is ellenőrző kérdésekkel fejeződik be a gazdagon és igényesen illusztrált könyv. A kötet végén részletező, precíz képjegyzék és jegyzetekbe szerkesztett irodalomjegyzék található, amely a témában való elmélyülést segítő kiadványokat, forrásokat listázza. A könyv ugyan elsősorban a pedagógusképzés számára készült, de örömmel és szívesen ajánljuk a könyvtárak és egyéb közgyűjtemények számára, képző intézmények figyelmébe, abban reménykedve, hogy az európai kultúrkörben gyakran indokolatlanul túlzóan európai központú oktatási tartalmakat, tudást valamelyest bővítsük, a világ könyv- és könyvtári kultúrájáról jóval valóságosabb, árnyaltabb képet mutathassunk be.

A recenzens csak elismeréssel szólhat a Pécsi Tudományegyetem Könyvtár és Tudásközpontjának, továbbá Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének közös kezdeményezéséről. A magunk részéről biztatjuk az intézményt a kvázi sorozat hasonló szemléletet mutató folytatására, továbbá az itt ismertett e-kötetek tartalmának folyamatos megújítására, a bennük foglalt ismeretek, külső hivatkozások karbantartására. Kiemelendőnek tartjuk, hogy a kötetek összessége hasznosan integrálja a könyvtárak hagyományos és újabb feladatrendszerét: a történetiséget és az információs-kommunikációs technológiai rendszerek és eszközök alkalmazásával a modernizálódó, megújuló és jelentősen kiterjesztett szakirodalmi tájékoztatást. Amint azt már korábban is leírtuk, mindegyik kötet munkáltató jellegű és közvetlenül kapcsolódik az egyetemi oktatáshoz és kutatáshoz, ismeretük a felsőoktatási és az akadémiai szféra szereplői számára nagyon fontos. Segítségükkel, a bennük foglalt információk elsajátításával, és a kötetek gyakorló

lehetőségeivel élve az egyetemi polgárok és rajtuk kívül a kutatói szektorban dolgozók a publikációs nyomásnak és a folyamatos követelményszint emelkedésének, a nemzetközi követelményeknek jóval eredményesebben tudnak majd megfelelni.

Végül érdemesnek tartjuk egy gondolat erejéig vizsgatérni a bevezetőnkben megfogalmazott kérdésre. Vajon túlságosan lassú, vagy megfelelő ütemben alakul-e át a könyvtárosok gondolkodásmódja, napi rutinja a Neumann-galaxis kihívásaihoz? Anélkül, hogy erre a kérdésre egyértelmű választ adhatnánk, rá kell mutatnunk a kétségkívül meglévő változásokra. A megjelent kötetek tartalmának arányai azt mutatják, hogy az átalakulás kétségkívül zajlik: az

öt kötetből négy az új típusú, modern szakirodalmi tájékoztatás eszközszerével foglalkozik. Beszédesebbnek tartjuk azt is, hogy 15 évvel ezelőtt milyen könyvtári, könyvtártudományi kötetek jelentek meg a szakma számára. Ehhez a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiája* – WWW kurrens tételeinek (HU ISSN 1417-179) 2005. évi, 9. (60) évfolyam füzeteit hívtuk segítségül, az abban rögzített könyvtári, könyvtártudományi munkák gyors elemzését végeztük el. Ebben az évben összesen 47 önálló kötet jelent meg a 05-ös, az *Írás. Könyv. Könyvtár. Informatika* szakcsoportban. Ezek gyakorlatias jellegű és hat részre tagolt tartalmi megoszlását rövid táblázatban tesszük közzé.

Könyv- és könyvtár-történet	Aktuális könyvtári kérdések	Írás-történet	Modern technikák, technológiák	Olvásás-szociológia	Elektronikus információ-szerzés	Összesen
19	11	10	3	3	1	47

Az írásos kultúra köztes, átmeneti állapotának erőteljesen kitett, változásban lévő szakma és intézményszerkezetében 15 év nem hosszú idő, de talán elegendő ahhoz, hogy érzékelhessük a különbséget. A másfél évtizeddel ezelőtti könyvtárszakmai diskurzusokat – a megjelent kiadványok tartalmának tükrében – a történetiség és az aktuális könyvtári kérdések uralták. A modern technikák, technológiák és az elektronikus információszerzés egész 2005. évi könyvtermése összesen annyi, mint a most ismertett, egyetlen sorozatban közreadott kötetek száma. Szintén a könyvtáros szakma belső változását igazolják Országos Tudományos Diákköri Konferencia pályamunkáinak a korábban általunk végzett tartalmi elemzése is: a könyvtári informatikai témák egyre nagyobb arányban szerepelnek, és mind eredményesebbek e nemes, tudományos igényű versenyeken (Ld. Sipos Anna Magdolna. Könyvtárosból informatikus könyvtáros – az OTDK dolgozatok tükrében == Könyvtári Figyelő, 26.=62. (2016) 4., p. 488–499.)

Végül hadd hívjunk még egy észreveendő bizonyítékot a változások reprezentálására: a recenziókban tárgyalt kötetek mindegyikét, az egyetlen történeti tárgykörű feldolgozás kivételével, könyvtárosok készítették. A kötetek impresszumának tanulmányozása során feltűnt, hogy a korábbi egységes „könyvtáros” terminológia hogyan változik, árnyalódik, finomodik, hoz be jelzőket a státusok megnevezésére. A szerzők pozícióinak megnevezéseiben a következő kifejezéseket olvashatjuk: adatbázis-referens, könyvtáros; MTMT-adminisztrátor, informatikus-könyvtáros. Tovább keresve az intézmény honlapján, azt láthatjuk, hogy a korábbi szervezeti struktúra és a munkakörök megnevezése is lényegesen más, a jelenlegi valós könyvtári tevékenységet eredményesebben reprezentáló megnevezések váltak általánossá. S hogy a fejlődés, az átalakulás folyamata megfelelő tempóban zajlik-e, azon bizonyára még sokáig lehet majd a különböző szakmai fórumokon vitákat kezdeni és folytatni. Magunk ennek megítélését az olvasóra bizzuk.

(Sipos Anna Magdolna)

Könyvtár- és információ- tudomány

Általános kérdések

Lásd 248

Terminológia

Lásd 221, 224

Történet

196/2021

POWELL, Susan – MÜHR, Heiko: Capturing the complex histories of German World War II captured maps. – Bibliogr. In: Journal of map & geography libraries. – 16. (2020) 2., p. 166–193.

A II. világháborúban zsákmányolt német térképek komplex történetének feltárása

Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Hadizsákmány; Proveniencia; Térkép; Térképek gyűjteménye

Megalakításának idején, 1917-ben a Kaliforniai Egyetem Berkeley Könyvtárának térképgyűjteménye 20 ezer darabot számlált. 1961-re a gyűjtemény mérete megnégyszereződött. Ennek oka a második világháborúra vezethető vissza, amikor az Egyesült Államok Hadseregének Térképészeti Szolgálata (*Army Map Service, AMS*) jelentős számú térképet zsákmányolt a tengelyhatalmaktól, többségében a németektől. A háború végét követően a hadizsákmányok tudományos könyvtárak gyűjteményét gazdagították. Egészen a közelmúltig a Berkeley német eredetű, történeti vonatkozásban páratlan értékkel bíró – egy, a háború végeztével letűnt korszakot precízen dokumentáló és ábrázoló – térképgyűjteménye rejtett volt az olvasók tekintete előtt.

A háborúra készülvén a Harmadik Birodalom hatalmas mennyiségben halmozott fel és készített térképeket. Utóbbi mesterséget világszínvonalon űzték a német katonai térképészek és geológusok, akik üttörő munkát végeztek a modern topográfiai térképek kialakításában. A birodalom expanziójával párhuzamosan nőtt a térképek száma, amelyeket a birodalmi térképészeti hivatal (*Reichsamt für Landesaufnahme*) irányításával készítették és foglaltak egységes geodéziai rendszerbe. A *Wehrmacht*on belül a hadsereg vezérkarának 9. osztálya (*9. Abteilung, Generalstab des Heeres*), majd a háború kirobbanását követően a haditérképek és földmérések osztálya (*Abteilung für Kriegskarten- und Vermessungswesen*) foglalkozott ezzel a szakterülettel. Az osztály alá tartozó csoport, a hadsereg tervezési tanácsa (*Heeresplankammer*) felügyelte a katonai térképek készítését. A német térképek szabványosítását és központosítását komoly kutatómunka előzte meg, igyekeztek minden elérhető térképet, geodéziai információt, speciális műszert beszerezni a célterületről, majd az általuk nyújtott információkat precízen integrálni a térképészeti rendszerbe.

A német katonai térképek minősége nem került el a háború során a szövetséges erők figyelmét sem. *Floyd W. Hough* amerikai földmérő – aki a háború alatt az Egyesült Államok Hadseregének Műszaki Hadtesténél szolgált – vezetésével létrehozták HOUGHTTEAM fedőnévvel a katonai hírszerzés egy különleges alegységét azzal a feladattal, hogy az európai hadszíntéren német katonai térképeket kutassanak fel. A HOUGHTTEAM 1944 októberé és 1945 szeptembere között több mint 200 tonna német haditérképet zsákmányolt, többnyire a bombázások elől rejtett raktárakba menekített anyagokat. Az amerikai OSS (Stratégiai Szolgálatok Hivatala, a CIA elődje) hírszerzőszolgálat a kelet felől érkező szovjet csapatok „orra elől” hozott el több tonna térképészeti anyagot Tübingiából, a Justus-Perthes kartográfiai kiadó székhelyéből. Végül részben a zsákmányolt anyag alapozta meg az amerikai megszállási zónában kialakult későbbi nyugatnémet térképészet működését is. A háború végét követően, még 1945-ben az AMS elkezdte szétosztani a zsákmányolt térképanyagot különböző felsőoktatási és tudományos könyvtárak között az Egyesült Államokban, így kerültek a Berkeley gyűjteményébe is (számos esetben az AMS pecsétjével). Itt ugyan feldolgozták a térképeket, ám nem tüntették fel azok világháborús hadizsákmány-eredetét a katalógusban, és területi és méretarány-szemponatok szerint beosztották őket a térképgyűjteménybe.

Külső raktárakban őrizték a „rejtett gyűjtemény” jó részét egészen 2017-ig, amikor a Kaliforniai Egyetem Riverside-i Könyvtára úgy döntött, hogy áttelepíti a német és japán hadizsákmányból származó térképeit a Berkeley Könyvtárba. A térképgyűjtemények integrációja közben került előtérbe a Berkeley Könyvtár régi gyűjteményének az eredete. Megkezdődött a zsákmányolt térképek beazonosítása (273 bibliográfiai egység összesen 21 113 lappal) és újrakatalogizálása (provenienciaannotációkkal), illetve digitalizálása. Az első digitalizált gyűjteményrész (eddig több mint 10 000 térképlappal) 2020 augusztusától elérhető a könyvtár digitális gyűjteményében (ld. <https://guides.lib.berkeley.edu/germancapturedmaps>).

A kartográfiai dokumentumok katalogizálása mindig kihívást rejt magában, mivel számos egyedi adatmezővel kell dolgozni (pl. lefedettség, méretarány stb.). Az egyes térképlapok kiadásait is nehéz például nyomon követni a sok változtatás miatt – egyetlen térképet többször is bevonhattak és módosíthattak „pályafutása” során –, ezért a *megjegyzés* mezők kulcsfontosságúak a katalogizálásban. A Berkeley Könyvtár munkatársai a provenienciamezőkben megadták a zsákmányolt térképek eredetét, beazonosították a készítésért felelős német szervezeti egységeket, és feltárták az egyes példányok kiadásának történeti kontextusát, páratlan segédletet adva a történészek és az érdeklődők kezébe. A munka során nagy hangsúlyt fektettek a megjegyzések egységesítésére és az authority-kontrollra annak érdekében, hogy precíz adatokkal járuljanak hozzá történelmi tudásunk elmélyítéséhez a náci háborús gépezet működéséről.

(Bódog András)

Lásd még 197, 250

Kutatás

197/2021

DREŠER, Ūliã Nikolaevna: Teoretiko-metodologiãskie i istoriãskie predposylki fundamentalizacii biblioterapev-tiãskih issledovanij. – Bibliogr. In: Nauãnye i tehniãskie biblioteki. – (2021) 5., p. 27–46.

Res. angol nyelven

A biblioterápiái alapkutatások elméleti-módszertani és történeti háttére

Biblioterápia; Könyvtártudomány története; Könyvtártudományi kutatás; Olvasás

Más tudományágakhoz hasonlóan a biblioterápia is sokkal korábban jelent meg, mint azt hivatalosan elismerték; említés található például arról, hogy *Rotterdami Erasmus* mulatságos könyvek olvasásával gyógyította az arcon lévő sebeket. A szakterület tudományos fejlődése a XIX. században, az Egyesült Államokban vette kezdetét.

Oroszországban a nyomtatott szöveg pszichoterápiái lehetőségeit a XX. század elején kezdték el kutatni. A biblioterápia fejlődése a pszichológia társadalom életében elfoglalt helyének és szerepének változásai alapján osztható szakaszokra. Ezek a következők:

1. szakasz (1920–1930-as évek): a biblioterápiái tevékenység a pszichoterápia keretében kezdődik és fejlődik, beépül a gyógyítás folyamatába.
2. szakasz (1940–1950-es évek): a biblioterápia a bibliopszichológia keretében fejlődik tovább, fő ideológiai iránya a kommunista öntudat kialakítása a társadalomban.
3. szakasz (1960-as évek): az olvasáselmélet a biblioterápia elméleti alapjaként fejlődik, kialakul a biblioterápiái tevékenység pedagógiai összetevője.
4. szakasz (1970–1990-es évektől napjainkig): kialakulnak a biblioterápia elméleti-módszertani alapjai, a tevékenység interdiszciplináris jellegű lesz, amelyben a pszichológiai-pedagógiai irány dominál; a biblioterápia hivatássá válik, létrejönnek a biblioterapeuták képzésének intézményi feltételei.

A szakirodalomban számos definíció található, a cikk a következő alapfogalmakat sorolja fel:

- személyiség (az olvasó/páciens, a biblioterapeuta személyisége, olvasói tudat, önértékelés, viselkedés);
- az irodalom terápia szerinti osztályozása, a terápiás hatású irodalom kiválasztása, a könyv biblioterápiái potenciálja, olvasói javaslatok stb.;
- tevékenység (az olvasás motivációja, klinikai biblioterápia, fejlesztő és interaktív biblioterápia, biblioterápiái folyamat, foglalkozások, specifikus és nem specifikus biblioterápia).

Az oroszországi kutatásokban megkülönböztetik a klinikai és a fejlesztő biblioterápiát. Az utóbbinak a könyvtári gyakorlatban két változata van: terápia olvasással (a személyiség fejlesztése és korrekciója az olvasás folyamata alatt megy végbe) és az interaktív biblioterápia. Az olvasással történő terápiához a különböző pszichológiai eltérések leküzdésére a könyv-

tárosok, pedagógusok, szociális munkások ajánló irodalomjegyzékeket állítanak össze. A módszer hátránya, hogy az olvasó és a könyv kölcsönhatásából hiányzik annak a személyisége, aki a könyvet ajánlotta. Az eredmény nem tekinthető teljes értékűnek, a folyamat véghezvitele a terapeutára marad. Az interaktív biblioterápia lényege, hogy a biblioterapeuta „rendezi” az egyénnek az olvasott könyv alapján keletkező válaszreakcióit, a személyiség fejlesztése az olvasott könyvről való párbeszéd folyamán alakul.

A fejlesztő biblioterápia és az oktatási folyamat összehasonlítása során a bibliopszichológusok a biblioterápia szélesebb körű hatását tapasztalják; a kutatók szerint a lényeg az önismeretben rejlik. Az önmegismerés mind az irodalom olvasása, mind a biblioterápiás foglalkozás alatt zajlik. Az iskolai órákon azonban az interakció a tanuló–irodalom–tanár szintjén történik, és az irodalom inkább a beszélgetés tárgya, mint a nevelés eszköze.

A szerző fontosnak tartja egy biblioterápiái adatbázis létrehozását, amelyben követhetővé válik az elméleti kutatások gyakorlati megvalósítása, a felhasznált eszközök és módszerek hatékonysága, és amely elősegíti a tudományág fejlődését.

Az Egészségügyi Világszervezet szerint az ember egészsége mindössze 7–10%-ban függ az egészségügyi ellátástól, 50%-ban pedig az életmódtól. Az életmód az ismeretek, szokások, világnézet stb. összessége, mindazé, amit a személyiség biblioterápiái kultúrája is formál; e kultúra kialakítása pedig az ország szociális-gazdasági intézményeinek, a könyvtáraknak, az iskoláknak, a szanatóriumoknak a feladata.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

198/2021

LARSEN, Håkon: The public sphere and Habermas : reflections on the current state of theory in public library research. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 1., p. 251–258.

A társadalmi nyilvánosság és Habermas: gondolatok a közkönyvtárak kutatásának elméleti megközelítéseiről

Könyvtártudományi kutatás; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A 2000-es évek folyamán a kutatók többféle fogalmat is kidolgoztak annak megragadására, miként is működnek a közkönyvtárak a társadalmi nyilvánosság (*public sphere*) részeként. Így a közkönyvtárat

a könyvtár- és információtudomány területén úgy is meghatározták, mint „alacsony intenzitású találkozóhelyet” (Audunson, 2005), mint „találkozóhelyet” (Jochumsen et al., 2012), mint „társadalmi nyilvánosságot” (Buschman, 2019; Widdersheim – Koizumi, 2016, 2020), és mint „harmadik helyet” (Audunson et al., 2020; Oldenburg, 1989), a szociológia területén pedig mint „a nép palotáját” (*palaces for the people*) (Klinenberg, 2018).

Mikor a könyvtártudományi kutatók a közkönyvtárrakra vonatkozó fogalmakat és modelleket dolgoznak ki, akkor gyakran hívják segítségül a szociológiai elméleteket, és erőteljesen építkeznek rájuk, ám nincsenek tekintettel arra, hogy az eredeti elméletben mekkora hangsúly helyeződött a könyvtárrakra. Például Ray Oldenburg (1989) vagy Jürgen Habermas (1989[1962]) alig említette a könyvtárakat, de a könyvtár- és információtudomány kutatói a könyvtárakról mint „harmadik helyekről” vagy mint a „társadalmi nyilvánosság” helyszíneiről értekeznek. Az elmúlt pár évben vita alakult ki a könyvtár- és információtudomány területén Habermas nyilvánosságelméletének szerepéről. Michael Widdersheim és Masanori Koizumi szerint Habermas tézise alapvető fontosságú a közkönyvtárakról való gondolkodás számára, és erőteljesen hangsúlyozzák, hogy mikor a közkönyvtárak és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatáról fejtik ki gondolataikat, akkor összhangban vannak Habermas eredeti elméletével, ugyanakkor kiemelik azt is, hogy ők figyelembe veszik a kommunikációról és a demokráciáról szóló későbbi nagy hatású műveit is. John Buschman szerint – nem tagadva, hogy az említett szerzők előmozdították a közkönyvtárak belső és külső kommunikációs gyakorlatainak, illetve civil társadalom iránti elköteleződésének a mélyebb megértését – Widdersheim és Koizumi túlságosan elszakad a habermasi megközelítéstől, amikor a közkönyvtárakra mint intézményekre alkalmazza, részekre bontja (operacionalizálja) és gyakorlati eszközként fogja fel (instrumentalizálja) azt. Buschman mellett érvel, hogy aki társadalmi nyilvánosságról beszél, annak muszáj Habermas eredeti fogalmával és a demokráciával összefüggésben beszélnie róla. Widdersheim és Koizumi szerint ez nincs így, és azt állítják, hogy az általuk használt nyilvánosságfogalom – túlmutatva az eredeti elméleten – a közkönyvtárak demokráciában betöltendő funkcióiról szól, és arról, hogy ezek miként formálódnak, legitimálódnak a kommunikatív gyakorlatokban és a civil társadalom interakcióiban.

Håkon Larsen cikkében amellel érvel, hogy el kell fogadni, hogy a nyilvánosságnak több meghatározása is létezik, ezért nem szükségszerű, hogy egyértelműen Habermashoz kössük. Már csak azért sem, mivel nem Habermas volt az első, aki ezt a fogalmat használta (vö. Kant, 1975[1784]); Dewey, 2012[1927]; Arendt, 1998[1958]), habár kétségtelen, hogy az ő hatása mindenki másén túltett, és más alternatív megfogalmazásokat is inspirált (lásd pl. Laclau – Mouffe, 1985; Mouffe, 1993, 2005). Larsen úgy látja, hogy a könyvtár- és információtudomány területén, a közkönyvtárakról szóló diskurzusban felül kell emelkedni a Buchman, illetve Widdersheim és Koizumi között zajlóhoz hasonló vitákon, de a nyilvános szférának a habermasi megfogalmazásán is. Az elmúlt években, főként a skandináv országokban, a könyvtárpolitika egyre inkább hajlik arra, hogy a közkönyvtárak funkcióját mint a „nyilvánosság terét”, illetve a „nyilvánosság infrastruktúráját” definiálja (vö. Audunson et al., 2020). Ez a fejlemény kétségtelenül – habár inkább implicit módon – a habermasi gondolatokból nőtt ki, de ez nem jelenti azt, hogy kizárólag a kulturális és politikai témákról való racionális diskurzus feltételeinek biztosítása lenne a közkönyvtárak demokratikus küldetése. Ahhoz, hogy ezt a demokratikus missziót a maga teljességében megragadhassuk, Larsen szerint érdemes más elméletekre is támaszkodni. Ilyen például Jeffrey Alexander megközelítése (2006), aki szerint a habermasi deliberáció (tanácskozás) és racionális diskurzus valójában csak egy eszményített nyilvánosság elvei, és a valóságban a nyilvánosság a társadalmi szereplések arénája, melynek vezérlője nem annyira a racionalitás, mint inkább a szolidaritás. Az Alexander által használt civil szféra (*civil sphere*) fogalma olyan értékek és intézmények világát jelenti, amelyek egyszerre teremtik meg a társadalmi kritika és a demokratikus integráció képességét. Bár Alexander elméletében a civil szféra diskurzusait a kommunikáció intézményei (pl. közvélemény, tömegmédia, egyesületek) és a szabályozó intézmények (pl. szavazás, pártok, jog) tartják fenn, s explicit módon nem szól a közkönyvtárakról, azonban talán ez utóbbiakat is lehet ilyenekként tekinteni. Ez segítségünkre lehet abban, hogy a közkönyvtárak demokratikus misszióját elméletileg is pontosabban megfogalmazzhassuk. A közkönyvtárak és a társadalmi nyilvánosság kapcsolatának jobb megértéséhez nem elegendő csupán egyetlen megközelítésre támaszkodnunk és arról vitákat folytatnunk. Ehelyett mindenképpen a társadalmi nyilvánosság több elméletéhez való kritikai

viszonyulásra és a közkönyvtárakra szabott továbbfejlesztésekre van szükség.

(A cikkhez kiterjedt hivatkozásjegyzék társul.)

(Vastagh Zoltán)

199/2021

SALVADOR-OLIVÁN, José Antonio – MARCO-CUENCA, Gonzalo – ARQUERO-AVILÉS, Rosario: Evaluación de la investigación con encuestas en artículos publicados en revistas del área de Biblioteconomía y Documentación. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 44. (2021) 2., e295.

Res. angol nyelven

A könyvtár- és információtudományi folyóiratokban megjelent cikkek kérdőíves kutatásainak értékelése

Felmérés; Könyvtártudományi kutatás

A kérdőíves kutatás a könyvtártudományban gyakran használt módszer. A jelen tanulmány fő célja annak értékelése, hogy a kérdőíves felmérésen alapuló könyvtártudományi tárgyú szakcikkek teljes, részletes adatsorokat közölnek-e a vizsgálatuk tervezéséről és kivitelezéséről.

A szerzők olyan szakcikket válogattak a *Web of Science* adatbázisból, melyek a *Journal Citation Reports*ban szereplő könyvtártudományi szakfolyóiratokban jelentek meg 2019 folyamán, és kvantitatív kutatási módszerként kérdőíves felmérést alkalmaztak. A vizsgált szakcikkek információtartalma teljességének értékeléséhez egy 32 elemből álló szempontrendszert állítottak össze különböző módszertani útmutatók és ajánlások alapján.

A legtöbb kérdőíves kutatáson alapuló könyvtártudományi szakcikk komoly hiányosságokat mutat a közölt információk tekintetében. Szükséges tehát a mintavételezési eljárásról, a kérdőívek összeállításáról és terjesztéséről, illetve az eredmények elemzéséről szóló információk kiegészítése és pontosítása. Mindez lehetővé teszi, hogy értékeljük a potenciális tévedéseket, ebből kifolyólag pedig az adott kutatás következtetéseinek minőségét és érvényességét.

(Autoref.)

Lásd még 206

Tudománymetria, bibliometria

200/2021

THOR, Andreas [et al.]: Which are the influential publications in the Web of Science subject categories over a long period of time? CRExplorer software used for big-data analyses in bibliometrics. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 47. (2021) 3., p. 419–428.

Melyek a meghatározó publikációk a Web of Science egyes témakategóriáiban hosszú idő alatt? A CRExplorer szoftver használata big data-alapú bibliometriai elemzésekhez

Adatbázis; Bibliometria; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szoftver; Tudománymetria; Tudományos kutatás

Melyek az egyes tudományterületek mérföldkönek számító cikkei? Mely közlemények pótolhatatlanok a tudományos fejlődés szempontjából? Ezek a jellegzetes kérdések nemcsak a kutatókat foglalkoztatják (akik gyakran ismerik a válaszokat – vagy ismerni vélik őket), hanem az érdeklődő nagyközönséget is. Az idézettségi mutatók alkalmasak a nagyon hasznosnak bizonyult publikációk azonosítására, mivel a tömeg bölcsességét tükrözik – ebben az esetben azokét a tudósokét, akik a publikált eredményeket felhasználják a kutatásaikhoz. Jelen tanulmány szerzői a CRExplorer programhoz nemrégiben kifejlesztett módszerekkel azonosították a mérföldkönek számító publikációkat a Web of Science szinte valamennyi témakategóriájában (WoS-SC). Ezek olyan közlemények, amelyek az idézési évek során a többi publikációnál gyakrabban tartoznak a legfelső1%-be a maguk területén. A szerzők példaként öt témakategória eredményeit mutatják be: *Információtudomány és könyvtártudomány; Számítástudomány, információs rendszerek; Számítástudomány, szoftverfejlesztés; Szociálpszichológia és Fizikai kémia*. A többi WoS-SC eredményei a <http://crexplorer.net> oldalon találhatóak meg. Az eredmények elemzőjének szem előtt kell tartania, hogy a mérföldkönek számító cikkek azonosítása a használt módszerektől és adatoktól függ. A módszerek és/vagy az adatok közötti különbségek más eredményekhez vezethetnek.

(Autoref.)

Információszerzés (information management)

201/2021

HUBER, Sarah: Active discovery information systems. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 47. (2021) 2., 102283

Aktív keresési információs rendszerek

Böngészés; Használó; Információszerzés; Online katalógus; Rádiófrekvenciás azonosítás; Raktározás; Szakkönyvtár-képzőművészeti

Ahogy az információ új formái egyre „aktívabbá” válnak, a hagyományos információs gyakorlatok is változóban vannak, hogy megfeleljenek a használók keresési elvárásainak és a korszerű médiumok természetének. A tanulmány a svájci St. Gallen-i Sitterwerk Könyvtárat mutatja be mint a nem hagyományos információszerzési és keresési rendszerek működő példáját, amely a használók bevonásával és a technológia kiaknázásával hozott létre az emberi agy információfeldolgozását és -szervezését tükröző „dinamikus könyvtárat”.

A mai könyvtári katalógusok és keresőfelületek a digitális szövegeket általában olyan módon jelenítik meg, ami a nyomtatott könyvek, a polcok és a cédulakatalógusok – lineáris és hierarchikus – információs architektúráját imitálja. Az adatbázisokban folytatott keresések nehézkesek, a találati halmazoktól mindig vissza kell térnünk a tökéletesnek szánt keresőkérdés pontosításához. A minket körülvevő digitális információs környezetben azonban már szinte korlátlan lehetőségek állnak rendelkezésre az információszerzés terén, emellett már nem egyoldalú befogadói vagyunk az információnak, hanem a létrehozói is. A cikk szerzője amellett érvel, hogy a könyvtárakban is szükség van a paradigmaváltásra, egyfelől azért, mert az információs műveltségi felmérések tanúsága szerint az egyetemi hallgatónak gondot okoz a kutatás megkezdése, és nem igazán tudják használni az információs rendszereket, sok hallgató pedig túlbecsüli információs műveltségi készségeit. Másfelől a kognitív tudományok már igazolták, hogy az emberi gondolkodás alapvetően asszociatív, a tanulás során pedig azokat az ismereteket tudjuk megjegyezni az új információk közül, melyekkel kapcsolatokat tudunk kialakítani, és amelyeket mintázatba illesztve

személyes jelentéssel vagyunk képesek felruházni. Olyan rendszerekre van tehát szükség, amelyek nem korlátozzák az információk közötti kapcsolatteremtést, hanem interakcióba lépnek a felhasználóval, elősegítve az új tudás létrejöttét.

Erre kísérlet a Sitterwerk Könyvtár is – egy közel 25 ezer kötetes művészeti szakkönyvtár és anyagminta-gyűjtemény, amelynek magvát a műgyűjtő Daniel Rohner hagyatéka képezi. Az ő személyes információszerzését, magánkönyvtárának asszociatív elrendezését tükrözi a Sitterwerk Könyvtár dinamikus raktározási rendje: az RFID-technológiának köszönhetően az olvasók kedvük szerint helyezhetik el a köteteket a polcokon, böngészéskor így mindig új kapcsolatok jönnek létre. Ha egy adott könyvet keresünk, az sem jelent gondot, mert egy robot minden este végighalad a polcok mentén, és számba veszi a köteteket, ami alapján a helyadatok frissülnek a katalógusban.

A katalógus szinten újszerű keresési élményt nyújt. Akármilyen legyen a keresés szempontja (szerző, cím, kulcsszó), a rendszer egyszerre jeleníti meg az eredményeket a könyvek, az anyagminták és a „munkaasztal”-kollekciók (ld. alább) között, a találatokra kattintva pedig láthatóvá válik a polcok virtuális mása a környező dokumentumokkal, további böngészésre ösztönözve a használót. Mindez azt a képzetet is erősíti, hogy nem létezik „tökéletes” keresés, az információkhoz többféle út vezethet. (A cikkben bemutatott példa egy keresésre „agyag” kulcsszóval: <https://www.sitterwerk-katalog.ch/search?q=clay>.) A „munkaasztalnak” (*Werkbank*) elnevezett gyűjtemény a személyes kutatási folyamatot dokumentálja: az érzékelővel felszerelt olvasótermi asztalok valós időben rögzítik az egymás mellé csoportosított dokumentumokat, a „kollázszt” pedig képekkel és jegyzetekkel is ki lehet egészíteni. A végeredmény: tematikus és asszociatív egyéni kompilációk, amelyek a katalóguson keresztül hozzáférhetők bárki számára. Lehetőség van annak nyomon követésére is, hogy egy adott dokumentumot ki és milyen kontextusban használt fel és értelmezett, megnyitva az utat további kapcsolódási pontok keresése előtt.

Az eddigieket két újabb kereső- és dokumentációs felület egészíti ki. Az első (*Nyomok*) egy böngésző-bővítményen keresztül lehetővé teszi, hogy történetként dokumentáljuk online kutatási folyamatunkat a böngészési előzmények kinyomtatásával. A második (*Térképek*) a csoportos kutatás során folytatott kereséseket és azok kapcsolódási pontjait rögzíti, elősegítve a közös kérdésfeltevést és a párbeszédet.

Mindegyik rendszerben közös, hogy a lineáris és hierarchikus információszerzés helyett dinamikusak, támogatják a jelentésképzést a kontextuson keresztül, és aktívan reagálnak a használókra – a használók által létrehozott új elrendezés és új tudás pedig visszahat a rendszerekre, és beépül azokba. Többről van tehát szó, mint látványos felhasználói élményről: a rendszerek lényegi – struktúrából fakadó – eleme a felfedezés, a kapcsolatok létrehozása, valamint a személyesség. Utóbbi miatt a használók a magukénak érzik a gyűjteményt, a személyes tudás (pl. a diáktársak, oktatók kollázsai) pedig ösztönzően hat a tanulási-kutatási folyamatra. (A Sitterwerk Könyvtár használókra gyakorolt hatásairól egyelőre nem állnak rendelkezésre formális felmérések, csupán informális visszajelzések.)

Az aktív keresési információs rendszerekre nemcsak a Sitterwerk Könyvtár szolgál példaként. A MARC-alapú könyvtári feldolgozás helyére lépő kapcsolattal-alapú rendszerek szintén nemlineáris és nemszekvenciális felépítésűek, így alkalmasak a dinamikus, asszociatív kapcsolatok szerinti információszerzésre és -keresésre. Ugyanezt a kapcsolat-

teremtést kínálják például a kiterjesztett valósággal összekötött *maker*-csomagok, az oktatók által készített és közzétett *zine*-ek, a teljes kutatási folyamatot dokumentáló eszközök, a használói címkék és folkszonómiák alkalmazása, vagy éppen a New York-i *Sorted Library* (<https://sortedlibrary.com/>), amelyhez bárki hozzájárulhat.

Ahogy a digitális kutatás fejlődik, valamint új információs médiumok jönnek létre, és egyre több ember interakciójából áll elő a tudásunk, egy lineáris és statikus rendszer már nem képes eleget tenni az információs környezet kihívásainak. A könyvtáraknak is érdemes tehát új, aktív információs architektúrák bevezetésével kísérletezniük, ha jobban szeretnék megszerezni változó gyűjteményüket, illetve választ kívánnak adni a használók információs igényeire, bevonva őket a komplex információs térbe.

(A cikk egyik kiindulópontját a *The dynamic library: Organizing knowledge at the Sitterwerk – Precedents and possibilities* című 2015-ben megjelent kötet képezi.)

(Szabó Piroska)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

Lásd 198

Nemzetközi könyvtárügy

202/2021

HNÁTKOVÁ, Eva: Open Science, téma, které hýbe současnou vědní politikou. – Bibliogr. In: ITlib. – 25. (2021) 1/2., p. 6–14.

A nyílt tudomány mint a tudománypolitikával egyidejűleg változó téma

Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzetközi helyzetkép; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos kutatás

A nyílt tudomány (*Open Science*) az új európai kutatási és innovációs keretprogram (*Horizon Europe*)

egyik prioritása. A tudományos kutatás célja a kutatási eredmények közzététele, ám az interneten – a nyílt hozzáférési törekvések több mint húsz éve ellenére – a publikációk 75%-a csak előfizetéses módon érhető el. A vezető folyóiratokban való publikálás a kutatók számára létszükséglet, cserébe a szerzői jogaikról is lemondanak, a szolgáltatók így folyamatosan emelhetik az árakat. Mivel a kutatások drágák, az OECD már 2004-ben deklarációt tett közzé a közpénzekből finanszírozott kutatások adatainak nyilvánossá tételéről.

A pandémia is rámutatott az együttműködések szükségességére. Bolygónk számos problémával küzd, az életkörülményeket, az egészséget érintő kutatási eredmények megosztása létfontosságú. A nyílt tudomány a tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés (*Open Access*) és a nyílt adatok (*Open Data*) két pillérére nyugszik; célja az egyes kutatási fázisok eredményeinek megosztása, az átláthatóság, az eredmények jobb hasznosítása a XXI. századi di-

gitális technológia eszközeivel. Ide tartozik a szabad hozzáférésű hardverek és szoftverek területe (*Open Source*), továbbá az adatok és a visszajelzések megosztása (*Open Notebooks*, *Open Peer Review*). A nyílt hozzáférést biztosító licencek (*Creativ Commons*), a nyílt oktatási tartalmak (*Open Education Resources*), illetve az állampolgári részvételen alapuló kutatás (*Citizen Science*) mindenki számára elérhető tudományt közvetítenek.

A nyílt hozzáférés mozgalmát a *Budapesti felhívás a szabad hozzáférés érdekében* indította el. Az arany út által a nyílt hozzáférést a kiadók biztosítják honlapjukon ingyenes licenccel, a költségeket pedig a szerző vagy az intézménye állja. A zöld út az őnarshiválást jelenti, azaz a kézirat másolatát intézményi repozitóriumokban vagy preprint-szervereken teszik hozzáférhetővé. A kiadók erre általában embargót írnak elő, ami akár 24 hónap is lehet, és nem egyértelmű, hogy a kéziratnak melyik verziója kerül fel a szerverre (eredeti, lektorált, megjelentetett). Az ún. hibrid hozzáférés során alapvetően előfizetéses folyóiratban publikálnak nyílt hozzáférésű cikkeket, kettős díjazás (*double dipping*) ellenében. A bronz hozzáférés nyílt licenc nélküli (jogok a kiadónál) elérést vagy csak olvasási lehetőséget nyújt a kiadó oldalán. Az ún. késleltetett bronz hozzáférés hasonlít a bronzhoz, de bizonyos időkorlát után valósul meg. A gyémánt vagy platina hozzáférés azonnali nyílt hozzáférést biztosít, a költségeket különböző szervezetek, alapítványok finanszírozzák. A DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) listát ad azon nyílt hozzáférésű folyóiratokról, amelyek teljes egészében az arany vagy a gyémánt/platina utat követik. A DOAJ-ban található folyóiratok az esetek 72%-ában nem kérnek semmilyen díjat a szerzőktől.

A tudományos cikkekhez való hozzáférés előmozdítására indult 2018-ban az „S-terv” (*Plan S*) a kutatásokat támogató szervezetek (*cOAlition S*) közreműködésével. Az „S-terv” kimondja, hogy 2021-től minden korlátozás és embargó nélkül kell megvalósítani a nyílt hozzáférést a csatlakozottak számára, a szerzői jogok megtartásával, nyílt licenc alapján. (A hibrid modellt csak korlátozottan, és legkésőbb 2024-ig fogadják el.) A nyílt adatok védelmében születtek meg az ún. FAIR-alapelvek, amelyek 2016 óta garantálják a keresetőséget, a hozzáférhetőséget, az interoperabilitást és az újrafelhasználhatóságot. Az UNESCO 2019-ben a nyílt tudományra vonatkozó ajánlások lefektetése mellett döntött; a témában azóta már született tervezet is, amely tartalmazza a nyílt tudomány definícióját, közös értékeit, elveit és

szabványait, és olyan intézkedéseket javasol, amelyek a nyílt tudományra való igazságos áttéréshez vezetnek egyéni, intézményi, nemzeti, regionális és nemzetközi szinten (ld. <https://en.unesco.org/science-sustainable-future/open-science/recommendation>). Az Európai Bizottság 2016-ban tette közzé *A new vision of Europe: Open Innovation, Open Science and Open to the World* [Európa új víziója: nyílt innováció, nyílt tudomány és nyitottság a világra] címen tudománypolitikai jövőképét. A nyílt tudomány azóta is kulcsterületnek számít, és a 95,5 milliárd eurós összköltségvetésű *Horizon Europe* (2021–2027) kutatási-innovációs keretprogramban is kiemelt szerepet bír. Annak érdekében, hogy az európai projektek kedvezményezettjei teljesíteni tudják a tudományos publikációk és adatok nyílt hozzáféréssel kapcsolatos feltételeket, az Európai Bizottság új publikációs platformot hozott létre *Open Research Europe* (ORE) néven, és fejlesztés alatt áll az európai nyílt tudományos felhő (*European Open Science Cloud*, EOSC) is az adatok nyílt megosztására.

(Prókai Margit)

Lásd még 208, 218, 220, 255

Nemzeti könyvtárügy

203/2021

BÄSSLER, Kristin: Bibliotheken im digitalen Wandel : der Deutsche Bibliotheksverband unterstütz mit verschiedenen Programmen die Transformation von Bibliotheken – gerade in Zeiten der Pandemie. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 234–236.

Res. angol és francia nyelven

Digitális átalakulás a könyvtárakban: a Német Könyvtárak Egyesülete programokkal támogatja a könyvtárak átalakulását, főleg a világvárvány idején

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Könyvtárügy; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Amikor 2020 márciusában a koronavírus-járvány miatt be kellett zárni a könyvtárakat, a könyvek elvitele vagy házhoz szállítása mellett az online szolgáltatások kerültek előtérbe. Az *Onleihe* 2020-as adatai szerint az e-kölcsönzés és a streaming megsokszorozódott: 2020 márciusa és májusa között 3,7 millió

digitális kölcsönzést regisztráltak. (2019-ben ez még csak 2,6 millió volt.) Több könyvtár a digitális térben szervezett felolvasást, programozási workshopot vagy olvasásnépszerűsítő programot. Ennek ellenére az első, majd a második, novemberben kezdődő lezárás is azt mutatta, hogy sok szolgáltatást a könyvtárak nem vagy csak részben tudtak digitális formában nyújtani, mivel a kisebb intézményekben nem állt rendelkezésre technológia, forrás és szaktudás, számos helyen pedig hiányzott a megfelelő infrastruktúra (szélessávú internet, wifi, korszerű hardver és szoftver) is.

A Német Könyvtárak Egyesülete (*dbv*) a *Jelentés a könyvtárak helyzetéről* című dokumentum elkészítéséhez anyagi helyzetükről kérdezte tagjait. A települési könyvtárak 49%-a azt állította, hogy a meglévő költségvetése nem elegendő a digitális szolgáltatások bővítéséhez. A könyvtárak 47%-ának többletforrás kellene az infrastruktúra megújításához, 42%-uk pedig nem tudott a sajátos igényű célcsoportoknak (hátrányos helyzetűek, idősek, fogyatékkal élők, menekültek) oktatást biztosítani.

A járvány világossá tette, hogy a kulturális szektort további digitalizálással kell jobban felkészíteni a modern világ követelményeire, ezért a szövetségi kormány *Neustart Kultur [A kultúra újraindítása]* címmel 2020 júniusában programot indított a kulturális és a médiaszektor számára. A *dbv* a *Bundestag* és a szövetségi kultuszminisztérium képviselőivel való tárgyalások után elérte, hogy a könyvtárak és a levéltárak is bekerüljenek a programba. A 2020 ősztől futó *WissensWandel [Tudásváltozás]* program tízmillió euróval támogatta a könyvtárak és levéltárak digitális fejlesztését. (Eddig 190 projektet hagytak jóvá.) Az elmúlt időszakban kiderült, hol vannak még hiányosságok, mi lett a rendezvényekkel, hogyan alakult ki a könyvtári virtuális munka- és kutatókörnyezet, hogyan lehet egy analóg szolgáltatásból online, és hogyan lehetséges online elérhetővé tenni egy előadást, felolvasást, foglalkozást vagy megbeszélést. A program segítségével a könyvtáraknak és levéltáraknak digitális szolgáltatásokat és tudásátadási kínálatot, valamint a digitális és analóg szolgáltatások hibrid portfólióját kell megvalósítaniuk. Ezeket a fejlesztéseket a munkatársak és a használók digitális készségeinek oktatásával is össze lehet kötni. Néhány példa: a Kölni Városi Könyvtár a program segítségével bővíti e-könyvtárát és e-learning-szolgáltatásait, hogy segítse a nyelvtanulást, továbbá ingyenesen használható hangstúdiót is kialakít, amelyben minőségi audiovizuális tartalmak készíthetők. Ezzel

párhuzamosan workshopokat is szerveznek a stúdió használatával és a tartalom-előállításával kapcsolatban. A Ludwigsburgi Városi Könyvtár e-learning-eszközei, e-könyvei és e-folyóiratai bővítését tervezi, emellett egy interaktív virtuális könyvtáron dolgozik, 3D-s panorámaképekkel és interaktív multimédiás tartalmakkal. Ezt az ún. virtuális munkateret digitális térként kívánják biztosítani, hogy a könyvtár virtuális találkozóhelyként és digitális rendezvényhelyszínként is működhessen.

2020-ban több könyvtár fogott hibrid felolvasások, olvasódelutánok vagy médiaképzési projektek szervezésébe iskolások és napközisek számára online és hagyományos formában is. A *Total digital! [Csak digitálisan!]* program keretében – melyet a *dbv* valósított meg a szövetségi oktatási minisztérium által finanszírozott *Kultur macht stark [A kultúra erőssé tesz]* program részeként – a Hannoveri Városi Könyvtár olyan programot indított, amely a városrészekről szóló könyveket használja fel az olvasás népszerűsítésére. *Stadtteilerkundung in Hannover [A hannoveri városrészek felfedezése]* nevű projektjük egy igazi városi sétából és az azt követő online workshopból állt. A résztvevők két napon keresztül egy zárt virtuális szobában találkoztak, ahol épületeket terveztek a városi sétán látottak vagy valamilyik olvasott könyv alapján, majd ezeket egy végső virtuális bemutatón ismertették. Obertraubling köz- és plébániakönyvtára egy könyvelőzetes-projektet hozott tető alá online formában. Öt délután alatt 30 fiatal tanulta meg videokonferencián keresztül, hogyan lehetséges képes forgatókönyvet fejleszteni, és hogyan lehet fotókat, rajzokat vagy szövegeket beilleszteni egy filmbe. Ennek eredményeként filmes könyvbemutatókat készítettek, amit a *Goodnotes* programmal dokumentáltak.

Az elmúlt 14 hónap megmutatta, hogy nemcsak számos könyvtári szolgáltatás biztosítható online, hanem a digitális média használata és kölcsönzése is egyre nő. Az analóg könyvekre azonban egyelőre még van igény, és a könyvtárra mint analóg térre is szükség lesz – „harmadik helyként” különösen fontos a könyvtár a kistelepüléseken, ahol kevés találkozási hely áll rendelkezésre. A *dbv* 2020 májusa óta támogatja a legfeljebb 20 ezer fős települések könyvtárait új elképzelések megvalósításában. A szövetségi kultuszminisztériumi forrásból finanszírozott *Vor Ort für Alle [Helyben mindenkinek]* program a könyvtárak harmadik helyként való megerősítését, s így az egyenlő életkörülmények megerősítését szolgálja.

(2020-ban több mint 250 projektet támogattak több mint 2,2 millió euró értékben.)

A koronavírus-járvány idején a könyvtárak bizonyították, hogy több szolgáltatásukat analóg és digitális formában is képesek biztosítani. A dbv azon munkálkodik, hogy ezeket továbbfejleszthessék, és a kultúra más területei számára is például szolgáljanak.

(Murányi Lajos)

204/2021

SKUČKOVÁ, Blanka: Koncepcie rozvoje knihoven v České republice na léta 2021–27. – Bibliogr. In: Čtenář. – 73. (2021) 1., p. 4–7.

A Cseh Köztársaság könyvtárfejlesztési koncepciója a 2021–2027. évekre

Fejlesztési terv; Könyvtári rendszer -országos; Könyvtárügy; Középtávú terv

2020. augusztus 17-én a cseh kormány elfogadta a csehországi könyvtárak hét évre szóló stratégiai tervét, melynek elkészítésében a kulturális minisztérium tanácsadó testülete és a szakmai szervezetek működtek közre. Széles körű egyeztetések után, a 2030-ig szóló országos fenntartható fejlődési stratégia keretében hagyták jóvá a dokumentumot, azzal a céllal, hogy az állampolgárok művelt, felelősségteljes és aktív tagjai lehessenek a társadalomnak, és egyenlő eséllyel férhessenek hozzá a kulturális, oktatási, egészségügyi és szociális rendszerekhez.

A koncepció a 2017–2020 közötti stratégiai tervre épül, amely nyolc prioritást tartalmazott. Az új koncepció három alappillére: a könyvtárak közösségépítő szerepe, a képzési és oktatási tevékenység, valamint a kulturális örökség őrzése. Az első pillér a könyvtárak közösségépítő központokként való működését, a második a képzési és oktatási szerepkör iskolákkal együttműködő szélesítését, a harmadik a hagyományos és digitális kulturális örökség megőrzését és hozzáférhetővé tételét biztosítja. A fejlesztési koncepció a könyvtári rendszer valamennyi közreműködőjét érinti, elvi összhangban a 257/2001-es könyvtári törvénnyel.

A stratégiai dokumentum makro- és mikroelemzést (PEST és SWOT) tartalmaz, számba véve a külső és belső lehetőségeket és kockázatokat. Az elemző részre támaszkodik a három pillér, melyekhez a fejlődési jövőképek és a konkrét stratégiai célok kapcsolódnak. A harmadik pillér például lefekteti, hogy a könyvtá-

rak a technológiai változásokat követő hibrid intézmények, amelyek hosszú távon megőrzik a kulturális és tudományos örökséget, függetlenül attól, hogy az milyen formában és mikor jött létre. E téziszből következik, hogy a stratégiai célkitűzések magukban foglalják a kulturális és tudományos örökség analóg és digitális formában történő gyűjtését, megőrzését és hosszú távú, felhasználóbarát módon történő hozzáférhetővé tételét, valamint a könyvtári adatok nyílt rendszerekben, összekapcsolt módon való ingyenes megosztását.

A végrehajtási részben a stratégiai célokhoz hozzárendelik a sikeres megvalósítás indikátorait, öt alterületre bontva. A dokumentum összesen 93 tevékenységet és alprojektet sorol fel. A megvalósításhoz az állami költségvetési források optimális volumene 17 837 280 000 korona; a központi és önkormányzati támogatás mellett az Európai Strukturális és Beruházási Alapokat és más, határokon átnyúló forrásokat is fel kívánnak használni. A koordinálásért és monitorozásért a cseh nemzeti könyvtár a felelős, a végrehajtás munkacsoportok és szakmai szervezetek közreműködésével történik. A nemzeti keretrendszer (A Cseh Köztársaság stratégiai terve 2030-ig; A Cseh Köztársaság 2020 utáni kohéziós politikájának végrehajtására vonatkozó nemzeti koncepció) mellett az Európai Bizottság digitalizálási kezdeményezéseit, valamint az UNESCO és az IFLA nemzetközi szakmai ajánlásait is figyelembe veszik a megvalósítás során.

2021 első negyedében teljes körű jelentést készítenek a végrehajtásról. Ez magában foglalja a koncepció aktualizálását, és kitér a jelenlegi nehéz társadalmi helyzetből fakadó változásokra is.

A koncepció teljes szövege a <https://www.mkcr.cz/metodiky-a-koncepcie-345.html> oldalon érhető el.

(Prókai Margit)

Lásd még 206, 228

Központi szolgáltatások

Lásd 221, 253

Együttműködés

Lásd 208, 213, 215, 216, 220, 229, 247, 250, 255

Jogi szabályozás

205/2021

MODOLO, Mirco: Riuso dell'immagine digitale del bene culturale pubblico : problemi e prospettive. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 1., p. 151–166.

Res. angol nyelven

A kulturális örökség digitális képeinek újrafelhasználása: problémák és perspektívák

Digitalizálás; Közgyűjtemény; Kulturális örökség; Szerzői jog

Az európai uniós 2019/790 irányelv (2019. április 17.) a digitális egységes piacon a szerzői és szomszédos jogokról bevezet néhány olyan szerzői jogi alapelvet és kivételt, amelyek különösen érdekesek a levéltárak, könyvtárak és múzeumok tevékenysége szempontjából. Ilyen az irányelv 14. cikke, amely a közkinccsé vált képzőművészeti alkotások hiteles reprodukcióinak terjesztését és újrafelhasználását kívánja elősegíteni. Az irányelv és a nemzeti rendelkezések harmonizálása érdekében módosítani szükséges az olasz szerzői jogi törvény 87. cikkét, amely meghatározza a képzőművészeti alkotások egyszerű fényképeire vonatkozó szomszédos jogokat, továbbá kívánatos a kulturális örökségről és a tájról szóló törvénykönyv 107. és 108. cikkének módosítása, engedélyezve a szerzői jog által már nem védett kulturális közkinccsek hiteles reprodukcióinak bármilyen célú újrafelhasználását.

A jelenlegi pandémia erőteljesen előtérbe állította a digitális kulturális közkinccsek újrafelhasználásának kérdését az internet és a digitális korában. A kulturális javak digitalizálása, ha azzal párosul, hogy kiszélesednek a kulturális örökség képeinek újrafelhasználási feltételei, teljes mértékben ki tudja majd bontakoztatni a benne rejlő potenciált, hogy támogassa a kreativitást, a könyvkiadást, a kulturális vállalkozást és a turizmust, vagyis mindazon ágazatokat, amelyeket jelenleg sújt a világjárvány, és amelyek új lendületet kaphatnak a kulturális örökség képeinek szabad, akár kereskedelmi célú újrafelhasználásából. A jelenlegi vita, amely nemrégiben került az olaszországi országgyűlés elé, nemcsak egy aktuális témát képvisel, hanem egy fontos politikai kérdést is, mivel közvetlenül érinti a társadalom, a kulturális örökség és az azt őrző intézmények közötti kapcsolat jellegét.

(Autoref.)

Lásd még 218

Könyvtárosi hivatás

Lásd 206

Oktatás és továbbképzés

206/2021

MARCELLA, Rita – OPPENHEIM, Charles: Does education in library and information studies in the United Kingdom have a future?. – Bibliogr. In: Education for information. – 36. (2020) 4., p. 411–440.

Van-e jövője a könyvtárosképzésnek az Egyesült Királyságban?

Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Könyvtártudomány; Könyvtárügy; Támogatás -pénzügyi -általában

Az Egyesült Királyságban az elmúlt évtizedben a könyvtár- és információtudományi képzések sorsa rosszabbra fordult. Számos intézményben szűnt meg a képzés, vagy olyan tudományterületekbe olvadt bele, mint az informatika vagy a kommunikáció. A könyvtár- és információtudománynak jelenleg mindössze három önálló intézete van Angliában: a Sheffield Egyetemen, a Londoni Városi Egyetemen és a Közép-angliai Egyetemen – szemben az 1980-as években működő 15 intézettel.

A jelen tanulmány különböző szakértők nézeteit kívánja összegyűjteni a könyvtár- és információtudományról és a képzésről félig strukturált interjúk segítségével. A kutatás kiindulópontját a Brit Információ- és Könyvtártudományi Képzés és Kutatás Egyesületének (*British Association for Information and Library Education and Research*, BAILER) honlapja képezte. Összesen 20 fővel készítették interjút 13 intézményből.

A megkérdezettek többsége negatív véleményt fogalmazott meg a diszciplína helyzetével kapcsolatban, utalva a korábban megszüntetett vagy más szervezeti egységekbe olvasztott könyvtár- és információtudományi tanszékekre. Néhány válaszadó pozitívan értékelte, hogy a szakma kulcsszerepet játszhat a metaadatok, illetve az információ megőrzése, kezelése és terjesztése szempontjából, noha az adatkezelés kérdése elszalasztott lehetőségnek tűnik. Összességében véve azonban a könyvtár- és informá-

ciótudomány válságban van: a beiratkozottak száma visszaesett, és az alacsony bevételek miatt az egyetemek támogatásának hiánya is érezhető, párhuzamban azzal, ahogy a kormány a közkönyvtárakat kezeli.

A könyvtárosképzés jövőjét nehéz megjósolni: valószínűleg korlátozottabban, kevesebb tanszékkel fognak működni, viszont együttműködnek majd a levéltárakkal és múzeumokkal. A kérdésre, hogyan képzelik el a könyvtárosképzést a jövőben, többen azt válaszolták, hogy a pusztta túlélésben látják a jövőt, többen szerint pedig a mostani negatív spirál (kevesebb hallgató – kevesebb tandíjbevétel – kevesebb oktató – kevesebb kutatási eredmény – kevesebb finanszírozás – kevesebb ösztöndíjas hely) a könyvtár- és információtudományi tanszékek teljes megszűnéséhez fog vezetni az országban.

A könyvtár- és információtudomány alacsony érdekérvényesítő képességének is köszönhető, hogy több területen (pl. álhírek, információs viselkedés, adatvédelem) más tudományágak (pl. kommunikáció, informatika) uralják a kutatási diskurzust. Annak érdekében, hogy a könyvtár- és információtudomány visszaszerezze a kezdeményezést, fontos lenne jobban hangsúlyoznia eredményeit és relevanciáját a mai társadalom számára. A felmérésben részt vevők egyértelműen jelezték, hogy alig van ráhatásuk a finanszírozásra, és a nagyobb tanszékek árnyékában megvalósuló intézményi értékelések és a kutatási kiválósági keretrendszer (*Research Excellence Framework*, REF) bizottságainak összetétele sem kedvez a könyvtár- és információtudománynak.

A változások érdekében a prioritások közé tartozik a hallgatók toborzása, a könyvtárosképzés értékének bemutatása a döntéshozók számára, továbbá annak hangsúlyozása, hogy mi különbözteti meg a könyvtár- és információtudományi tanszékeken tanulókat, oktatókat és a végzeteket más tudományterületek képviselőitől. Egyetértés van abban, hogy inkább kevesebb képzőintézményt lenne érdemes fenntartani, de azoknak szorosabban kellene együttműködniük.

A tudományág meghatározásában nem alakult ki konszenzus a felmérés során, sőt, egyesek szerint nem is tudományról, csak szakmáról, esetleg segédtudományról van szó. A tanszékek feloszlata vagy beolvasztása is hatással volt a szakterület központi elemeire és fejlődésére. Míg a bölcsészettudományokkal és a társadalomtudományokkal sokszor pozitív szinergiák szabadultak fel, az informatikára többen fenyegetésként tekintenek.

A könyvtár- és információtudomány nem alakított ki megfelelő érdekképviseletet és kapcsolatot a po-

litikusokkal, talán ez is befolyásolja a terület megítélését. Skóciában például a kormány pozitívabban viszonyul a könyvtártudományi és az információs tanulmányokhoz. Ami a szakmai szervezeteket illeti, a könyvtár- és információtudományi tanszékek kapcsolatban állnak az Egyesült Királyság könyvtári és információs szakembereinek szövetségével, a CILIP-pel (*Chartered Institute for Library and Information Professionals*). A felmérés résztvevői szerint a szervezet nem támogatta különösképpen a könyvtárosképzést az elmúlt időszakban.

A kutatók a felmérés után az előzetes eredményeket a CILIP vezérigazgatójával együtt is elemezték. *Nick Poole* a szakma sorsát meghatározó tényezők közül kiemelte a finanszírozás és az erőforrások hiányát, a szakmaiság iránti elkötelezettség csökkenését az ügyfélközpontúság javára, valamint a digitalizációt, amely az „egzisztenciális kétségek” időszakát hozta el – a könyvtári és információs szakembereknek a tudás kapuőreiből az információs műveltség segítőivé kellett volna válniuk, de az ágazat nem lépett elég gyorsan és határozottan ennek a szerepnek a felvállalásához. A könyvtárosképzés helyzetét az is nehezíti, hogy nincs elegendő hazai hallgató, és a fenntarthatósághoz több külföldi hallgató toborzására van szükség. Ebből a szempontból a Brexit is aggodalomra ad okot, mert nem teszi vonzóvá az Angliába való utazást.

A felmérés eredményei alapján levonható a tanulság: az Egyesült Királyságban a könyvtár- és információtudományi oktatás alulfinanszírozott, nyomás alatt áll, és komoly veszélyben van. A szakma számára elengedhetetlen, hogy az egyetemi közösségek közösen lépjenek fel a könyvtáros és információs szakemberek számának további csökkenésével szemben és a szakma presztízsének növeléséért. Amint arra a koronavírus-járvány is rávilágított, a jelenlegi információs környezet tele van problémákkal: információs túlterhelés, álhírek, a média ellenőrzése, a közösségi médiával való visszaélés, a megőrzés kihívásai stb. Az információkeresésért és az adatelemzésért vélhetően már elvesztettük a csatát – a könyvtár- és információtudomány számára fontos területekről ezért a jövőben konszenzusra kell jutni, majd ezekre összpontosítva kell láthatóvá tenni a tudományterület eredményeit és társadalomra gyakorolt hatását.

(Szőnyegi Zsanett)

207/2021

OETJENS, Lena: Reform des Weiterbildungsprogramms für wissenschaftliche Bibliotheken an der Zentralbibliothek Zürich in Kooperation mit der Universität Zürich. – Bibliogr. In: ABI-Technik. – 41. (2021) 2., p. 71–78.

Res. angol nyelven

A tudományos könyvtáraknak szervezett továbbképzési program reformja a Zürichi Központi Könyvtárban a Zürichi Egyetemen együttműködésben

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Kutatás információellátása; Továbbképzés; Tudományos és szakkönyvtárak

A Zürichi Központi Könyvtár a Zürichi Egyetemen együttműködve gondoskodik a tudományos könyvtárak és tájékoztató intézmények munkatársainak képzéséről és továbbképzéséről. A munka mellett elvégezhető hagyományos, kétéves könyvtár- és információtudományi kurzus 2007 óta működik, évente 25 hallgatóval. Ezt nemrég megújították, és 2021 januárjától *Adatmenedzsment és információtechnológia* címmel új kurzust is indítottak, szintén 25 hallgatóval egy évfolyamon. A programok a különböző típusú források feldolgozásával, közvetítésével és megőrzésével kapcsolatos hagyományos és új témakörökkel és feladatokkal foglalkoznak, és elsősorban a tudományos, illetve felsőoktatási könyvtári munka során történő alkalmazásra összpontosítanak.

A képzés reformja két területet érint: az egyik az adatmenedzsment és az ezzel kapcsolatos jártasságok, a másik a kommunikációval és a PR-rel kapcsolatos kompetenciák (belső és külső kommunikáció, kríziskommunikáció, lobbizás). Azt szeretnék elérni, hogy a végzetek új célcsoportokkal lépjenek majd kapcsolatba, és reagáljanak a digitalizáció új fejleményeire. A reformnak köszönhetően a képzés komplexebb, valamint struktúráját tekintve rugalmasabb lett. A könyvtár- és információtudományi továbbképzés (*Master of Advanced Studies – MAS*) megújított változata nyolc modult tartalmaz:

1. Kommunikáció és PR (ez új, a korábbi könyvtári menedzsmentből vált ki);
2. A könyvtár mint a tanulás és a munka színtere (a használat infrastruktúrája és szolgáltatásai: információs műveltség, felhasználói élmény, könyvtárépület stb.);
3. Az információmenedzsment alapjai (témakörök: programnyelvek, szabványok, adat- és metaadat-formátumok);

4. Feltárás és információkeresés (ebben új az adatok létrehozása és felderítése, de itt szerepel a szövegbányászat és az OCR is);
 5. Digitalizálás és adatmenedzsment (a hosszú távú megőrzéssel, a kutatási ciklussal, a nyílt tudománnyal kapcsolatos ismeretek);
 6. Állományépítés és megőrzés (itt új a kapcsolt nyílt adatok kérdésköre és a digitális bölcsészet);
 7. Könyvtárügy, együttműködés (hazai és nemzetközi egyesületek, szervezetek);
 8. Könyvtári menedzsment (vezetési ismeretek).
- Egy-egy modul 180 órás, a záródolgozatra 270 óra van előírva. Mindez a záróvizsgálattal együtt 1800 órát és 60 kreditet jelent. A képzési modulokat többféle összetételben lehet elvégezni, és így többféle végzettségre lehet szert tenni (*Certificate of Advanced Studies – CAS; Diploma of Advanced Studies – DAS; Master of Advanced Studies – MAS*), akár egyéni tanrendben is.

Az új, adatmenedzsmenttel és információtechnológiával foglalkozó kurzuson (*Certificate of Advanced Studies – CAS*) elméleti és gyakorlati képzést egyaránt nyújtanak, és gyakorlati projektekre is sor kerül. A fél évet felölelő, 20 kreditű kurzus négy modulból áll, ezek:

1. Adatok létrehozása (digitalizálás, OCR, digitális kiadás);
2. Információs rendszerek (adat- és metaadat-formátumok, szövegbányászat, keresőrendszerek, integrált rendszerek);
3. Gyakorlati modul (könyvtári információtechnológia);
4. Hozzáférés és hosszú távú digitális archiválás (kiegészítve a vizualizációval, a kutatásiadatkezeléssel és jogi kérdésekkel).

A zürichi képzési folyamatba új tanítási és tanulási formák kerültek be. Hetente van jelenléti oktatás, emellett online lehetőségek is rendelkezésre állnak egyéni és kollektív formában. A képzések kialakításakor a svájci és a német akkreditációs kritériumokat egyaránt szem előtt tartották, a tananyagot folyamatosan frissítik és bővítik. A könyvtár- és információtudományi továbbképzés tantervét a jövőben például két választható természettudomány-orientált modullal kívánják kiegészíteni.

(Hegyközi Ilona)

Szabványok, normatívák

Lásd 209

Egyesületek

208/2021

FABIAN, Claudia: Transfer und Transformation Alte Bücher – lebendige Daten – ein Vierteljahrhundert CERL. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 2., p. 262–268.

Res. angol nyelven

Átvitel és átalakulás: régi könyvek, élő adatok – a CERL negyedszázada

Adatbázis; Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Régi és ritka könyvek; Tudományos és szakkönyvtárak

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) kézirat- és régikönyv-részlegének a vezetője cikkében a londoni székhelyű, 1994-ben alakult Európai Tudományos Könyvtárak Konzorciumának (*Consortium of European Research Libraries*, CERL – www.cerl.org) negyedszázados működését foglalja össze, bevezetőjében a 2020-ban nyolcvanéves *Elmar Mittlert*, a CERL egykori (2005–2012) elnökét köszöntve.

A CERL 1990-es évekbeli alapítását (1990-ben tartották első konferenciájukat, de csak 1994-ben jegyezték be a testületet) a vasfüggöny leomlása utáni nyitás és európai együttműködés, a közös történelem és a közös kultúra eszméje hívta életre. A közös cselekvésre, rendhagyó megoldásokra való hajlandóság és a pragmatizmus bizonyítékeként indult el a CERL két adatbázisa, a *Heritage of the Printed Book Database* (HPB) és a *CERL Thesaurus*. A HPB-ben 2020 végén több mint 8 millió, 1450 és 1830 között megjelent nyomtatvány rekordja volt. A leírások 21 ország több mint 50 adatforrásából származnak, közös, helyi és szakkatalógusokból, retrospektív nemzeti bibliográfiákból. A CERL Thesaurusban 2020 végén több mint 1,4 millió szabványos adat (személyek, nyomdák/kiadók, helységek és testületek nevei) található, melyek a régi anyag feldolgozásakor játszanak fontos szerepet. Az adatok egymással és a külvilággal (pl. a Wikidatával) is össze vannak kapcsolva.

A CERL létrehozásakor az alapítók szeme előtt az Egyesült Államok példája lebegett két nagy tudományos közös katalógusával, amelyek közül ma már csak a *WorldCat* van meg, illetve az *English Short Title Catalogue* (ESTC) és a – napjainkban már a CERL által gondozott – *Incunabula Short Title Catalogue* (ISTC), amely idézhető azonosítószámának és illusztrált CD-ROM-jainak köszönhetően nagyon modern terméknek számított. Az eredeti gondolat, hogy a HPB-vel az ISTC mintájára létrehozzák az európai régi nyomtatványok közös katalógusát, időközben fokozatosan átalakult; az adatbázis egyre bővült, és különböző szintű feltárással és egyéb heterogenitásokkal kellett szembenéznie. Emiatt lettek egyre fontosabbak a szabványos adatok. Az 1999 óta Göttingenben épített és a német szabványos névadatok (PND), illetve a testületek névadatbázisa (GKD) mintájára kialakított CERL-tezausz eredetileg a HPB heterogén adatbázisában való keresést volt hivatott megkönnyíteni – ma már egyre dinamikusabb és egyre jobban hálózatba kapcsolt eszköz. A könyvek egykori tulajdonosainak egy-egy könyvtáron túlmutató feltárása iránti érdeklődés a CERL Thesaurust is alakította: ez a 2018-ban létrehozott harmadik adatbázisban, a *Provenance Digital Archive*-ban (PDA) öltött testet, amelyet az *Arkyves* szolgáltat, és amelyben a proveniencia-képanyag is elhelyezhető és kereshető. A negyedik adatbázis, a MEI (*Material Evidence of Incunabula*) révén egy olyan infrastruktúra létesült az ISTC, illetve a HPB kutatási projektjeihez, amely modellértékű lehet a kutatási adatokkal való munka számára. (A CERL 2003-ban indított kézirat-portálja nem állta ki az idő próbáját, 2020-ban lezárták.) A régi könyvek története egyúttal az átörökítések és átalakulások története – ahogy recepciójuk és feldolgozásuk is az. Az ezredfordulón a digitalizálás hozta a legnagyobb váltást, de az átállás már az 1980-as években megkezdődött a számítógépesítéssel, majd a katalógusok konverziójával, a könyvtárak közös katalógusaival és hálózatbeli összekapcsolásával folytatódott. A repozitóriumok és a digitális bölcsészet megjelenése a legutóbbi idők fejleményei. A katalógusokról az „élő adatok” világára való átállás következményeként napjainkban az együttműködések, a központi adatbázisokon, illetve a struktúrák és adatok szabványosításán van a hangsúly. A könyvtárak jövője kooperatív és virtuális, azaz a munka állománytól függetlenül, transznacionálisan, témaspecifikusan zajlik majd, amiben alapvető fontosságú a hálózatba kapcsolás.

A CERL több mint negyed évszázada játszik közvetítő szerepet a régi nyomtatványok és kéziratok terén, olyan tartalmakkal, melyek kiállják az idő próbáját. A szervezet sikeres, a jövője biztos – ha és amennyiben a kulturális örökség feltárását korszerűen, minden esetben progresszív és kooperatív módsze-

rekkel és az igényeket figyelembe véve, a nemzeti tevékenységeket is európai együttműködésben, konzorciumként végzi.

(Murányi Lajos)

Lásd még 203, 216, 228

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

209/2021

AMES, Sarah: Transparency, provenance and collections as data : the National Library of Scotland's Data Foundry. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 31. (2021) 1., p. 1–13.

Transzparencia, provenancia és a gyűjtemények mint adatok: a Skót Nemzeti Könyvtár Adatműhelye

Adatfeldolgozás; Digitalizálás; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Nemzeti könyvtár; Szabvány

Számos más könyvtárhoz hasonlóan Skócia Nemzeti Könyvtára (*National Library of Scotland*, NLS) gyűjteményei egy részét egyre inkább maga állítja elő, elsősorban a tömeges digitalizálásnak köszönhetően. A digitális kutatásokat támogató „gyűjtemények mint adatok” koncepció alapján a gyűjteményeket (adategyütteseket) géppel olvasható formában, szabadon hozzáférhetően teszik közzé további felhasználásra. Ehhez kapcsolódóan megismerhetővé tették azokat a folyamatokat, amelyek révén létrehozták az adatokat, beleértve a provenienciát (eredet, származás) leírását is.

Az NLS Digitális Kutatási Szolgáltatását (*Digital Scholarship Service*) 2019 szeptemberében indították. Ennek része az Adatműhely (*Data Foundry*) nevű, nyílt adatplatform, amely egyaránt ki kívánja szolgálni a kezdő és a haladó felhasználókat, valamint azokat, akik – egy köztes kategóriát képviselve – korlátozott technikai ismeretekkel rendelkeznek, viszont tisztában vannak a különböző formátumok és megközelítések jelentőségével.

A transzparencia több szinten is megjelenik az Adatműhely működésében. A nyílt kommunikáció jegyében

a Twitteren mutatták be, hogy milyen folyamatokon megy keresztül a gyűjtemény, mire digitalizált online anyagok formájában jogszerűen felhasználhatóvá válik (kuratori munka, jogtisztázás, konserválás, digitalizálás, digitális feldolgozás, megőrzés, metaadatok gondozása).

Az NLS készített egy tervet a nyílt adatok publikálásáról, amely lefekteti az adatok nyíltságának szintjét, a használt formátumokat, továbbá azt, hogy milyen gyakran és hol teszik közzé az adatokat. (A jogtisztázás után az NLS nem érvényesít további szerzői jogokat.) A nyílt adategyütteseket utólag is nyomon követik egy regiszter vezetésével. Az Adatműhely honlapján maguk az adategyüttesek is egy jól strukturált, áttekinthető felületen érhetők el, ami szintén a hozzáférhetőséget és az újrafelhasználást segíti. Minden adategyütteshez megadták az adatelemek (fájlok és szavak) mennyiségét, az OCR-ezés minőségét, a lefedett időszakot, valamint a szerzői jogi információkat, ezenfelül egy kurátor által a széles nagyközönség számára írt bevezető is olvasható az oldalon. Az adatok letöltését úgy alakították ki, hogy minimális erőfeszítést igényeljen. (A jövőben alkalmazásprogramozási interfészt is be kívánnak vezetni.) Minden adatkönyvtár magában foglal CSV formátumú jegyzékeket és szöveges *readme* fájlokat, melyek tartalmazzák a fájlok számát és formátumát, a közzététel és a módosítások dátumát és szerzői jogi információkat. A METS (*Metadata Encoding and Transmission Standard*), ALTO (*Analysed Layout and Text Object Extensible Markup Language*) és képfájl-formátumú tömörített állományoknak köszönhetően némelyik adategyüttes mérete meghaladja a 40GB-ot. Ezért a letöltésnek több szintjét kínálják fel: 1. „ízeltő”; 2. teljes adatkészlet; 3. csak a szöveg (*plain text* formátumban). Az adategyüttesekre törté-

nő hivatkozást segíti, hogy az online közzétételkor DOI azonosítót kapnak.

A transzparencia eszköze a fentiekén túl az adatok eredetének világos közlése, amire a METS metaadatszabvány ad lehetőséget. Itt mód van a leíró bibliográfiai metaadatok, az adminisztratív metaadatok (képrögzítés, fájlleőállítás, jogi adatok) és a strukturális metaadatok közlésére is, az „egyéb” mezőben pedig a digitalizálás okát és célját adják meg.

Az NLS azáltal, hogy kontextusba helyezi (adat-)gyűjteményeit, és transzparens módon kommunikálja, hogy azok milyen folyamatok eredményeként születtek és hogyan használhatók fel, bizalmat épít és értéket teremt a kutatás számára.

(Koltay Tibor)

210/2021

ANDRESOO, Janne: Acting like a start-up : National Library of Estonia during Covid-19 pandemic In: Alexandria. – 30. (2020) 2-3., p. 111–117.

Úgy cselekedtünk, mintha start-up cég lennénk – az Észt Nemzeti Könyvtár a Covid19-járvány alatt

Könyvtártudományi tájékoztatás; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Szolgáltatások használata

2020 márciusában Észtországban is kihírdették a veszélyhelyzetet, s a könyvtáraknak is be kellett zárniuk kapuikat. Az Észt Nemzeti Könyvtár már az első napon, március 13-án kríziskezelő bizottságot állított fel, mely figyelemmel kísérte a helyzet alakulását, és javaslatokat tett, hogy milyen konkrét intézkedésekkel adjanak választ a rendkívüli körülményekre. A könyvtár képesnek bizonyult a gyors reagálásra, és fenntartotta alapvető szolgáltatásait a virtuális térben, vagy érintkezésmentesen biztosította azokat. Az egyik első lépésként meghosszabbították a kölcsönzési határidőket, és felfüggesztették a késedelmi díjakat. Tájékoztatták a használókat, mely szolgáltatások és források érhetőek el online (beleértve a kiadók által ingyenesen hozzáférhetővé tett tartalmakat), és a könyvtár milyen érintkezésmentes szolgáltatásokat indított. Emellett külön tájékoztató oldalt hoztak létre az észt könyvtári rendszer szereplői számára, hivatalos útmutatókkal segítve őket az átállásban (később pedig az újraindítás megszervezésében) – ez a feladat egyenesen adódott az Észt Nemzeti Könyvtár országos fejlesztési központi szerepköréből is.

A lezárás első hetében a nemzeti könyvtár volt a fővárosban az egyetlen könyvtár, amely lehetővé tette az otthonról történő kölcsönzést. (Idővel számos intézmény követte a példát.) Ehhez a 2019-ben üzembe helyezett kölcsönző szekrényeket használták, április 21-től pedig egy együttműködési megállapodásnak köszönhetően immár az országos postaszolgáltató csomagátvételi automatáit is igénybe lehetett venni kontaktusmentes kölcsönzéshez nemcsak Tallinnban, hanem az ország egész területén. Megújították a személyes tájékoztatást is a *Webex* alkalmazáson keresztül, így mind a gyors kérdésfeltevésre, mind az időigényesebb videókonzultációkra is kényelmes lehetőség nyílt.

Rögtön a bezárás első napján ünnepelték az anyanyelv napját – a tervezett programot sikerült online megszervezni, mégpedig nagy létszámú közönséggel. Más könyvtárakhoz hasonlóan a nemzeti könyvtár is a közösségi médiát használta fel a használókkal való kapcsolattartásra, a gyűjtemény és a szolgáltatások népszerűsítésére. Versenyeket szerveztek, reklámozták a *PressReader* platformot, az online oktatáshoz felhasználható forrásokat kínáltak, tematikus bejegyzéseket tettek közzé, továbbá létrehoztak egy felületet rövid könyvtárhasználati videók számára.

A járvány mérséklődésével az aulában terminálokat állítottak fel a csupán zárt hálózaton hozzáférhető dokumentumok szolgáltatására. Május 18-án, a veszélyhelyzet vége után pedig megnyitották az olvasótermeket a szükséges távolságtartás előírásával, hétköznap 12–17 óráig tartó nyitvatartási idővel. [A cikk a 2. hullám előtt íródott – a Ref.]

Az újraindítás után mérleget lehet vonni a válságidőszakról. A legfontosabb tanulság az, hogy a könyvtár nem pusztán túl akarta élni a rendkívüli helyzetet, hanem a kényszerű körülmények között felmérte, hogy miképpen tudja szolgáltatási kínálatát hatékonyabbá és felhasználóbarátabbá tenni a virtuális térben. Az adatok is igazolják az elmúlt hónapok törekvéseit: az újonnan regisztrált használók száma jelentősen megemelkedett az előző évihez képest (+49%, 2020 áprilisában: +82%), ahogy a távkölcsönzések száma is (+27%, áprilisban: +40%), miközben a csevegőszolgáltatás forgalma is megháromszorozódott, az „ajánlaná-e” típusú elégedettségi mutató (*Recommy Promoter Index*) pedig a 2019-es 87%-ról 92,8%-ra nőtt.

Mindeközben a nemzeti könyvtári alapfeladatokat (kötelempéldányok begyűjtése, nemzeti bibliográfia gondozása stb.) is biztosították, a webarchívum pedig speciális gyűjteményt hozott létre a járványról, mely-

nek gyarapítására felhívást intéztek a lakosság felé. A dolgozók otthoni munkavégzésre való átállását az is segítette, hogy a szükséges számítógépeket és a könyveket a könyvtár házhoz szállította a számukra. A sors játéka, hogy 2020-ban a digitális kultúra évét ünnepelték országszerte, ami a körülmények miatt különös hangsúlyt kapott. A tematikus évhez kapcsolódóan a nemzeti könyvtár számos olyan kampányt tudott indítani, amely felhívta a figyelmet a digitális nemzeti kultúrára.

A könyvtárak számára általános elvárásként fogalmazódik meg, hogy rugalmasan és gyorsan reagáljanak az új társadalmi, környezeti kihívásokra, s ezt ebben a különleges helyzetben valóban sikerült elérni. Minden egyes nap egy gyakorlat volt a változásmenedzsmentre, és a nemzeti könyvtár szinte úgy működött, mint egy start-up cég: gyors döntéseket hozott, majd kivitelezte azokat. Bebizonyosodott, hogy a könyvtárak a kultúrán keresztül segítettek a társadalomnak átvészelni ezt a nehéz időszakot, eközben pedig világossá vált az is, hogy a digitális jelenlét mellett mennyire fontos a társas találkozóhely-funkció, ami sajnos csorbát szenvedett a lezárások alatt.

(Németh Márton)

Lásd még 220, 223

előtt és alatt. A pandémia előtt a könyvtárak elsősorban olyan új könyvtárspecifikus szolgáltatásokra összpontosítottak, mint például szórakoztató irodalmi tematikus gyűjtemények kialakítása, amit az intézmények működési elveivel való proaktív összhangba kerülés vezérelt. A világvárvány alatt a hangsúly áttolódott az elektronikus források elérésével kapcsolatos szorongás kezelésére. A kérdőíves kutatás adataiból egy holisztikus modell állítható fel arról, milyen módon járulnak hozzá a könyvtárak a hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzéséhez, és nyolc fő szempont ragadható meg: a könyvtár inherens értéke, a könyvtári szolgáltatások hatása, a jóllét mint könyvtári szolgáltatás, a mentális problémák felderítése, helyszín biztosítása, tájékoztatás, a könyvtár mint partner, valamint a könyvtári személyzet jólléte. E keretrendszer alapján vizsgálható, hogyan képesek támogatni a felsőoktatási könyvtárak az egyetemi hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzését, kiegészítve a „teljes egyetem” koncepciójának megközelítését, melyet az Egyesült Királyságban egyre több felsőoktatási intézmény alkalmaz.

(Autoref.)

Lásd még 196, 207, 225, 226, 227, 230, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 243, 245, 247, 249

Felsőoktatási könyvtárak

211/2021

COX, Andrew – BREWSTER, Liz: Library support for student mental health and well-being in the UK : before and during the COVID-19 pandemic. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102256

A hallgatók mentális egészségének és jóllétének könyvtári támogatása az Egyesült Királyságban a koronavírus-pandémia előtt és alatt

Biblioterápia; Egyetemi hallgató; Felsőoktatási könyvtár; Olvasószolgálat; Személyzet; Szolgáltatások

A könyvtárak egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy támogassák az egyetemi hallgatók mentális egészségének és jóllétének megőrzését. A jelen tanulmány egy kérdőíves kutatás eredményeit ismerteti, amely azt vizsgálta, hogy az Egyesült Királyság felsőoktatási könyvtárai milyen vonatkozó támogató szolgáltatásokat kínáltak a Covid19-világvárvány

Közművelődési könyvtárak általában

212/2021

BELLIZZI, Elizabeth: Skip to the next page : StoryWalks bring young readers outdoors during the pandemic In: American libraries. – 52. (2021) 6., p. 18–19.

Ugrás a következő oldalra: a történet-séták kiviszik a szabadba a fiatal olvasókat a pandémia idején

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Ifjúság nevelése olvasásra; Közművelődési könyvtár; Megyei könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

Az úgynevezett történet-séták (*StoryWalks*) olyan szabadtéri, könyvtárak által szervezett olvasásfejlesztési programok, melyek a szabadban, a gyerekek szemmagasságában elhelyezett gyerekkönyvoldalak önálló végigjárását kínálják a családok számára. Népszerűségük a koronavírus-járványhelyzet ide-

jén megnőtt az Egyesült Államokban és Kanadában, mivel lehetőséget adnak arra, hogy elszakadjunk a technológiától, és együtt olvassunk a természetben – megfelelően a járványügyi előírásoknak is.

Az egyesült államokbeli Henderson Megyei Könyvtár (Kentucky) munkatársai tavaly nyáron három gyerekkönyvet választottak ki a kültéri történet-sétákhoz, majd ezeket felváltva helyezték el a közösségükhöz tartozó hét általános iskola és négy önkormányzati lakóközpont között. A kezdeményezést a közösségi médiában népszerűsítették. Az iskolák összekapcsolták a történet-sétákat étel- és iskolaszerosztással, az önkormányzat pedig az egyes „megálló” leleplezősekor finomságokat osztott a jelen lévő gyerekeknek. A járvány miatt nem lehetett könyvtári rendezvényeket és összejöveteleket tartani, ám ez a megoldás népszerűsítette a nyári olvasást a közösségben, hála a könyvtár és az önkormányzat lakhatástámogatási osztálya közötti együttműködésnek.

A Sierra Vista Városi Könyvtár (Arizona) 2020 szeptemberében, a könyvtár botanikus kertjébe telepítette a történet-séta útvonalát. Az ifjúsági programokért felelős könyvtáros laminálta egy képeskönyv oldalait, majd olyan táblákra állította fel őket, amelyeket az ingatlanügynökségek használnak az eladó házak előkertjeiben. Minden keret alá egy vitaindító kérdést írt, hogy ösztönözze az olvasmányok közös megbeszélését. A könyvtár kéthavonta új könyveket tesz ki a történet-séta ösvényére; az egyik alkalommal a világúrhöz kapcsolódó anyagokat helyeztek el egy tematikus kiállítás keretében, amelyet a helyi múzeum rendezett.

A Watauga Megyei Könyvtár (Észak-Karolina) Boone-ban található fiókkönyvtára már korábban is használt történet-sétákat, de 2020 nyarán még inkább láthatóvá kívánták tenni jelenlétüket a városban, ennek érdekében egy kisgyerekeknek szóló ábécéskönyv oldalait tették a belvárosi kirakatokba. Ugyan emiatt kevésbé a séta és az olvasás, inkább a kincskeresés élménye érvényesült, de azok az olvasók, akik feltöltöttek magukról egy képet a közösségi médiába, ahogy az egyik betű mellett pózolnak, ajándék gyerekkönyvben részesültek. A programot többek között a *Library Services and Technology Act* pályázati támogatásából finanszírozták.

A történet-sétákat vonzóvá teheti alacsony költségük, ám azok a könyvtárosok, akik a járvány idején valósítottak meg ilyen kezdeményezéseket, inkább az örömszerzést emelték ki. Hiszen így, ha nem is tudtak találkozni a családokkal a könyvtár épületében,

távolról azért sokszor láthatták a gyerekek izgatottságát és örömét.

(Szabó Piroska)

Lásd még 198, 203, 217, 240, 242, 252

Megyei könyvtárak

Lásd 212

Városi könyvtárak

213/2021

BARBIAN, Jan-Pieter: Sichtbar und wirksam bleiben in Zeiten der Pandemie : Innovationen in der Stadtbibliothek Duisburg trotz und wegen COVID 19. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 5., p. 256–261.

Res. angol és francia nyelven

Láthatóan és hatékonyan a járvány alatt: a Duisburgi Városi Könyvtár innovációi a Covid19-járvány miatt/ellenére

Együttműködés -helyi; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Kölcsönzés; Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Városi könyvtár

Nem zárható ki, hogy a koronavírus-járvány harmadik hulláma során újabb lezárásra kerül sor. Hogyan fejlődnek majd a könyvtárak ilyen feltételek között? Minek kell tartósan megváltoznia ahhoz, hogy a könyvtárak láthatóak maradjanak? Hogyan tudnak továbbra is hatékonyan útmutatást adni egy egzisztenciális válságban lévő társadalom számára? Milyen stratégiai célokot kell kitűzni, hogy a változó időkből világos identitást tudjanak képviselni? – teszi fel kérdéseit 2021 májusában megjelent cikkében a Duisburgi Városi Könyvtár igazgatója.

A könyvtár alaptevékenysége továbbra is a dokumentumállomány szolgáltatása – a második lezáráskor ehhez már a digitális média teljes skáláját lehetett használni. A *DiViBib Onleihe* 54 000 elektronikus dokumentumból álló szolgáltatása 2020-ban érezhetően fellendült (187 507 kölcsönzés volt az előző évi 158 328-cal szemben). Nagyon népszerű volt a 2–10 éveseknek szóló *tiger books*, a *PressReader* német és külföldi napi- és hetilapjaival, folyóirataival (88 978 megnyitott kiadvány a 2019-es 53 889-hez képest), a 2020-tól elérhető *Filmfreund* streamingszolgáltatás

játék- és dokumentumfilmekkel vagy az idegen nyelvek tanulását segítő *Rosetta Stone*. Az online kínálatban szerepel még a *Munzinger-Wissensportal*, a *Brockhaus-Wissensservice*, a *Duden – Sprach- und Basiswissen Schule* és a jogi *beck online* adatbázis is. Mindezeket, 2020 tavaszához hasonlóan, 2020. december elejétől 2021. április 30-ig ingyenesen lehetett használni *DigiPass*szal: ehhez a könyvtár honlapján lévő űrlapot kellett kitölteni, majd az olvasó e-mailben kapott értesítést regisztrációja aktiválásáról. A december 16-i bezárás után a kölcsönzésben visszatértek az „elvitteles” módszerhez (érintkezésmentesen), illetve minden lejáratot meghosszabbítottak 2021 áprilisáig. 2020 októberétől a házhoz szállítást (*Medienboten-Service*) is megszervezték.

A szolgáltatásokkal kapcsolatos minden kérdéshez központi telefonszám áll rendelkezésre, az e-mail-cím éjjel-nappal elérhető. Komoly előkészítés után 2020 szeptemberében indult a könyvtár új honlapja, a www.stadtbibliothek-duisburg.de, melyen több témakörben lehet keresni: aktuális hírek, helyszínek (központi könyvtár, fiókok, könyvbusz stb.), alapvető információk, gyermekeknek szóló kínálat, online dokumentumok, együttműködő partnerek; elérhető továbbá a katalógus és a személyes olvasói fiók is. A honlapon kívül fontos platform a *Facebook* (13 000 követő), az *Instagram* (1400 feliratkozó) és a *Youtube* is, ez utóbbin 2020 novemberében podcast-sorozatot indítottak (témák: milyen könyvet vegyünk ajándékbaba?, mangák, e-könyvek stb.).

A 2021. február elején bevezetett *Kérdezd a könyvtárat!* szolgáltatás az összes iskolatípus 1–6. osztályos diákjait célozta meg a távoktatás segítése érdekében. A könyvtár délutánonként e-mailben és telefonon elérhető támogatást indított a házi feladatok elkészítéséhez, a dolgozatokra vagy a vizsgákra való felkészüléshez (keresési módszerek, szakirodalom a könyvtárból). Emellett a központi könyvtárban működő iskolai médiaközpont bővítette fizikai és digitális dokumentumkínálatát, egy médialabot is felszereltek az oktatást támogató eszközökkel, valamint fejlesztették a média-írástudás pedagógus-továbbképzéseit is. A fiatal korosztálynak (10–14 éveseknek) szól továbbá a *Wettlauf der Wahnsinnigen – von Magiern, Monstern, Drachen und Zombie [Örültek viadala: varázslók, szörnyek, sárkányok, zombik]* című, márciusban indult online (*Zoomon* tartott) írói műhely *Monika Hanewinkel* újságíró vezetésével.

A könyvtár „harmadik helyként” szenvedte meg leginkább a járványt. A második lezárás előtt is korlátozták a helyiségek használatát, de 2020 őszén újra

le kellett mondani minden rendezvényt. A központi könyvtárban 2020 szeptemberében újonnan megnyílt *MachBart* is bezárták, melyet a 3D-s technológia elsajátítására, videók, hanglemezek és diák digitalizálására, videók és zene készítésére hoztak létre.

A Duisburgi Városi Könyvtárban 2020 februárja óta négy munkatárs azzal foglalkozik, hogy a közösségi projektek társadalmi kapcsolattartójaként fejlessze a kerületi könyvtárakat az oktatás, a szociális ügyek, az interkulturális szolgáltatások és a fenntarthatóság területén. A kapcsolódó eredmények:

- önkéntesekkel tanulást és olvasást segítő projekteket indítottak a hátrányos helyzetű családok és a bevándorlók gyermekeinek;
- a felnőttoktatási központtal együttműködve a felnőttek írás-olvasási készségeit is fejlesztik a fiókkönyvtárakban;
- a *Café Deutsch*ban rendszeresen találkozhatnak a bevándorlók, az idősek, önszorgató csoportok, szakosok stb.;
- az önkormányzattal együttműködve két kerületi könyvtár belső udvarán, illetve emeletén magasságot helyeztek el;
- három kerületben mag-megosztó projekt indult (gyümölcs-, zöldség-, gyógynövény- vagy virágültetéshez);
- a *Környezetvédő gyerekek* lakókörnyezetükben foglalkoznak a környezetvédelem és a fenntarthatóság különböző kérdéseivel;
- a *Fairteiler* (méltányos elosztás) szolgáltatás a szociálisan rászorulóknak szól, melynek során adományokat lehet átvenni a kerületi könyvtárakban.

A közösségi projektek hatékonysága döntően attól függ, hogy a Covid19-járvány után mikor lesz újra lehetséges a helyiségek korlátlan használata.

A könyvtár 2020-ban új számítógépes rendszert vezetett be (a nyílt forráskódú *Kohán* alapuló *LMSCloudot*) a húsz éve használt *BIBDIA* felváltására. A sikeres migráció és a könyvtárosok felkészítése után a platform április 6-án vált élessé a használók számára, online beiratkozási és díjfizetési funkciókkal.

A láthatóság és eredményesség érdekében a Duisburgi Városi Könyvtár az év elején stratégia készítésébe is fogott, amely meghatározza a következő öt-tíz év munkájának irányát. Azok a kreatív ötletek és konkrét intézkedések, melyeknek gyakorlati megvalósítását az ismételt lezárások akadályozták, szintén beépülnek a stratégiai folyamatba.

(Murányi Lajos)

Lásd még 212, 215, 216, 240, 242, 252

Komplex intézmények

Lásd 241

Tudományos és szakkönyvtárak

214/2021

MARTIN-KONLE, Claudia: Vom Teilen der Ströme auf dem Weg zu Information und Quellen : sieben auf einen Streich : die Lesesäle Unter den Linden In: Bibliotheksmagazin. – (2021) 2., p. 31–38.

Az információ- és dokumentumfolyam elosztása – hetet egy csapásra: az Unter den Linden olvasótermeiről

Általános tudományos könyvtár; Átépités; Könyvtárpépület -tudományos és szakkönyvtári; Különgyűjtemény; Olvasóterem

A Berlini Állami Könyvtár (*Staatsbibliothek zu Berlin*, SBB) két épületének az olvasótermei az információkhoz, a dokumentumokhoz és tájékoztatási szolgáltatásokhoz való hozzáférésre helyezik a fő hangsúlyt. A több évtizedig tartó felújítás után ez immár újra igaz az *Unter den Linden* levő, nagy hagyományokkal rendelkező épület egészére is. A történeti kutatásokat szolgáló, hét olvasóteremmel rendelkező tudományos könyvtár a modernitás tudományos könyvtáraként működő *Potsdamer Straße*-i épület kiegészítőjeként határozza meg magát. Az *Unter den Linden*re való beköltözés 2020 végén fejeződött be. Az utolsó időszakban sok türelemre volt szükség minden érintett részéről, mert a költözést műszaki problémák és a világjárvány hátráltatták. A régít az újjal ötvöző olvasóhelyek kínálata lenyűgöző: három szinten 660 olvasó dolgozhat (egyéni munkaállomásokon, lefoglalható kutatói munkaállomásokon, kabinokban és csoportmunkaszobákban). Az épület kritikus részein útbá igazító feliratokat és szórólapokat helyeztek el, illetve több tájékoztató pontot is létrehoztak.

Az első szinten, az előcsarnok és a társalgó után a könyvkiadó és a beiratkozás, balra pedig a 24 munkaállomással rendelkező információs központ, illetve négy üvegezett csoportos munkaszoba található. (A korábbi katalógus- és bibliográfiai központok helyén az elmúlt években mindkét házban információs központok lettek, amelyek elsősorban az online kataló-

gusokban, adatbázisokban és világméretű keresési rendszerekben való időigényes és összetett keresésben segítenek.)

Széles lépcső vezet az *Általános olvasóterembe*. A két szintet felölelő helyiség egy áttetsző falú kocka, melyet *Hans Günter Merz* álmódott meg az eredeti, elpusztult kupola helyére, 245 munkaállomással. A bejárati szintről is megközelíthető a *Ritkaságok olvasóterme*, mely a megmaradt oszlopsort és az egyetemi könyvtár egykori olvasótermének fülkét is megtartotta. Itt az érdeklődők bepillantást nyerhetnek a régi és ritka nyomtatványok mintegy 265 000 kötetes különgyűjteményébe (bibliofil kincsek, XVI. és XVII. századi nyomtatványok, XX. és XXI. századi művészi kivitelű könyvek, hat évszázad értékes kötetéi, pergamenre nyomtatott könyvek és hírességek magánkönyvtárai, 300 000 egylapos nyomtatvány, röplapok és színlapok). A 48 olvasóhelyhez több mint 46 000 kötetes kézikönyvtár tartozik.

A *Hírlapolvasó* a bejárati ellenőrzőpont mögött jobbra van, több mint 8300 papíralapú és 120 000 mikrofilmen (vagy mikrolapon) olvasható hírlappal. A 240 000 kötetes nyomtatott kínálatot folyamatosan növekvő számú elektronikusan elérhető cím, adatbázis és digitalizált lap egészíti ki. Az olvasóterem 56 férőhelyes, és 6 mikrofilm-szkennert áll a kutatók rendelkezésére.

A *Zenei olvasóterem* a jobb oldalon, az első szinten érhető el: a kétszintes olvasó az egykori bölcsészettudományi, majd zenei olvasóterem helyére került. Az SBB egyedülálló zenei gyűjteménye kb. 68 000 kéziratot és 500 000 nyomtatott kottát számlál, a kézikönyvtár 18 000 kötetes. Online kutatóállomások, zenehallgatásra kijelölt fülkék, mikrofilm-olvasók, szkennerek és nem utolsósorban szakértő munkatársak állnak a kutatók rendelkezésére, továbbá egy elektromos zongora is használható az emeleten.

A második emeletre, az egykori természettudományi olvasóterem helyére került a 16 férőhelyes *Gyermek- és ifjúsági irodalom olvasóterme*. A szakirodalmi kézikönyvtár 8000 kötetes; az állomány, amely a gyermek- és ifjúsági könyvek mellett kisnyomtatványokat, eredeti illusztrációkat és hagyatékokat is magában foglal, csak helyben használható. Az analóg média mellett gyerekkönyv-alkalmazások is elérhetőek, amelyekhez a pultnál táblagépet biztosítanak. Balra kapott helyet a rendkívül elegáns *Kézirat-olvasóterem*. A gondosan felújított régi asztaloknál levő 24 munkaállomáson túl egy külön helyiség is rendelkezésre áll szemináriumi csoportok számára. A 30 000 kötetes kézikönyvtár többek között segédle-

teket, repertóriumokat, jegyzékeket tartalmaz; a több mint 1000 hagyaték és 300 000 kézirat a *Kalliope* adatbázisban kereshető. (A terjedelmes kiadói archívumokat és a hagyatékok egy részét a Potsdamer Straßén őrzik, de az Unter den Lindenen szolgáltatják őket szigorú biztonsági előírások mellett.) Joggal várja el minden tudós az intenzív szakmai támogatást, emiatt az osztály dolgozóinak szobáit a közelben helyezték el.

Átellenben található a felújított *Térkép-olvasóterem*. A napjainkban megszokott térképes hálózati szolgáltatások és a napi tájékozódást segítő navigációs eszközök miatt a szolgáltatások köre nem korlátozódik a régi térképekre, jelen van az új, digitális anyag is. Speciális, nagy méretű eszközökön lehetőség van azonnali és megrendelésre történő szkennelésre. Gazdag, területi és rendszertani szempontok szerint osztályozott szakirodalom segíti a térképekkel való munkát az olvasóteremben.

(Murányi Lajos)

Lásd még 201, 207, 208, 231, 235, 236, 237, 244, 250, 251, 254

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 212, 246

Iskolai könyvtárak

215/2021

BORNER, Julia: Eine Bibliothek macht Schule : Erfolgsmodell »Schulmediotheken als Stadtbibliotheks-Filialen«. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 4., p. 180–185.

Egy iskolateremtő könyvtár: „Az iskolai médiatékák mint a városi könyvtár fiókjai” programjának sikeres modellje

Együttműködés -helyi; Fiókkönyvtár; Használók képzése -iskolában; Ifjúság nevelése olvasásra; Iskolai könyvtár; Városi könyvtár

Németországban az iskolai könyvtárak (médiatékák) gyakran egymástól elszigetelten működnek, teljesítményük nagyban függ a tanárok és a szülők elkötelezettségétől. A több mint 100 ezer lakosú Gütersloh iskolai könyvtárai ezzel szemben a városi könyvtár

(nem nyilvános) fiókkintézményei, nyitvatartásukat a tanulók létszámához igazítják. A tanulók ingyenes olvasójegyükkel az iskolai és a városi könyvtárat is látogathatják.

2004-ben Güterslohban a korábbi iskolai könyvtári munkacsoport iskolai könyvtári team néven alakult újjá. A team oktatási partneri együttműködési szerződést kötött a helyi iskolákkal, a városi könyvtárral és a várossal mint fenntartóval. Mindhárom résztvevőnek megvannak a kötelezettségei: az iskolák bevonják a médiatékákat az oktatás tervezésébe, mozgósítják a szülőket, támogatják a beszerzéseket, koordinátort biztosítanak, népszerűsítik a szolgáltatást, termet bocsátanak rendelkezésre; a városi könyvtár elvégzi a gyarapítást és gondozza a gyűjteményt, gondoskodik a szakszemélyzetről és annak továbbképzéséről, rendezvényeket szervez az olvasás támogatása és a médiakompetencia fejlesztése érdekében; a város pedig fedezi a személyzeti költségeket, a számítógép-beszerzés, a hálózati kapcsolat és a feldolgozás kiadásait. Az iskolai könyvtári team hat főből áll (4,4 teljes állás). A nagyobb iskolákban önkéntesek is segítik a könyvtári munkát. Sok feladat hárul az ún. médiakoordinátorokra, akik a tantestület és a médiatéka közötti kommunikációt segítik. A gyarapítási költségvetéshez a családok is hozzájárulnak, tanévenként és diákonként 1 euróval. A költségvetést különböző támogatások egészítik ki.

A médiatékák két fő feladata az olvasás támogatása és a médiakompetenciák fejlesztése. Ide tartozik a tanulók olvasási készségeinek és szövegértésének fejlesztése is, ami egy könyvtárpedagógiai tanterv szerint folyik. Rendezvényeket minden korosztály számára szerveznek: bemutatják a könyvtárat, gyakoroltatják az önkiszolgáló kölcsönzést és visszavételt, és kedvet csinálnak az olvasáshoz. Ötödik és hatodik osztályban is az olvasásra motiválás áll a középpontban, amihez az információkeresési készségek és a könyvtárközi kölcsönzési tudnivalók el-sajátítása társul.

Az oktatás digitalizálása során a médiatékák egy része különböző eszközöket kapott (tableteket, okostáblákat stb.), hogy technikai felszereltségük azonos legyen a tantermekével. A médiatékák így kedvelt tanulási helyszínekké válhattak, analóg és digitális értelemben egyaránt. A könyvtárosok mindenben támogatják a tanárok munkáját.

Az iskolai könyvtárakban az olvasásnépszerűsítés különböző formákban zajlik. 2008 óta folyik az „olvasó cserkészek” program, amelynek során hetedik osztályos kortól a gyerekek tartanak könyvajánlókat

egymásnak. Nyaranta olvasóklubot és felolvasási versenyt rendeznek. A tanulók olvasási teljesítményét egyéni, osztály- és iskolai szintű programokkal igyekeznek fejleszteni. Hasonló hangsúlyt kap a média-kompetenciák oktatása különböző rendezvények keretében. Hat iskolában adományokból professzionális videófelszerelést szereztek be, amelyet felhasználva kreatív digitális programokat tudnak szervezni. (Ez kapóra jött a pandémia idején.) A könyvtárosok adják a technikai támogatást az osztályokban szervezett filmes programokhoz is. A következő cél egy olyan egységes szolgáltatási kínálat kialakítása, amely minden iskolában rendelkezésre állhat majd.

Az iskolai könyvtárak az oktatás partnerei, szervesen integrálódtak az iskolák életébe. Tevékenységük értékes és nélkülözhetetlen minden iskolatípusban.

(Hegyközi Ilona)

216/2021

WILDEISEN, Sarah: Immer dranbleiben : Schulbibliotheken in Berlin. – Bibliogr. In: BuB. – 73. (2021) 4., p. 196–199.

Nem szabad feladni: iskolai könyvtárak Berlinben

Egyesület -könyvtári -regionális; Együttműködés -helyi; Iskolai könyvtár; Könyvtári hálózat; Módszertani központ; Városi könyvtár

Berlin iskolai könyvtárai sokszínűek: vannak újonnan létesültek, és számos iskolai könyvtárat bezártak az utóbbi időben. Egyes iskolai könyvtárakat a foglalkoztatási központok által kiközvetített közmunkások működtetnek. Az iskolák vezetésének hozzáállásán sok múlik, továbbá azon is, van-e egy-két elkötelezett tanár a testületben. Egyelőre még kivételt jelentenek azok az iskolák, ahol biztosítják a könyvtárosi álláshelyet, illetve ahol a közkönyvtárak gyűjteménnyel vagy személyzettel támogatják az iskolai könyvtárat (pl. Spandauban az iskolai könyvtárak a városi könyvtár fiókkönyvtárai; Berlin-Mitte kerületben 15 iskolai könyvtár kooperál az állomány frissítése, a munkatársak kiválasztása és alapképzése terén; Treptow-Köpenickben iskolai könyvtári koordinációs központ működik).

Berlin tizenkét kerületében egy-egy kisebb városnak megfelelő számú népesség él. A kerületek autonómiája mellett a város egészét érintő kérdésekben a szenátus dönt. Az iskolák az oktatási, a könyvtárak a kulturális területhez tartoznak, az iskolai könyvtá-

ráért általában az oktatási terület felel. Nyugat- és Kelet-Berlinben az újraegyesítés előtt eltérő volt az iskolai könyvtárak helyzete: Nyugat-Berlinben a közkönyvtárak fiókkönyvtáraiként működtek, Kelet-Berlinben viszont a sűrű gyermekkönyvtári hálózat miatt nem volt szükség iskolai könyvtárakra. Az 1990-es évektől sok könyvtárat bezártak, miután az iskolai könyvtárak az iskolák fenntartásába kerültek. Voltak eredeti megoldások is, például bibliobuszokat is bevetettek az iskolai könyvtári ellátásban.

Az iskolai könyvtárak ügye gyakran felmerül a szakmai vitákban. Több mint tíz éve (2013 óta egyesületi formában) létezik a régió iskolai könyvtári munkaközössége (*Arbeitsgemeinschaft Schulbibliotheken Berlin-Brandenburg e.V.*), amely iskolai könyvtári portált is indított (www.schulmediathek.de). A munkaközösség gondolatát a PISA 2000 felmérés tanulságai hívták életre. Évente rendeznek konferenciákat, versenyt hirdetnek *Az év iskolai könyvtára* cím elnyerésére, továbbképzéseket tartanak a tanárok továbbképzését szervező központ bevonásával. A munkaközösség tevékenysége felöleli a tapasztalatszeresét, a kölcsönös támogatást, különböző szabályozó dokumentumok (pl. normatívák) megfogalmazását. A helyi választások alkalmával a pártok figyelmét is felhívják az iskolai könyvtárak problémáira. Ennek eredményeként a szenátus 2016. évi megalakulásakor bekerült a koalíciós megállapodásba, hogy az iskolai könyvtári gyűjtemények fejlesztéséhez és működtetéséhez megfelelő finanszírozásra, személyzetre, információtechnológiai megoldásokra és tanácsadásra van szükség. Ezek a területek lettek a munkaközösség által kidolgozott fejlesztési koncepció elemei is. Egy felmérés szerint jelenleg a berlini iskolák közel felében nincs iskolai könyvtár. Az iskolai könyvtárak elismertsége ugyanakkor nő (ezt mutatják a különböző díjak, pl. *Az év iskolai könyvtára*, innovációs díj). 2020-ban a berlini könyvtárak fejlesztési tervébe bekerültek az iskolai könyvtárak is mint együttműködő partnerek. A berlini képviselőház a 2020/2021-es költségvetési évre 500 ezer euró támogatást ítelt meg az iskolai könyvtáraknak, többek között egy kompetencia-központ létrehozására.

(Hegyközi Ilona)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Általános kérdések

Lásd 203, 210, 211, 213, 243

Állomány, állományalakítás

217/2021

DINOTOLA, Sara: Offerta editoriale e collezioni bibliotecarie : uno studio comparato. – Bibliogr. In: AIB studi. – 61. (2021) 2., p. 387–424.

Res. angol nyelven

Könyvkiadói kínálat és könyvtári gyűjtemények: összehasonlító elemzés

Állomány használata; Állományelemzés; Kölcsönzés; Könyvkiadás; Közművelődési könyvtár

A cikk új módszertani megközelítést kínál a köz-könyvtári állományelemzéshez azzal a célkitűzéssel, hogy a bibliográfiai és a gyűjtemény használatával kapcsolatos adatokat kevésbé önreferenciális és sokoldalúbb módon legyünk képesek értelmezni, valamint javítani tudjuk a gyűjteményfejlesztési és -szervezési gyakorlatokat. E megközelítés alapját két, szorosan összekapcsolódó elemzési szint képezi. Az első szintet több könyvtár gyűjteményeinek mennyiségi és minőségi összehasonlító elemzése jelenti, a középpontban a gyűjtemények méretével és megkülönböztető jellemzőivel, a kiadók, a témák, a dokumentumtípusok, az egyes kötetek mélységi szintjei és a használati mutatók szerint.

A második elemzési szint ezzel szemben a könyvtári gyűjtemények és a kiadói kínálat összevetésén alapul, ebben az esetben is mennyiségi (a könyvtárak által beszerzett könyvek száma, publikált könyvek száma), minőségi (témák, dokumentumtípusok, Conspectus-szintek), valamint használati (kölcsönzések és eladások) szempontok figyelembevételével.

A tanulmány bemutatja e módszertani keret első, kísérleti alkalmazásának eredményeit két olaszországi könyvtári rendszer 26 köz-könyvtárának állományrész-elemzése során, a könyvtári gyűjteményeket a

könyvkiadói termékkel is összehasonlítva a vizsgált területen (Dewey-féle tizedes osztályozás szerinti 300-as csoport, azaz társadalomtudományok, szociológia és antropológia).

(Autoref.)

218/2021

POLCHOW, Michelle: Exploring perpetual access. – Bibliogr. In: The serials librarian. – 80. (2021) 1-4., p. 107–113.

Az elektronikus dokumentumok örökös hozzáféréséről

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Jogi kérdések -könyvtárban; Kölcsönzés; Megőrzés; Nemzetközi helyzetkép; Szerzői jog

A tudományos kutatás egyre jobban támaszkodik az e-forrásokra mint alapértelmezett formátumra, de az örökös hozzáférés (*perpetual access*) biztosítása még tisztázatlan. Sok az új hozzáférési kezdeményezés, de nem belátható, hogy ezek képesek-e eleget tenni a tartós hozzáférés kívánalmának. A könyvtáraknak a szellemi tulajdon védelme, a szerződések és a technológiai problémák, valamint a nyílt hozzáférésű tartalmak között kell navigálniuk. A Múzeumi és Könyvtári Szolgáltatások Intézetének (*Institute of Museum and Library Services, IMLS*) keretrendszer, a Nemzeti Digitális Platform (*National Digital Platform, NDP*) módszert nyújt arra, hogy felmérjék az egyesült államokbeli könyvtárak digitális kapacitását a szoftveres alkalmazásokkal, a szociális és technikai infrastruktúrával, valamint a személyzet szakértelmével kapcsolatban.

Az előfizetés lemondása utáni örökös hozzáférés akkor lehetséges, ha a licencszerződés tartalmazta a könyvtár örökös hozzáférési feltételeinek kikötését az előfizetett tartalmakra. A Kaliforniai Egyetem esetében rögzítették, hogy a forgalmazó platformján keresztül kell biztosítani a hozzáférést, így már csak a kérdéses címetek és a lefedett időszakokat kellett tisztázni, ami a forgalmazó- és csomagváltások miatt nehézséget okozott. Az Észak-coloradói Egyetem által kötött szerződés értelmében ellenben a forgalmazó szabhatta meg az archivált anyagok átadásának formátumát, ami egy pendrive elküldését jelentette,

az egyetem így jobb technikai megoldás hiányában egyelőre könyvtárközi kölcsönzéssel oldja meg a hozzáférés biztosítását. Az e-források beszerzésére vonatkozó helyi szerződések megfogalmazásában 2014 óta a *Liblicence*-modell nyújt segítséget.

A nyílt hozzáférés a kiadói gyakorlatban is egyre népszerűbb, a jövőbeli elérés biztosítása azonban sajátos kihívásokkal jár. Amíg a nagy kutatóintézetek „Olvasd és publikálj” (*Read and Publish*) típusú megállapodásokat köthetnek, a kisebb intézetek számára, ahol nincsenek publikáló szerzők, ez nem kifizetődő. Helyette érdemes lenne „Olvasd és archiválj” (*Read and Archive*) megoldást bevezetni, hogy a(z eredetileg) nyílt hozzáférésű tartalmakat később is elérhessék. A nyílt hozzáférés egyéb formáinak tartós megőrzésével is foglalkozni kell: nem működik megfelelően a helyi, regionális és állami szintű jogszabályok és rendelkezések verziókövetett megőrzése, a honlapon történő publikálás efemer jellege miatt a nyomtatott anyagokhoz képest egyre több tartalom vész el.

Az örökös hozzáférés támogatására számos kezdeményezés indult. Ilyen a *Harvard Library Innovation Lab* által fejlesztett *Perma.cc*, valamint a szövetségi kormányzati források elérését biztosító *PURL*-rendszer. A könyvtárosok szakmai fejlődésének támogatására a *NASIG* (*North American Serials Interest Group*) digitális megőrzési bizottsága (*Digital Preservation Committee*) egy 2019. évi felmérés nyomán oktatóanyagot állított össze a digitális megőrzésről, amely a licenctárgyalásokra is kitér. A Kongresszusi Könyvtár pedig az *Őrzők nyilvántartását* (*Keepers Registry*) kínálja a könyvtárosoknak, amelyből kiderül, hol őrzik egy adott folyóirat archív (digitális) példányait. (A közelmúltban a nyilvántartást átvette a Nemzetközi ISSN Központ.) Helyi könyvtári szinten a megőrzés biztosítására a legjobb megoldás a licenctárgyalás; a folyamatba harmadik félként olyan regionális, nemzeti és konzorciumi szereplők kapcsolódhatnak be, mint a *LOCKSS*, a *CLOCKSS* és a *Portico*.

Az USA alkotmányának 108. paragrafusa szerint a könyvtárak és a levéltárak meghatározott esetekben, archiválási, pótlási és szolgáltatási céllal használhatják a szerzői joggal védett anyagokat. Ennek jóhiszemű értelmezése a könyvtárak 2018. évi kezdeményezése az ellenőrzött digitális kölcsönzésről (*Controlled Digital Lending*, CDL), amelynek célja, hogy korszerűsítse a szerzői jog által védett anyagok digitális környezetben történő kölcsönzését. Bár a kölcsönzés és a megőrzés tipikusan eltérő könyv-

tári funkciók, a hozzáférés kapcsolódik a digitális megőrzéshez. Ennek bizonyítéka, hogy miközben a Covid19-pandémia idején az egyetemi könyvtárakban a nyomtatott források elérhetetlenek voltak, két nagy archívum, a *HathiTrust – Emergency Temporary Access Services* és az *Internet Archive – National Emergency Library* a CDL-elvek gyakorlásával példátlan hozzáférést biztosított a jogvédett digitális tartalmakhoz a kutatás és az oktatás támogatására. (Az *Internet Archive*-ot a korlátlan hozzáférést utóbb beperelte az *Authors Guild* és az *Association of American Publishers*.)

A formátumok növekvő száma nemcsak a hozzáférést, hanem a megőrzést is befolyásolja, ezzel összefüggésben nő az igény az e-könyvek, az adategyüttesek és a streamelt média örökös elérése iránt. A felsőoktatási könyvtárakat tömörítő *Academic Libraries Video Trust* kezdeményezte, hogy az USA szerzői jogi törvénye alapján legyen lehetséges az audiovizuális média örökös hozzáférhetősége is.

Az NDP egyik mutatója a munkatársak szaktudása. Az elektronikus forrásokat kezelő könyvtárosok szakmai kompetenciái közé tartozik a vezetői szerep és a több részleget átfogó kommunikáció. Az örökös hozzáférés lehetőségeinek felkutatásában emellett kulcsfontosságú a licenck és a jogi keretek, valamint a szerzői jog és a méltányos használat (*fair use*) ismerete.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Állományvédelem

219/2021

HOOPER, Lisa K.: Microfilm collection condition assessment : an experiential report. – Bibliogr. In: Collection management. – 46. (2021) 2., p. 157–169.

A mikrofilmgyűjtemények állapotfelmérése: jelentés gyakorlati tapasztalatok alapján

Állományvédelem; Mikrofilm

Mivel biztosítják az egyenlő hozzáférést olyan ritka és különleges dokumentumokhoz, amelyek megtekintéséhez korábban jelentős forrásokra volt szükség, a mikrofilmgyűjtemények hamar a felsőoktatási könyvtárak állományfejlesztésének szerves alko-

tóelemeivé váltak. Népszerűségük archív anyagok szolgáltatási példányaiként, helytakarékosságukból és tartósságukból kifolyólag egészen a XXI. század első évtizedéig kitartott, a könyvtárakon belül pedig teljes szervezeti egységek jöttek létre a mikrofilmek őrzésére, állományvédelmére és szolgáltatására. Ahogy azonban a digitalizálási eljárások és normák fejlődtek, az internet elérése pedig mindennapi életünk szerves részévé vált, a mikrofilm meghatározó szerepe hamar elhalványult, csakúgy, mint a hordozó megőrzésére és állományvédelmére vonatkozó intézményesült tudás és szakértelem nagy része. Sok könyvtárnak, amely kisebb, ám kétségtelenül értékes mikrofilmgyűjteménynek ad otthont, alapszinten el kell látnia gyűjteménye őrzését és állományvédelmét, noha a témában ajánlásokat adó legújabb szakirodalmat már nem szerezte be. A jelen tanulmányban közölt információk és tapasztalatok időszerű kortárs perspektívát nyújtanak egy átfogó mikrofilm-állapotfelmérési projekt elvégzéséhez.

(Autoref.)

220/2021

RED'KINA, Natal'â Stepanovna: Mirovye tendencii razvitiâ veb-arhivov bibliotek. – Bibliogr. In: Nauçnye i tehniçeskie biblioteki. – (2021) 1., p. 99–114.

Res. angol nyelven

Webarchívum-fejlesztési tendenciák a világ könyvtáraiban

Együttműködés -nemzetközi; Felmérés; Honlap; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi helyzetkép; Web

A világháló a kultúra és az ismeretek legnagyobb, folyamatosan bővülő tárháza. Míg 2006-ban a *Netcraft* internetes szolgáltató adatai szerint 96,8 millió honlap volt, 2018-ra számuk 1805 millióra nőtt, 2020-ra viszont 600 millióval csökkent. A honlapok tartalmának a következő nemzedékek és a kutatók számára történő megőrzésére több szervezet (pl. *Internet Archive* – <https://archive.org/>; *International Internet Preservation Consortium*, IIPC – <http://netpreserve.org>) kezdeményezte az archiválást. Az IIPC több mint 45 ország intézményeit fogja össze. A honlapok kiválasztása tematikus, doménfüggő és időbeli archiválási alapelvek alapján történik, a másolatok gyűjtéséhez, tárolásához és elérhetővé tételéhez nyílt forráskódú eszközöket használnak (*Heritix*, *Open Wayback*).

A webarchiválás problémái:

- A honlapok megőrzéséhez nem létezik pontosan megfogalmazott hibajavítási eljárás, amit a honlapok dinamikus jellegével magyaráznak (az ellenőrzéshez a *JavaScriptet* vagy az *Adobe Flasht* használják). A *Webis Web Archive 2017* archívumából egy kutatócsoport 10 ezer honlapot vizsgált meg. Az archiválás során észlelhető hibákat öt csoportba sorolták: hibaüzenet, felugró ablakok, főleg reklámokat tartalmazó oldalak, CAPTCHA „kérdés-válasz” típusú teszt (annak megállapítására, hogy a felhasználó ember vagy számítógép) és letöltési indikátorok.
- Problémát jelent az archivált források hitelessége, mivel a tartalom jogosulatlan módon megváltoztatható. Gyakori bűncselekmény a hamisítás, amelynek során a tartalmat rosszindulatú felhasználók és műveletek módosítják.
- A webarchiválással és digitális könyvtárakkal (*Web Archiving and Digital Libraries*, WADL) foglalkozó, évenként tartott szemináriumok anyagai még számos egyéb problémát tárnak fel, mint például az online információk arányának növekedése, a technikai és intellektuális szempontból egyaránt bonyolult tartalom, a webtartalom efemer jellege, a változó technológiák stb. A 2019. évi szeminárium célja a webarchívumok és az elektronikus könyvtárak integrálásának (azaz a digitális források teljes élettartamát jellemző szempontoknak), továbbá a nem hagyományos források (kutatói és kormányzati adatok, háromdimenziós objektumok és a digitális online művészet) archiválási folyamatainak és eszközeinek a tanulmányozása volt. A kulturális, tudományos és történelmi örökség megőrzése érdekében a világ sok könyvtárában indulnak projektek a saját archiválású webes források adatbázisba rendezésére vagy webarchívum-gyűjtemények kialakítására. Egy 2017. évi kutatás szerint jelentős növekedést mutatnak a projektekben részt vevő, különböző szervezeti-jogi formájú intézmények kezdeményezései, miközben az archivált adatok száma az interneten publikált adatok számához képest elenyésző. A könyvtárak megosztják egymással a webarchívumok létrehozásával kapcsolatos tapasztalataikat, valamint képzést biztosítanak a szakembereknek. A cikk erre példaként az Országos Széchényi Könyvtár webarchiválási tréningjeit említi. 2009-ben 16 nemzeti könyvtárat kérdeztek meg az interneten keresztüli archiválási tevékenységükről. A válaszok szerint a nemzeti könyvtárak azt feltételezték, hogy kezdeményezéseik használat-

ja a ráfordítást, továbbá hogy a könyvtárra terhelt kiadások meghaladják az érdekelt felek kiadásait. A résztvevők különböző módokon (jogi úton vagy szerződéses politiká révén stb.) igyekeznek a kockázatokra reagálni. Tíz év elteltével 25 könyvtár webarchívumának elemzése a projektek számának jelentős növekedéséről, a keresési és elérési lehetőségek bővüléséről tanúskodik. Példaként a cikk 9 nemzeti könyvtár (német, izlandi, brit, walesi, ír, svéd, ausztrál, új-zélandi és a Kongresszusi Könyvtár) webarchiválási gyakorlatát mutatja be. A Jelcin Elnöki Könyvtárban 2017-ben indult az oroszországi szervezetek és intézmények honlapjainak archiválása. A webarchiválás foglalkozó nagykönyvtárakhoz kisebb, a helyi örökségek megőrzésében érdekelt közkönyvtárak és felsőoktatási könyvtárak is csatlakoznak. A közös projektekre példa az *End of Term*, az elnökválasztási időszakok anyagainak négyévenkénti archiválása az Egyesült Államokban. A Columbia Egyetem (USA) és partnerei együttműködésében több webarchívum épül, például a *Modern zeneszerzők*, az *Építészet, urbanizáció és fenntartható fejlődés*, a *Webes képregények*, továbbá a *Kelet-Európa és a volt Szovjetunió*.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 218, 229, 255

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

Lásd 196, 208, 214, 223, 250, 251, 254

Raktározás

Lásd 201, 214

Feldolgozó munka

221/2021

CUNA, Andrea – ANGELI, Gabriele: Improving the effectiveness of subject facets in library catalogs and beyond : a MARC-based semiautomated approach. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 39. (2021) 2., p. 506–532.

A tárgyi fazetták hatékonyságának növelése a könyvtári katalógusokban és azokon túl: MARC-alapú félautomata megközelítés

Feldolgozó munka; Formátum-gépi; Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere; Központi szolgáltatások; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Tárgyszó; Tézaurusz; Vétületes osztályozás

A könyvtári katalógusokban való hatékony keresés és böngészés sokszor kihívást jelent a használóknak, mivel általában nem igazán jártasak a MARC felépítésében, illetve a tárgyszavak és osztályozási jelzetek világában. A webes keresőmotorok mintájára használati elvárás, hogy a katalógusok egyetlen keresésre/böngészésre is találatokat adjanak az összes könyvtári forrásból. E kihívásra válaszul jelentek meg a *discovery*-szolgáltatásnak is nevezett újgenerációs könyvtári katalógusok, amelyek egyetlen keresőmezőt biztosítanak, és több forrás központosított indexe révén különböző adatbázisokból és platformokból származó találati halmazt adnak. A *discovery*-eszközök másik standard képessége a fazettás navigáció vagy keresés (más néven irányított keresés), amely segít a használóknak a lekérdezést követően szűkíteni a nagy találati halmazokat. A szerzők mellett érvelnek, hogy a hatékony feltáró kereséshez (*exploratory search*) elengedhetetlen a fazettás osztályozási rendszer alkalmazása. A nagy adatmennyiségek miatt a feladat emberi és gépi közreműködést igénylő félautomata megközelítést igényel.

Az angolszász könyvtárakban széles körben alkalmazott *Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszere* (*Library of Congress Subject Headings*, LCSH) a kulcsszavak helyett tárgyi hozzáférési pontokat kínál, ám bonyolult prekoordinált szintaxisa, valamint inkonzisztens és töredezett utaló- és kereszthivatkozás-rendszere nem könnyíti meg a tárgyszavak tematikus, fazettás csoportképzését. Több megközelítés is született e probléma megoldására. Az egyik az OCLC és a Kongresszusi Könyvtár által kidolgozott FAST (*Faceted Application of Subject Terminology* – tárgyi terminológia fazettás alkalmazása), amely egy, az LCSH alapján készített általános felhasználású, enumeratív, fazettás tárgyszósótár, egyszerűsített szintaxissal és alkalmazási szabályokkal, melyet eleve webes keresőmotorokhoz hasonló környezetben való használatra terveztek. Az LCSH tárgyszavait nyolc (egymást kizáró) központi kategóriára, fazettára osztották (személynevek, testületi nevek, földrajzi nevek, események, címek, időszakok, té-

mák, valamint forma/műfaj), a több helyre is besorolható tárgyszavakat szétbontva, valamint mindegyik fazettát az annak megfelelő MARC 6XX kóddal (pl. személynév: 600-as mező, műfaj/forma: 655-ös mező és így tovább) ellátva. Az LCSH–FAST konverzióra a *FAST Converter* használható, de számos szolgáltatótól és a *WorldCat*ből is importálhatók FAST-ot használó rekordok.

Egy másik megközelítés az *Endeca Guided Navigation*, amely korszerű kereső- és navigációs technológiát (pl. relevancia-rangsorolást, fazettaképzést, automatikus szövegjavaslatokat) alkalmaz. Az Észak-karolinai Állami Egyetem (NCSU) könyvtárának katalógusa az elsők között adaptálta az Endeca megoldását. A háromféle keresési mód („üres”, kulcsszavas és összetett) mindegyike a téma áttekintését segítő fazettákat ad a találati oldalon, fokozatos szűkítést téve lehetővé. Az Endeca kilenc fazettára bontja az NCSU katalógusának tárgyszavait a navigálás elősegítéséhez. Némi hátrányt jelent, hogy a témák és altémák nincsenek hierarchikusan rendszerezve, így a keresések nagyszámú találati halmazzal járnak.

Egy harmadik potenciális megközelítés *Anderson és Hoffman* nevéhez fűződik (2006), amely az LCSH-t teljes mértékben fazettás szintaxissal látná el, ily módon ösztönözve a posztkoordinált egyelemű fogalmak használatát, melyek egyértelmű szintaktikai szabályok szerint kombinálhatók, hogy egyetlen fazettás *stringet* hozzanak létre. Ennek viszont a MARC-nak megfelelő implementációja túlságosan munkaiigényes, akár kivitelezhetetlen lenne, hiszen adott esetben olyan logikai kapcsolatokat is le kellene írni, amelyeket az eredeti rekord nem tartalmazott.

Jelenleg az LCSH a legelterjedtebb tárgyszórendszer világszerte; az egyes tárgyszavak autorizált formája a Kongresszusi Könyvtár tárgyi authority-állományán (*Subject Authority File*, SAF) alapul. Az SAF célja kettős: egyrészt biztosítja a fogalmak konzisztenciáját, másrészt feltünteteti a katalógusban a fogalmak közötti relációkat az utaló mezők (*tracing fields*) és az autorizált fogalmak közötti kapcsolatokat jelölő hivatkozások (*reference note fields*) segítségével. Az LCSH már említett hiányosságai miatt azonban a tárgyszórendszer híján van a valódi fazettáknak és alfazettáknak, valamint az egyértelműen meghatározott szemantikai és szintaktikai relációknak. Az automatikus konverzió szempontjából további kihívást jelentenek az összetételes fogalmak, ugyanis ahhoz, hogy ember és gép egyaránt értelmezni tudja, le kell bontani őket a tágabb és szűkebb fogalmi kapcsolatrendszerbe illeszkedő rendszavakra, illetve

módosítókra. (A cikk az anglikán templomépületek példáját hozza, amelyben a *templomépületek* a rendszó, és az *anglikán* a módosító.) Ugyan számos módszert kidolgoztak már a kifejezések automatikus kinyerésére, a könyvtáros szakértelme még mindig nélkülözhetetlen. A korlátai ellenére az SAF páratlan adatkészlete alkalmas arra, hogy kifejezéseket és relációkat tartalmazó tudásbázisként működjön, melynek származtatott fogalmaiból a böngészést elősegítő fazetták állíthatók elő.

A MARC 650-es mezője a forrás témájának elsődleges leírója, ám a nem-tematikus tulajdonságok és az összetett kifejezések, illetve a mező szegényesen kódolt szerkezete nem kedveznek a gépi érthetőségnek, különösen amikor fazettás keresésről van szó. Az erre a problémára adott válaszok egyik példája a Művészeti és Építészeti Tezaurusz (*Art and Architecture Thesaurus*) kontrollált szótára, amely a fogalmakat „hierarchiának” nevezett homogén osztályokra bontja, amelyeket nyolc alapvető fazetta szerint oszt fel. A teljes kompatibilitás az LCSH-val azonban csak egy új MARC-mező, a 654 *Tárgyszó, fazettás tematikus kifejezés* (*Subject Added Entry-Faceted Topical Terms*) bevezetésével vált elérhetővé. Ezáltal már lehetséges az összetett szavakból álló fogalmak lebontása és exportálása.

Összefoglalva elmondható, hogy a cikk jól példázza, hogy a használói elvárásokhoz igazodott korszerű katalógusok használata ugyan könnyebb, ám csorbát szenved a szélesebb áttekinthetőség és böngészhetőség, nem is említve azt, hogy ha a használó téves keresőkifejezéssel próbálkozik, akkor a mögöttes logika ismeretének hiányából fakadóan nehezen tud továbblépni. A szerzők szerint egy tematikus, többszörösen hierarchikus fazettás katalógus – egyfajta „szupertezauruszként” – képes lenne kategóriák szerinti átfogó képet nyújtani a teljes információs térről, ám egy ilyen felület kialakítása nem egyszerű, mivel szemantikus értelemben gazdag metaadatokat és szigorúan kialakított fazettahierarchiát igényel. A cikk felvetéseit nemcsak a könyvtárak, hanem az egyéb közgyűjtemények is hasznosíthatják keresőfelületeik kialakításához.

(Bódog András)

KRAGELJ, Matjaž – KLJAJIĆ BORŠTNAR, Mirjana: Automatic classification of older electronic texts into the Universal Decimal Classification–UDC. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 3., p. 755–776.

Digitalizált régi szövegek ETO szerinti gépi osztályozása

Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Gépi osztályozás; Mesterséges intelligencia; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás

A közelmúltban rengeteg digitalizálási program indult a kulturális örökség feldolgozására, elegendő csak az *Europeana* keretében digitalizált több mint 57 millió digitális objektumra gondolni. Ám míg az újabb források bőven el vannak látva metaadatokkal (pl. tárgyszavak, kulcsszavak, ETO-jelzetek), a régebbi szöveges dokumentumok nélkülözik ezeket. Sok XIX. és XX. századi szöveg, a régi újságokban és folyóiratokban olvasható cikkek és egyéb közlemények százezrei (analitikus) feltárás nélkül várják sorsukat a digitális könyvtárakban, ennél fogva nehezen kereshetők (csak az OCR-ezett állomány teljes szövegű keresése lehetséges a maga hibáival együtt). Mivel ETO szerinti osztályozásuk nem várható el a könyvtárosoktól, jelen cikk szlovén szerzői arra keresik a választ, hogy a szakértők által jól feldolgozott újabb dokumentumok alapján létrehozható-e egy ETO-alapú, gépi tanulást alkalmazó osztályozási modell, valamint hogy ez a modell alkalmazható-e régebbi, nem strukturált szövegek tartalmi feltárására. A cikk egy kutatást ismertet a probléma megoldására a Szlovén Digitális Könyvtár példáján. Néhány ok, amiért a szlovén könyvtárosok továbbra is kitartanak az ETO mellett (a szlovéniai közös katalógus is azt használja): nyelvfüggetlenség, tematikus rendszerezhetőség, minden új osztályozás egyben újrafelhasználható kódtáblaként szolgál, összetett jelzetalkotás, könnyű bővíthetőség.

A kutatást a tervezéstudomány-kutatás (*Design Science Research*) módszerével végezték, amelynek középpontjában egy informatikai termék (a gépi tanulási modell) fejlesztése állt egy konkrét, való életbeli probléma megoldására. Az első hipotézis: lehetséges a megfelelő ETO-jelzetet 80%-os valószínűséggel helyesen kiosztó modellt létrehozni a tudományos szövegek korpuszán; a második hipotézis: a korpuszon kialakított osztályozási modell képes a publikációk legalább 80%-ának a megfelelő ETO-jelzetet kiosztani a strukturálatlan régi szövegek esetében.

A kutatás adatainak előkészítése során több mint 70 ezer (feldolgozott, ETO-jelzettel rendelkező) tudományos cikket és több mint 200 ezer régi szöveget, valamint meghatározott metaadataikat (cím, azonosító, ETO-jelzet) exportálták adatbázisba. A többszöri adattisztítást (lemmatizálás minimális feldolgozás, szabályos feldolgozás és *FastText* módszerekkel) követően a tudományos cikkek klaszterezésével tesztelték az ETO-jelzetek megfelelő reprezentációját a mintában. A gépi tanulási modell azonosította az egyazon klaszterekbe tartozó azonos tulajdonságokat, lehetővé téve az automatizált csoportképzést. Ezt követően a szókészletet bontották le kisebb egységekre (tokentizálás), azokból szótári alakokat létrehozva a *Python* programnyelv *Natural Language Toolkit* eszköze segítségével. A régi szöveges korpusz esetében a lépést kiegészítették a szinonimák egységesítésével. A gyakoriságot figyelembe vevő vektorizálás (*term frequency–inverse document frequency*, TF-IDF) segítségével normalizálták az egyes kifejezések súlyát. A modell implementációja három fő feladatot jelentett: szét kellett választani a „betanítási” és a teszt-adategyütteseket, ki kellett választani az algoritmust, végül értékelni kellett a modell alkalmazhatóságát más mintákon (*model fitting*). Az osztályozási modell validációját 15 ETO-specialista könyvtáros végezte el. A 70 ezer tudományos cikket tartalmazó adategyüttest 80/20-as arányban osztották fel „tanulási” és tesztelési részre, majd több célirányos algoritmust (*Support Vector Machines*, *Multilayer Perceptron*, *Logistic Regression*, *Naive Bayes Classifier*, *K-Nearest Neighbours*) futtattak le a mintán. A pontosság (*precision*), a fedés (*recall*), az abszolút pontosság (*accuracy*) és az F1-érték vizsgálata igazolta az első hipotézist: a cikkek legalább 80%-a kapott megfelelő ETO-jelzetet.

A régi szövegek gépi osztályozásánál a legfőbb kihívást a szlovén nyelv változása jelentette, ezért volt szükség az egységes szótár kialakítására. A gépi tanulási modell lefutását követően az eredményeket a szakértő könyvtárosok értékelték ki 150 véletlenszerűen kiválasztott szövegen. A második hipotézist egyedül a szakértő könyvtárosok véleménye alapján lehet valószínűsíteni: a tapasztalatok azt mutatják, hogy a modell alkalmas a régi szövegek automatikus osztályozására. A 150 vizsgált szöveg 90%-ában legalább az egyik kiosztott ETO-jelzet megfelelőnek bizonyult, 100%-ban pedig ha más nem, de a tágabb kategória elfogadható volt, továbbá átlagosan 2,55 olyan ETO-jelzetet hagytak jóvá a könyvtárosok

szövegenként, amelyet szűkebben vagy tágabban értelmezve megfelelőnek találtak.

A kutatás konklúziója szerint a gépi tanulás segítségével kialakítható egy olyan – a könyvtárosok napi munkáját támogató – segédeszköz, amely javaslatokat kínál a tartalmi feltárás során, továbbá lehetővé teszi eddig feldolgozatlan állományrészek hatékonyabb visszakeresését a téma szerinti szűrés lehetőségén keresztül. A szerzők a jövőben bibliográfiai feldolgozott régi szövegek együttesén kívánják validálni a gépi osztályozó modelleket, a metaadatok minőségének finomítására pedig megfontolandónak tartják a *crowdsourcing* eszközeit is.

(Bódog András)

223/2021

RAŠMANE, Anita – GOLDBERGA, Anita: The potential of IFLA LRM and RDA key entities for identification of entities in textual documents of cultural heritage : the RunA collection. – Bibliogr. In: *Cataloging & classification quarterly*. – 58. (2020) 8., p. 705–727.

Az IFLA LRM és RDA kulcsentitásában rejlő lehetőségek az írott kulturális örökség dokumentumaiban történő entitásazonosítás terén: a RunA gyűjtemény

Besorolási adatok egységesítése; Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus könyvtár; Feldolgozó munka; Közgyűjtemény; Különgyűjtemény; Nemzeti könyvtár

A *RunA* (<https://runa.lnb.lv/>) a Lett Nemzeti Könyvtár – levéltári, múzeumi és egyetemi együttműködésben épített – különgyűjteménye, amely a lett nemzeti ébredés két jelentős alakjának, *Rainis*nek (*Jānis Pliekšāns*) és *Aspazijának* (*Johanna Emilija Lizete Rozenberg*) a munkásságát és levelezését tartalmazza, kiegészítve egyéb szöveges, vizuális és audiovizuális forrásokkal. Létrehozásának elsődleges célja az volt, hogy feltérképezzék a kapcsolt adatokkal való munka lehetőségeit a kulturális örökség területén.

A kísérleti projekt két részből állt, az első rész 2014–2016 között, míg a második 2017–2019 között futott. Az első szakasz célja az entitás-előfordulások azonosítása volt a gyűjteményben. (A projektben ezt nem korlátozták a leíró metaadatokra, hanem a teljes szövegre értelmezték, *named entity recognition* eljárást alkalmazva.) Mivel a projekt indulásakor az LRM még nem jelent meg, ebben a szakaszban entítások alatt az FRBR entításait értették. Az azonosított entitás-előfordulásokat, amennyiben lehetséges volt,

összekapcsolták a saját authority-állományukkal, illetve külső authority-szolgáltatásokkal (VIAF, ISNI, *Wikidata* stb.) is. Ennek során nehézséget okozott, hogy a Lett Nemzeti Könyvtár eddig nem dolgozott fel *mű- és kifejezési forma*-szinten, tehát ezen entítások előfordulásaihoz nem volt kapcsolható authority-adatok. Gondot jelentett továbbá az *időpont/esemény* és a *hely* entítások előfordulásainak földrajzi helyekhez való kapcsolása is. Felmerült az a tárgyi feltárásból ismert probléma is, hogy egyes fogalmak erősen nyelvfüggő jelentéssel rendelkezhetnek, illetve nem minden, a szövegben előforduló fogalom szerepelt a könyvtár tárgyszó-authorityállományában, de még a külső forrásokban sem.

A második szakasz magában foglalta egy speciális annotáló eszköz fejlesztését, melyet nem csupán ennek a projektnek az igényeihez igazítottak, hanem alkalmas más kulturálisörökség-források feltárására is. Az annotáló eszköz segítségével ki lehet nyerni egy megadott szövegből az entitás-előfordulásokat, továbbá megadhatjuk, hogy egy adott entitás-előfordulás melyik entítáosztályhoz tartozik. A minden projektre érvényes entítáosztályokon felül (pl. *személy*) lehetséges az eszközzel csak projektszintű entításokat is definiálni (pl. *mitológiai karakter*). Az annotáló eszköz használatával részletesebb leírásokat is lehet készíteni, mint amilyenek a könyvtár authority-rekordjai, mivel a leírásokban több külső azonosító szerepelhet, az entitás neve több nyelven is megadható, az entitás leírásához földrajzi koordináták is kapcsolhatók, illetve az *időpont* entításokat többféle naptárrendszer szerint is megadhatjuk egyszerre. Az eszköz a munka során minden annotált entitást kontextuális információkkal együtt elment egy saját adatbázisba, amelyet más kulturálisörökség-gyűjtemények is használhatnak.

Akárcsak maguk az annotált dokumentumok, a *RunA* gyűjtemény entitásleírásai publikusan elérhetők és kereshetők. Minden entitás oldala tartalmaz az összes említésen felül a Wikipédiából származó képi és szöveges információkat is. Ezen túlmenően a felhasználónak lehetősége van vizuálisan, gráf formájában áttekinteni az egymással kapcsolatban lévő entításokat, így jutva újfajta böngészési élményhez. A rendszer már akkor kapcsolatot generál két entitás között, ha azok ugyanabban a dokumentumban szerepelnek, de szemantikus kapcsolat is létrehozható, akár az RDA szerint (pl. *rdam:P30001* – „*has publisher agent*”), akár attól eltérően. Azt tapasztalták, hogy a művek elhelyezése a WEMI-hierarchiában (*mű – kifejezési forma – megjelenési forma – példány*) általában nem

egyértelmű, ezért a *mű* entitáosztályt használták az annotálás során; a WEMI-hierarchiában elfoglalt szintet a kapcsolódó entitások (pl. *szerző*, *kiadó*, *fordítás* stb.) konkretizálták.

Noha az LRM és az RDA alkalmazása az entitás-előfordulások és kapcsolataik azonosításában sikeresnek bizonyult, a könyvtártudományon kívüli (levéltári, múzeumi) modellek, szabványok, formátumok kérdése további kihívásokat tartogat. 2019-ben a Lett Nemzeti Könyvtár ezért hároméves projektet indított, hogy előmozdítsa a közgyűjtemények adatainak interoperabilitását és a technológiai infrastruktúra fejlesztését.

(*Ilácsa Szabina*)

224/2021

TANIGUCHI, Shoichi: Understanding and reviewing RDA Vocabularies in RDF : a multi-layer framework approach. – Bibliogr. In: Journal of library metadata. – 20. (2020) 4., p. 237–260.

RDF-ben publikált RDA-szótárak revíziója: egy többszintű megközelítés

Dokumentumleírási szabályzat; Feldolgozó munka; Gépi dokumentumleírás; Terminológia

Az RDA Eszköz készlet (*RDA Toolkit*) megújítását célzó ún. 3R projekt 2020-ban zárult, és valóban jelentős változást hozott az RDA felépítésében és elemkészletében. Az újradefiniált elemkészleteknek megfelelő szótárak az RDA Regiszterben kerültek publikálásra. A Regiszter az entitások, elemek és kontrollált fogalmak meghatározásainak RDF-reprezentációit tartalmazza. Míg a kontrollált értékek és entitások RDF-osztályokat alkotnak, addig az elemek az RDF szintaxisában tulajdonságokként vannak jelen. Mintegy 4000 hierarchiába rendezett tulajdonságról van szó, ami betudható annak, hogy a megújított RDA az információforrások leírásának átfogó eszköze kíván lenni. Az implementáló egyes intézményeknek tehát létre kell hozniuk a saját alkalmazásprofiljukat a maguk céljai és igényei szerint válogatva az elemek és kontrollált értékek között, ugyanakkor e feladathoz, illetve a szükséges metaadatséma megtervezéséhez elkerülhetetlen a teljes RDA-szótárkészlet behatóbb értelmezése. Ehhez kíván egy többszintű keretrendszert biztosítani a tanulmány szerzője.

A keretrendszer első szintje azt vizsgálja, hogy a szótárak miként felelnek meg az IFLA-féle könyvtári referenciamodellen (LRM) alapuló fogalmi modellnek, egyben kitér azok RDF-reprezentációjára. Az új RDA 13 entitást tartalmaz, köztük az LRM-mel bevezetett olyan új entitásokat, mint a *hely*, az *időtartam* és a *nomen*. Ez utóbbiak jelentős mértékben módosították az RDA fogalmi modelljét. Az újonnan bevezetett entitásokhoz kapcsolódóan rengeteg új elem jelent meg. Ezek egy része az LRM ismérvei alapján definiálódott, másik részük pedig az új entitások közötti kapcsolatok alapján. Fontos megjegyezni, hogy az elemekhez további „alelemek”, avagy – RDF-szemszögből – altulajdonságok tartoznak. Jóllehet az RDA Entitás (rdac:C10013) osztály minden eleme automatikusan alkalmazható bármely egyéb osztályhoz a hierarchia alacsonyabb szintjein, az RDA jónak látta minden elemet osztályonként újra s újra deklarálni, például a „megjelenési forma kapcsolódó nomene a következő:” (rdam:P30274) altulajdonsága az „RDA Entitás kapcsolódó nomene a következő:” (rdax:P00013) tulajdonságnak. Az altulajdonságok azután további altulajdonságokkal rendelkeznek. A tulajdonságok számát emellett növelik a kapcsolatok kölcsönösségét explicite deklaráló inverz tulajdonságok.

A keretrendszer második szintje az RDA-ban meghatározott négy adatrögzítési mód szempontjából vizsgálja a szótárakat. E négy mód: strukturálatlan leírás; strukturált leírás; azonosító használata; globális azonosító (URI/IRI) használata. Az egyes tulajdonságokhoz/elemekhez tartozik egy érvényességi kör, ez azt az entitást jelenti, amelyről az alany–állítvány–tárgy felépítésű RDF-állítást tesszük, vagyis az alany szerepét betöltő. Az értéktartomány a tárgy szerepét betöltő entitás. A keretrendszer rámutat, hogy egyes elemeknél ez utóbbi (az értéktartomány) nem definiálódik az RDA szótáraiban, ellentmondva az LRM fogalmi modelljében meghatározottaknak. Ez azt jelenti, hogy esetenként például strukturálatlan leírást is lehet alkalmazni ott, ahol a fogalmi modell egyértelműen globális azonosító (URI/IRI) alkalmazását írja elő azzal, hogy entitást jelöl meg értéktartományként. A probléma áthidalására, az értéktartomány explicit meghatározására a cikk szerzője egyéb szótárakból (DCMI, *schema.org*) javasol elemeket az értéktartományok definiálására ott, ahol ez nem történt meg, illetve – alternatívaként – újabb osztályok létrehozását ajánlja („*:NomenOrItsString*”; „*:PlaceOrItsAppellation*” stb.), amelyhez a *Web*

Ontology Language (OWL) „*unionOf*” elemét „veszi kölcsön”.

A harmadik szintet a kapcsolati elemek rekonstrukciója jelenti. Az RDA-szótárakban megfigyelhető a tulajdonságok hierarchikus rendezése: az általánosabb elemek (pl. „megjelenési forma kapcsolódó nomene”) alatt megtaláljuk a specifikusabb elemeket (pl. „megjelenési forma megnevezése a következő:” > „megjelenési forma címe a következő:” > „megjelenési forma párhuzamos címe a következő:” stb.). A cikk szerzője azt javasolja, hogy az elemek RDF-es deklarálása során az osztály–alosztály-kapcsolatok is definiálásra kerüljenek, azaz a tulajdonsághierarchiát az osztályhierarchia váltsa fel a reprezentálásban, aminek egyik előnye, hogy a SPARQL-lekérdezésekben az általános elemek használatával a specifikusabbakat is le tudjuk kérdezni. A kapcsolati elemek ilyenét rekonstrukcióját a szerző szerint érdemes volna figyelembe venni az RDA-metaadatok publikálására kialakított séma létrehozásakor.

A negyedik szint az RDA-szótárak strukturált reprezentációjának újabb lehetőségét vázolja fel. Ez elsősorban a metaadatok létrehozása szempontjából fontos, de azok publikálása során is hasznosnak bizonyulhat. A strukturált reprezentáció révén az összetartozó elemeket reprezentáljuk egy „csokorba” aggregálva. Ez például akkor érdekes, ha egy adott elemet egy metaadat-leírásban többször is alkalmazhatunk, ilyenkor egy-egy új osztály definiálásával, illetve a harmadik rétegben javasolt osztályhierarchikus megközelítést alkalmazva elérhetjük, hogy a megjelenési forma címe („:TitleOfManifestation”) alosztályaiként deklaráljuk a főcímet („:TitleProper”), a párhuzamos főcímet („:ParellelTitleProper”) és az egyéb címinformációt („:OtherTitleInformation”), és ezekhez külön-külön kapcsoljuk a hozzájuk tartozó (azonos) elemeket („noment alkotó karakterlánc a következő:”, „nomen írásrendszere a következő:” stb.).

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 196, 250

Katalógusok

Lásd 201, 221, 225, 250

Információkeresés

225/2021

GALBREATH, Blake L. – MERRILL, Alex – JOHNSON, Corey M.: A framework for measuring relevancy in discovery environments. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–17.

Keretrendszer a relevancia mérésére discovery-környezetben

Felsőoktatási könyvtár; Gépi információkeresési rendszer; Hatékonyság; Online információkeresés; Online katalógus; Relevancia

A webes keresőmotorokra emlékeztető *discovery*-rendszerek legfőbb hátránya a sokszor hatalmas méretű találati halmaz, ami felveti a kérdést: hogyan határozzuk meg a releváns dokumentumok számát, ha a keresés eredménye gyakorlatilag korlátlan számú találatot jelent? A kutatás célja egy olyan kvantitatív, reprodukálható keretrendszer kialakítása volt, amely képes egy *discovery*-környezet, jelen esetben a Washingtoni Állami Egyetem (WSU) könyvtárában használt *Ex Libris Primo* relevanciájának mérésére-értékelésére. A kutatás során a szerzők az alábbi kérdésekre kerestek válaszokat: mennyire hatékony a *Primo* a releváns találati halmazok felkutatásában? A fazetták milyen mértékben javítják a találati halmaz pontosságát? Mely keresési stratégiák a leghatékonyabbak? Hogyan finomítható a kialakított keretrendszer? Mik a kutatás következményei a végfelhasználók számára?

Kiindulópontként 100 anonimizált hallgatói beadandó dolgozatot választottak, majd ezeket kulcsszavakkal látták el annak érdekében, hogy tesztelhessék a *Primo*-beli keresések relevanciáját a dolgozatok ténylegesen felhasznált irodalmának tükrében. Először gépi úton, a *RapidMiner* szövektor-generátorral alkottak kulcsszavakat, majd emberi közreműködéssel hoztak létre 3–10 szavas szinopszisokat. A gép által előállított kulcsszavakból az ún. *n-gram* lingvisztikai modell segítségével generáltak hosszú (4 *n-gram*ból álló), valamint rövid (2 *n-gram*ból álló) lekérdezéseket. Az ember alkotta természetes nyelvi kifejezésekből minimális átalakítással képeztek keresőkérdést az egyes dolgozatokhoz. Mindhárom típust lefuttatták a *Primo Search API* végpontján. A lekérdezéseket négy paraméter mentén állították be: fazetta nélküliek (*open-ended*), csak cikkekre, csak

könyvekre (beleértve az e-könyveket) és végül csak újságcikkekre szűrt keresések. Először fazettaképzés nélküli lekérdezéseket indítottak, feltételezve, hogy eleve ez a leggyakrabban használt keresési stratégia a használók körében. Számba vették a találati eredményeket (100 dolgozat x 12-féle keresés x első 50 találat = 60 000 cím) és a minta összes ténylegesen hivatkozott irodalmát (730 cím), majd az *Excel Fuzzy Lookup Add-In* szövegelemző moduljával behasonlítták a két halmazt. Az eljárás hozzávetőleges (*fuzzy*) egyezéseket (*match*) keres két táblázat között, és mindegyik egyezéshez hozzárendel egy-egy hasonlósági értéket. A kutatás további szakaszában a 0,80 fölötti *fuzzy match*-értékkel rendelkező találatokat vizsgálták tovább, majd a két tábla egyezési eredményeit százalékosították, azaz a Primo-beli keresések hatékonyságát a dolgozatok irodalomjegyzékével való egyezés arányában határozták meg.

E kutatás eredményei szerint a Primo nem bizonyult hatékonynak a releváns találati halmazok felkutatásában. A fazetta nélküli keresések alkalmával a táblák egyezési eredménye 0,56% és 3,33% között mozgott; a találati halmazban sokszor felbukkantak például ritkán idézett források és kortárs újságcikkek is.

A Primón belüli fazettaképzés pontosabb találati halmazokhoz vezetett, azonban a táblák egyezési eredményei továbbra sem nevezhetők kedvezőnek, bár bizonyos esetekben valamivel meghaladták a 10%-ot. A kutatási stratégiák súlyozott hatékonysága szempontjából a gépi generálású rövid lekérdezések és a természetes nyelvi lekérdezések egyformán hatékonyak bizonyultak.

A jövőben a kutatás tovább finomítható a különböző típusú forrásoknak (pl. webes dokumentumok, újságcikkek) és a megjelenés dátumának (ugyanis a discovery-környezet a relevancia után a megjelenési dátum szerint rangsorolja a találatokat) a vizsgálatával. A kutatók azzal is szembesültek, hogy egyes forrástípusok felülreprezentáltak a Primo találatai között. Ezt a problémát a relevanciát rangsoroló algoritmus okozhatja, mivel az előnyben részesíti a cím, szerző és tárgyi mezőket érintő egyezéseket. További finomításra adhat okot, hogy a kutatók nem vették figyelembe az idézett források elérhetőségét. A végfelhasználók szempontjából következtetésként levonható, hogy továbbra is megkerülhetetlen a megfelelő keresési stratégia (szűrés és szűkítés) kiválasztása a megfelelő találati halmazok elérése érdekében. A discovery-rendszerek hívószava az „egy-kapus” (*one-stop*) keresés, ám e kutatás is bizonyítja, hogy a helyzet összetettebb, és hogy az „egyszer

mindenkorra” (*one and done*) keresés nem számít sikeres módszernek.

A discovery-rendszerek relevanciájának további kutatása segíthet a könyvtárosoknak abban, hogy megtanítsák a hallgatókat e felületek hatékony használatára.

(Bódog András)

Lásd még 201

Olvasószolgálat, tájékoztatómunka

226/2021

FERER, Elise: Personal connections : one library's history of personal librarian. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 1., p. 67–78.

Személyes kapcsolatok: egy könyvtár személyi könyvtáros programjának története

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing; Olvasószolgálat; Tájékoztató munka

A Drexel Egyetem Könyvtáraiban (Philadelphia) immár tíz éve működik az elsőéves hallgatókat megcélzó személyi könyvtárosi program. Elindításakor azt tűzték ki, hogy kapcsolattartási pontot teremtsenek az új hallgatók számára, arcot társítsanak a könyvtárhoz, és segítsenek megismertetni velük a könyvtári forrásokat és szolgáltatásokat.

2010 őszén 27 főből álló könyvtárosi csapattal vette kezdetét a projekt, akik között a mintegy 2700 új hallgatót egyenlően osztották el. Még az őszi negyedév előtt (hagyományos) levelet küldtek az új hallgatóknak, tájékoztatva őket a személyi könyvtáros programról és a könyvtárról, mellékelve a személyi könyvtárosuk névjegykártyáját. Ezt negyedévenként 2-3 e-mail követte, amelyekben különféle aktuális eseményekről is informálták a hallgatókat. 2011 elején a könyvtár felvett egy kommunikációs menedzsert, és egy e-mailes marketingszoftvert vezettek be, amely lehetővé tette az e-mailek csoportos személyre szabását, képekkel való ellátását, valamint a megnyitások és kattintások nyomon követését.

2015–2016-ban átmenetileg kiterjesztették a szolgáltatást a felsőbbévesekre is, ám ezzel végül felhagytak. A 2016–2017-es tanévtől az elsőévesek tanulástámogatásáért felelős könyvtáros (*Librarian for Undergraduate Learning*) lett az összes első-

éves hallgató személyi könyvtárosa. A modellváltás (több tucat helyett egyetlen személyi könyvtáros alkalmazása) lehetővé tette, hogy a hallgatóknak szóló e-mailek hitelesebbek legyenek, hiszen egyetlen ember írja azokat. Ugyanez a munkatárs részt vesz az elsőéveseknek szóló orientációs héten, és „beépített” könyvtárosként is jelen van a bevezető kurzuson, továbbá kapcsolatokkal rendelkezik az elsőéves hallgatókat segítő szolgáltatásokkal is (a tudományos támogató és korrepetáló központokkal és a hallgatói tanácsadókkal).

A munka megkönnyítésére a személyi könyvtáros minden tanév elején egy előzetes „menetrendet” állít össze, és kialakítja a kiküldendő e-mailek sablonjait. A levelek tartalma utal a fontosabb eseményekre és határidőkre, emellett a könyvtári szolgáltatásokat, forrásokat és eszközöket a tanév folyamán fokozatosan, egymásra épülve mutatják be.

Az egyetemen a 2020-as őszi negyedévben szinte az összes hallgató online kurzusokon vett részt, így sokan több hónapig nem léptek be egyetlen könyvtáripületbe se. Ezért a személyi könyvtáros által küldött e-mailek arra összpontosítanak, hogy a hallgatók hogyan kaphatnak távoli támogatást a könyvtárból az online tanulás időszakában. A levelek ismertetik az online forrásokat, valamint a rendelkezésre álló könyvtári szolgáltatásokat, mint például a chatet, az online konzultációt, a dokumentumszkennelést és a könyvek kézbesítését. Az első e-mailhez új elemként minderről videóit is készítettek. A Drexel Egyetem Könyvtárai a személyi könyvtáros program fejlesztése érdekében a jövőben jobban szeretne támaszkodni a diákmunkások közreműködésére, elsősorban az ötletek és a visszajelzések gyűjtése terén.

Az alkalmazott szoftver adatai szerint az e-maileket az elsőéves hallgatók körülbelül 50-60%-a nyitja meg, azaz több mint felüket sikerül elérni ezen az úton. A személyi könyvtáros program át kívánja hidalni azt, hogy az egyetemen az elsőéves hallgatók számára nincs formális könyvtárismertetés, és – megfelelő számú információs műveltséget oktató könyvtáros hiányában – nincs egységes könyvtári oktatás sem.

Míg a személyi könyvtárostól érkező e-mailek megnyitási aránya magasnak mondható, az átkattintási arány nagyon alacsony (1–7%). Ennek oka lehet az, ha a hallgatók megnyitják az e-mailt, de nincs azonnal szükségük a benne linkelt információra, később pedig a könyvtár honlapján vagy a Google segítségével keresik vissza azt. A hallgatók válaszolhatnak is a személyi könyvtáros e-mailjére, ám ezt a gyakorlat-

ban elvéve teszik meg (ezért is váltott a könyvtár az egyetlen személyi könyvtáros modelljére).

Az elmúlt tíz évben a Drexel Egyetem Könyvtárai személyi könyvtáros programja számos elsőéves hallgatónak segített a könyvtári források és szolgáltatások megismerésében. A program az évek során hatékonyabbá vált, és a hagyományos levelek kiküldéséből egyetlen személyi könyvtárostól származó, ütemezett e-mailes tájékoztatássá fejlődött, mindvégig azt kommunikálva a hallgatók (és szülei) felé, hogy a könyvtár munkatársai a rendelkezésükre állnak, hogy segítsenek.

(Pataki Fruzsina)

Lásd még 211

Kölcsönzés

Lásd 213, 217, 218, 227, 242, 244

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

227/2021

SAARTI, Jarmo – TUOMINEN, Kimmo: Openness, resource sharing and digitalization – an examination of the current trends in Finland. – Bibliogr. In: Information discovery and delivery. – 49. (2021) 2., p. 97–104.

Nyitottság, forrásmegosztás és digitalizáció – a finnországi trendek vizsgálata

Elektronikus publikáció; Felsőoktatási könyvtár; Használati szokások; Kölcsönzés; Könyvtárközi kölcsönzés; Kutató -mint olvasó; Statisztika; Tudományos kutatás

A kutatók közötti forrásmegosztás rohamos fejlődésen megy keresztül, a nyomtatotról a digitális ökoszisztémára való váltás pedig rányomja a bélyegét többek között a könyvtárközi kölcsönzés gyakorlatára is. Alapvető kihívást jelent, hogy az előfizetés, vásárlás ellenében hozzáférhető e-könyveket és e-folyóiratokat nehéz beilleszteni a könyvtárközi kölcsönzés hagyományos rendszerébe. Másfelől a kutatók számára olyan legális (vásárlás, csere) és illegális (lásd a *Sci-Hub* használatát) dokumentumbeszerzési utak állnak rendelkezésre, melyek sokkal könnyeb-

ben elérhetők a könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásoknál, s háttérbe szorítják azokat. A cikk szerzői ennek igazolására egymás mellé állítják a finnországi felsőoktatási könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumhasználati statisztikáit, valamint a *ResearchGate* tudományos közösségi platform intézményi profiljainak adatait.

A vizsgált időszakban (2002–2018) a finn felsőoktatási könyvtárak könyvtárközi kölcsönzési statisztikái egyértelmű csökkenést mutatnak (2018-ban már nem érik el a 20 ezret), beleértve az e-dokumentum szolgáltatást, amely nem vált meghatározóvá a felsőoktatási könyvtárak között. Ennek okai abban keresendők, hogy e könyvtárak jellemzően a *FinELib* konzorciumon keresztül szerzik be az elektronikus forrásokat, melyek használati (letöltési) statisztikái nőnek, szemben a nyomtatott könyvek kölcsönzésének visszaesésével. Ezzel párhuzamos jelenség a Finnországi Tudós Társaságok Egyesülete által működtetett szakirodalmi nemzetközi csere volumenének csökkenése.

A kutatók az internet megjelenése óta küldenek át egymásnak vagy tesznek fel megosztóoldalakra cikkeket. Idővel megjelentek a tudományos közösségi platformok, amelyek teret adnak ennek a tevékenységnek, közülük jelenleg a *ResearchGate* a legnépszerűbb. 2019. júniusi adatok szerint a finnországi egyetemek kutatói (intézményi hovatartozásuk alapján) összesen 126 066 publikációt töltek fel az oldalra, melyek összesítve 298 732 letöltést értek el. Azaz sokkal több friss tudományos publikáció áramlik ezen a felületen, mint a hagyományos könyvtárközi csatornákon át – közülük némelyik csak igen nehezen lenne beszerezhető könyvtárközi kölcsönzéssel. A platform, bár előírja a szerzői hitelesítést, a szerzői jogok betartását lazán kezeli, ami miatt 2017-ben különböző kiadók 1,4 millió cikk törlésére kötelezték. További szempont, hogy nem tudhatjuk, biztosítja-e a *ResearchGate* a hosszú távú megőrzést, illetve milyen üzleti modellt fog követni a jövőben. Kockázati tényezőt jelent mindenesetre, ha az oktatási szféra túlságosan egyetlen piaci szereplőre támaszkodik a dokumentummegosztásban, nem is beszélve a platform adatgyűjtési gyakorlatáról.

A digitális dokumentumok hozzáférése terén tehát paradigmaváltásnak vagyunk a tanúi. A hagyományos könyvtárközi kölcsönzés egyre inkább háttérbe szorul, lassúsága miatt egyre kevesebben igénylik (elsősorban azok, akik ritka nyomtatott dokumentumokat keresnek), míg a közvetlen digitális dokumentumbeszerzés és a közösségi felületeken

keresztüli megosztás egyre elterjedtebbé válik. A képet árnyalja a nyílt hozzáférés térhódítása, melyet nem csupán a tudósok és könyvtárosok támogatnak, hanem egyre inkább a politikusok is.

A nyílt hozzáférésű publikációk esetében értelmetlen könyvtárközi kölcsönzésről beszélni. A tudományos publikálás ökoszisztémája valószínűleg meg fog változni, ám a régebbi közlemények zöme továbbra is zárt hozzáférésű marad. Noha a könyvtárak nem lehetnek versenyre a tudományos közösségi oldalakkal, azokkal szemben „utolsó menedékként” odafigyelnek használóik adatainak védelmére, s legális utakat kínálnak a dokumentumbeszerzéshez.

(Németh Márton)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

228/2021

ALM DAHLIN, Johanna: Society retreats – a report about the work environment in Swedish libraries. – Bibliogr. In: Public library quarterly. – 40. (2021) 1., p. 77–94.

Magukra hagyott könyvtárak – jelentés a svéd könyvtárosok munkakörülményeiről

Érdekvédelem; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Jelentés -évi, többévi; Könyvtárügy; Munkakörülmények; Személyzet

Az utóbbi években a könyvtárosok és a média is arról számoltak be, hogy nőtt a rendbontásokkal és erőszakkal kapcsolatos problémák száma Svédország könyvtáraiban. Ennek feltérképezésére a svéd könyvtárosok 90%-át tömörítő kulturális és kommunikációs dolgozók szakszervezete (*Dokumentation, Information, Kultur – DIK*) 2015 és 2017 után immáron harmadszor készített jelentést a svéd könyvtárosok munkakörülményeiről. Az adatfelvétel 2019. május 1. és 31. között, a szakszervezeti tagokhoz eljuttatott kérdőív segítségével történt.

A válaszadók (n=1618) 83%-a nő volt; 60% köz-könyvtárban dolgozik, 17% iskolai könyvtárban, 15% pedig felsőoktatási intézmények könyvtáraiban. Ami a könyvtárak elhelyezkedését illeti, 39% kisvárosokban, 33% nagyobb városok központjában, 17% külvárosban vagy agglomerációban, 9% falvakban található. A válaszadók 58%-a legalább 11 éve dolgozik

könyvtárban, 17%-uk pedig 6–10 éve, tehát a döntő többség meg tudja ítélni az elmúlt évek változásait. A svéd könyvtárak a nyitott, demokratikus társadalom alapintézményének számítanak: befogadónak és hozzáférhetőnek kell lenniük mindenki számára, teret adva a tudás terjesztésének és a szabad véleménynyilvánításnak. Kevesebb szó esik arról, hogy mindeznek a vitathatatlanul fontos társadalmi feladatoknak a könyvtárosok jó munkakörülményeinek biztosítása mellett kellene eleget tenni. Sajnos egyre kevesebb forrás és figyelem jut az országban a sérülékeny társadalmi csoportok problémáinak kezelésére: a pszichiátriai és addikciós ellátás, a szociális munka és a fiatalok gondozása elégtelen szintű. Ennek negatív következményei pedig az egyik legnyitottabb társadalmi intézményen, a könyvtáron, illetve a könyvtárosokon csapódnak le. Miután a könyvtárak azon kevés helyek közé tartoznak, amelyeknek mindenki számára nyitottnak kell lenniük, ezért fokozottan ki vannak téve a társadalmi válság hatásának, melynek kezelése túlmutat a lehetőségeiken és társadalmi felelősségükön.

Általános értelemben vett rendbontás az elmúlt két évben a könyvtárak 81%-ában fordult elő, agresszív viselkedést 70% tapasztalt. Kevésbé volt gyakori a verbális vagy fizikai zaklatás (33%), a szexuális zaklatás (a válaszadó nők 16%-a élte át), a fenyegetés (11%). 23% találkozott nyomásgyakorlással vagy erőszakos fellépéssel könyvek vagy más dokumentumtípusok beszerzése kapcsán. A közkönyvtárak 71%-ában, az iskolai könyvtárak 66%-ában, a felsőoktatási könyvtárak 34%-ában volt példa vandalizmusra; 47%-ukban, 20%-ukban, illetve 7%-ukban drogterjesztésre; 65%-ukban, 25%-ukban, illetve 35%-ukban rendőri fellépést igénylő cselekményre. A közkönyvtárak 36%-ában és az iskolai könyvtárak 19%-ában fordult elő rasszista indíttatású rongálás. Kiderült az is, hogy a rendbontások, az erőszakos viselkedések, vandalizmusok, zaklatások és fenyegetések nagyobb része a nagyvárosok külvárosi/aggglomerációs területein elhelyezkedő intézményekhez kötődik; a drogkereskedelem, valamint a rasszista anyagok és gesztusok ellenben kifejezetten a nagyvárosok központjaira jellemzők.

Melyek azok az útmutatók, cselekvési rutinok, melyekre a könyvtárosok rendbontás esetén számíthatnának? Leggyakoribb a pánikgomb vagy a rendőrségi vészívó; a válaszadók közel fele számolt be arról, hogy léteznek tréningek a nehéz helyzetek kezelésére, illetve biztonsági személyzetet is foglalkoztatnak, de viszonylag gyakori (41%) az egyéb intézményekkel

(szociális szolgáltatók, pszichiátria stb.) való együttműködés is. A közkönyvtárakban dolgozók 74%-a nyilatkozott úgy, hogy a vezetőség lépéseket tett a romló társadalmi környezetre reagálva az utóbbi két évben.

A felmérés számos válaszadója (35%) kifejezte azon aggodalmát, hogy sokszor egyedül kell dolgoznia. Fokozott dilemmaként jelenik meg az is, hogy ki lehet-e tiltani a rendbontó látogatókat a könyvtárból. Többen rámutattak arra, hogy ez hosszú távon nem túl hatékony megoldás: a kitiltást össze kellene kötni a rendőri fellépéssel, illetve a szociális munkások tevékenységével, s meg kellene határozni, hogy milyen feltételek teljesülése után térhet vissza az illető. A fenti negatív jelenségek dacára a könyvtárosok többsége általában biztonságban érzi magát a munkahelyén (a férfiak inkább, mint a nők); sokan írták azonban azt, hogy az egészségük sínylette meg a nehéz helyzeteket. Ötből egy közkönyvtáros és iskolai könyvtáros gondolt már a munkahelyváltásra az elmúlt két évben.

Az előző felméréshez képest az adatok romló tendenciát mutatnak, a leszakadó és sérülékeny társadalmi csoportok egyre nagyobb arányban jelennek meg a könyvtárakban. A szociálisan nehéz helyzetben élők által sűrűn lakott környékeken elhelyezkedő könyvtárakat sújtják leginkább a költségvetési elvonások, azaz kevés forrásuk van a problémák kezelésére, így egyfajta ördögi kör alakul ki. A DIK szerint a használok kitiltása nem jelent megfelelő megoldást: a könyvtárak demokratikus, nyitott jellegét meg kell őrizni, miközben biztonságos munka- és szolgáltatási környezetet is kell teremteni, ami csak több forrás birtokában lehetséges. A könyvtáraknak mindenki számára biztonságos helynek kell lenniük. Ehhez azonban bővíteni kell a szociális, pszichiátriai, pszichológiai ellátást – a könyvtárakat nem szabadna magukra hagyni.

Az intézményvezetőknek egyértelmű eljárásrendet kell kidolgozniuk (rendőrség értesítése, jegyzőkönyv stb.), támogatniuk kell a beosztottaikat, valamint biztosítaniuk kell, hogy senki se teljesítsen szolgálatot egyedül. A könyvtáraknak érdemes egymástól is tanulniuk, ugyanis van, ahol történt előrelépés az utóbbi időszakban.

(Németh Márton)

Lásd még 213

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

229/2021

STEARNS, Susan – REVITT, Matthew – LEONARD, Kirsten: Taking shared print to the next level : the Partnership for Shared Book Collections. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 7., p. 812–820.

A közös print-programok magasabb szintre emelése: Partnerség a Megosztott Könyvgyűjteményekért

Együttműködés -szakterületi; Könyvtári hálózat; Megőrzés

A jelen cikk bemutatja a Partnerség a Megosztott Könyvgyűjteményekért (*Partnership for Shared Book Collections*) elnevezésű együttműködést, amely a közös nyomtatott monográfia-programok szövetsége. A programok hálózati szintű együttműködése lehetővé teszi a következőket:

- a tudományos közlemények megőrzési költségeinek csökkentése a kötelezettségvállalások közös elosztása révén;
- az erőfeszítések párhuzamosságának megszüntetése;
- a bizonyítékokon alapuló legjobb gyakorlatok kifejlesztése és népszerűsítése;
- a végfelhasználókkal és a finanszírozókkal való kommunikáció hatékonyságának növelése;
- olyan nagyszabású projektek és kutatások megvalósítása, amelyek az egyéni közös print-programok számára elérhetetlenek.

A gyűjtemény illetően közös gondozása kritikus fontosságú, ahogy a Covid19-pandémia miatt a helyi erőforrások kimerülnek, a digitalizáláshoz szükséges nyomtatott kiadványokhoz való hozzáférés jelentősége pedig növekszik.

(Autoref.)

Lásd még 216, 220, 242

Könyvtártudományi tájékoztatás

Lásd 210

Szakterületi tájékoztatási rendszerek

Lásd 254

Kutatás és termelés információellátása

230/2021

KVALE, Live Håndlykken: Using personas to visualize the need for data stewardship. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 3., p. 332–351.

Perszónák felhasználása az adatgazdászok iránti igények virtuális megjelenítésére

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása; Személyzet

Norvégiában a Delphi-módszer felhasználásával vizsgálták 2018–2019 folyamán, hogy mi egy egyetemi adatgazdász (*data steward*) szerepe és milyen szolgáltatásokat nyújt, továbbá milyen készségekkel és háttérismeretekkel kell rendelkeznie. Ennek modellezéséhez a felhasználói élmény (*user experience, UX*) módszertanából merítve három, különböző szerepköröket és támogatási szinteket képviselő, a szükséges személyiségjegyekkel rendelkező személyiségképet, ún. perszónát alkottak meg. (A tanulmány az 'adatgazdász' fogalmát az adatkezeléshez kapcsolódó összes munkakör gyűjtőfogalmaként használja.) A Delphi szakértői csoportban döntéshozók, a nemzeti infrastruktúra-szolgáltatók, kutatók és a kutatástámogató személyzet képviselői vettek részt, akik rámutattak arra, hogy igény van adatgazdászokra, azonban az adatok kezeléséhez kutatási ismeretek kellenek – adataikat legjobban a kutatók ismerik, akiknek viszont szükségük van külső segítségre. Fontos tehát annak megértése, hogy mi várható el egy kutatótól, és mikor van szüksége mások szakértelmére, például az adatkezelési tervek létrehozása során. A csoportban részt vevő kutatók azt is hangsúlyozták, hogy

az adatgazdászoknak lehetőleg a kutatócsoportok részeként kell dolgozniuk, valamint hogy az adatokkal kapcsolatos felelősség a kutatóké kell, hogy maradjon, ami alól csak az jelent kivételt, ha az adatok repozitóriumban történő elhelyezésekor ezt a felelősséget átruházzák a kiválasztott archívum működtetőire. A megkérdezettek az adatgazdászok ideális háttéréként a könyvtárosi, az informatikusi vagy az adatgazdász végzettséget, esetleg a kutatói háttérrel, a kutatási asszisztensi státuszt és az adattudományi képzést jelölték meg, továbbá fontosnak tartották, hogy az illető rendelkezzen kutatási tapasztalatokkal. A vizsgálat eredményeként kiemelhető, hogy érdemes lenne az intézményekben egy kutatástámogatásért felelős szervezeti egységet felállítani, amely együttműködne a könyvtárral, az informatikával és a kutatási irodával. Alapfeladatai közé tartozna az adatkezelési tervekkel kapcsolatos konzultáció és az adatkezelési képzések szervezése, emellett egyéb programoknak, támogató hálózatoknak és kurzusoknak is otthont adna. Állandó munkatársakkal (kutatási adat-kezelési koordinátor, adatkurátorok), diákmunkásokkal (adattudományi és PhD-hallgatók), illetve más szervezeti egységeknél dolgozó segítő személyzettel rendelkezne, szoros partnerségben az adatvédelmi felelőssel és a kutatócsoportok adatmenedzsereivel.

A három kidolgozott személyiségkép a következő:

- A *kutatási adat-kezelési koordinátorok* számára alapvető a kommunikáció, valamint az intézményi eljárások és célkitűzések ismerete. Műhelyfoglalkozásokat és képzéseket tartanak a kutatási adatkezelésről, tanácsokat adnak a felmerülő kutatásetikai és jogi kérdésekben (magánélet és a szellemi tulajdonjogok védelme), és az adatkezelési tervek jóváhagyásáért is felelnek. Ismerniük kell az adatkezelési tervek készítését és a metaadatok használatát.
- Az *adatkurátorok* a FAIR-alapelvek őrei, tehát ügyelnek arra, hogy az adatok megtalálhatók, hozzáférhetők, interoperábilisak (együttműködésre alkalmasak) és újrafelhasználhatók legyenek. A metaadatok és a dokumentációk kezelése, valamint a származás (proveniencia) nyomon követése, továbbá az adatok kódolása, továbbítása, archiválása és az adatbányászat is az ő feladatuk.
- Az *adatmenedzserek* tudományterületi specialisták, akik a kutatócsoportok részeként dolgoznak, ahol ők végzik az adatok kódolását, rendszerezését, átalakítását. Az interoperabilitás biztosítása

és a metaadat-szabványok alkalmazása náluk is megjelenik.

A három perszóna egy olyan lehetséges modellt példáz a kutatási adatok kezelésének szervezeti és személyi támogatására – a vonatkozó kompetenciákkal együtt –, amely az igények figyelembevételével az általános segítségnyújtástól a kutatócsoportokban folyó munkáig terjed.

(Koltay Tibor)

231/2021

LEDL, Andreas: Evidence-based Human and Social Sciences : Forschungsunterstützung durch systematische Literaturrecherche in den Human- und Sozialwissenschaften. – Bibliogr. In: Bibliothek. – 45. (2021) 2., p. 340–350.

Res. angol nyelven

Bizonyítékokon alapuló kutatás a humán és társadalomtudományokban: kutatástámogatás szisztematikus irodalomkutatással

Kutatás információellátása; Szakirodalmi szemle; Tudományos és szakkönyvtárak

A tudományos könyvtáraknak az utóbbi időben fontos tevékenységük lett a kutatástámogatás. A szolgáltatások között ennek eszközeként meghonosodott a szisztematikus szemle műfaja, sőt, egyes területeken mára rutintevékenységgé vált. A felmerülő újfajta igényekre a könyvtárosok akkreditált továbbképzési tanfolyamokon készülnek fel.

A kutatástámogatás keretében készülő szisztematikus szemlék körébe tartoznak a metaelemzések is. A szisztematikus szemléknél az irodalomkutatások korábbi gyakorlatához képest lényeges elem, hogy a módszertan átlátható és reprodukálható, a munkamenet megtervezésekor egy protokollban rögzítik, hogy igény esetén meg tudják ismételni. Az összeállítók arra törekcsenek, hogy lehetőség szerint minden releváns kutatási eredményt (bizonyítékot) összegyűjtsenek, értékeljenek és tudományosan strukturált formában fel is tüntessenek. A teljességre törekvés jegyében sokféle keresési eszközt és komplex keresési stratégiákat vesznek igénybe.

A cikk táblázatban összesíti, hogy a szisztematikus szemléket milyen keresőkérdésekkel keresték ki különböző szakterületi (humán, társadalom- és orvostudományi) adatbázisokban, és grafikonon ábrázolja a szisztematikus szemlék számának növekedését az

utóbbi 10 évben. Azt figyelték meg, hogy a szisztematikus szemlék száma nagyobb mértékben növekedett, mint a publikációk száma általában.

A szisztematikus szemlék műfaja az orvostudomány és az egészségügy után a humán és társadalomtudományokban is teret hódít, kivitelezésükhöz elengedhetetlenek a könyvtári szolgáltatások. A könyvtárosok ezáltal lehetőséget kapnak arra, hogy szakértelmüket a kutatási teamekben hasznosíthassák. A társadalomtudományi kutatásoknál kifejezett követelmény, hogy a keresési stratégiát és a felhasználandó eszközöket előzetesen könyvtárossal kell egyeztetni. Az érintett intézményekben a munkatársak egy részét igyekeznek a klasszikus szakreferensekből korszerű tudással rendelkező információs szakemberekké átkepezni. Ez a koncepció kiválóan illeszkedik ahhoz a fejlesztési tendenciához, hogy a gyűjtemények helyett a használókra, illetve a velük való kapcsolatokra kell összpontosítani. Több helyen vannak már olyan kurzusok, melyek a szisztematikus szemlékkel, illetve a metaelemzésekkel foglalkoznak. A könyvtárosok ezekkel a tájékoztatási termékekkel bevételt szerezhetnek a könyvtárak számára. Munkájukat, partneri hozzájárulásukat a kutatók egyes esetekben azzal ismerik el, hogy az elkészült publikációban név szerint megemlítik vagy egyenesen társszerzővé minősítik őket.

A szisztematikus szemlék előre elkészített protokolljait előzetesen regisztrálni lehet az olyan platformokon, mint az *Open Science Framework* (OSF), a *Prospero*, a *SocArXiv* vagy a *PsyArXiv*. A szemlék elkészítése az úgynevezett PRISMA-jegyzék szerint négy szakaszból áll: 1. azonosítás, 2. áttekintés, 3. kiválasztás, 4. feltüntetés (*Identification, Screening, Eligibility, Included*). A tudományos könyvtárosoknak és információs szakembereknek tisztában kell lenniük ezekkel a fázisokkal, és legalább az első kettőhöz hozzá kell tudniuk járulni. A megfelelő kérdések megfogalmazásához a PICO, a SPIDER és a SPICE speciális eszközeit érdemes használniuk. Ismerniük kell a legelterjedtebb keresőfelületeket (*Ovid, EBSCO, ProQuest*) és adatbázisokat (*Web of Science, Scopus*), a parancssorok szintaxisait,

akár egységesítve a keresőláncokat (PRESS), akár különböző keresők között adaptálva azokat, olyan eszközöket is használva, mint a *Systematic Reviews Accelerator* (SRA). Azt is tudniuk kell, hogy mely keresőeszközök mely kontrollált szótárakat használják. Meg kell tudniuk határozni az adott keresőkérdéshez tartozó legfontosabb kulcsszavakat és tárgyszavakat, és addig kell egyeztetniük a kutatókkal, amíg meg nem találják az ideális keresési parancssort. A keresés elvégzése az egyes adatbázisokban éppúgy követelmény, mint a hivatkozások exportálása és deduplikálása egy hivatkozáskezelő program (*EndNote, Zotero*) segítségével. Ezt követően a bibliográfiai adatokat a megfelelő formában kell eljuttatniuk a kutatókhoz, akik megkezdhetik a releváns tanulmányok kiválasztását. A tudományos könyvtárosok akkor is szerepet kaphatnak, amikor a második szűrési fázis során a teljes szövegek beszerzésére kerül sor. Segíthetnek továbbá a keresés ismételt elvégzésében, az új találatok kiszűrésében, de publikálási tanácsokért is fordulhatnak hozzájuk a kutatók. Kapcsolódó területként a nyílt hozzáférés, a bibliometria és az ismeretterjesztés kérdése jelenhet meg a feladataik között.

A cikk példáit főként az amerikai gyakorlatból meríti, bemutatva, hogyan járulhatnak hozzá a tudományos könyvtárak a kutatási folyamat sikeréhez.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 202, 207, 209, 235, 236, 237, 245

Oktatás információellátása

Lásd 213, 247

Közérdekű tájékoztatás

Lásd 254

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 239, 241

Tervezés

Lásd 204, 232

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

232/2021

DIDIN SONMEZ, Fatma – CUHADAR, Sami – KAHVECI-
OGLU, Mustafa Kerem: Successes, challenges, and next
steps in implementing outcome-based assessment : the
case of Istanbul Bilgi University Library. – Bibliogr. In: The
journal of academic librarianship. – 47. (2021) 1., 102249

**Az eredményalapú értékelés megvalósításának sikerei,
kihívásai és következő lépései: az Isztambuli Bilgi Egye-
tem Könyvtárának esettanulmánya**

*Felsőoktatási könyvtár; Hatékonyság; Rendszerelemzés;
Tervezés*

Napjainkban egyre nagyobb jelentőséggel bír a fel-
sőoktatási intézményekben a kimeneti eredmények-
hez igazított értékelés. Ennek részeként a könyvtári
szolgáltatásokat nem mennyiségük alapján értékelik,
hanem a hallgatói sikerességhez, a tanulmányi és
oktatási eredményekhez mérik, értéküket az azok-
hoz való hozzájárulással igazolják. A cikk szerzői
az Isztambuli Bilgi Egyetem Könyvtárának példáján
keresztül mutatják be egy eredményalapú értékelési
folyamat megvalósítását és hatásait.

Az eredményalapú értékelés bevezetésének elsőd-
leges oka mind könyvtári, mind egyetemi szinten
az volt, hogy az Isztambuli Bilgi Egyetem 2015-
ben elindította a WSCUC (*WASC Senior College
and University Commission*) akkreditációs folya-
matát, amelybe a könyvtár is bekapcsolódott. Ad-
dig a könyvtár hagyományos tevékenységei – így

a használóképzés is – mint fő bemenetek (*input*)
jelentek meg a minőségértékelés során, de azt nem
vizsgálták, hogy ezek hogyan befolyásolják a hall-
gatók tanulmányi eredményeit (*outcome*). Ez utóbbi
szempont képezi az új értékelési rendszer alapját.

Először számba vették az erősségeket és a fejlesz-
tendő területeket, majd a szakirodalom tanulmányozása
és szakértőkkel való konzultációk révén sajátították
el az eredményalapú értékeléshez szükséges ismeret-
eket. Az összegyűjtött tudást egy felhőalapú platfor-
mon osztották meg a munkatársakkal. Ezt követően
az értékelési alapok megteremtéséhez tisztázták a
könyvtár küldetését és célkitűzéseit, illetve a kívánt
tanulási eredményeket. Mivel az értékelési alapelvek
hatással vannak az általános stratégiára, a szolgálta-
tásokra és a tevékenységekre, ezért elengedhetlen
volt a szervezeti struktúra, a munkafolyamatok, a
munkaköri leírások és a szolgáltatási irányelvek fe-
lülvizsgálata is.

Elkészítették az ún. elkötelezettségi térképet, az
eredményalapú értékelés egyik fő dokumentumát,
amely tartalmazza a könyvtár tanulmányi sikeres-
séget támogató szolgáltatásait (használóképzés,
online referenz, útmutatók stb.), összekapcsolva a
tervezett eredményekkel („a hallgatók képesek lesz-
nek a könyvtári rendszeren keresztül adatbázisban/
keresőszolgáltatásban releváns cikkeket keresni”,
„a hallgatók képesek lesznek a könyvtári integrált
rendszer segítségével releváns nyomtatott dokumen-
tumokat keresni”).

A könyvtár értékelési alapjainak és az egyetem straté-
giai céljainak összehangolása szintén alapvető lépés
volt. Minden könyvtári célnak és tanulási eredmé-
nynek illeszkednie kell az egyetem stratégiai tervében
meghatározott intézményi célokhoz, ennek érdekében
elkészült az ún. összehangolási térkép.

A könyvtár kidolgozta a több évet átfogó értékelési
tervet, amely tartalmazza küldetését, célkitűzéseit, a
kívánt tanulási eredményeket és az elkötelezettségi
térképet. Emellett éves terv is készült, amely biztosít-
ja az értékelés alapjait és módszereit, és összefoglalja,
hogy az eredményeket hogyan fogják felhasználni a
program felülvizsgálatára és javítására. Az első év ér-
tékelésének középpontjában ez a kérdés állt: „milyen
mértékben lesznek képesek a hallgatók a könyvtári
rendszeren keresztül adatbázisban/keresőszolgálta-

tásban releváns cikkeket keresni?”. A közvetlen bizonyítékok gyűjtésére kérdőívet dolgoztak ki, amely két cikk-keresési feladatot tartalmazott. Mindkét feladatnál 75%-os sikerességi arányt határoztak meg viszonyítási szintként. Ezen túlmenően egy hallgatói elégedettség-felmérést is készítettek a közvetett bizonyítékok gyűjtése érdekében.

A 2016–2017-es tanévben végzett adatelemzésből kiderült, hogy a hallgatók 76%-a képes volt az online könyvtári rendszer segítségével megfelelően keresni, a közvetett bizonyítékok azonban azt mutatták, hogy több könyvtári szolgáltatás használatának gyakorisága az elvárt referenciaérték alatt maradt.

A könyvtár az értékelési eredmények felhasználásával egy cselekvési tervet készített, amelyben meghatározta a változtatásokat és a fejlesztéseket, valamint az ezek végrehajtásához szükséges személyzetet és ütemtervet. Az innovációt ösztönző brainstorming-ülések során kidolgozott cselekvési tervben számos fejlesztendő területet azonosítottak (pl. új tevékenységek indítása, gamifikáció, az információs műveltségi képzések újraszervezése, továbbképzések könyvtárosoknak és hallgatóknak). Az értékelés ciklikusságának fenntartása érdekében minőségbiztosítási bizottságok és munkacsoportok működnek. A könyvtári dolgozók proaktív és érdemi hozzájárulása kulcsfontosságú, csakúgy, mint a kapcsolódó külső felek (pl. munkáltatók, szülők, öregdiákok) bevonása. A folyamatos fejlesztés fontos eleme egy olyan online rendszer, amely alkalmas az adatok integrálására, elemzésére és jelentésére, továbbá az értékelési rendszer nyomon követésére és a dokumentumok tárolására.

Az eredményalapú értékelési folyamat értékes tapasztalatot jelentett az Isztambuli Bilgi Egyetem Könyvtára számára, mivel a fejlesztendő területekre irányította a figyelmet. Az értékelési kultúra megteremtése mélyreható változásokat igényel. A kudarcok, csalódások és kérdések ennek a folyamatnak a szerves részei.

(Juhász Réka)

233/2021

GÓMEZ-CRUZ, María Elena – HARARI-BETANCOURT, Victor – VERGARA-MENDOZA, Genoveva: Quality indicators and user satisfaction in university libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 6., 102230

Minőségindikátorok és használói elégedettség az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Használó; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások

2017 és 2019 között ugyanazon elvek alapján összeállított és elemzett, a szolgáltatásokra fókuszáló használói elégedettségmérést végeztek négy mexikói jezsuita felsőoktatási könyvtárban (*Biblioteca Francisco Xavier Clavigero, Universidad Iberoamericana, Ciudad de Mexico; Biblioteca Loyola, Universidad Iberoamericana, Tijuana; Biblioteca Banorte, Tecnológico Universitario del Valle de Chalco; Biblioteca Pedro Arrupe S.J. CRAI, Universidad Iberoamericana, Puebla*).

A kérdőív kialakításánál figyelembe vették az ISO 11620 szabványnak a teljesítménymutatókra alkalmazott elvárásait (informativitás, megbízhatóság, érvényesség, megfelelőség, praktikuság, összehasonlíthatóság). Módszerként a *LibQUAL+* egy változatát használták. A kérdések négy szolgáltatási dimenzióra irányultak: a szolgáltatás emberi oldala, a személyzet teljesítménye; a könyvtár mint fizikai tér; könyvtári források, az információhoz való hozzáférés; információtechnológia, személyes kontroll a keresés során. Ellentétben azonban a *LibQUAL+*-szal, a kutatási modell nem társított minden dimenzióhoz értékelési szinteket, ami megmutatná, hogy a használók mit várnak az adott szolgáltatástól, és ahhoz képest milyenek találják azt (*Gap Theory of Service Quality*). Ehelyett a szakirodalom nyomán négy új kérdéscsoportot határoztak meg, amelyeket látens változókhoz kapcsoltak (a szolgáltatások minősége, a szolgáltatások értéke, használói elégedettség, fogyasztói lojalitás). A változók összefüggéseit a strukturális egyenletmodellezés (*Structural Equation Modeling, SEM*) eljárásával tették mérhetővé. A felállított modell érvényességét és megbízhatóságát többféle módszerrel ellenőrizték. (A felmérés teljes kérdéssora megtalálható a cikk függelékében.)

A modell a látens változók mérését lineáris kapcsolatok megállapításával teszi lehetővé: a szolgáltatások minőségét – mint az egyik látens változót – a *LibQUAL+*-on alapuló dimenziók magyarázzák. A szolgáltatás értékét annak minősége magyarázza, míg a használói elégedettséget a szolgáltatás minősége és értéke, végül pedig a fogyasztói lojalitást a használói elégedettség.

Az eredmények szerint a szolgáltatások dimenziói közül mindegyik vizsgált egyetemi könyvtárban a személyzet teljesítménye és a könyvtári tér kapta a legmagasabb pontszámokat, illetve járul hozzá a legnagyobb magyarázó erővel az észlelt szolgál-

tatásminőséghez. A személyes keresés ellenőrzése (információtechnológia) és az információforrásokhoz való hozzáférés alacsonyabb pontszámokat kapott, és jelenleg kisebb súllyal bír a szolgáltatások minőségének megítélésében. Ennek tudatosítása lehetőséget jelent a könyvtárak fejlesztéséhez a gyűjteményszervezés, a használóképzés és a hozzáférés javításával. A modell által feltárt összefüggések közül mind a négy intézményben erősnek bizonyult a szolgáltatásminőség és az elégedettség közötti, valamint a szolgáltatásminőség és a szolgáltatás értéke között fennálló kapcsolat. Az elégedettség–lojalítás kapcsolat gyengébb volt, ennek az lehet az oka, hogy a könyvtárak használóinak kevés lehetőségük van (vagy egyáltalán nincs) más könyvtárakat használni, így a lojalítás náluk nem kapcsolódik szorosan a szolgáltatások minőségéhez.

A használói véleményeken alapuló, igazolt értékelőeszközök képesek tehát megmutatni, hogy bizonyos összetevők milyen jelentőséggel bírnak a minőség és az elégedettség viszonylatában, és elősegítik a használói igények jobb kiszolgálását a humán és gazdasági erőforrások hatékony felhasználásával. A négy intézményt érintő közös problémákra a jövőben közös megoldásokat (rendszerszinten támogatott projektek, használóképzés, gyűjteményfejlesztés) érdemes keresni.

(Horváth Adrienn)

234/2021

IP, Rachael Kwai Fun – WAGNER, Christian: LibQual+® as a predictor of library success : extracting new meaning through structured equation modeling. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 46. (2020) 2., 102102

A LibQUAL+® mint a könyvtári siker előrejelzője: új következtetések levonása a strukturális egyenletmodellezés segítségével

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használó; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Szolgáltatások

A City University of Hong Kong egyetem munkatársai az esedékes LibQUAL+-felmérés kibővítéseként online használói elégedettségmérést végeztek a hallgatók és az oktatók körében. A kutatás célja annak felmérése volt, hogy a LibQUAL+ által meghatározott szolgáltatásminőség-dimenziók, azaz a könyvtár mint tér (*Library as Place*, LP), az információkontroll (*Information Control*, IC) és a szolgáltatások érzelmi

hatása (*Affect of Service*, AS) milyen kapcsolatban állnak a használói elégedettséggel (*Satisfaction*) és a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulással (*Perceived Academic Success*), illetve utóbbi két tényező milyen mértékben befolyásolja a könyvtár jövőbeli használatának szándékát (*Intention to Use Library More*).

A kitöltőknek a kérdőív egyes elemeit 1–9-es Likert-skálán kellett értékelniük. A használók és a könyvtárosok kapcsolatára (AS) 9 kérdés, az információforrások elérhetőségére és a használók hozzáférésére (IC) 8 kérdés, míg a könyvtár fizikai tereire (LP) 5 kérdés vonatkozott, ezt egészítették ki az általános elégedettséget és a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulást, valamint a jövőbeli könyvtárhasználati szándékot vizsgáló kérdések (3, 5, illetve 1 db). A kérdőívet egy hónapig lehetett elérni az egyetemi honlapon. Volt lehetőség anonim és névvel ellátott kitöltésre is, utóbbi esethez kapcsolódóan ajándéktárgyak (*iPAD Air*, *Apple Watch Sport* okosóra) kisorsolásával próbálták növelni a részvételi hajlandóságot a készítő. Az érvényes és teljes kitöltések száma 2617 volt, a kapott eredményeket az SPSS 24.0 szoftverrel és az AMOS 24.0-val elemezték. Elvégezték a modell illeszkedésének igazolását, továbbá a mérési és strukturális modellek validálását is. A hallgatók és az oktatók aránya (96%, illetve 4%) szintén reprezentatívnak tekinthető.

Az adatok alapján végzett strukturális egyenletmodellezés (*Structural Equation Modeling*, SEM) igazolta az előzetesen felállított kutatási modell hipotéziseinek döntő többségét: a három szolgáltatásminőség-dimenzió 73,3%-ban magyarázta a szolgáltatásokkal való általános elégedettség varianciáját, 62,6%-ban pedig a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulás varianciáját, utóbbi kettő „köztes” változó pedig 33,4%-ban magyarázta a könyvtárhasználati szándék varianciáját. A mérések nyomán kijelenthető, hogy ezen az egyetemen a három szolgáltatásminőség-dimenzió közül a könyvtár mint tér befolyásolja leginkább a kérdőív kitöltőinek általános elégedettségét ($\beta=0,470$), míg a szolgáltatások érzelmi hatása a legkevesbé ($\beta=0,164$). A tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulás szempontjából elsődlegesen az információkontroll dimenziójával állt fenn erősebb összefüggés ($\beta=0,455$), míg a könyvtári környezettel kevésbé ($\beta=0,389$) – a szolgáltatások érzelmi hatása pedig nem állt igazolt összefüggésben a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulással ($\beta=0,007$). A jövőbeli használói szándékot végeztenül inkább befolyásolja a tanulmányi sikerességhez való észlelt

hozzájárulás ($\beta=0,338$), mint a könyvtárral való elégedettség ($\beta=0,294$).

A felmérés eredményeiből több következtetés is levonható. A könyvtári szolgáltatások érzelmi hatása az adatok szerint kisebb szerepet játszik az általános elégedettségben, illetve nincs hatással a tanulmányi sikerességhez való észlelt hozzájárulásra. Ennek magyarázata az lehet, hogy a használók egyre önállóbbá válnak, nem igénylik a könyvtárosi kiszolgálást. A jövőbeli könyvtárhasználatot tekintve a felmérés eredményei szerint elsősorban az vezérli őket, hogy a könyvtár hozzájárul tanulmányi sikerességükhöz, ezért a szolgáltatásfejlesztés során a könyvtárnak az információforrások bővítésére érdemes összpontosítania annak érdekében, hogy megtartsa a mostani használókat, illetve növelje a majdani könyvtárhasználók számát, ezt követően pedig a könyvtári tér kényelmesebbé tételével kell foglalkoznia, hiszen ez a mutató is komoly súllyal szerepelt az általános elégedettség magyarázó tényezői között.

Az SEM-elemzés feltárta a könyvtári minőség dimenzióinak és a könyvtár sikerességének összefüggéseit, rávilágítva az egyes tényezők fontosságára és súlyára. A tanulmány szerzői leszögezik, hogy a jövőbeli könyvtárhasználati szándékot az ún. szándékos cselekvéscséléselmélet (*Theory of Reasoned Action*) alapján illesztették a modelljükbe azzal a kiegészítéssel, hogy nem vették figyelembe a viselkedési normákat, amelyek az egyént nem szándékos cselekvésre, jelen esetben például a kortárs csoport hatására történő könyvtárhasználatra ösztönzik. A kutatás korlátja továbbá, hogy az adatok egyetlen intézményre vonatkoznak.

(Horváth Adrienn)

Lásd még 240

Pénzügyi és gazdasági kérdések

235/2021

BRUNS, Andre – RIMMERT, Christine – TAUBERT, Niels: Who pays? Comparing cost sharing models for a Gold Open Access publication environment. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 60. (2020) 8., p. 853–874.

Ki állja a számlát? A költségek megosztásának modelljei a nyílt hozzáférés arany útjának publikációs környezetében

Hozzáférhetőség; Költségvetés; Kutatás információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Tudományos és szakkönyvtárak

A cikk elemzi a nyílt hozzáférés cikkfeldolgozási díjakon alapuló arany útjának lehetséges pénzügyi hatásait. Választ kíván adni arra a kérdésre, hogy a különböző költségmegosztási modellek azonos vagy eltérő pénzügyi terhet rónak-e a kutatóintézetekre. A megosztás hatásait öt modellre számították ki. Az intézmények elsöprő többsége számára mindegyik modell hasonló kiadásokat eredményez, ám vannak olyan intézmények, melyek számára a legolcsóbb és a legdrágább modell közötti különbség számottevő összeget jelent. Mindezek miatt valószínű, hogy a költségmegosztási modellek napirendre kerülnek a nyílt hozzáférésre való áttérés költségeinek vállalását övező vitákban.

(Autoref.)

Lásd még 203, 206

Személyzet

236/2021

PALUMBO, Laura – BUSSMANN, Jeffra D. – KERN, Barbara: The value of subject specialization and the future of science liaison librarianship. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 4., p. 584–608.

A szakterületi specializáció értéke és a természettudományos kapcsolattartó könyvtárosi munka jövője

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Képesítés; Kutatás információellátása; Személyzet; Tájékoztatás -természettudományi; Tudományos és szakkönyvtárak

Egy 2017-es felmérés keretében amerikai egyesült államokbeli egyetemi kihelyezett (kapcsolattartó) természettudományi szakkönyvtárosokat kérdeztek meg. A 243 válaszadó közül 201 válaszolt az összes kérdésre. Többségük kevesebb mint 10 éve kezdte pályafutását: 42%-uknak 0–5 éves, míg 18%-uknak 6–10 éves tapasztalata volt.

A könyvtár- és információtudományi mesterszakos diplomán kívül a válaszadók többsége rendelkezik természettudományos végzettséggel, ezen belül a legtöbben a biológia és az élettudományok területén szereztek diplomát, őket követik a kémiai és a bioké-

miai végzettségű szakemberek. A válaszadók 83%-a doktori képzést kínáló intézményekben dolgozik.

Több mint egynegyedük egyedüli természettudományi szakkönyvtárosként látja el a feladatait, míg jó egyharmaduk 1–3, valamivel kevesebb mint egynegyedük 4–6 kollégával dolgozik együtt. A válaszadók több mint fele azt tapasztalta, hogy az intézményében foglalkoztatott természettudományi szakkönyvtárosok száma változatlan maradt. Egynegyedük szerint ez a szám csökkent, míg 18% úgy látta, hogy nőtt.

A vezető szakterületek az élettudományok, valamint a fizika terén folyó oktatási és kutatási tevékenység könyvtári támogatása voltak. Ezeket követték a környezettudományok, a műszaki tudományok és a matematika.

A szakkönyvtárosok szakterületi kapcsolattartási feladatai idővel változhatnak. A válaszadók közel fele jelezte, hogy a meglévők mellett új kapcsolattartói feladatokat kapott a felmérést megelőző öt évben, aminek oka többnyire a könyvtárosok számának csökkenése volt, de sok esetben ideiglenes jellegűnek bizonyult. Az új kapcsolattartási feladatok 70%-a a természettudományokat érintette.

A szakterületi kapcsolattartáson túlmenően a könyvtárosoknak néha további funkciókat is be kell tölteniük, ezek leggyakrabban az oktató (oktatástervező) könyvtárosi feladatok. A válaszadók kisebb arányban megjelölték a tudományos kommunikáció, a nyílt hozzáférés és a (kutatási) adatkezelési szolgáltatások feladatkörét is.

A természettudományi szakkönyvtárosok általános könyvtárosi feladatokat is ellátnak, leggyakrabban a gyűjteményfejlesztés és a tanszékek tájékoztatása terén. Az esetek több mint felében e tevékenységek természettudományi vonatkozásúak voltak. Az oktatási és információs műveltségi képzési feladatok egytel kisebb arányban kötődtek a szakterülethez; az egyetlen más egységeinek tájékoztatása, a tudományos kommunikáció és a kutatási adatok kezelésével kapcsolatos szolgáltatások a munkaidő körülbelül egynegyedében, a szakmai szervezeteknek nyújtott külső szolgáltatások, valamint a kutatás és publikálás a munkaidő mintegy egyötödében kötődtek a természettudományokhoz.

A válaszadók több mint fele úgy látta, hogy természettudományos háttere (végzettsége vagy szakmai tapasztalata) jelentős mértékben hozzájárult a teljesítményéhez. Valamivel kevesebb mint egyharmaduk pedig úgy vélte, hogy az valamelyest hozzájárult a teljesítményéhez. Körülbelül egyötödük nem ren-

delkezett természettudományos végzettséggel vagy tapasztalattal, viszont úgy gondolta, hogy az segítette volna szakmai feladatai ellátásában.

Volt, aki úgy vélte, hogy a jövőben további szakosodás várható, ami nagyobb igényt támaszt a természettudományos szakértelem iránt, különösen olyan területeken, mint az informatika, a tudományos kommunikáció és az adatkezelés. Többen úgy látják, hogy a természettudományos háttér az oktatók kedvezőben ítélik meg, mint más tudományágak ismeretét. Egyesek szerint a természettudományos diplomákat többre becsülik, mint a könyvtárosi végzettséget, míg mások úgy gondolják, hogy természettudományi diploma vagy tapasztalat nélkül, könyvtárosként is elsajátíthatók a szakmai ismeretek.

A felmérés résztvevői úgy látják, hogy a jövőben is szükség lesz kihelyezett (kapcsolattartó) természettudományos könyvtárosokra és szakterületi tudásukra. További kutatásokra van szükség annak megállapítására, hogy a természettudományos könyvtárosok feladatai egyre több tanszékre és funkcionális szerepre (pl. kutatásiadat-kezelés) terjednek-e majd ki, illetve hogyan befolyásolja mindez a munkavégzésüket.

(Koltay Tibor)

237/2021

ROMANOVA, Ekaterina Sergeevna: Personal korporativnoj biblioteki : funkcii i kompetencii. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2021) 3., p. 141–156.

Res. angol nyelven

A vállalati könyvtárak személyzete: feladatkörök és kompetenciák

Feladatkör; Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Személyzet; Termelés információellátása; Vállalati könyvtár

A mai értelemben vett vállalati könyvtárak az állami és kereskedelmi szervezeteknél (bankok, alapítványok, ügynökségek, pénzügyi, ipari testületek stb.) működnek. A külföldi gyakorlatban a szakkönyvtárakhoz tartoznak, a szakirodalom foglalkozik szervezeti felépítésükkel, a munkatársak tevékenységével és kompetenciáival.

A Szovjetunióban minden termelő vállalatnak volt műszaki könyvtára, amelyek együttműködtek a tudományos-műszaki információs szervekkel. Az 1990-es években a privatizáció során megszűnt a legtöbb állami és önkormányzati ipari és mezőgazdasági vállalat; hatalmas egyesületek, részvénytársaságok ala-

kultak, néha több száz olyan vállalat egyesítésével, amelyekben korábban volt műszaki könyvtár – ezek sorsa ismeretlen.

A szovjet könyvtártudomány nem ismerte a vállalati könyvtár típusát, bár az 1994. évi könyvtári törvény már említést tesz róluk. A BBK (az ún. szovjet osztályozási rendszer) most sem tartalmaz ilyen könyvtártípust, a mai vállalati könyvtárak nem tagjai az Oroszországi Könyvtári Egyesületnek, de vannak törekvések helyük megtalálására az országos könyvtári rendszerben. Nehéz elképzelni, hogy egy nagy, főleg ipari részvénytársaság könyvtár nélkül működjön, de nem könnyű tőlük információt kapni. A szerzőnek azonban sikerült kapcsolatot teremtenie velük, és információt gyűjtenie a vállalati könyvtárak munkatársairól. A hagyományos könyvtárosi feladatok (gyarapítás, feldolgozás, olvasószolgálat stb.) helyett, amelyek hatékony ellátása a képzettségtől, a tapasztalatoktól és a kompetenciától függ, ma a munka a vállalati irattár kezeléséből, fordítások és kivonatok készítéséből, vendégfogadásból, reklámanyagok összeállításából, túrák szervezéséből és hasonló feladatokból áll. Sok helyen nem is értik, miért van szükség a könyvtárosi képzettségre, sokszor szakképesítés nélküli dolgozókat alkalmaznak. A valóság azonban ráébresztette a vállalatok vezetőit a könyvtár értékére, arra, hogy képzett referens nélkül lehetetlen kigyűjteni a folyamatos vagy a stratégiai irányítási döntésekhez szükséges információkat.

A vállalati könyvtárosokkal szemben külföldön támasztott követelményeket az USA Szakkönyvtári Egyesülete (*Special Libraries Association, SLA*) a *Financial Times*-szal közösen kutatta 2013-ban. A 2016-ban publikált kompetenciakövetelmények szerint az elvárások a következők:

- aktuális analitikus információs anyagok előállítása a használói elvárásokra felkészülve;
- szoros partneri kapcsolatok kiépítése a használókkal;
- együttműködés a külső információs szolgáltatókkal, tapasztalatszerzés, részvétel szakmai konferenciákon;
- folyamatos tanulás, a szervezet fejlesztési tendenciáinak megértése, az ismeretek gyakorlati alkalmazása;
- az etikai normák és a használókkal folytatott kommunikáció szabályainak betartása.

A fentieket olyan személyes tulajdonságokkal lehet kiegészíteni, mint például a kritikai gondolkodás,

kezdeményezőképeség, kreativitás, a problémák megoldásának innovatív megközelítése.

Ami az oroszországi helyzetet illeti, a kompetenciák jegyzékét a vállalat vezetőségének úgy kell kidolgoznia, hogy az az általános követelmények mellett tartalmazza a dolgozóval szembeni elvárásokat (az ellátandó feladatoknak megfelelő végzettség, szakmai ismeretek, munkatapasztalatok, személyes tulajdonságok). A munkára jelentkezőnek első lépésként rendelkeznie kell az ún. küszöb- (minimális) kompetenciákkal (személyes tulajdonságokkal): felelősségtudat, pontosság, kommunikációs képesség, csoportmunkában való részvétel, önállóság. A jelentkezők közül a legjobbakat a következő, ún. differenciált kompetenciák alapján választják ki: információkeresés, gondolkodás, együttműködés, bekapcsolódás a munkába, alkalmazkodóképesség, tanulás (a különböző ismeretek közti kapcsolat kialakítására, azok rendezésére való képesség és szándék), adatkeresés és -elemzés, az etikai normák követése a szakmai munkában. A felsoroltak az intézmény sajátos követelményeivel egészíthetők ki. Mivel a könyvtárosok feladataikat önállóan oldják meg, fontosak még a vezetési, irányítási kompetenciák, amelyek a szakmai motivációt, a tervezési és a költségvetési elvek ismeretét, a humán erőforrás és a projektek irányítását, a kockázatok kezelését és a döntéshozatali képességet tükrözik.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 211, 228, 230

Módszertani irányítás

Lásd 216

Marketing, közönségkapcsolatok

238/2021

HWANG, Soo-Yeon [et al.]: Institutional repository promotion : current practices and opinions in Texas academia. – Bibliogr. In: New review of academic librarianship. – 26. (2020) 1., p. 133–150.

Az intézményi repozitóriumok népszerűsítése: jelenlegi gyakorlatok és vélemények Texas felsőoktatási intézményeiben

Egyetemi oktató; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Marketing

Egy intézményi repozitórium oktatóknak és végfelhasználóknak való népszerűsítése nehéznek bizonyulhat. A cikk szerzői felmérést végeztek az intézményi repozitóriummal rendelkező texasi felsőoktatási könyvtárak körében, és mind a könyvtárvezetőket, mind a repozitóriumkezelőket megkérdezték, hogyan népszerűsítik és fejlesztik a repozitóriumukat a méretét és a letöltések számát tekintve. Ezenfelül tanulmányozták a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ARL) tagkönyvtárainak és a texasi felsőoktatási könyvtáraknak a honlapjait, hogy képet kapjanak arról, más intézmények hogyan helyezik el a repozitóriumokra mutató linkeket a honlapjaikon, illetve hogyan nevezik el azokat a figyelem felkeltése érdekében. A szerzők megvizsgálják és részletezik az aktív marketinggel kapcsolatos megállapításokat, amely az oktatókra irányul és az intézményi repozitórium bővítését célozza, illetve a passzív népszerűsítési erőfeszítéseket, mint például a könyvtár honlapján elhelyezett linkeket, az egyéni arculatépítést, amely segít az embereknek megtalálni és megjegyezni a repozitóriumot, és így tovább. Az eredmények szerint a legtöbb marketingtevékenység az oktatókat célozza meg, és csak minimális mennyiségű aktív marketing-erőfeszítés irányul a végfelhasználókra.

(Autoref.)

239/2021

O'NEILL, Brittany – KELLEY, Rebecca: Delivering bad news : crisis communication methods in academic libraries. – Bibliogr. In: College & research libraries. – 82. (2021) 3., p. 310–331.

Rossz hírek közlése: kríziskommunikációs módszerek a felsőoktatási könyvtárakban

Felsőoktatási könyvtár; Kommunikáció -használókkal; Vezetés

A jelen feltáró kutatás a felsőoktatási könyvtárak kríziskommunikációs módszereit vizsgálja. A szerzők egy kérdőívet küldtek ki a Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ARL) tagintézményeinek (főiskoláknak és egyetemeknek) könyvtári dolgozói számára, hogy képet kapjanak arról, kommunikálták-e a rossz híreket az intézmények partnerei felé a különböző kisebb, nagyobb, illetve felmerülő krízishelyzetekben, és ha

igen, hogyan, ki és mikor. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók többféle kommunikációs stratégiát alkalmaznak, amelyek krízishelyzettől függően változnak. Az adatokból például kiderül, hogy a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondását, illetve az egészségügyi és biztonsági kockázatokat lassabban kommunikálták, mint a hozzáférhetőséggel kapcsolatos híreket, és sokkal gyakrabban fordult elő, hogy az előbbi krízishelyzeteket egyáltalán nem is kommunikálták. A válaszadók más krízishelyzetekhez képest gyakrabban jártak el úgy a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondásakor, hogy csak akkor kommunikálták a döntést, ha használói konkrétan rákérdeztek. Míg a hozzáféréssel kapcsolatos problémákat, valamint az egészségügyi és biztonsági kockázatokat a könyvtárak általában a közösségimédia-felületeken és a honlapjukon keresztül kommunikálták, addig a könyvtárak partnerei a folyóirat- és adatbázis-előfizetések lemondásáról általában a kapcsolattartó könyvtárostól kapott személyre szóló e-mailek, az adott felsőoktatási intézmények dolgozóival való személyes találkozások, valamint a könyvtár honlapján közzétett hírek révén értesültek. Az eredmények szerint a válaszadók gyorsabban kommunikálták a kisebb krízishelyzeteket, ugyanakkor inkább vonakodtak az olyan krízishelyzetekről tájékoztatni ügyfeleiket, amelyek ronthatják intézményük hírnevét. A különböző krízishelyzetekre adott eltérő válaszok gyakran ellentmondtak a jó gyakorlatoknak arra vonatkozóan, kell-e közölni a rossz híreket, és ha igen, ki tegye azt meg és mikor. Az eredmények rámutatnak, hogy a felsőoktatási könyvtárak számára elengedhetetlen az átfogó kríziskommunikációs tervek kialakítása, amelyek hangsúlyozzák a megfelelő időzítést és az átláthatóságot.

(Autoref.)

240/2021

PISANSKI, Jan – ŠVAB, Katarina: Evaluating public library events using a combination of methods. – Bibliogr. In: Libri. – 71. (2021) 1., p. 65–75.

A közkönyvtári rendezvények értékelése kombinált módszerekkel

Felmérés; Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Rendezvény; Városi könyvtár

A Ljubljana Városi Könyvtár munkatársai a Ljubljana Egyetem kutatóival együttműködésben kutatáso-

kat végeztek a felnőtteknek szóló könyvtári programok, rendezvények értékelésének céljából. A szerzők ebben a tanulmányban az alkalmazott módszerek és lépések leírására fókuszáltak; az események és a látogatók jellemzőit több szempontú, többlépcsős, egymásra épülő kutatással vizsgálták meg, a trianguláció elvét használva. A trianguláció többféle megközelítés eredményeinek egymáshoz viszonyítását jelenti, amely segít kiküszöbölni az egyetlen adatgyűjtési technika használatából eredő pontatlanságokat.

A kutatási kérdések a következők voltak:

1. Milyen jellegűek a rendezvények a Ljubljana-i Városi Könyvtárban?
2. Kik vesznek részt a programokon?
3. Milyenek a rendezvénylátogatási szokások?
4. Milyen a felhasználói élmény a programokon?
5. Hogyan látják a könyvtárosok a rendezvényeket?

A kutatók először kisebb, előzetes vizsgálatokat folytattak, majd az eredményeket felhasználták a rendezvények résztvevőinek körében elvégzendő nagyobb felmérés elkészítéséhez. A tanulmány kronológiai sorrendben mutatja be ezeket a részkutatásokat, melyek mindegyike több kutatási kérdésre is szolgált válaszokkal.

Első lépésként azokat a – rendezvényekkel kapcsolatos – statisztikákat és információkat tekintették át, amelyek már rendelkezésre álltak. A statisztikai adatok vizsgálatán felül tartalomelemzésnek vetették alá a programokról szóló brosúrákat és a könyvtári honlap vonatkozó híreit. A cél az volt, hogy átfogó képet kapjanak a teljes városi könyvtári hálózatban zajló eseményekről (típusok, helyszínek, időpontok stb.). Második lépésként a rendezvények 17, különböző háttérrel rendelkező látogatójával készítettek interjút annak érdekében, hogy első kézből szerezzenek információkat a résztvevők jellemzőiről, motivációjáról, a könyvtári eseményekkel kapcsolatos elvárásairól, tapasztalatairól, elégedettségéről, valamint arról, hogy honnan értesültek a programokról. Az interjúkészítés mellett megfigyeléseket is végeztek a rendezvényeken, információkat gyűjtve nemcsak a közönség szerkezetéről, hanem az előadók és a résztvevők viselkedéséről és reakcióiról is. Az interjúk eredményei, valamint az események megfigyelései alapján 7 tipizált felhasználót, úgynevezett perszónát

dolgoztak ki, elősegítve, hogy a könyvtárosok meghatározott célcsoportoknak tudjanak programokat tervezni.

Miután összegyűjtötték az előzetes információkat a használókról, a kutatás szerzői harmadik lépésként összesen 10, programszervezésért felelő könyvtárossal készítettek interjút a könyvtár különböző fiókjából. Arra keresték a választ, hogy a könyvtárosok hogyan választják ki, hogy milyen rendezvényt szervezzenek, hogyan tervezik, szervezik, népszerűsítik és értékelik a programokat, illetve hogyan elemzik a közösséget és annak demográfiai jellemzőit. Ezenfelül a kutatás arra is kitért, hogy a munkatársak hogyan szereznek információt arról, hogy mi érdekli a használókat, hogyan kapnak visszajelzést a látogatók tapasztalatairól, együttműködnek-e a helyi közösséggel, és ha igen, milyen mértékben, továbbá hogy van-e külön stratégiájuk a potenciális résztvevők megnyerésére. Rákérdeztek a könyvtárosok által tapasztalt problémákra és dilemmákra is.

Utolsó, negyedik lépésként egy nagy kérdőíves felmérést végeztek a rendezvények résztvevői körében. A 790 fő által kitöltött kérdőívben azt kívánták megtudni, hogy kik vesznek részt az eseményeken, milyenek a részvételi szokásaik, valamint milyen élményeket szereznek a programok során. Különösen a felhasználói élmény három aspektusára összpontosítottak: a minőségre, a hasznosságra és a szórakoztatásra. A felmérésben szereplő kérdések körülbelül fele az egyes rendezvényekre és azok főszereplőire vonatkozott, míg a másik fele a válaszadóknak a könyvtár rendezvényein való részvétellel foglalkozott általában. A kérdőív részeként reakciókártyákat használtak, amelyek segítségével a résztvevők tetszőleges számú pozitív vagy negatív jelzőt választhattak az esemény és az előadók jellemzésére.

A módszerek kombinálása beváltotta a hozzá fűzött reményeket, a részkutatások összesítésével sikerült átfogó képet kapni a rendezvényekről. Az elvégzett kutatások eredményeképpen a könyvtár iránymutatásokat készített a felnőtteknek szóló jövőbeli programok szervezéséhez.

(Békésiné Bognár Noémi Erika)

Lásd még 212, 226, 253

Felhasználók és használat

Általános kérdések

241/2021

BERTRAND, Aurélie: Inclure par l'empowerment : l'hypothèse du tiers-lieu culturel La Bulle. – Bibliogr. In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2020) 2., p. 1–8.

Res. angol nyelven

A részvétel mint az inklúzió útja: a La Bulle mint „harmadik hely” példája

Használó; Komplex művelődési intézmény; Közművelődés; Társadalmi követelmények; Vezetés

A kulturális „harmadik helyként” funkcionáló *La Bulle* ('Buborék') egy olyan kísérleti jelleggel létrehozott közösségi tér Franciaországban, mely az állampolgárok heterogén csoportjainak együttélését, aktív sokféleségét hangsúlyozó inklúziót tette meg működésének alapelvevé. Az elmúlt évtizedben elterjedőben lévő „harmadik helyek” (ld. *Ray Oldenburg* fogalmát) a folytonosan változó társadalmi igényekre kívánnak a gyakorlatban reagálni. Mindegyik ilyen kezdeményezés egyéni tevékenységgel, finanszírozási móddal és fizikai/virtuális megvalósítással bír, de közősek az alapértékeik (kreativitás, megosztás, gazdasági élet ösztönzése), valamint az, hogy az önkéntes állampolgári részvételen alapulnak.

A La Bulle 2020 márciusában nyílt meg Annemasse település egyik felzárkóztatandó zónájában a helyi közösség ötéves együttműködésének eredményeképpen, miután az önkormányzat megvásárolt egy üresen álló 250 m² alapterületű helyiséget egy kereskedelmi központban. Az ingyenes településközi közművelődési hálózathoz tartozó létesítmény a könyvtár, a játékkönyvtár (*ludothèque*) és a közösségi tér hibridizációjának tekinthető.

A La Bulle-t egyben egy olyan kísérleti terepnek is szánják, ahol egy innovációs és modernizációs menedzser irányításával megvalósul a „felszabadító közeg” vezetési szemlélete. A szervezeti kultúrát az átláthatóság, a bizalom, a szubszidiaritás és a hibázáshoz való jog jellemzi; a nyolc teljes munkaidős alkalmazottból álló csapat minden tagja egyformán részt vesz a központ életében, a projektek irányítá-

sában, valamint a lakosokkal és a partnerekkel való kapcsolattartásban.

Az inklúzió a polgárok bevonásával, felhatalmazásával valósul meg leginkább. Így a hely neve, kinézete, koncepciója, nyitvatartása, működése, szolgáltatásai és rendezvényei a szereplők kívánságát és bevonódását tükrözik. Havi rendszerességgel tartanak mindenki számára nyitott eszmecsereket, melyek során a La Bulle-t érintő bármely ügy napirendre kerülhet. Az intézmény irányítása maga is demokratikus: a határozatok elfogadása szavazás útján történik, ahol a La Bulle közösségét adó három csoport, a választott tisztviselők, a szakemberek és a lakosság egyformán képviselteti magát. A polgárok csoportja nyitott, tekintet nélkül korra, társadalmi rétegre, közösségi hovatartozásra, lakóhelyre, beiratkozásra vagy arra, hogy az illető milyen gyakran jelenik meg. A választott tisztviselők testülete olyan képviselők közül áll, akik a kultúra, a gyermek- és ifjúságügy, illetve az állampolgári részvétel területéért felelnek. A szakmai testületet a településen dolgozó könyvtárosok és játékkönyvtárosok alkotják.

A három csoport osztozik a La Bulle négy vezérelvén: nyitottság (fedezzük fel együtt), innováció (álmodjuk meg együtt), inklúzió (legyünk együtt) és együttműködés (csináljuk együtt). Az értékrendből fakadó agilis működés része a rugalmasan alakítható bútorzat és a rotációval frissített és aktualizált gyűjtemény, ami lehetővé teszi, hogy az intézmény reagáljon a lakosok igényeire. A La Bulle célja az is, hogy kapuként szolgáljon a terület más erőforrásaihoz; a munkatársak a segítséget kérőket igyekeznek saját kompetenciáiknak megfelelő mértékben támogatni és továbbirányítani az illetékes szolgáltatóhoz, hivatalhoz.

A kulturális jogokról szóló *Fribourgi nyilatkozat* elveivel összhangban nem tesznek különbséget a kultúra különböző formái és hordozói között (a regény ugyanazon a polcon kap helyet, mint a játék vagy a DVD). Az inklúziót segíti az is, hogy az információs műveltség elsajátítását a számítógép szerepének trivializálásával mozdítják elő: a fotelek közé elhelyezett gépek használóikat arra ösztönzik, hogy egymást spontán módon segítsék. Az inklúzió elvének ez az ún. facilitációt lehetővé tevő helyzet felel meg leginkább, melyben a használók egyenrangú fél-

ként vesznek részt, szemben a mediációs helyzettel, amikor a könyvtáros közvetíti a felek és a (digitális) források között.

A megnyitása utáni időszakban a La Bulle a lakosokra bízta a programok kialakítását: az emberek fokozatosan és spontán módon kezdtek hozzájárulni a hely életéhez (felolvasás a gyerekeknek, korreptálás, festőműhely, bevezetés az angol nyelvbe stb.). A folyamatot segíti, hogy nem várnak szigorú elköteleződést az önkéntesektől, inkább alacsonyban tartják a küszöböt. A La Bulle indirekt módon egy dinamikus, tanuló és innovatív közösséget kíván teremteni, *Richard Thaler nudge*-elméletének szellemében, miszerint az emberek a választásaikhoz nyújtott kis segítséggel terelhetők a közjó felé.

A járványügyi helyzet ellenére a statisztikák igen kedvezőek és előremutatóak: működésének kevesebb mint egy éve alatt a La Bulle több mint 14 ezer látogatóval és közel 900 aktív kölcsönzővel büszkélkedhet.

(Kádár Krisztina)

242/2021

COLASANTI, Nathalie – FIORI, Valerio – FRONDIZI, Rocco: Promoting knowledge circulation in public libraries : the role of gamification. – Bibliogr. In: Library management. – 41. (2020) 8/9., p. 669–676.

A tudásáramlás támogatása a közkönyvtárakban: a gamifikáció szerepe

Használó; Honlap; Játék; Kommunikáció -használókkal; Kölcsönzés; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Városi könyvtár

A jelen tanulmány célja, hogy megvizsgálja az ösztökélés (*nudge*) és a viselkedés-közgazdaságtanból vett megfontolások hatását a közkönyvtárakban megvalósuló tudásáramlás népszerűsítésére és előmozdítására. A szakirodalom tanúsága szerint az olyan megközelítések, amelyek az egyének kívánt viselkedésformákra történő ösztökélésén alapulnak, valójában hatékonyabbak lehetnek, mint a felülről lefelé irányuló, adott esetben túlzónak észlelt intézkedések. A kutatási kérdések megválaszolása érdekében a cikk egy feltáró esettanulmányt elemez Róma közkönyvtári hálózatáról (*Biblioteche di Roma*, BdR). A BdR 2009-ben indította el online platformját, de az sosem volt képes erős kapcsolatot teremteni az offline tevékenységekkel, és az olvasói hozzájárulások (például kommentek és könyvértékelések) száma nagyon

alacsony maradt. 2018-ban a BdR bevezetett egy gamifikációs szekciót a honlapján azzal a céllal, hogy növelje a használói interakciók és a könyvkölcsönzések számát. A szerzők a gamifikáció alkalmazásából származó adatokat mind városi szinten, mind a különböző városrészekben belül bemutatják és elemzik. Az eredmények azt mutatják, hogy a gamifikáció bevezetése sikeresnek bizonyult a használók interakcióinak és elkötelezettségének növelésében mind online, mind offline.

A tanulmány értékes hozzájárulással szolgál, tekintve, hogy a *nudge*-elmélet és a gamifikáció bevezetését vizsgálja egy közkönyvtári rendszerben.

(Autoref.)

Lásd még 201

Használat- és igényvizsgálat

243/2021

CONNELL, Ruth Sara – WALLIS, Lisa C. – COMEAUX, David: The impact of COVID-19 on the use of academic library resources. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 40. (2021) 2., p. 1–20.

A Covid19 hatása a felsőoktatási könyvtárak forrásainak használatára

Felsőoktatási könyvtár; Nyitvatartási idő; Statisztika; Szolgáltatások használata

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) 2020 májusában végzett felmérése utáni sajtóközlemény szerint a koronavírus-helyzet miatti lezárásokkal a könyvtárak ugrásszerű növekedést tapasztaltak a digitális tartalmak használatában, az online tanulásban és a virtuális programok számában – noha a kérdéssorban nem szerepeltek a használatra vonatkozó elemek. A jelen cikk szerzői három egyesült államokbeli egyetemi könyvtár példáján keresztül a használati adatok csökkenéséről számolnak be 2020 tavaszát tekintve.

Kisebbségi nagyobb időbeli eltérésekkel 2020 márciusában mindegyik felsőoktatási könyvtár bezárt az országban, és kizárólag online szolgáltatásokat nyújtott. Az elektronikus (könyvtárközi) kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás, a *discovery*-felületek és az e-források adatbázisai, valamint az e-mailés és chat-referenz azonban nem jelentettek újdonsá-

got ezekben az intézményekben, ahogy a felhőalapú könyvtári rendszerek egyre terjedő használata is megkönnyítette a távmunkára való átállást. Azaz a felsőoktatási könyvtárakban a távszolgáltatás megvalósítása potenciálisan nem befolyásolta annyira a használati trendeket; a járvány miatti bezárás és a távoktatás bevezetése – más tényezőkkel, például a forgalmazók és kiadók által átmenetileg ingyenessé tett online gyűjteményekkel együtt – azonban mégis érezte a hatását.

A szerzők a három egyetemi könyvtárat összehasonlító vizsgálathoz négy időintervallumot állítottak fel. Az egyik időszak január-február(-március eleje) volt (egyetemenkénti eltérésekkel a helyi adottságoknak megfelelően), a másik március közepétől május első feléig tartott. Mindkét időszak adatait összegyűjtötték 2019-re és 2020-ra vonatkozóan is, így képet kaptak a használati statisztikák változásáról a Covid-lezárásoktól függetlenül (kontroll-időablak), illetve a lezárások alatt (Covid-időablak). Ezzel a módszerrel tekintetbe vehetők a koronavírus-hatástól független tendenciák is, amelyek már 2020 januárjára-februárjára is jellemzőek voltak, bázist képezve a tavaszi hónapok Covid-hatásához. A következő mutatókat vették sorra a *Google Analytics*, az oldalmegtekintések száma és forgalmazói statisztikák alapján (nem mindegyik mutató volt vizsgálható mindegyik egyetemen): könyvtári honlap használata; katalógus-használat; *discovery*-eszköz használata; *LibGuides*-ok használata; az A–Z adatbázislisták használata; könyvtárközi kölcsönzés; teljes dokumentumok letöltése az EBSCO-ban és a *ProQuest*-ben; online interakciók a használókkal (chat, konzultációk, *Kérdezd a könyvtárost!* stb.).

A Louisiana Állami Egyetem (LSU) közel 30 ezer hallgatóval bíró kutatóegyetem, amelynek könyvtára 3 millió nyomtatott kötettel és 100 munkatárssal rendelkezik. A Covid-időablakban a *Kérdezd a könyvtárost!* szolgáltatás használata, a *LibGuides*-használat, a könyvtárközi kérés és kölcsönzés jelentősen nőtt (+535%, +56%, +35%, +56%), míg a *discovery*-felület, a honlap és a katalógus felkeresése visszaesett (–17%, –21%, –25%). A ProQuest és az EBSCO letöltési statisztikái hullámzást mutattak (ProQuest: –52%, EBSCO: +30%).

Az Északkelet-Illinois Egyetem (NEIU) közel 7 ezer hallgatót számlál, könyvtárai 500 ezer kötetesek, és 30 munkatársat foglalkoztatnak. A Covid-időablakban szinte minden vizsgált mutató esett, kivéve a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket, a kutatási konzultációkat és a chat-referenszt (+35%, +31%,

+17%). Számos használati adat eleve alacsony volt, és a kontroll-időablakban is csökkent; ennek oka abban keresendő, hogy a beiratkozások száma évről évre egyre alacsonyabb az állami intézményben. A Valparaiso Egyetem (Valpo) kevesebb mint 3500 hallgatóval rendelkező magánegyetem, melynek könyvtára közel 450 ezer kötetet foglal magában, és 19 főt foglalkoztat. A Covid-időablakban mindegyik használati mutató romlott (a legnagyobb mértékben a katalógus használata: –77%), a chat-referenszt kivéve (+85%).

A kutatáshoz kiszámították a kontroll-időablak bázishatásával korrigált, „nettó” Covid-hatást is. (Példának okáért az LSU könyvtárának katalógusa a kontroll-időablakban 2020-ban 5%-kal csökkent, míg a Covid-időablakban 25%-kal, így a Covid számlájára írható nettó csökkenés 20%-os.) Ez az érték az LSU könyvtárban 10 mutatóból 5-ben volt negatív, a NEIU könyvtáraiban 9-ből 6 esetben, míg a Valpo könyvtárban 10-ből 8 esetben. Közös volt a három intézményben a könyvtári honlap, a könyvtári katalógus, a *discovery*-felület, illetve a fontos adatbázisok használatának visszaesése, ami több okra vezethető vissza: a nem elérhető nyomtatott állomány miatt a használók nem látták értelmét a katalógus felkeresésének, illetve a könyvtári számítógépeken kezdődőként beállított könyvtári honlapok sem számítottak bele a statisztikába. Szintén mindhárom vizsgált egyetemi könyvtárra jellemző volt az online tájékoztatások számának növekedése, azaz a használókkal való virtuális kommunikáció sikeresnek mondható. Az a tény, hogy a legnagyobb (kutató-) egyetemi könyvtár használati mutatói estek vissza a legalacsonyabb mértékben a három intézmény közül, arról árulkodik, hogy ott tanultak a legnagyobb számban olyan hallgatók, akik a járványidőszakban is eltökéltek voltak tanulmányaik folytatása mellett. További kutatások szükségesek annak vizsgálatára, hogy a könyvtárhasználati mutatók hogyan változnak az idő előrehaladtával, ahogy minden szereplő alkalmazkodik a járványhelyzethez. [A cikk 2020 ősze előtt íródott – a Ref.]

(Szabó Piroska)

244/2021

INDRÁK, Michal – POKORNÁ, Lenka: Analysis of digital transformation of services in a research library. – Bibliogr. In: Global knowledge, memory and communication. – 70. (2021) 1/2., p. 154–172.

A szolgáltatások digitális átalakulásának elemzése egy tudományos könyvtárban

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Kölcsönzés; Statisztika; Szolgáltatások használata; Tudományos és szakkönyvtárak

A Morva Könyvtár Csehország második legnagyobb könyvtára, állománya 2018-ban 4 236 898 dokumentumot foglalt magában, aktív használóinak száma 19 504 fő volt. A tapasztalatok szerint a nyomtatott állomány használata régóta csökkenő tendenciát mutat. Jelen tanulmány ennek tükrében a digitalizálás és a digitális átalakulás szükségességét és jelentőségét vizsgálja, három fő adatforrásra támaszkodva.

Az egyik az éves könyvtári statisztika, amely olyan alapvető információkat tartalmaz az „offline” könyvtárhasználatról, mint a regisztrált használók, a könyvtárlátogatások, a kölcsönzések vagy a helyben használatok száma. Az elemzés másik adatforrását a digitális könyvtár (<https://www.digitalniknihovna.cz/>) használatai adatai adják, ezek egyrészt a naplófájlok, másrészt a *Google Analytics* adatain alapulnak. A harmadik adatforrást annak a felmérésnek a választási képezik, amelyet a Morva Könyvtár készített a digitális könyvtár használói körében.

A 2014 és 2018 közötti „nem digitális” könyvtárhasználati statisztikai adatokat elemezve az látszik, hogy míg a regisztrált használók száma csak kisebb mértékben csökkent az időszakban (20 551-ről 19 504-re), a látogatások, a kölcsönzések és a helyben használatok száma egyaránt jelentősen visszaesett (rendre 18,14%-kal, 30,69%-kal és 33,04%-kal), ellenben az egy látogatásra eső kölcsönzések száma nőtt, ami arra utal, hogy a használók célirányosabban keresik fel a könyvtárat, és nem például közösségi térnek tekintik. A demográfiai adatok közül talán a legérdekesebb, hogy a használók 94,73%-a aktív korú. Ennek fő oka az lehet, hogy a könyvtár egyik kiemelkedő célcsoportját a felsőoktatási hallgatók és a 30 évnél fiatalabb dolgozók jelentik.

A digitális könyvtár naplófájladatai azt mutatják, hogy a 2014 és a 2018 közötti időszakban a megtekintett oldalak száma megsokszorozódott: 2018-ra elérte az 5 651 335-öt, aminek közel kétharmadát az időszaki kiadványok tették ki, összefüggésben azzal, hogy a tömeges digitalizálás miatt a digitálisan elérhető periodikumokat már csak kivételes esetekben forgalmazzák nyomtatott formában. A digitális könyvtár 2018-ban a *Google Analytics* szerint 214 349 látogatóval és 452 284 munkamenettel (ses-

szion) büszkélkedhetett. Szintén a *Google Analytics* által mért adatokból kiderült, hogy ebben az évben a digitális könyvtárnak nagyon sok külső látogatója volt, elsősorban Csehországból (a morva régió csupán 20,7%-ot tett ki), de külföldről is (Szlovákia: 7,84%, Németország: 2,25%). Ez is bizonyítja, hogy a digitális könyvtár jóval szélesebb elérést biztosít, mint a hagyományos, helyhez kötött könyvtár. Az adatok alapján továbbá az is megállapítható, hogy a digitális könyvtár felkereséseinek (munkamene-teinek) száma 2018-ban 19,93%-kal meghaladta a Morva Könyvtár személyes látogatásainak számát (452 284 szemben a 377 115-tel).

A könyvtár Facebook-oldalán közzétett kérdőívet 88 személy töltötte ki; a célja annak felmérése volt, hogy a használók hogyan viszonyulnak a digitális könyvtárhoz. A főbb megállapítások közé tartozik, hogy a kitöltők mindössze 26,1%-a rendelkezik olvasójegy-gyel (regisztrált használók), továbbá hogy a digitális könyvtár következő jellemzőit értékelték leginkább: gazdag tartalomkínálat, kényelmes navigáció, szabad hozzáférhetőség.

Fontos megjegyezni, hogy amikor digitális átállásról beszélünk, nem csupán az analóg állomány digitális elérhetővé tételére kell gondolni: a digitalizációhoz hozzátartozik az elektronikus felületek felhasználóközpontú fejlesztése, valamint a különböző szolgáltatások (pl. tanulástámogatás és képzés) digitalizációja is. Tekintve a tudományos könyvtárak fizikai látogatottságának várható további stagnálását vagy csökkenését, a jövő mindenképpen a digitális szolgáltatásoké. Mivel a közösségi központok szerepét inkább a közkönyvtárak láthatják el, a tudományos könyvtáraknak elsősorban a jól működő, bárholonnan elérhető digitális infrastruktúra biztosítására érdemes összpontosítaniuk.

Összegzésként elmondható, hogy a Morva Könyvtárat fizikailag ugyan egyre kevesebben, de a digitális könyvtárat egyre többen használják, ám ez utóbbi használók pontos összetételét és számát nehéz felmérni, továbbá a mért adatok sem vehetők össze könnyedén más könyvtárak adataival. (A cseh könyvtárakban nincsenek egységesen használt mérési eszközök, és például a *Google Analytics* más eredményeket mutat, mint a könyvtárak saját szervei.) Az online látogatók esetében nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ki tartozik a könyvtár regisztrált használói közé, ami a finanszírozás megtérülési rátája és a szolgáltatás hatásmérése miatt fontos szempont. Növelheti a regisztrációk számát, hogy Csehország elérhetővé készül tenni a kereskedelmi

forgalomban nem kapható művek digitalizált változatait a regisztrált könyvtárhasználóknak (2018-ban a digitális könyvtár tartalmának 17%-a tartozott közkincs körbe).

A könyvtári állomány és a könyvtári szolgáltatások digitalizációjára egyre nagyobb igény mutatkozik. A használati adatok alapján sejthető, hogy a könyvtárosok szerepe a jövőben át fog értékelődni, és egyre fontosabb lesz koordináló és mentori tevékenységük a hamis információk kiszűrése, a megbízható információk rendszerezése és a helyes információfelhasználás oktatása terén.

(Nagy Andor)

245/2021

PALSDOTTIR, Agusta: Data literacy and management of research data – a prerequisite for the sharing of research data. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 73. (2021) 2., p. 322–341.

Adatműveltség és kutatásiadat-kezelés – a kutatási adatok megosztásának előfeltétele

Adatfeldolgozás; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

Egy, az Izlandi Egyetem kutatóit érintő 2017-es felmérés kérdéseit a megcélzott populáció 18%-a, 139 tudományos kutató és doktorandusz válaszolta meg. Az eredmények azt mutatják, hogy az adatok menedzselése nem szokásos gyakorlat a kutatók körében, és az ezzel kapcsolatos ismeretek is korlátozottak. Úgy látják viszont, hogy az egyetemeknek vezető szerepet kellene vállalniuk ezen a téren. Sürgősen szükség volna tehát arra, hogy a kutatók megértsék a szakmai ismereteken alapuló adatkezelés fontosságát, a könyvtárak pedig olyan forrásokat és képzéseket biztosítsanak számukra, amelyek lehetővé teszik az adatkezelési módszerek hatékony és produktív alkalmazását.

A válaszok alapján megállapítható, hogy a résztvevők nagy többsége (83%) bizonytalan volt abban, hogy intézménye rendelkezik-e adatkezelési tervvel (*Data Management Plan*, DMP). 66%-uk még soha nem használt ilyen tervet kutatásaihoz, és a válaszadók fele bizonytalan volt abban, hogy ez hasznos lenne-e kutatási adatainak kezeléséhez. Ugyanakkor többségük szeretné, ha ők is hozzáférnének adatkeze-

lési tervekhez intézményükben. 63%-uk egyetértett azzal, hogy minden egyetemen szükség lenne ilyen tervre. Az állítással legkevésbé a humán tudományok képviselői értettek egyet.

Ami az adatkezelési módszereket illeti, a kutatók leggyakoribb tevékenysége az adatokra való hivatkozás (67%) volt. A válaszadók többsége nem társított kiegészítő (adminisztratív, technikai stb.) információkat kutatási adataihoz. A metaadatok fogalmát 60%-uk vagy nem ismerte, vagy bizonytalan volt a jelentésével kapcsolatban. A résztvevőket megkérdezték, hogy van-e egyetemükön az adatok repozitóriumokba történő feltöltéséhez használható, előírt metaadatkészlet. A kutatók több mint 90%-a mindhárom tudományterületen bizonytalan volt ebben a kérdésben. A válaszadók szinte soha nem követtek metaadatszabványokat kutatási adataik címkézésére, belső használatú metaadatokat is csak 36% alkalmazott rendszeresen. Ugyanakkor a természettudományok területén dolgozó kutatók nagyobb valószínűséggel használtak metaadatokat, mint a másik két területen tevékenykedő kollégáik.

A résztvevők többsége egyetértett azzal, hogy az egyetemeknek adatkezelési tervvel kellene rendelkezniük, valamint szabványos fájlnevezési rendszert kellene szorgalmazniuk. A válaszadók közel fele szerint minden egyetemnek rendelkeznie kellene előírt metaadatkészlettel az intézményi repozitóriumokba való adatfeltöltéshez.

A válaszadók több mint fele részesült valamilyen képzésben az adatkezelés terén. Ezek közül a leggyakoribb a DMP-k készítésére vonatkozott. A válaszadók közel egyharmada kapott oktatást a kutatási adatokra való hivatkozások formáiról. Kevesen részesültek képzésben a metaadatok használatáról. 76% nyitott volna az adatkezeléssel kapcsolatos más képzésekre is, különös tekintettel a metaadatokra és a fájlok következetes elnevezésének kérdéseire.

A legtöbb kutató saját eszközein tárolja az adatokat; több mint felük vette igénybe az egyetemi tárolókapa-
citásokat. A külső adatrepozitóriumokat kevesen használják. Az összes tudományterület kutatói úgy látták, hogy az adatokat a hosszú távú hozzáférés érdekében az egyetemeken kellene tárolni.

(Koltay Tibor)

Lásd még 199, 210, 217, 227, 230, 233, 234, 240

246/2021

BARNIŠINOVA, Eva: Tiché knihy In: Knižnica. – 22. (2021) 2., p. 94–98.

Res. angol nyelven

Csendes könyvek

Ifjúság nevelése olvasásra; Ifjúsági és gyermekkönyvek; Ifjúsági és gyermekkönyvtár; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Olvasás

A könyvtárakban és könyvesboltokban megjelentek a szöveg nélküli képkönyvek (*silent book*), amelyeket csendes könyvnek is neveznek. A vizuálisan életre keltett történetek érzelmeket tolmácsolnak, a fantázia világába vezetnek, de tényeket is közvetítenek. A szöveg nélküli képkönyvek univerzálisak, nyelvektől és kulturális környezettől függetlenek.

A képkönyvek előfutárának az 1920-as, '30-as években Belgiumban, Németországban, az USA-ban virágzó, az expresszionizmus irányzatához és a némafilmekhez kapcsolódó népszerű, szöveg nélküli regények tekinthetők. Ezek alkotói a kor gazdasági és társadalmi válságára reflektáltak (pl. *Frans Masereel*, *Otto Nüchel*, *Lynd Ward*). A képkönyvek iránti érdeklődés a '60-as években a képregények (*comics*) fellendülésével éledt újra, és olyan kifejező képekre épülő, társadalmi és futurisztikus motívumokat tartalmazó könyveket eredményezett, mint a *Flood (Árvíz – Eric Drooker)* vagy a *The System (A rendszer – Peter Kuper)*. A múlt század utolsó évtizedeiben a nyugati világban fejlődött ki a csak illusztrációkból álló, szöveg nélküli képkönyvek sajátos szegmense, amely Kelet-Ázsiában is elterjedt.

A szöveg nélküli képkönyvek legfontosabb ismérve, hogy szavak és mondatok nélkül készülnek, és teljes tartalmukat vizuális eszközök fejezik ki. Számos elnevezésük ismert angol nyelven: *silent books*, *wordless picture books*, *stories without text*, *textless books*. A szöveg nélküli képkönyv olyan új irodalmi műfaj, amely elsősorban gyermekeknek és fiataloknak szól. A hagyományos könyvvel szemben teljesen más a mű befogadásának, olvasói értelmezésének folyamata. A szöveg nélküli képkönyvben a gyerekek saját szavaikkal „olvassák” a látott történetet, fantáziájukat erősítve saját verziót alkotnak – szellemi szintjüknek, életkoruknak, helyzetüknek

megfelelően. A színek, szimbólumok, gesztusok, a mimika és az egyéb részletek mind-mind befolyásolják az ábrázolt tartalmak megértését. A szöveg nélküli képkönyvek magasabb szintű összpontosítást igényelnek, támogatják az aktív, felfedező olvasást. A képkönyvek a gyermek- és ifjúsági irodalom műfajainak széles skáláját képviselik (képeskönyvek, leporellók, mesék stb.), de lehetnek kalandregények, társadalmi, történelmi és futurisztikus regények is tizenéveseknek és felnőtteknek. Gyakori témáik között szerepel a fikatív vagy valós utazás, az időutazás vagy az álmok világában való utazás. Példaként említhető a fiatalok körében népszerű, szöveg nélküli kalandregény, a spanyol *Alberto Ajubel Robinson Crusoe*-ja. Az egyik leghíresebb szöveg nélküli képkönyv a nemzetközileg elismert ausztrál művész, *Shaun Tan* regénye, a *The Arrival (Érkezés)*, amely egy fantázia-világba való bevándorláson keresztül egy univerzális történetet beszél el.

A szöveg nélküli képkönyvek értelmezésében csak a cím segíti az olvasókat (kivételesen előfordulhatnak bennük indulatszavak, szövegbuborékok, mottó, idézet is). A könyvek általában 32 és 48 oldal közötti terjedelemmel rendelkeznek, az illusztrációk helyigénye miatt nagy formátumúak. Sokféle stílusú, formájú, irodalmi műfajú és illusztrációs technikával készült képkönyv létezik. Míg a hagyományos könyv több alkotó közös szellemi terméke (író, szerkesztő, illusztrátor stb.), a szöveg nélküli képkönyv egyetlen ember munkája a koncepciótól a storyboardon keresztül a rajzok elkészítéséig. Legtöbbször képzőművészek az alkotók (festők, grafikusok, animációs filmkészítők, építészek, reklámgrafikusok). Műveikben természetesen tükröződik az elsődleges hivatásuk is, például *Daniel Bosshart* svájci szerző *Alberto* című művének dinamikus perspektíváiban az építész látásmódja jelenik meg. Egyes képkönyvek egy másik műfajban készült műhöz kapcsolódnak, mint például *Nicolas Bianco-Levrin* és *Julie Rembauville* szerzőpárosának *Les mots (A szavak)* című közös kalandregénye, amelynek könyv- és filmváltozata is van.

A szöveg nélküli képkönyvek elsősorban az iskoláskor előtti, olvasni nem tudó gyerekek számára készülnek, de fogyatékossgal élő gyerekek fejlesztésére is alkalmasak. Életkortól függetlenül fejlesztik az olvasó fantáziáját és kifejezőkészségét, erősítik az önbizalmat, hozzájárulnak a könyvekhez való későbbi kapcsolat kialakulásához. A képkönyvek lehetőséget kínálnak a gyerekek és a felnőttek közös olvasási élményéhez, a könyvtárosok és pedagógusok számára pedig a történetmeséléshez. Nagy előnyük egyete-

mességük, nyelvtől és kultúrától való függetlenségük. Ugyanazt a képkönyvet bárhol olvashatják a világon, éppen ezért az utóbbi években a műfaj előtérbe került a bevándorló gyermekekkel való munka során. 2012-ben a Nemzetközi Gyermekkönyv Szövetség (IBBY) első alkalommal állított össze egy gyűjteményt a világ minden tájáról származó szöveg nélküli képkönyvekből, és bocsátotta azt menekülttáborban élő gyerekek rendelkezésére.

Szlovákiában egyelőre nem túl sok szöveg nélküli képkönyv található a könyvpiacra, de néhány leporelló, képeskönyv és képregény megjelent már ebben a formában (pl. *Mária Nerádová: Bratislava, Rotraut Susanne Berner* leporellói stb.). A képkönyvek könyvtári jelenléte is korlátozott az országban. A gyermekek nemzetközi házában, a pozsonyi BIBIANA-ban kiállítás és gazdag gyűjtemény népszerűsíti a műfajt.

(Prókai Margit)

Lásd még 197, 211, 215

Használók képzése

247/2021

DREISIEBNER, Stefan [et al.]: Facilitation of information literacy through a multilingual MOOC considering cultural aspects. – Bibliogr. In: *Journal of documentation*. – 77. (2021) 3., p. 777–797.

Az információs műveltség támogatása egy többnyelvű MOOC segítségével, kulturális szempontokat is figyelembe véve

Együttműködés -nemzetközi; Felsőoktatási könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Távközlés

Az Európai Unió Erasmus+ programjának társfinanszírozásával 2016 és 2019 között hét európai felsőoktatási intézmény (Ausztriából, Horvátországból, Nagy-Britanniából, Németországból, Spanyolországból és Szlovéniából) létrehozott egy angol, horvát, katalán, német, szlovén és spanyol nyelvű, tömeges, nyílt, online kurzust (ILO MOOC, elérhető: <https://informationliteracy.eu>), amely kulturális szempontok figyelembevételével mellett hivatott támogatni az információs műveltség oktatását. A szakirodalom, a jó gyakorlatok és az ágazati szakterdek áttekin-

tése után először angol nyelven tervezték meg a tananyagot, ezt követte az egyéb nyelvekre való, kultúraspecifikus átültetés.

A projekt célja az volt, hogy segítse a tág értelemben vett információs környezet megértését, a digitális eszközök hatékony használatát. Olyan készségek fejlesztését kívánja szolgálni, amelyek hozzájárulnak az információs igények felismeréséhez és kielégítéséhez, a releváns információforrások ismeretéhez és kritikus értékeléséhez. A tananyag tárgyalja az információkeresést, az információk kezelését és a digitális tartalmak etikus megosztását. Célja, hogy felhasználói olyan önálló és önirányított tanulókká váljanak, akik részesei az egész életen át tartó tanuláshoz. Foglalkozik az információetika kérdéseivel, az információk kommunikálásával, információk termékek és új tudás létrehozásával. Az egyes fogalmakhoz tartozó anyagokat úgy alakították ki, hogy lehetségessé váljon más területeken történő felhasználásuk, vagy adott kontextusokhoz és témákhoz lehessen igazítani őket, ennek érdekében a tananyagot rövid egységekre tagolták. A szövegeken kívül a tanulási objektumok diagramokat, audio/videotartalmakat, prezentációkat, linkeket, szimulációkat, forgatókönyveket, továbbá gyakorlatokat, kvízeket és önértékelési egységeket foglalnak magukban.

2019 tavaszán több országban párhuzamosan felmérést végeztek, hogy képet kapjanak a projekt eredményességéről. Összesen 198 hallgató töltötte ki a kurzus előtti és utáni teszteket, melyek alapján kijelenthető, hogy átlagosan nem javultak az információs műveltségi eredmények, de ahol kötelező volt részt venni a teljes kurzuson és a teszteken, ott szignifikáns fejlődést mutattak ki. (Korábbi kutatások is igazolták, hogy a motiváció fenntartása komoly kihívást jelent a tömeges nyílt online kurzusokon.) A hallgatók a felhasználói élményt általánosságban pozitívan értékelték, a tartalom részletessége, a szöveges tartalmak mennyisége és a felület nyelve azonban közepes pontszámokat kapott. Utóbbi összefüggésben lehet a választott e-learning-platform, a többnyelvű OpenEdX nyelvi hiányosságai.

Az ILO MOOC 2019 augusztusában vált elérhetővé a széles nyilvánosság számára; 2020. március 25-ig összesen 650 tanuló regisztrált a kurzusra.

(Koltay Tibor)

FÁZIK, Jakub – STEINEROVÁ, Jela: Technologies, knowledge and truth : the three dimensions of information literacy of university students in Slovakia. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 77. (2021) 1., p. 285–303.

Technológia, tudás és igazság: a szlovákiai egyetemi hallgatók információs műveltségének három dimenziója

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használók képzése; Információ; Információs műveltség

Pozsonyban, a Comenius Egyetem öt karának 40 első-éves, a tanárképzésben részt vevő, alapképzéses hallgatója körében végeztek kvalitatív, fenomenográfiai vizsgálatot. Arra kerestek választ, hogy saját tapasztalataik alapján milyen elképzelésük van az információs műveltségről a leendő középiskolai tanároknak. A fenomenografikus megközelítés célja az, hogy a jelenségeket a velük kapcsolatos egyéni tapasztalatok alapján írja le és értse meg. Azt vizsgálja tehát, hogy az emberek milyen, minőségileg különböző módon tapasztalnak meg jelenségeket vagy gondolkodnak róluk. A fenomenográfia olyan kvalitatív, relációs megközelítés, amely egy szubjektum és egy objektum (jelenség) viszonyára irányul. Az adatgyűjtés módszere általában félig strukturált interjú, de végezhető írásban is, nyílt kérdések vagy rajzok segítségével. A válaszadók optimális száma 15–30 vagy 20–50 között mozog.

A Comenius Egyetem kutatói két szakaszban, három módszerrel (írásbeli nyilatkozatok, rajzok és interjúk) dolgoztak. Az információs műveltség három megközelítését azonosították, ezek a digitális technológiák, a tudás és az igazság fogalmához kötődnek.

A vizsgálat tanúsága szerint az információs műveltséget egyfelől a digitális információs infrastruktúra használatának területén szerzett kompetenciák összességéként értelmezték a válaszadók. E kategória középpontjában tehát azok a digitális információs és kommunikációs technológiák állnak, amelyeket a tanulók a leggyakrabban használnak. Ez az értelmezés nagyjából megegyezik a digitális írástudás vagy az információs-kommunikációs technológiai (IKT) műveltség fogalmával. Alapelve a digitális technológiák használata a digitális környezetben lévő adatokkal és más objektumokkal való munkavégzés, az információk és információs termékek létrehozása,

kommunikációja céljából. Mindazonáltal a hangsúly az infrastruktúra technikai oldalán van, és az információval mint szellemi tartalommal való munka másodlagos marad. Az IKT használatának fő előnyét ugyanis az információfeldolgozás gyorsaságában látják. Ennek ellenére több résztvevő is tisztában volt a multitaskinggal összefüggő problémákkal, az online biztonságot veszélyeztető tényezőkkel és az online függőséggel vagy az internet- és IKT-használat etikai és erkölcsi vonatkozásaival, különös tekintettel a plágiumra, amelynek terjedését a digitális technológia megkönnyíti.

Az információs műveltséget az ismeretek megszerzéséhez és felhasználásához szükséges kompetenciák összességének is tekintik a hallgatók. Az ismeretek szempontjából nézve, a digitális technológia használata csak egy, az információ világába vezető, képzeletbeli kapu. Központi eleme a megszerzett tudás, tehát nem meglepő, hogy a válaszadók az emlékezetet is kulcskompetenciának tartották. Az információval való munka leggyakoribb céljaként az információknak a gyakorlati életben való felhasználását említették, míg külső horizontját az információ megértése, hasznosságának és relevanciájának értékelése, az információk közötti kapcsolatok megtalálása és a megszerzett tudás vagy személyes tapasztalat alapján történő döntéshozatal jelentette. Fontosnak találták a tanári munkában hasznosítható kommunikációs és a prezentációs kompetenciákat is, és nem hiányoztak a kreatív és a kritikai gondolkodás és szövegértés készségei sem.

A harmadik megközelítés az információs műveltséget az igazság megismerésének eszközeként fogja fel. A központi kompetenciák az információk igazolása, a hitelesség értékelése és a kritikai gondolkodás, a fogalom külső horizontján pedig a szövegértés és az érvelési kompetencia jelent meg a válaszokban.

A szerzők a kutatás eredményei nyomán az információs műveltség ökológiai modelljét állítják fel, melynek alapját az információs infrastruktúra képezi (talaj), ebből nő ki a tudás (fa), ami az igazság felé törekszik (napfény). Az információs műveltség ebben az átfogó keretben nem más, mint a külső információforrások internalizálása az igazság keresése érdekében.

(Koltay Tibor)

249/2021

LACY, Meagan – HAMLETT, Alexandra: Librarians, step out of the classroom! : how improved faculty-led IL instruction improves student learning. – Bibliogr. In: Reference services review. – 49. (2021) 2., p. 163–175.

Könyvtárosok, lépjenek ki az osztályteremből! Hogyan javítja az oktatók által vezetett információs műveltségi képzés a hallgatók tanulását?

Főiskolai könyvtár; Használók képzése -felsőoktatásban; Hatékonyság; Információs műveltség

A legtöbb felsőoktatási intézményben az információs műveltség oktatása általában a könyvtárosok, nem pedig a különböző szakok oktatóinak hatáskörébe tartozik. Egyre több kutatás jelzi azonban, hogy a hallgatók akkor tudják az információs műveltségi készségeket elsajátítani, ha azokat egy konkrét tudományág keretében tanítják nekik. Ez pedig feltételezi a tantárgyi oktatók részvételét. A New York városában működő Guttman Közösségi Főiskola könyvtárosai arra vállalkoztak, hogy felkészítsék az oktatókat az információs műveltség integrált oktatására. Pályázati támogatással, egy esettanulmány keretében azt vizsgálták, hogy az oktatók és a könyvtárosok hogyan hozhatnák létre a közös információs műveltségi oktatás kultúráját a főiskolán. Arra kívántak választ kapni, hogy miként változtatja meg a feladatok megosztása az oktató könyvtáros szerepét, hozzájárul-e ez a megosztás az információs műveltség jobb tantervi integrációjához, és milyen mértékben befolyásolja a hallgatók készségszintjét.

Az ezen a főiskolán tanuló hallgatók többnyire alacsony jövedelmű háztartásokból érkeznek, így 2017-ben 71%-uk kapott rászorultsági alapon pénzügyi támogatást. Több mint felük valamely kisebbség tagja; általában első generációs hallgatók, akik körében jellemző a lemorzsolódás. A korábbi tapasztalatokat felhasználva az intézményben új modellt alakítottak ki, amely kizárólag kreditet érő kurzusokra épül. A finanszírozók az információs műveltséget kifejezetten a tantervi prioritások közé sorolták. A főiskola pedig megköveteli, hogy a hallgatók meg tudják találni az információforrásokat, valamint képesek legyenek értékelni és idézni azokat projektekben, dolgozatokban és prezentációkban. Ezek a tanulási eredmények alapozzák ugyanis meg, hogy az első, alapvetően a tapasztalatszerzésre koncentráló tanév végén tovább tudjanak lépni.

A pilot programban 2018 elején négy, az angol nyelvű fogalmazást kötelező tantárgyként tanító, „könyvtárosbarát” oktató kapta feladatul az erre a területre szabott információs műveltségi oktatást. Ők egy hónappal a tavaszi félév kezdete előtt benyújtották tantervük tervezetét a könyvtárosoknak. A tantervek áttekintését követően részt vettek egy, a könyvtárosok által szervezett, kétórás műhelymunkán, amely bemutatta az információs műveltségi készségek tanításának módjait, és kitért annak tisztázására is, hogy miért szükséges egy tantárgyi oktatónak magáénak éreznie az információs műveltség tanítását. Foglalkoztak azzal is, hogy milyen módon oktathatják a releváns információs műveltségi készségeket saját, szakmai tantervük keretében, miközben korábbi oktatási tapasztalataikra is támaszkodhatnak. Egyértelművé vált az is, hogy azoknak, akik fogalmazást tanítanak, szükségük van a többi oktató diszciplináris tudására. A műhelymunka keretében az oktatók megismerhették a könyvtárosok által korábban létrehozott oktatói eszköztárat, amely az információs műveltségre összpontosító foglalkozások óraterveinek és feladatainak gyűjteménye, melyet az oktatók használhatnak és adaptálhatnak munkájuk során. Arról is szó esett, hogy az oktatók számos egyszerű módszert tudnak alkalmazni, például a hallgatóknak kiadott olvasmányok kontextusba helyezéséhez megkérdezhetik, hogy milyen típusú információról (újságcikkről, tudományos cikkről, blogbejegyzésről) van szó, azt ki hozta létre (a szerző személye, szakmai presztízse), és mi az írás célja. Informálisan megkérhetik hallgatóikat az adott írás hivatkozását képező információik azonosítására is (mi az adott cikk vagy fejezet címe, hol jelent meg). E metakognitív kérdések modellezése során az oktatóknak rá kell jönniük, hogy sok mindent természetesnek vettek ebből a folyamatból, és nem vették figyelembe összetettségét a digitális bennszülött hallgatók számára.

Az oktatók végezetül utolsó körös írásbeli visszajelzést kaptak anyagaikról, így annak tanulságait beépíthették véglegesített tantervükbe. A félév végén a könyvtárosok az értékeléshez hallgatói felméréseket készítettek, megvizsgálták a beadott dolgozatok hivatkozásait, valamint megkérdezték az oktatók véleményét is. A hallgatói válaszok szerint a kurzus hozzájárult készségeik fejlődéséhez, ám a dolgozatok forráshivatkozásainak pontozása kezdő vagy közepes szintet mutatott, ami nem meglepő elsőévesek esetén. Az oktatói válaszokból világossá vált, hogy a könyvtárosok nézőpontjának figyelembevétele segített az oktatóknak abban, hogy jobban tudatosítsák saját

előfeltevéseiket a hallgatók kutatási képességeivel kapcsolatban, továbbá segített nekik felismerni, hogy olyan feladatokat kell tervezniük, melyek a hallgatókat egyértelműbben bevonják a kutatási folyamatba. A könyvtárosoknak viszont be kellett látniuk, hogy az oktatókkal való együttműködést megelőzően az

információs műveltségi képzés felszínes volt, ami magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért gyengék a főiskolát végzettek információkeresési készségei.

(Koltay Tibor)

Lásd még 215, 245

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

250/2021

GIGLBERGER, Veronika – LUTZ, Bernhard: Wasserzeichen in Musikhandschriften : ein Erschließungsprojekt an der Bayerischen Staatsbibliothek In: Bibliotheksforum Bayern. – 15. (2021) 2., p. 41–43.

Vízjelek a zenei kéziratokban: a Bajor Állami Könyvtár feltáró projektje

Adatbázis; Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Feldolgozó munka; Katalógus; Kotta; Papírgyártás története; Régi és ritka könyvek; Vízjel

A Bajor Állami Könyvtár (*Bayerische Staatsbibliothek*, BSB) 2018 májusa és 2020 októbere közötti, a DFG által finanszírozott feltárási és digitalizálási projektje a kezdetektől a XVII. század közepéig készült többszólamú zenei kéziratokra terjedt ki. A már digitalizált dokumentumokat oldalanként átvilágították és dokumentálták a vízjeleket, majd a képfájlokat feltöltötték a nemzetközi vízjel-adatbázisba (*Wasserzeichen Informationssystem*, WZIS – <https://www.wasserzeichen-online.de/wzis/index.php>), és ott katalogizálták őket. Ezzel párhuzamosan a Zenei Források Nemzetközi Repertórium (Repertoire International des Sources Musicales, RISM) katalógusában (<https://opac.rism.info>) lévő tételeket is bővítették: ellátták a WZIS vízjeleire mutató linkekkel, és a BSB *OPACplus* katalógusában található képleírásokat is csatolták a címléírásokhoz. A kéziratok digitalizálása ezzel új szintre lépett: az interneten már

szabadon hozzáférhetők nemcsak a katalógustételek és a digitális reprodukciók – beleértve a borítót, a gerincet stb. –, hanem a papírra vonatkozó releváns információk is.

Bár a régebbi katalógustételekben is voltak már vízjel-információk, szükség volt a kéziratok alapos átnézésére, autopsziájára, csak ezután lehetett eldönteni, melyik oldalakat kell hőérzékelő eljárással (termográfia) szkennelni. A termográfia hő segítségével teszi láthatóvá a papír struktúráját. Az erre a célra kifejlesztett rendszert a Münchener Digitalizáló Központ (MDZ) megbízásából a Fraunhofer Intézet dolgozta ki: a készülék lényegében egy könyvtartóból, melegítő lemezből, hőkamerából, PC-ből és szoftverből áll. (Az MDZ már rendelkezett tapasztalatokkal ezen a téren: 2010 óta használtak termográfiai szkennelőrendszert, amelyet a vízjelek rögzítésére fejlesztettek ki, ám az nem volt alkalmas a nagy méretű és súlyos dokumentumokkal való munkához). A kötetet az eljárás során felteszik a tartóra, kinyitják a megfelelő oldalnál, a melegítő lemezt közel viszik a laphoz, és a papírt néhány fokkal felmelegítik. A kamera lefilmezi a folyamatot, melynek során rövid ideig jól látható a papír szerkezete. (A szerkezetben lévő tömörülések, például azok, amelyeket a merítő szitára erősített vízjelek drótalakzatai hoztak létre, vonalként jelennek meg.) A felvételeket a számítógép kiértékeli, és kiválasztja a legjobb képet a további felhasználáshoz. Ennek a módszernek az előnye az oldalfénnyel vagy átvilágítással végzett fotózással szemben az, hogy a vízjel akkor is jól látható, ha a papírnak arra a helyére már írtak. A vízjel mérethű ábrázolása a precíz digitalizációs technológiával biztosítható. A képek a BSB Digitális Gyűjteményében nézhetők meg ([672](https://www.</p></div><div data-bbox=)

digitale-sammlung.de/de/collections/247/about), s a megfelelő kéziratához tartozó OPACplus-leírásban található linken át érhetőek el. (A dokumentum összes vízjele egy helyen tekinthető meg; az oldalszám révén az illető vízjel is lokalizálható a kéziratban.)

A stuttgarti Württembergi Állami Levéltár nemzetközi vízjeladatbázisában (WZIS) a keresés vizuális navigáció szerint történik, amely a motívumok kiválasztásából és további differenciálásából indul ki, ezenfelül ha ismert a forrás, konkrét adatokra, például helyre, intézményre vagy jelzetre is kereshetünk. Az adatbázis a *Piccard-Online* 90 000 rekordján alapul, melyek folyamatosan bővülnek különböző intézmények új vízjel-leírásaival. (A Berlini Állami Könyvtár *KoFIM – Kompetenzzentrum Forschung und Information Musik* projektje például a berlini zenei kéziratok vízjeleit töltötte fel.) A müncheni projekt keretében a WZIS tételein keresztül elérhető a BSB digitalizált változatai, valamint a zenei kéziratok részletes katalógusa a RISM-OPAC-ban. A különböző adatbázisok összekapcsolása elősegíti a gyors keresést – mind a vízjelek tekintetében, a forrástól függetlenül (WZIS), mind a zenei dokumentumon belül (RISM). A RISM esetében a vízjelek leírása 1952-től a zenei kéziratok tudományos dokumentálásának a része; osztályozásukra egy rövid nomenklatúrát hoztak létre, amely lehetővé teszi, hogy az érdeklődő verbális kereséssel induljon el a RISM OPAC-jában. (A WZIS viszont az intuitív, képalapú keresés előnyét kínálja.) A RISM-OPAC tartalmazza a kézirat átfogó leírását és a vízjelek lokalizálásával kapcsolatos információkat. A vízjel termográfiai képére utaló link a RISM-ből közvetlenül a WZIS adatbázishoz vezet. Ez viszont további keresésre ad lehetőséget, például az adott tétel földrajzi kontextusával vagy bizonyos papírkészítőkkel, papírmalmokkal kapcsolatban. Az időbeli információk keresése egy olyan nemzetközi korpuszon keresztül folytatható, amely számos jól datált forrást tartalmaz, és amelybe csupán a BSB mint együttműködő partner közel 1500 tételt töltött fel korábbi és folyamatban lévő projektjei során.

2020 novemberében új DFG-projekt indult, melynek keretében az Augsburgi Állami és Városi Könyvtár zenei kéziratának vízjeleit fogják feltárni. Ez egy jelentős, reneszánszközpontú zenei gyűjtemény, amely a müncheni kéziratokhoz többféle módon kapcsolódik.

(Murányi Lajos)

Lásd még 205, 209, 244, 251

Adatbázisok

Lásd 200, 208, 250

Nyomtatott dokumentumtípusok

251/2021

RÂBOVA, Vera Ivanovna: Vizual'nye istočniki v redkoj naučnoj knige : značenje ih cifrovizacii. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 6., p. 47–62.

Res. angol nyelven

Vizuális források a régi tudományos könyvekben: digitalizálásuk jelentősége

Akadémiai könyvtár; Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Ex libris; Grafikai anyag; Illusztráció; Régi és ritka könyvek; Szakirodalom; Szakkönyvtár -természettudományi

A cikk az Oroszországi Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtárában (BEN RAN) őrzött régi és ritka tudományos könyvek példáján keresztül mutatja be az elmúlt évszázadok kiadványaiban lévő vizuális források értékét. Egyfelől maga a könyv mint a könyvkultúra és a tudománytörténet kutatásának forrása is vizuális információ, másfelől vizuális forrásnak számít a könyvben található összes ábrázolás, pontosabban a kiadvány minden vizuális eleme. A régi könyvekben fellelhető vizuális információval kevesen foglalkoztak, tanulmányok többnyire a művészeti területeken (mozi- és fényképészeti anyagok, plakátok stb.) készültek. A témában monográfia egyáltalán nem jelent meg; tipológiája és osztályozása még várat magára.

A vizuális források általában kommunikatívak, jellemzőik a gyors befogadhatóság, szemléletesség, informativitás, a reprodukció pontossága, valamint a meggyőzőerő (például egy tudományos előadás meggyőzőbb már akkor is, ha csak kétdimenziós ábrák kísérik). A kommunikatív funkció már az első nyomtatott könyvekben megtalálható, a metszeteknek köszönhetően fontossá váltak az illusztrációk. A digitális technológia új lökést adott a vizuális információ fejlődésének, az internet a könyvtárak fő segítőtársa lett. Az elektronikus könyvtárak jelentősége abban rejlik, hogy a bennük található digitalizált könyvek az eredeti művek (címlap és az egyes oldalak, illusztrációk, ex librisek, széljegyzetek) teljes értékű

másolatai. A korszerű technológia lehetővé teszi a képek nagyítását, kicsinyítését, forgatását, a részletek megtekintését. Az utóbbi években nőtt az elektronikus könyvtárak mennyisége, egy 2018. évi adat szerint a társadalom- és humán tudományok területén Oroszországban számuk meghaladta a 200-at. A tudományos elektronikus könyvtárak továbbfejlesztésének iránya az egységes információs tér kialakítása, mint amilyen az *Europeana* vagy Oroszországban a Nemzeti Elektronikus Könyvtár.

A BEN RAN részt vett az *Oroszország tudományos öröksége* nevű elektronikus könyvtár létrehozásában, jelenleg a régi könyveket dolgozzák fel. A könyvtár és hálózata állományában a XVII. századtól a XX. század első feléig található orosz és idegen nyelvű, külföldi és hazai kiadványok közül több mint 600-at már digitalizáltak.

A vizuális információ csoportosítása:

- Grafika: a régi tudományos könyvekben lévő vizuális információ a könyvkultúra és a tudománytörténet mellett forrásként szolgál a biológia, a geológia, a klimatológia és más természettudományok számára. Az expedíciókból hazatérő kutatók felfedezéseiket sokszor grafikus ábrázolásokkal (illusztrációkkal, táblázatokkal) tették szemléletesebbé.
- Műszaki rajzok: a gépek, tudományos műszerek műszaki rajzai a XVII–XIX. századi technikai fejlődést tükrözik.
- Térképek (fizikai, topográfiai, éghajlati stb.): a kiadványokban lévő térképek általában magas színvonalon készültek, a területről a legteljesebben megszerezhető információkat tartalmazták. Segítségükkel a tudósok ma összehasonlító elemzéseket tudnak végezni, és képesek értékelni a természeti jelenségek időbeli változását.

– Metszetek: gyakran az ex librisek előállítására használták őket; a címeresek különösen a címerteremben fontosak.

A kiadványokban lévő vizuális információ, többek között a borítók, előzékek, címrajzok, záródíszek, fejlécek, illusztrációk és ex librisek kutatása új lehetőségeket nyit meg, átfogja az évszázadok alatt felhalmozott tudományos ismereteket. A régi könyvek elektronikus könyvtárában az olvasók olyan vizuális információkhoz férhetnek hozzá, amelyek korábban elkerülték a figyelmet, és amelyek végső soron az információs entrópia, az enyészet sorsára jutnának. A könyvtár feladata éppen az, hogy az „elfelejtett ismeretekre” felhívja a figyelmet.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 196, 208, 250

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 218, 227, 255

Reprográfia, mikrográfia

Lásd 219

Információ- és kommunikációs technológia

Lásd 220, 242, 253

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtárgépesítés általában

Lásd 201

Könyvtáráépítés, -berendezés

252/2021

HORŤAVA, Tomáš: Agora aneb Knihovna jako scéna komunitního života In: Čtenář. – 73. (2021) 2., p. 74–77.

Agóra, avagy a könyvtár mint a közösségi élet színtere

Könyvtáráépítés, berendezés; Könyvtárépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Az épületek elsődleges funkcióinak használata mellett a „közösségi tér”-szerepük is fontos, amire példaként szolgálnak az iskolai aulák és tornatermek. A könyvtárakban ez a szempont a digitális világ változásai közepette lett meghatározó. A globalizáció korában a lokális helyszínek felértékelődtek. Hogyan reagáltak az építészek a könyvtárak közösségi szerepére? A feladat összetett: egyrészt számolni kell a kreatív műhelyek, klubszobák, olvasótermek térszükségleteivel, másrészt olyan helyet kell létrehozni, ahol az emberek találkoznak, szívesen elidőznek – egy kellemes, jól megvilágított, vagyis élhető, „élő helyet”, amely a szó szoros és átvitt értelmében is nyitott. Ez a könyvtár központi tere, az ógörög agóra mai megfelelője.

Mire kell figyelnie az építésznek, ha könyvtárat tervez? Az agóra az olasz piazzetta (‘piacocska, terecske’) hangulatát is idézi, ahol az emberek sietség nélkül találkoznak, újságokat lapozgatnak, kávéznak, könnyed beszélgetéseket folytatnak. Olyan tér, ahol bárki bekapcsolódhat a vitákba, és ahol bármit be lehet mutatni: videót, filmeket, zenei előadást, szerzői felolvasást. Az agóra az elmagányosodott emberek számára társadalmi kötődést, közösségi színteret is nyújt. Fontos, hogy azt érezzük: itt nem zaklatnak fölösleges kérdésekkel (pl. Szüksége van valamire? Miért ült ide?).

Ha a könyvtár közösségi szintérré kíván válni, az agóra számára a lehető legjobb helyet kell kijelölnie, lehetőleg a bejárati szint súlypontjában. Figyelni kell a formákra, az arányokra, a méretekre, a külső és belső térrel való kapcsolatra, a természetes megvilágításra, a bejárat közelségére, a könnyű, akadálymentes megközelíthetőségre. Jelenthet ez két szintet átfogó, tetőablakos teret (Prága, Jezerka fiókkönyvtár), a főtengely és kereszthajó metszéspontjánál elhelyezett enklávét (Prága, Zahradní Město fiókkönyvtár), a felnőtt- és gyermekrészleg határán megvalósított csomópontot, ahol a lépcsőszerű ülőhelyek mellett közvetlen terasz- és kertkapcsolat is rendelkezésre áll (Olmütz, Trnkova ulice-i fiókkönyvtár terve), vagy éppen a bejárati és az alsó szintet összekötő teret (Prága, Vozovna fiókkönyvtár). Az agóra formája, nagysága és arányai eltérőek lehetnek a könyvtár méretétől, feladataitól függően. A térérzékelés miatt

fontos a nagy belmagasság, ami több levegőt is biztosít. Előny, ha az agóra sok ablakkal vagy tetőablakkal rendelkezik.

Szinte elengedhetetlen építészeti tartozéka a mai közösségi tereknek az ülőlépcső – ez az ógörög amfiteátrum archetipusa, amely demokratikus, informális, befogadó kapcsolatot biztosít az emberek között. Az általa közvetített hangulat hasonlít a piazzettáéhoz, ahol le lehet ülni nézelődni, beszélgetni, olvasni, írni. Az ülőlépcső emellett a vita színtere, továbbá színházi nézőtérként és sokféle egyéb módon is használható. Az alakja lehet nyílt, félig zárt vagy szabálytalan. A félig zárt (U alakú) emlékeztet leginkább az ókori amfiteátrumra, amely a legtöbb közösségi esemény befogadására alkalmas. Viták, előadások során előnyt jelent, hogy az emberek minden pontról jól látják egymást, egyúttal azt az érzést keltve, hogy valamennyien egyenlőek vagyunk. Az ülőlépcsők általában fából készülnek, méretük a helyi adottságtól függ. Fontos kiegészítőjük az ülőpárna, amely akár a heverészést is megengedheti. Huzatnak tartós anyagot érdemes választani, hangulatos színekkel.

Az agórának közvetlen építészeti kapcsolatban kell állnia a könyvtár más tereivel, nem szigetelődhet el azoktól. A közelben kialakítható tárolóhelyiség is a kiegészítő felszerelések, pótszékek, hordozható kiállítási eszközök számára. Nem szabad megfedkezni a kis- és nagyfeszültségű aljzatokról, az akusztikáról, a szabályozható világításról és az árnyékolásról sem. A könyvtárosok nem terveznek ugyan épületeket, de le kell tudniuk írni az építésznek, milyen könyvtárat szeretnének, és tudniuk kell értékelni a pályázatokon beérkező anyagokat a könyvtár közösségi funkciójának szempontjából. A cikk egy építész szemszögéből járul hozzá a közösségi terek újraértelmezéséhez.

(Prókai Margit)

Lásd még 214

Számítógépes könyvtári rendszerek

Lásd 225

Számítógép–szoftver

253/2021

WANČOVÁ, Nina: Deset měsíců ostrého provozu nástroje INDIHU Exhibition In: Čtenář. – 73. (2021) 3., p. 83–85.

Tíz hónapja éles üzemmódban az INDIHU Exhibition eszköz

Információtechnológia; Kiállítás; Közgyűjtemény; Központi szolgáltatások; Szoftver

A bölcsészettudományok területén egyre nagyobb az igény a digitális források használatára és az online környezetben való hatékony munkavégzésre. A digitális bölcsészet támogatása érdekében 2016 és 2020 között Csehországban megvalósult az INDIHU projekt, amelynek eredményeként négy digitális szoftvereszközt fejlesztettek a bölcsészettudományi munkához. Ez a cikk a virtuális kiállítások létrehozására szolgáló eszközt mutatja be részletesebben, a konkrét használók tapasztalataira is kitérve.

A digitális környezetben folytatott munkának három szintje különíthető el, melyeket figyelembe vettek a projekt során. Az első a digitális gyűjteményekhez való hozzáférés – ennek részeként a Cseh Tudományos Akadémiához tartozó intézmények digitális anyagait integrálták az *INDIHU Index* keresőrendszerébe, aminek köszönhetően több tízezer, különböző típusú digitális dokumentum vált könnyebben hozzáférhetővé. A digitalizáláshoz kapcsolódik a szövegekről készült képfájlok szöveggé alakítása, erre szolgál az *INDIHU OCR* karakterfelismerő, amely egy egyszerű webes felületen keresztül használható. A második problémakör a kutatás, illetve az információkkal és forrásokkal folytatott munka. Jelenleg számos eszköz áll rendelkezésre a digitális jegyzeteléshez, de ezek nem célzottan a tudományos munka számára készültek. Ezért kifejlesztették az *INDIHU Mind* eszközt, amely lehetővé teszi a személyes tudományos adatbázis építését és kezelését, valamint a hivatkozásokkal való műveleteket.

A harmadik probléma a tudomány népszerűsítése és a tudományos eredmények bemutatása a nagyközönség számára. Az *INDIHU Exhibition* ehhez a virtuális kiállítások létrehozásának támogatásával járul hozzá. Az okostelefonokon és számítógépeken egyszerűen elérhető virtuális kiállítások különböző témák bemutatására kínálnak lehetőséget, szerepük a pandémia alatt a kulturális intézményekben felértékelődött. Szűk egy évvel indulása után az INDIHU

Exhibition 371 regisztrált felhasználóval rendelkezik, közöttük kutatókat, muzeológusokat, könyvtárhasználókat, diákokat, szakmai és civil szervezeteket is találunk. Az INDIHU Exhibitionre 344 kiállítás került fel, amelyből 152 vált nyilvánossá és befejezetté. Az eszköz fejlesztésekor arra törekedtek, hogy a különböző típusú digitális tartalmak (képek, videók, játékok, térképek, hangok vagy szövegek) szabadon kombinálhatóak legyenek. Nagy figyelmet szenteltek a használók igényeinek, a multimédiás kiállítások egyszerű és élvezetes befogadásának. A múzeumi, felsőoktatási és könyvtári tapasztalatok meggyőzőnek bizonyultak. Az Ázsiai, Afrikai és Amerikai Kultúrák Múzeumában nagyban építettek a használói visszajelzésekre a virtuális kiállítások létrehozása során. Kiemelik, hogy az eszköz előnyei közé tartozik a könnyű használat, a kísérő értelmezés hozzáadásának lehetősége, az interaktív elemek beillesztése, és nem utolsósorban a saját tempóban történő böngészés, valamint a többszöri megtekintés lehetősége. A Nyugat-csehországi Egyetem Bölcsészettudományi Karának régészeti tanszékén is használják az INDIHU Exhibitiont a digitális régészet kurzuson, melynek hallgatói kiaknázták az eszközben rejlő kreatív lehetőségeket (pl. kvízek, játékok). Tapasztalataik szerint a virtuális kiállítás helyettesíti a hagyományos, kommentált powerpointos bemutatókat, és interaktivitása miatt nagy élményt jelent a látogatók számára. A rendkívül felhasználóbarát felület, illetve a dokumentumok egyszerű feltöltésének és rendszerezésének lehetősége pedig a kiállítás kialakítását segíti. A könyvtárak a saját tereikben szervezett kiállítási gyakorlatukat hamar átültették digitális környezetbe az INDIHU Exhibition használatával. A Slivenec-i Városi Könyvtár (Prága) a honlapján és a közösségi médiában tette közzé virtuális kiállítását, melynek létrehozásakor az eszközhöz tartozó útmutatóra támaszkodtak.

Az INDIHU Exhibitiont azóta számos kulturális intézményben alkalmazzák, a projektidőszak lejártával azonban a szoftver jövője összetett problémát jelent. Egyfelől az INDIHU projekt valamennyi eszköze nyílt forráskódú, ami bárki számára lehetővé teszi a továbbfejlesztést; másfelől keresik a lehetőséget az intézményi keretek között való fenntartásra. A csapat egy része most kezdett el dolgozni az olmtüzi Művészeti Múzeum munkatársaival egy hároméves, a Norvég Alap által finanszírozott projekten. Az INDIHU Exhibition fejlesztéséhez a használóktól gyűjtenek ötleteket, akik igényt tartanak a látogatói statisztika kezelésére, a grafikus felületek, hátterek finomításá-

ra, valamint a képszerkesztő mellé videó-szerkesztő lehetőség beépítésére.

(Prókai Margit)

Lásd még 200, 222

Elektronikus könyvtár

254/2021

BYČKOVA, Elena Feliksovna: Elektronnaâ biblioteka GPNTB Rossii po èkologii : zadaçi, principy formirovaniâ, vozmožnosti dlâ èkologièeskogo prosvešeniâ. – Bibliogr. In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2021) 2., p. 49–64. Res. angol nyelven

A GPNTB Rossii ökológiai témájú elektronikus könyvtára: feladatok, kialakítási elvek, az ökológiai ismeretterjesztés lehetőségei

Elektronikus könyvtár; Könyvtárpropaganda; Közérdekű tájékoztatás; Országos szakkönyvtár -természettudományi és műszaki; Régi és ritka könyvek; Tájékoztatás -környezetvédelmi

Oroszország Állami Nyilvános Tudományos és Műszaki Könyvtárát (GPNTB Rossii, a továbbiakban: GPNTB) 1958-ban alapították, de állományának története a XX. század elejéig nyúlik vissza. A régi és ritka kiadványok gyűjteményét a GPNTB elektronikus katalógusán belül külön adatbázisban dolgozták fel, tartalma 11 617 régi könyv és 117 folyóiratcím. A régi könyvek tervszerű digitalizálásával tematikus gyűjteményekből épül a GPNTB elektronikus könyvtára; 2020-ban már 47 ilyen kollekció volt, amelyek együttvéve 24 718 dokumentumot tartalmaztak, köztük 15 677 régi kiadványt (a tematikus gyűjtemények az együttműködő partnerek dokumentumait is tartalmazták). A tematikus gyűjteményekbe kerüléshez a szakemberek minden egyes régi kiadványt átnéznek, a gyűjtemény tartalmazza a szakértőknek a könyvről írott cikkeit is, néhányat pedig szerzői mutatóval is elláttak. A gyűjteményeket DVD-n, valamint a GPNTB honlapján adják közre.

Az ökológiai elektronikus könyvtár 2009-ben hozták létre. A projekt célja a XVIII–XX. századi tudományos irodalom alapján teljes szövegű források elérhetővé tétele a környezetvédelem és a természet-hasznosítás területén. A feldolgozandó irodalom kiválasztásához a szakemberek abból indultak ki, hogy

az ökológia fogalma a XX. század közepén alakult ki, míg az ember és a természet kapcsolata az emberiség egész történetét végigkíséri. A GPNTB állománya alapján nyomon követhetők az ökológiai világnézet hagyományai és forrásai, amelyek jól hasznosíthatók a korszerű oktatásban és ismeretterjesztésben is. Az ökológiai gyűjtemény a GPNTB honlapján szabadon elérhető (<https://ecology.gpntb.ru/>), a több mint 800 teljes szövegű dokumentumot tartalmazó 22 kollekciót 4 alegységbe csoportosították:

- *Ökológiai információ a könyvtári világban* (1811 és 1938 között megjelent könyvek és folyóiratok);
- *Krím* (a GPNTB és krími tudományos könyvtárak állományából kiválasztott, a félsziget természeti értékeiről szóló könyvek);
- *A GPNTB Rossii régi és ritka könyvei* (többkötetes, Oroszország természeti gazdagságáról szóló művek);
- önálló gyűjtemények (a víz használatáról, geológiai kutatásokról, borászatról).

Használati statisztikák (a gyűjteményeket különböző időkben töltötték fel, ezért valójában a számok nem összevethetők):

- a 2017. évi adatok alapján a 25 legtöbbet használt kollekcióból 9 a természethasznosítással foglalkozott;
- az ökológiai gyűjtemények 2020. júliusi használati adatai szerint legtöbbet az *Oroszország természeti kincsei* önálló gyűjteményt (több mint 230 könyv az 1845 és 1918 közötti időszakból) keresték fel, ezt követte az *Oroszország erdei erőforrásai*, a *Kerteszet a Krímben*, a *Gyógynövények a Krímben*.

A régi könyvek közzététele mellett szól, hogy a sok évtizeddel korábban a természetben végbement jelenségek és tények elemzése, összehasonlítása lehetővé teszi a folyamatok új szempontok szerinti megközelítését. Más szempontból a száz évvel ezelőtt vagy még korábban írt szövegek szokatlanok a mai olvasónak (a szóhasználat, a terminológia stb. miatt). A nyílt hozzáférésű régi dokumentumok iránti érdeklődés felkeltésére, népszerűsítésére irányuló könyvtárosi munka lehet:

- konferencia-előadások tartása;
- a források bemutatása különböző pályázatokon, versenyeken;
- oktatási módszertani anyagok kidolgozása a régi könyveknek a tanórákon és a projekttevékenységben történő használatáról;
- cikkek publikálása iskolai könyvtári folyóiratokban.

A XVIII–XX. század elejéig terjedő időszakban megjelent tudományos irodalmat feldolgozó ökológiai elektronikus könyvtár teljes értékű projektnek tekinthető. A tervek között szerepel a projekt folytatása, az együttműködő partnerek körének bővítése, szerződéskötés a jogtulajdonosokkal, valamint az

állomány bővítése a XX. század első felének irodalmával, amint az közkinccsé válik.

(*Viszocsekné Péteri Éva*)

Lásd még 222, 223, 238, 244, 251

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

255/2021

BRENDENBERG, Karin [et al.]: The application of E-ARK tools for archival interoperability to support a long-term sustainable Digital Single Market. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 25. (2020) 2., p. 93–106.

Az E-ARK projekt eszközeinek alkalmazása a megőrzési interoperabilitás elérése és a fenntartható Digitális Egységes Piac támogatása érdekében

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Interdiszciplináris problémák; Levéltár; Megőrzés

Az Európai Unió által támogatott, államhatárokon átnyúló digitalizációs fejlesztések alapvetően változtatták meg az ügyintézés és az adatkezelést mind a kormányzati, mind pedig a magánszektorban. A digitálisan létrejövő információnak azonban hosszú távon is elérhetőnek kel maradnia, sokszor az egyes információs rendszerek és technológiák élettartamát is meghaladó ideig. Mindez komoly kihívást jelent mind az adatokat keletkeztető szervek, mind pedig a digitális archívumok számára, amelyeknek egyszerre kell kompatibilisnek lenniük a legújabb informatikai fejlesztésekkel és megőrizniük a régebbi rendszerekben tárolt információkat. A probléma megoldása a megőrzés és a digitális tartalom-előállítás közötti szakadékok áthidalásában rejlik, emellett gyakorlati interoperabilitást kell kialakítani az európai Digitális Egységes Piac (*Digital Single Market*) stratégia és a digitális megőrzést szolgáló infrastruktúrák között.

Az Európai Bizottság 2013-ban felismerte ennek szükségességét, és finanszírozta az E-ARK projektet (2014–2017), amelynek keretében számos alapelvet, specifikációt és eszközt sikerült kidolgozni, interoperabilis és nemzetközi megoldást kínálva a digitális információ fenntartható, hosszú távú megőrzésére. A tanulmány bemutatja az E-ARK projekt keretében kifejlesztett megoldásokat, elsősorban a SIP (*submission information package* = átadási információs csomag) formátumra összpontosítva, illetve ismerteti az Európai Bizottság azon lépéseit is, amelyek az E-ARK projekt eredményeinek felhasználásával egy európai digitális megőrzési közösség kialakításának irányába mutatnak.

(*Autoref.*)

Lásd még 205, 223, 253

Kiadói tevékenység

Lásd 202, 217, 235, 246

Közművelődés

Lásd 241

Határtudományok

Lásd 255

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	41. (2021) 2.
AIB studi (IT)	61. (2021) 1., 2.
Alexandria (GB)	30. (2020) 2-3.
American libraries (US)	52. (2021) 6.
Aslib journal of information management (GB)	73. (2021) 2.
Bibliothek (DE)	45. (2021) 2.
Bibliotheksforum Bayern (DE)	15. (2021) 2.
Bibliotheksmagazin (DE)	(2021) 2.
BuB (DE)	73. (2021) 4., 5.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2020) 2.
Cataloging & classification quarterly (US)	58. (2020) 8.
Collection management (US)	46. (2021) 2.
College & research libraries (US)	82. (2021) 3., 4.
Čtenář (CZ)	73. (2021) 1., 2., 3.
Education for information (I)	36. (2020) 4.
Global knowledge, memory and communication (GB)	70. (2021) 1/2.
Information discovery and delivery (GB)	49. (2021) 2.
Information technology and libraries (US)	40. (2021) 2.
ITlib (SK)	25. (2021) 1/2.
The journal of academic librarianship (I)	46. (2020) 2., 6.; 47. (2021) 1., 2.
Journal of documentation (GB)	77. (2021) 1., 3.
Journal of information science (GB)	47. (2021) 3.
Journal of library administration (US)	60. (2020) 7., 8.
Journal of library metadata (US)	20. (2020) 4.
Journal of map & geography libraries (US)	16. (2020) 2.
Knižnica (SK)	22. (2021) 2.
LIBER quarterly (I)	31. (2021) 1.
Library hi tech (GB)	39. (2021) 2.
Library management (GB)	41. (2020) 8/9.
Libri (I)	71. (2021) 1.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2021) 1., 2., 3., 5., 6.
New review of academic librarianship (GB)	26. (2020) 1.
New review of information networking (GB)	25. (2020) 2.
Public library quarterly (US)	40. (2021) 1.
Reference services review (GB)	49. (2021) 1., 2.
Revista española de documentación científica (ES)	44. (2021) 2.
The serials librarian (US)	80. (2021) 1-4.

KÖNYVTÁRI INTÉZET

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

1014 Budapest, Szent György tér 4–6.

Levélcím: 1827 Budapest, (Budavári Palota F épület)

Telefon: 224–3795 (szerkesztőség),
224–3725 (tájékoztatás)

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2021. december —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

**a Könyvtári Intézet
honlapja:**

<http://ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://ki.oszk.hu/konyvtar>

az online katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**
kszk@oszk.hu

Könyvtári Figyelő:

<http://ojs.elte.hu/kf>

HUMANUS adatbázis:

[http://www.oszk.hu/humanus/
konyvtartud/konyveskonyvtartud.html](http://www.oszk.hu/humanus/konyvtartud/konyveskonyvtartud.html)

**ProQuest Library Science
adatbázis**
(helyben használható)

**EPA-HUMANUS-MATARKA
közös kereső:**
<http://ehm.ek.szte.hu/ehm>

ÚTMUTATÓ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ SZERZŐI ÉS KÖZREMŰKÖDŐI SZÁMÁRA

A Könyvtári Figyelő az Országos Széchényi Könyvtár 1955-ben indult, negyedéves megjelenésű, országos hatókörű, lektorált, tudományos szakfolyóirata. A szerkesztőség a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével, gyakorlatával és történetével foglalkozó, valamint a külföldi szakmai trendeket, innovációkat, jó gyakorlatokat bemutató tanulmányokat várja.

- **Kéziratok leadása:** e-mailben, szövegfájlként csatolva várjuk az írásokat a saghi.ilona@oszk.hu, illetve a referátumokat a szabo.piroska@oszk.hu címre.
- **Műfajok, terjedelem:** Times New Roman betűtípus, 1,5-ös sortávolság használatát kérjük; Egy A/4 oldal terjedelme: szóközökkel együtt kb. 2800–3000 n; az illusztrációk, jegyzetek is beszámítandók. Önálló tanulmányok: 20–23 A/4-es oldal; szemletanulmányok: 10–20 A/4-es oldal; tömörítések, fordítások: 5–15 A/4-es oldal; recenziók: 3–6 A/4-es oldal; referátumok: 1–2 A/4-es oldal. A megadott terjedelemtől a szerkesztőséggel egyeztetve el lehet térni. A rövidítések feloldását az első előfordulásnál, az évszázadokat római számmal kérjük megadni.
- **Absztrakt, névjegy:** a tanulmányokhoz és a *Kitekintés* rovat írásaihoz 10–15 mondatos tartalmi összefoglalást kérünk mellékelni magyar, és lehetőleg angol nyelven is. Kérjük továbbá, szíveskedjék megadni a szerzők listájának közléséhez szükséges alábbi adatokat: Név (munkahely, beosztás, település).
- **Illusztrációk** (ábrák, képek, táblázatok): kizárólag jogtisztá illusztrációkat közlünk, azonban a szerkesztőség nem tud jogtisztázást vállalni; az illusztrációk a szerző által létrehozott mű szerves részét képezik (ld. Felhasználási szerződés). Kérjük, győződjön meg arról, hogy az Ön által a szövegbe illesztett illusztrációk (fotók, internetről, más kiadványokból származó képek, ábrák stb.) felhasználása a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozás figyelembevételével történik (engedélyezett). Az illusztrációkat külön fájlban szíveskedjék megküldeni, egyértelműen azonosíthatóan rendszerezve. A szövegben számozással jelölje a helyüket, illusztráció-típusonként (pl. fotó/kép; ábra; táblázat; grafikon) újratekintve a számozást. Az illusztrációk mindegyikéhez kérünk képaláírást, amennyiben releváns, készítőjének megnevezését, illetve az illusztráció forrásának feltüntetését. A nyomtatott változatban csak fekete-fehér illusztrációkat tudunk közzéadni, ezért a színes ábrák, táblázatok, grafikonok készítésénél, kérjük, legyen erre tekintettel. A megjelenítendő illusztráció megfelelő minőségének biztosítása érdekében a diagramok alapját képező forrásfájl (pl. Excel) is szíveskedjék megküldeni.
- **Irodalomjegyzék, hivatkozások, jegyzetek:** kérjük, a jegyzeteket, hivatkozásokat végjegyzetek formájában készítse el, az alábbiak szerint:

I. **Jegyzetek és irodalmi hivatkozások** (folyamatos sorszámozással kérjük felsorolni).

II. **Felhasznált irodalom** (az itt közölt források nem szerepelnek az előző felsorolásban, csak az elolvasott, ám nem idézett műveket tartalmazza, szerző szerinti ABC-rendben).

A hivatkozások az *MSZ ISO 690: 2018 Információ és dokumentáció. Irányelvek az információforrások bibliográfiai hivatkozásaihoz és idézéseihez* c. szabvány alapján készülnek. **A részletes hivatkozási szabályzatot szerzőinknek megküldjük, illetve elérhető a <http://ojs.elte.hu/kf/about/submissions> oldalon.** Néhány jellegzetes példa:

Egyszerűs, egykötetes, nyomtatott könyv

NAGY Attila. Háttal a jövőnek?: Középiszólások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Budapest: OSZK, Gondolat, 2003. 217 p. ISBN 963-200-472-8

Időszaki kiadványban megjelent tanulmány, közlemény (folyóiratcikk)

DIPPOLD Péter. Kötelespéldány-szolgáltatás és nemzeti bibliográfia: nemzetközi kitekintés. = Könyvtári Figyelő, Ú.f. 15. = 51. (2005) 1., p. 63–74. ISSN 0023-3773

Weboldaltól elérhető (letölthető) dokumentum

Riding the waves or caught in the tide? Navigating the evolving information environment: Insights from the IFLA trend report [elektronikus dok.]. The Hague: IFLA Headquarters, [2013]. Hozzáférhető: <http://trends.ifla.org/insights-document> [Megtekintve: 2020.05.18]

- **Lektorálás, szerkesztés:** a kéziratot az adott témában kompetens szakértő (szerkesztőbizottsági tag, illetve külső szakértő) lektorálja. A szerkesztőség stílusosan és nyelvhelyességi szempontok alapján javíthatja a kéziratokat. A tipográfiát a szerkesztőség alakítja ki. A tartalmat érintő változtatást a szerzővel egyeztetjük, a betördelt cikket számára korrektúrára megküldjük.
- **Felhasználási szerződés:** a szerzőkkel a mindenkor hatályos szerzői jogi szabályozással összhangban felhasználási szerződést kötünk, amelynek mintáját a felkérő levéllel egyidejűleg megküldjük. Amennyiben a lapban közölt írások egy másik folyóiratban is megjelennek, kérjük, hivatkozzanak a *Könyvtári Figyelő*ben történt első közlésre. A *Tanulmányok*, *Kitekintés* és *Könyvszemle* rovatok szerzőit egy tiszteletpéldány illeti meg.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

nka

Nemzeti Kulturális Alap